

JYU Reports 37

Heikki Kuutti

Median pelisäännöt

JYU REPORTS 37

Heikki Kuutti

MEDIAN PELISÄÄNNÖT

Sananvapauden toteutuminen oikeustapausten
ja toimitustyön eettisyyttä arvioivien Julkisen
sanan neuvoston ratkaisujen pohjalta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2024

Cover illustration:

Anni Kuutti

Copyright © 2024 Authors and University of Jyväskylä

Permanent link to this publication:

<http://urn.fi/URN:978-951-39-9970-4>

ISBN 978-951-39-9970-4 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-9970-4

DOI: 10.17011/jyureports/2024/37

ISSN 2737-0046

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0).

Sisällys

ALKUSANAT	6
NEUVOSTON OVIMIES MUISTELEE....	8
1 JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	11
Sananvapaus journalismissa	11
Sananvapaus perusoikeutena	11
Sananvapaus ihmisoikeutena	15
Toimitustyön johtaminen	17
Journalismin sääntely	19
Ulkoisen sääntely ja itsesääntely	19
Julkisen sanan neuvoston rooli	22
Lukija-asiamies	27
2 YLEISÖN MEDIASUHDE	30
Yleisön tiedontarve	30
Tietojen merkitys	30
Journalistin rooli	32
Yleisön sananvapaus	36
Haastateltavan sananvapaus	36
Mieliideosastot ja verkkokeskustelut	37
3 JOURNALISMIN USKOTTAVUUS	45
Journalistinen päätösvalta	46
Toimitukselliset ratkaisut	46
Päätoimittajan ratkaisovalta	50
Riippumattomuus	53
Ulkopuolinen vaikuttaminen	53
Journalismi ja tiedotustoiminta	56
Mediavallan väärinkäyttö	57
Piilomainonta	57
Kaupallinen yhteistyö	62
Median sidonnaisuudet	65

Journalistisen aseman väärinkäyttö	67
Toisen työstä hyötyminen	72
4 TIEDONHANKINTA	79
Haastattelun pelisäännöt	80
Haastattelusta sopiminen	80
Haastattelun toteuttaminen	84
Tietolähteen suoja	90
Samanaikainen kuuleminen	93
Kuulemisen edellytykset	93
Kohteen tavoittaminen	95
Tietopyynnöt toimitustyössä	97
Kirjalliset aineistot	97
Datapyynnöt	99
Kuvaaminen ja äänittäminen	101
Salakatselu	101
Salakuuntelu	103
5 JUTUN TOTEUTUS	106
Journalismin todenmukaisuus	107
Lähteiden käyttö	107
Henkilölähteiden luotettavuus	110
Tallenteiden ja datan luotettavuus	112
Havainnoinnin luotettavuus	115
Paikkansapitävä juttu	117
Faktapohjainen kerronta	117
Mielikuvapohjainen kerronta	119
Journalistiset tulkinnat	121
Fiktiiviset esitykset	123
Tietojen varmistaminen	126
Varmistuksen osoittaminen	126
Haastattelun tarkastaminen	130
6 JULKAISEMINEN	134
Yksilönsuoja journalismissa	135
Kunnia ja yksityiselämä	135

Kunnianloukkaus	136
Arvostelu	139
Yksityisyyden rajoitukset	145
Jutun kuvitus	155
Rikosten käsittely	159
Yleisen edun suoja	163
Kansanryhmän suoja ja ihmisarvo	163
Uskonrauha	167
Rikokseen yllyttäminen	168
Väkivaltakuvaukset	169
Kansallinen turvallisuus	170
7 JATKOTOIMET	173
Virhe	173
Oikaisuvelvoite ja virheen korjaaminen	173
Korjaamisen käytännöt	176
Jälkikäteinen kuuleminen	179
Vastineoikeus	179
Oma kannanotto	180
Julkisuuden korjaaminen	185
Asian jatkoseuranta	185
Jutun täydentäminen	186
Tekijä	189

Alkusanat

Tarkastelen Median pelisäännöt -verkkajulkaisussa sananvapauden toteutumista ja toimitustyölle asetettuja vaatimuksia valikoitujen oikeustapausten ja toimitustyön eettisyyttä arvioivien Julkisen sanan neuvoston ratkaisujen pohjalta.

Julkaisun taustalla ovat journalismin normeja ja etiikkaa koskeneet luentokurssini Jyväskylän yliopistossa ja sen yhteistyöoppilaitoksissa. Olen sisällyttänyt julkaistuun sisältöön myös joitakin aihealueeseen liittyneitä tutkimuksiani. Journalismin eettisyyttä olen pohtinut toimiessani Julkisen sanan neuvostossa ja sanomalehti Kalevan ”Mediatohtorina”.

Olen pyrkinyt paikantamaan ja konkretisoimaan journalistisen työn ongelmakohtia liittämällä käsitellyt tapausesimerkit osaksi kronologisesti etenevää toimituksellista työprosessia. Liikkeellelähtö tapahtuu kuitenkin journalismin ulkoisista lähtökohdista (Journalismin toimintaympäristö), sananvapauteen ja tiedonsaantiin liittyvistä oikeuksista (Yleisön mediasuhde) sekä toimitusten journalistisesta päätösvallasta ja riippumattomuudesta mutta myös mediavallan mahdollisista väärinkäytöksistä (Journalismin uskottavuus). Näitä seuraavat kirjan luvut käsittelevät toimitustyön ajallisesti peräkkäisiä käytäntöjä (Tiedonhankinta, Jutun toteutus, Julkaiseminen ja Jatkoimet).

Valittuja oikeustapauksia olen pyrkinyt seuraamaan niiden lainvoimaiseen päätökseen saakka. Osa tapauksista on ratkaistu kansallisessa kärjäoikeuden, hovioikeuden tai korkeimman oikeuden käsittelyssä, mutta joitakin näistä on edennyt sananvapautta tulkitsevaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuun. Esimerkeissä on mukana myös sananvapauden käyttämistä koskevia syyttämättäjäättämISRatkaisuja.

Julkisen sanan neuvosto on hyvää journalistista tapaa koskevissa ratkaisuissaan arvioinut samanaikaisesti useita eettisiä periaatteita, vaikka toimitustyön eettisyyttä on saattanut rikkoa vain yksi riittävän ongelmallinen menettely jutunteon yksittäisessä vaiheessa. JSN:n ratkaisemista tapauksista olen käsitellyt sekä epäeettisiksi että eettiset vaatimukset täyttäväksi arvioituja yksittäisiä osia. Tästä syystä olen karsinut esimerkeistä ratkaisua kokonaisuutena leimaavan Vapauttava-Langettava merkinnän. Tapauksen yhteydessä olen kuitenkin kertonut neuvoston eettisen tulkinnan kulloinkin tarkasteltuun ratkaisuun osaan.

Eettisiä periaatteita rikkova JSN:n ratkaisu on aineistossa ilmaistu huomautuksena tai hyvän journalistisen tavan rikkomisena. Sanavalinnalla olen halunnut korostaa JSN:n edustaman vapaaehtoisen

ALKUSANAT

itsesääntelyn henkeä. Vastaavasti medialla tarkoitetaan nimenomaan journalistista mediaa, johon on tekstissä viitattu myös toimituksena tai tiedotusvälineenä eli painettuna tai digitaalisena lehdistönä, radiona tai televisiona. Median valinnat on kuvattu yleisellä tasolla tunnistamatta kanneltua tai oikeustoimien kohteena ollutta tiedotusvälinettä ja päätoimittajaa, ellei kyse ole ollut tavanomaista laajempaa julkista keskustelua synnyttäneestä erityistapauksesta.

Toivon, että tästä verkkoaineistosta olisi hyötyä sekä journalismin ja viestinnän ammattilaisille että kaikille median toiminnasta kiinnostuneille. Työhöni olen saanut apurahoja Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastolta (Keskisuomalaisen rahasto), Suomen tiedetoimittajain liitolta ja Suomen tietokirjailijoilta. Lisäksi kiitän arvokkaista kommentteista Julkisen sanan neuvoston pitkäaikaista sihteeriä Ilkka Vanttistä ja JSN:n puheenjohtajaa Eero Hyvöstä sekä verkkosivuston teknisestä toteutuksesta huolehtinutta Aleksi Koskea (Aksucom).

Jyväskylässä 20.2.2024

Heikki Kuutti

Neuvoston ovimies muistelee....

Julkisen sanan neuvoston puhelin soi ja valmisteleva sihteeri vastaa. Soittaja on henkilö, jolla on sydämellään uhka. Se tulee Yleisradion tv-uutisista. Aina kun Matti Rönkä tai joku muu uutisia ankkuroiva toimittaja mainitsee sanan ”yrittäjä” tai ”yrittäminen”, soittajan on haettava katve, johon tv-ruudulta sinkoavat vahingolliset säteet eivät ulotu. Soittoja neuvoston puhelimeen tulee useammin kuin kerran, mutta JSN on aseeton kyseisessä ongelmassa. Ehkä kuuntelukin auttaa.

Ääriesimerkki kuvaa, miten JSN:n henkilökunta voi joutua mitä erilaisimpiin tilanteisiin. Toki ne ovat poikkeuksia, ja yleensä kantelijoilla on niin sanotusti oikeaa asiaa, joka toki hoidetaan puhelimitse tai nykyään netitse. Siitä huolimatta myös toimistossa asioidaan.

Erään kerran kollegan sydän jätti muutaman lyönnin väliin, kun hän yksin ollessaan avasi toimiston oven. Tuntemattoman miehen asia liittyi jengimurhasta syytetyn sukulaispojan kohteluun mediassa. Asiat hoituvat kuitenkin loppujen lopuksi rauhallisesti keskustellen, vaikka media ”puuta heinää kirjoittikin syyttömästä miehestä”.

Samalla tavalla rauhallisesti keskustellen otin vuonna 2008 vastaan kantelun kahdelta kansanedustajalta, jotka vaivautuivat henkilökohtaisesti Arkadianmäeltä saakka Kruununhakaan. Kyse oli Helsingin Sanomien jutusta, jossa nimeltä mainitut kansanedustajat, niin sanotut kalapuikkoviiksimiehet, yhdistettiin seksuaaliseen häirintään. Kanteluita tuli loppujen lopuksi useita. Yksi ratkaisu oli vapauttava ja muut langettavia. Yksi edustajista vei jutun syyttäjän avustuksella myöhemmin myös käräjäoikeuden kautta hovioikeuteen, joka antoi Helsingin Sanomille vapauttavan tuomion.

JSN:n valmistelijat ovat useinkin niin sanotusti puun ja kuoren välissä. Kantelija suhtautuu kuin viranomaiseen, vaikka JSN ei viranomainen olekaan. Ilmeisesti jo nimi tuo ihmiselle mielikuvan, jostakin marmoripalatsista, jossa virkamiehet istuvat tyyriin oloisena nahkatuolilla jakkupuku päällä tai kravatti kaulassa. Jo neuvoston perussopimuksen mukaan kantelija on oikeutettu hyvinkin laajaan apuun. Hän voi esimerkiksi tehdä kantelun ”allekirjoittamalla valmistelijan suullisen ilmoituksen perusteella laatiman kirjelmän”. Tämä on kuitenkin erittäin harvinaista. Sen sijaan tehdyn kantelun täydentäminen valmistelijan ohjeiden mukaan on tavallista, koska kantelijat eivät ole alan asiantuntijoita, vaan enimmäkseen niin sanottuja tavallisia kansalaisia.

Kun kantelu koskee asiavirhettä tai kielteistä julkisuutta, jonka kohteeksi kantelija on joutunut, hyvin usein kantelijaa pitää muistuttaa siitä, että

NEUVOSTON OVIMIES MUISTELEE...

virheen korjausta tai oman kannanoton/vastineen julkaisua pitää vaatia ennen kantelua. Kun kantelumäärät olivat lähempänä sataa kuin neljääsataa eikä neuvostolla ollut vielä päätoimista puheenjohtajaa, valmistelijalla oli mahdollisuus ja valtuudet ilmiselvissä tapauksissa ryhtyä niin sanotusti ”sovittelijaksi”. Kun esimerkiksi otsallaankin näki, että jutussa oli selvä ja olennainen asiavirhe, valmistelija saattoi soittaa päätoimittajalle ja keskustella virheen korjauksesta eli oikaisusta. Lähes aina virhe tuli korjatuksi. Tyytyväisiä olivat päätoimittaja, kantelija ja neuvosto, joka välttyi turhalta paperinpyörittämiseltä. Myös toimitukset ottivat sovittelusta opiksi.

Akateeminen maailma ei ole tutkinut sitä, kuinka tyytyväisiä kantelijat ovat neuvostoon ja sen tekemiin päätöksiin. Karkealla jaolla voi sanoa, että kantelija on aina tyytyväinen, jos hänen kantelunsa johtaa langettavaan päätökseen. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että muissa tapauksissa kantelija olisi tyytymätön. Palaute toimistoon oli melko vähäistä. Lisäksi kantelijalla on aina mahdollisuus tehdä uudelleen käsittelypyyntö, jos neuvoston päätös perustuu virheeseen tai väärinkäsitykseen. Tällaisia pyyntöjä tulee suhteellisen vähän.

Toisena osapuolena ratkaisuihin on päätoimittaja. Muistissani on yksi suora puhelinpalaute langettavan saaneelta päätoimittajalta. Se oli selkeä eikä välttämättä painokelpoinen. Promilleilla oli osuutta asiaan. Media julkaisee määräysten mukaan langettavat ilman kommentteja. Tästä ei ole poikkeuksia, mutta jälkepäin saattaa tulla sanomista. Näin kävi esimerkiksi Matti Vanhasen lautakasajutussa, josta neuvosto antoi Yleisradiolle vapauttavan. Myöhemmin useat muut päätoimittajat älähtivät, että päätöksen olisi pitänyt olla langettava, koska pääministerin saamasta lautakasasta ei ollut riittävä näyttö ja lähdekritiikki petti.

Aamulehden kaksi päätoimittajaa sydämistyivät langettavista ja antoivat palautetta julkisestikin. Toinen nimitti 1970-luvulla neuvostoa toverituomioistuimeksi, joka suosi kyseisessä tapauksessa kantelijaa. Toisen hermostumisen aiheutti 2010-luvulla tehty langettava päätös jutusta, jossa toimittaja ja kuvaaja etsivät Sortavalan ruminta huoraa. Neuvoston mielestä etsintä samaistui liiaksi saman jutun kuvituksena olleisiin baletin harrastajiin, pieniin tyttöihin.

Päätoimittajat suhtautuvat neuvostoon 99-prosenttisen asiallisesti. Myös asiointi on mutkatonta. Jos vastauspyynnön kahden viikon aikataulu on liian tiukka, päätoimittaja voi pyytää jatkoaikaa ja aina myös sen saa. Yhtä seikkaa en päätoimittajien vastauksissa ymmärrä enkä hyväksy ja se on vastauksen ulkoistaminen. Sen ymmärrän, että isoissa toimituksissa joku muu, esimerkiksi uutispäällikkö tai toimituspäällikkö kirjoittavat neuvostolle tulevan vastauksen, jonka päätoimittaja sitten kuittaa omiin nimiinsä.

NEUVOSTON OVIMIES MUISTELEE...

Mutta että päätoimittaja siirtää vastauksen kirjoittamisen asianajotoimiston juristille! Se on monella tapaa kummallista. Kautta aikain on korostettu, että laki ja Journalistin ohjeet ovat tyystin kaksi eri asiaa. Ne on pidetty ja pidetään erillään toisistaan, mikä on koko itsesääntelyn perusta. Journalistisen etiikan paras asiantuntemus – JSN:n lisäksi – on toimituksissa ja erityisesti päätoimittajilla. Mitä sitten kertoo se, että päätoimittaja turvautuu asianajajan apuun vastatessaan neuvostolle saapuneeseen kanteluun? Toivottavasti se ei ainakaan kerro välinpitämättömyydestä tai siitä, että homma ei ole päätoimittajan hanskassa.

Aika-ajoin myös koko neuvosto asetetaan kyseenalaiseksi. Jukka Kemppinen (fil. tri, kirjailija, professori, hovioikeudenneuvos, korkeimman oikeuden esittelijä, asianajaja) kysyi 2007, Miksi et jo kuole, JSN? Blogikirjoituksessaan Kemppinen arveli, että ”Julksen Sanan Neuvoston toimena on varjella sanoma- ja aikakauslehtiä oikeudenkäynneiltä. Se tarkoittaa varjeltumista ikäviltä seuraamuksilta, kuten vahingonkorvauksilta ja sakoilta.” Vuonna 2018 neuvosto kuitenkin vietti 50-vuotisjuhliansa hyvinvoivana. Myös kanteluiden määrän kasvu osoittaa luottamusta.

Alan sisälläkin kiehahtaa silloin tällöin. JSN:ssäkin vaikuttanut toimittaja Jari Lindholm kysyi 2016 Suomen Kuvalehden jutun otsikossa seuraavasti: ”Julksen sanan neuvosto näpertää eikä kykene puuttumaan oikeasti isoihin asioihin – Onko JSN rikki?” Samana vuonna Jani Kaaro otsikoi Rapport-sivustolla: ”Valemedia vai mediavale – korjaako valtamedia omat virheensä? Entä mitä siihen sanoo JSN?” Kaaron teksti perustui Ylen eläköityneen toimittajan Markku Lehtolan kanteluputkeen, jolla hän testasi sitä, kuinka JSN tulkitsee olennaisen asiavirheen käsitettä.

Ilkka Vänttinen

Kirjoittaja oli Julksen sanan neuvoston varajäsen 1998–2000, varsinainen jäsen 2001 ja varapuheenjohtaja 2002–03. Kirjoittaja aloitti 14.3.2005 JSN:n valmistelevana sihteerinä ja jäi neuvoston pääsihteerin tehtävistä eläkkeelle kesällä 2016.

1 JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Journalistisen toiminnan mahdollisuudet pohjautuvat sananvapauteen, jota media hyödyntää julkaisemisen vapautena Toimitustyötä ohjaavat ja määrittävät lainsäädännön ohella myös media-alan toimijoiden omat eettiset periaatteet ja niistä rakentuva journalistinen tapa.

Sananvapaus journalismissa

Sananvapaus perusoikeutena

Journalistisen toiminnan merkittävin mahdollistaja on perustuslakiin sisältyvä sananvapaus, joka takaa jokaiselle oikeuden ottaa vastaan erilaisia viestejä eri lähteistä ja ilmaisemaan asioista oman mielipiteensä. Sananvapaus mahdollistaa näin myös tärkeän julkisen keskustelun. Lisäksi sananvapaus on olennainen edellytys median vapaalle kehitykselle kasvattamalla toimijoiden määriä ja lisäämällä sisältöjen moninaisuutta. Sananvapaus konkretisoituu mediatalojen lehdistönvapautena, kun se suojaa tiedonhankintaa ja jutun valmistamista ja estää viranomaisia puuttumasta ennakolta tietojen julkaisemiseen ja muuhun journalistiseen toimintaan.

PERUSTUSLAKI 12§. Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. --- Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Sananvapaus kuuluu luonnollisesti jokaiselle, koska sen erillinen ”käyttölupa” synnyttäisi jo lähtökohtaisesti ongelmia siitä, kuka luvan myöntäisi ja saisi ja millä perusteella missäkin tilanteessa. Rajoitukset estäisivät jo sellaisenaan myös tarpeellisten tietojen julkaisemisen, kun niiden merkitystä ei voitaisi arvioida ennakolta. Sananvapaus ei kuitenkaan takaa lähetettyjen viestien huomioarvoa. Tietojen saamisen oikeudessa onkin kyse vain mahdollisuudesta, eikä jokaisen henkilökohtaisesta oikeudesta saada tietää kaikkea mitä haluaa. Tiedot voivatkin olla maksullisia, kun niiden tuotannosta ja jakelusta aiheutuu kustannuksia journalistiselle liiketoiminnalle.

Sananvapauden toteutumista toimituksissa voi vaikeuttaa myös ulkopuolisten varoittelu joidenkin tietojen julkaisemisen epätoivottavista seurauksista. Itsesensuuri, jossa toimitus itse päättää olla kertomatta jotakin asiaa, jää useimmiten kuitenkin vain painostajan ja painostetun välineen keskinäiseksi asiaksi.

Toimituksilla ei ole myöskään velvoitetta käyttää sananvapauttaan edes silloin kun sen käyttö olisi tarpeellista. Sananvapauden toimivuus edellyttää toimituksilta tällaisen vapauden aktiivista hyödyntämistä, vaikka käyttämättömästä sananvapaudesta ei ainakaan näennäisesti aiheudu ongelmia.

Journalismin tilanne. Median sananvapaus on Suomessa osoittautunut hyvinkin korkeatasoiseksi. Kansanvälisessä *Toimittajat ilman rajoja* -selvityksessä Suomi on jo pidempään kuulunut muiden pohjoismaiden tavoin sananvapauden kärkimaihin. Vuosittain toistuvassa kyselyssä on selvitetty toimittajien toimintamahdollisuuksia ja journalistisen toiminnan yleisiä edellytyksiä, kuten mielipideilmaisun monimuotoisuutta, median riippumattomuutta ja toimintaympäristöä sekä uutistoiminnan lainsäädännöllisiä rajoitteita. Journalistisen toiminnan sijasta sananvapaus onkin enemmän uhattuna sosiaalisessa mediassa yleistyneen vihapuheen seurauksena. Vihapuheella pyritään estämään ja rajoittamaan kohteeksi valikoitujen henkilöiden ilmaisunvapautta ja osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Menettely vaikeuttaa myös journalistista tiedonhankintaa ja haastattelujen saamista vihapuheen kohteilta.

Myös kansallinen lainsäädäntö tukee sananvapauden toteutumista pääsääntöisesti hyvin. Suomalaiset tiedotusvälineet ovat riippumattomia poliittisesta valvonnasta, ja esimerkiksi Yleisradio tuottaa monipuolisia julkisen palvelun sisältöjä. Ongelmia on kuitenkin aiheutunut mediamarkkinoiden keskittymisestä, joka on vähentänyt kilpailua ja vaikeuttanut uusien toimijoiden syntymistä. Keskittyneen median omistuksen ja yhteisten tuotosten seurauksena myös journalististen sisältöjen ja näkökulmien moniäänisyys on kaventunut. Vaikka keskittymisen on katsottu kohentavan median kannattavuutta, useat

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

sanomalehdet ovat joutuneet vähentämään ilmestymiskertojaan.¹ Myöskään media-alan omistuksesta ei ole erillistä lainsäädäntöä. Suomen pienillä mediamarkkinoilla media-alan toimijoiden sulautumista ja laajentumista on perusteltu kannattavuuden ja toimintaedellytyksen turvaamisella.²

Kilpailu on vähäistä varsinkin alueellisina monopoleina toimivilla maakuntalehdillä. Maakunnan suurin lehtitalo on keskimäärin 8,4 kertaa suurempi kuin toiseksi suurin. Kehitys on vauhdittunut, kun lehtitalot ovat ostaneet kaupallisesti kiinnostavia paikallislehtiä.³

Sananvapauden ongelmat ovat liittyneet pääsääntöisesti kansalliseen mediapolitiikkaan. Kaupallisen median alv-verokanta on korkea, ja pohjoismaisittain tyypillisen mediatuen sijasta tuki on jäänyt Suomessa kertaluonteiseksi. Vuosien varrella mediayrityksille on jaettu valtiontukea innovaatioihin ja uutis- ja ajankohtaistoimintojen ylläpitämiseen. Poliittiset puoluelehdet ovat menettäneet tulovirtansa, kun vuoden 2008 eduskuntapäätöksellä aiempi korvamerkitty puoluelehtituki yhdistettiin puolueiden viestintätukeen.

Media-alan toimijat ovat tuottaneet journalismin asemasta useita yleisötutkimuksia. Uutisten luotettavuutta selvittävässä kansainvälisessä vertailussa peräti kolme neljästä suomalaisesta kertoi luottavansa seuraamiinsa uutisiin. Luottamusta perusteltiin toimittajien ammatillisella osaamisella ja tiedotusvälineiden poliittisella sitoutumattomuudella. Yksittäisistä medioista eniten luotettiin Yleisradioon ja tilattaviin sanomalehtiin. Perinteisillä mediabrändeillä nähtiin olevan merkitystä ”vale uutisten” vaihtoehtona.⁴

Sanomalehtien asemaa mittaavassa tutkimuksessa sananvapauden tilan mielsi erittäin tai melko hyväksi 80 prosenttia vastaajista. Demokraattisen ja vapaan yhteiskunnan säilymisen Suomessa näki uhatuksi kuitenkin peräti 40% vastaajista. Sosiaalisessa mediassa

¹ Centre for Media Pluralism and Media Freedom. European University 2022.

² Kolme suurinta lehtikonsernia Sanoma, Keski-suomalainen ja Alma Media hallitsevat kaksi kolmannesta kotimaan sanomalehtimarkkinoista. Näiden julkaisemien nimikkeiden määrissä on kuitenkin huomattavia eroja.

³ Heikki Hellman: Lehdistön alueelliset valtiat. Media & Viestintä 3/2022.

⁴ Reuters Institute ja Tampereen yliopisto 2022

kärjistyneen ja vastakkainasettelua ruokkivan poliittisen keskustelun näki uhaksi 60 prosenttia.⁵

Eri instituutioiden keskinäisessä vertailussa mediaan on kuitenkin luotettu varsin heikosti. Mediaa heikompia tuloksia saivat vain kirkko, työnantajajärjestöt ja poliittinen päätöksenteko. Kyselyyn vastanneet perustelivat näkemyksiään median liiallisella vallalla sekä laatujournalismin ja asiapitoisuuden vähentymisellä. Media nähtiin uudistuskykyiseksi, mutta ei oikeudenmukaiseksi, kun tiedotusvälineet eivät välttämättä toimi ihmisten parhaaksi.⁶

Sananvapauslaki. Suomessa harjoitettavan joukkoviestinnän velvollisuuksista ja julkisuuden kohteiden oikeuksista säädellään erityisessä sananvapauslaissa (sananvapauden käyttäminen joukkoviestinnässä 460/2003). Lakia sovellettaessa viestintään voidaan kuitenkin puuttua vain välttämättömistä syistä ottamalla huomioon sananvapauden merkityksen kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa.

Sananvapauslaissa ei arvioida julkaistavien tai julkaistujen juttujen sisältöjä Rikoslakiin sisältyvissä erityisissä sananvapausrikoksissa kyse on julkaistun viestin sisältöön perustuvasta lainvastaisesta toiminnasta. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen, kunnianloukkaus, kiihottaminen kansanryhmää vastaan, julkinen kehottaminen rikokseen, uskonrauhan rikkominen ja väkivaltakuvausten levittäminen.

Sananvapauslaissa säännellään kaikkea Suomessa harjoitettavaa julkaisu- ja ohjelmatoimintaa riippumatta välitystekniikasta tai tallennusalustasta. Kohteena on lehdistön ohella televisio- ja radiotoiminta sekä verkkojulkaiseminen. Laki koskee kokonaisuudessaan julkaisu- ja ohjelmatoiminnan harjoittajia, mutta muita toimijoita kuten verkkosivustojen ylläpitäjiä vain osittain. Verkko-operaattoreihin ja lehtipainoihin lakia sovelletaan vain jakelun toteuttajina.

Verkkoviestinnässä toimijan vastuu riippuu siitä, onko kyse verkkojulkaisusta vai yksittäisestä viestistä ja onko toimija

⁵ Kolme neljästä aikuisväestöön kuuluvasta suomalaisesta piti painettuja ja digitaalisia sanomalehtiä luotettavina tiedonvälittäjiä. Reilu puolet luotti tv-kanaviin ja niiden verkkopalveluihin ja vajaa puolet radiokanaviin ja niiden verkkopalveluihin. Googleen, verkon uutisportaaleihin, sosiaaliseen mediaan, tubettajiin ja blogeihin luotettavuuden liitti vain 1–4 prosenttia vastaajista. Uutismedian liitto: Tuhat suomalaista, elokuu 2023.

⁶ Median heikkoa sijoitusta saattoi osaltaan selittää se, että kyselyyn vastanneet olivat sekoittaneet perinteisen journalistisen median ja sosiaalisen median. E2-tutkimus: Luottamusta ilmassa mutta kuinka paljon? 2022.

verkkosivuston ylläpitäjä. Verkkojulkaisussa kyse on julkaisijan tuottamasta tai käsittelemästä aineistosta. Kuten perinteisessäkin mediassa, verkkojulkaisun sisällöstä vastaa viestin kirjoittaja ja julkaisemisesta julkaisija. Verkkokeskustelussa julkaistujen viestien sisällöstä vastaa kirjoittaja ja viestien poistamisesta palvelimen ylläpitäjä, eikä julkaisijalla ole sisällöstä vastuuta. Rasistisen sisällön kohdalla verkkosivuston ylläpitäjällä on kuitenkin erityinen valvontavastuu aineiston ”saatavilla olemisesta”. Aktiivista sisältöjen seurantavelvoitetta hänellä ei ole, mutta poistovelvoite syntyy, kun hän on saanut ilmoituksen tämäntapaisesta sisällöstä.

Sananvapaus ihmisoikeutena

Kansallisen oikeussääntelyn ohella Suomea velvoittavat myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Toimitustyön käytäntöihin ja journalistisiin valintoihin vaikuttaa merkittävästi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen sisältyvän sananvapauden tulkinta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Sen ratkaisut ohjaavat kansallista laintulkintaa. Ihmisoikeussopimukseen sisältyvän sananvapauden merkitys korostuu etenkin silloin, jos ihmisoikeusperusteinen sananvapaus ei ole riittävästi turvattu kansallisessa lainsäädännössä. Jäsenvaltion on korvattava asianosaiselle hänen ihmisoikeuksiaan loukkaava kansallisen tuomioistuimen antama ratkaisu.

EUROOPAN IHMISOIKEUSSOPIMUS 10. ARTIKLA. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta.--- Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

EIT on painottanut sananvapautta koskevissa tulkinnoissaan median oikeutta ja velvollisuutta jakaa tietoja ja ajatuksia kaikista ”julkista mielenkiintoa ja huolta herättävistä kysymyksistä”. Julkisen keskustelun ydinasioina on pidetty ihmisten hyvinvointia ja ristiriitoja herättäviä kysymyksiä, kuten viranomaisten menettelyä, julkisten varojen hoitamista ja poliitikkojen toimintoja. Julkisen keskustelun edistämiseksi yleisistä ongelmista voidaan kertoa riittävässä laajuudessa myös yksittäistapauksina.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Tietojen esittämistapa voi olla vapaa, ja esimerkiksi tietynasteinen liioittelu ja provokaatio on sallittua. Kerrottavat tiedot voivat olla myönteisiä, vaarattomia, yhdentekeviä, loukkaavia, järkyttäviä tai jopa herättää levottomuutta. Juorujen levittämisestä ja sensaatioiden tavoittelusta voi kuitenkin aiheutua ongelmia.

Sananvapautta on mahdollista rajoittaa julkisen edun ja yksilöllisten oikeuksien pohjalta. Rajoitusten edellytetään kuitenkin olevan välttämättömiä, täsmällisiä ja tarkkarajaisia. Rajoituksia on tulkittava ahtaasti ja niillä on oltava hyväksyttävä suhde tarkoitukseen, jotta ne eivät ylimitoitettuina vaarantaisi median vapaata toimintaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin useissa ratkaisussaan kiinnittänyt huomiota siihen, että kansalliseksi laiksi määrätyt normit olisivat riittävän täsmällisiä. Toimittajien on pystyttävä arvioimaan kohtuullisessa määrässä jo ennakolta oman toimintansa aiheuttamia seurauksia.

Lisäksi kerrotuilta tiedoilta ja esitetyiltä väitteiltä edellytetään riittävää tosiasia-perustaa, kuten näyttöä tai johdettua selitystä. Tietojen on oltava määrällisesti ja laadullisesti riittäviä suhteessa esitettyjen väitteiden vakavuuteen. Paikkansapitävän ja luotettavan tiedon välittäjinä toimittajien on toimittava ”vilpittömällä mielellä” esimerkiksi arvioimalla ja tasapainottamalla kiistanalaisia väitteitä muilla lähdetiedoilla tai omilla kommentteilla.

EIT edellyttää, että toimittajat suhtautuvat tietolähteisiinsä kriittisesti ja tarkistavat julkaisemansa tiedot mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi kunnianloukkauksesta epäillyn toimittajan työtä voidaan arvioida sen perusteella, missä määrin hän on toiminut tahallisesti esittämiensä tietojen pohjalta. Vilpittömään mieleen voi kuulua asioiden kyseenalaistaminen, kriittinen käsittely ja myös jonkinasteinen provokaatio. Toimittajaa ei voida esimerkiksi asettaa vastuuseen sellaisten tietojen esittämättä jättämisestä, joiden olemassaolosta hänellä ei ole ollut tietoa.⁷

Tietojen kertomisessa on otettava huomioon myös niiden laajemmat yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja se, kuinka oikeutettua yksityiselämän suojaaminen milloinkin on. Harkinta on aina tapauskohtaista, eikä yleispätevää tulkintaa ole.

Yhteiskunnallisesti merkittävän työnsä perusteella toimittajilla on erityinen asema ja merkittäviä vapauksia sananvapauden toteuttajina.

⁷ Riitta Ollila: Totuus ja sananvapaus. Heikki Kuutti (toim.): Todenmukainen journalismi. Jyväskylän yliopisto 2015

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

EIT:n mukaan toimittaja voitaisiin tuomita vankeuteen sananvapausrikkoksesta vain poikkeuksellisissa tilanteissa yleisön tiedontarpeen vuoksi. Esimerkiksi Helsingin Sanomien ns. *Viestikoekeskus*-jutussa Helsingin käräjäoikeus tuomitsi jutun päävastuullisen toimittajan vankeusrangaistuksen sijasta sakkoihin, ja toinen juttuun liittyneistä toimittajista jätettiin kokonaan rankaisematta vähäisemmän roolinsa perusteella. Oikeuden mukaan toimittajat olivat luottaneet jopa ”välinpitämättömyyteen asti liikaa siihen, että tiedotusvälineen edustajan sananvapausoikeus suojaa pidemmälle kuin mitä se tämänkaltaisessa asetelmassa voi suojata”. Lieviin rangaistuksiin oli vaikuttanut myös oikeudenkäynnin pitkä kesto ja tapauksen keräämä poikkeuksellinen julkisuus.

Lehden päätoimittajan mukaan jo pelkkä tapausta käsittelevä oikeusprosessi oli kuitenkin kaventanut journalismin sananvapautta ja heikentänyt kansalaisten mahdollisuuksia muodostaa oma käsitys yhteiskunnallisista tapahtumista. Vankeustuomion uhka ja oikeudenkäynnistä aiheutuva pitkäaikainen julkinen paine nostavat toimittajien ja toimitusten kynnystä tarttua yhteiskunnallisesti merkittäviin aiheisiin.⁸

Toimitustyön johtaminen

Sananvapauslain perusteella tiedotusvälineen päätoimittaja voi syyllistyä erityiseen päätoimittajarikkomukseen, jos hänen katsotaan laiminlyöneen olennaisesti toimitustyön johtamisen ja valvonnan. Laiminlyönti voi tulla kyseeseen, jos päätoimittaja ei ole huolehtinut journalistisen toiminnan asianmukaisesta organisoimisesta ja toteuttamisesta, toimitustyössä seurattavien ohjeiden antamisesta tai niiden noudattamisen valvonnasta. Journalistisen päätöksenteon ja sisäisen vastuunjaon ohella toimituksen johtaminen voi koskea myös kiistanalaisten ja epävarmojen tietojen varmistuskäytäntöjä ja julkaisemista, poikkeavan tiedonhankinnan menetelmiä, nimettömien lähteiden käyttämistä ja nimien julkaisemista rikosuutisissa.⁹

Ollakseen rangaistavaa, valvonnan laiminlyönnin on pitänyt olennaisesti vaikuttaa lainvastaisen jutun pääsemiseen julkisuuteen niin, että huolellisuusvelvoitteita on selvästi rikottu. Laiminlyönnin tulkinta ei ole kuitenkaan yksioikoista. Pienen lehden päätoimittaja voi päättää jopa

⁸ Antero Mukka: ”Pelkkä prosessi kaventanut sananvapautta”. Helsingin Sanomat 28.1.2023

⁹ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

yksittäisten juttujen julkaisemisesta, kun isossa toimituksessa toimitustyön asianmukainen toteutus voidaan varmistaa tehtäviä delegoimalla. Journalistista päätösvaltaa ei saa kuitenkaan siirtää henkilöille, joilla ei ole tähän tehtävään edellytyksiä.¹⁰

Koska laiminlyönnin on oltava olennaista, päätoimittajarikkomuksesta on esitetty syytteitä harvakseltaan eikä asiasta ole korkeimman oikeuden ratkaisuja. Ylipäätään päätoimittajarikkomuksen osoittaminen jonkun tai joidenkin tekemäksi on hankalaa, kun journalistiset sisällöt ovat syntyneet usein useamman henkilön yhteistyönä. Merkitystä on myös sillä, millaisia edellytyksiä ja käytännön mahdollisuuksia päätoimittajalla itsellään on ollut suoriutua tehtävistään. Valvontavastuulle ei voida asettaa kohtuuttomia vaatimuksia.¹¹

Jos pienen lehden päätoimittaja osallistuu tiiviisti toimitustyöhön, hänet saatetaan tuomita tekijänä, jos lehteen päätyy esimerkiksi kunniaa loukkaavaa materiaalia. Vastaavasti hänet saatetaan tuomita tekijävastuuta lievemmin päätoimittajarikkomuksesta, jos hän ei valvo toimitusta tai osallistu aktiivisesti sen toimintaan, Isojen toimitusten päätoimittajien johtamisvastuu onkin isoissa toimituksissa välittömän sijasta enemmänkin välillistä, kun he eivät voi tarkistaa kaikkea julkaistavaa materiaalia tai valvoa kaikkien toimittajien tekemisiä. Tällöin päätoimittaja voi perustella noudattaneensa johtamis- ja valvontavelvollisuuttaan esimerkiksi ohjeistamalla toimitusta eri tilanteiden varalta. Rikosoikeudelliseen vastuuseen voivat joutua päätoimittajan sijasta hänen alaisensa.¹²

Toisaalta vaikka päätoimittaja ei *olisikaan tiennyt* kiistanalaisesta jutusta, asiassa saatetaan joutua arvioimaan, olisiko hänen *pitänyt tietää* siitä voidakseen päättää julkaisemisesta. Valvontavelvollisuuden toteuttaminen esimerkiksi suorassa lähetyksessä saattaa edellyttää jopa ohjelman reaaliaikaista seuraamista.

HOVIOIKEUS 2001. Vastaavalta ohjelmatoimittajalta voitiin vaatia konkreettisempaa valvontaa suorassa tv-lähetyksessä. Helsingin hovioikeuden mukaan ohjeistukseen perustunut muodollinen valvontavelvollisuus ei tapauksessa riittänyt, vaan valvonta olisi pitänyt suhteuttaa valvottavan ohjelman mukaan. Vastaava ohjelmatoimittaja syyllistyi radiovastuulain mukaisen valvontavelvollisuutensa laiminlyöntiin. Ohjelma oli ollut luonteeltaan kärjekäs ja toimittajat tunnettiin yleisesti

¹⁰ Päivi Tiilikka: Journalistin sananvapaus WSOYpro 2008

¹¹ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

¹² Janne Arola: Päätoimittajan paradoksi. Suomen Lehdistö 25.1.2024

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

värikkäinä persoonina. He olivat esittäneet perättömiä pohdintoja kahden julkisuuden henkilön aviorikoksesta ja tuoneet esiin heitä loukkaavia väitteitä.

Päätoimittaja ei voi välttää omaa johtamisvastuutaan, jos hän on osallistunut jutun julkaisemista koskevaan päätöksentekoon. Merkitystä ei ole välttämättä sillä, että hän ei olisi tutustunut julkaistavaan juttuun tai tiennyt sen yksityiskohdista.

KORKEIN OIKEUS 2010:88. Ohjelman sisältöä ja lähettämistä koskevaan tosiasialliseen päätöksentekoon osallistunut vastaava toimittaja syyllistyi kunnianloukkaukseen, vaikka hän ei ollut nähnyt ohjelmaa ennen sen esittämistä. Television ajankohtaisohjelmassa oli vihjattu perättömästi kolmen jutussa nimetyn henkilön kuuluvan terroristijärjestöä rahoittaneeseen ryhmään. Oikeuden mielestä vastaavan toimittajan olisi pitänyt arvioida, voidaanko nimettömien lähteiden jutussa esittämät vakavat vihjaukset julkaista, ja onko toimittajan asiasta tekemä selvitystyö ollut riittävää ohjelman lähettämiseksi.

KORKEIN OIKEUS 2000:45. Vastaava toimittaja syyllistyi kunnianloukkaukseen, kun hän oli sallinut ohjelman uusintaesittämisen, vaikka oli tiennyt, että ohjelman väitteet oli kyseenalaistettu. Hänet oli tuomittu valvontavelvollisuuden laiminlyönnistä ohjelman aiemman ensiesityksen perusteella.

Toimituksen tuottaman sisällön ohella päätoimittaja on vastuussa myös sellaisesta yleisön lähettämästä aineistosta, jonka julkaisemisesta päätetään erikseen.

KÄRÄJÄOIKEUS 13.12.2022. Päätoimittaja syyllistyi päätoimittajarikkomukseen, kun hän oli jättänyt tarkastamatta riittävän huolellisesti lehdessä julkaistun yleisönosastokirjoituksen. Pohjois-Karjalan käräjäoikeus kuitenkin hylkäsi päätoimittajaa vastaan nostetun syytteen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, koska hänen ei katsottu tienneen kirjoituksen sisällöstä. Tekstin kirjoittaja oli kutsunut Lähi-idästä, Afrikasta ja Aasiasta kotoisin olevia ihmisiä "karvakäsiksi ja rätipäiksi" ja väittänyt heidän elävän perusteetta yhteiskunnan kustannuksella.

Journalismin sääntely

Ulkoinen sääntely ja itsesääntely

Tiedotusvälineen journalistisiin toimintoihin kohdistuu sekä toimialan ulkopuolista että sisäistä sääntelyä. Ulkoisen, oikeudellisen sääntelyn tarkoituksena on rajoittaa median ei-toivottavaa menettelyä kuten kunnian tai yksityiselämän loukkaamista tai velvoittaa tiettyihin toimenpiteisiin kuten esimerkiksi vastineen julkaisemiseen. Valtion harjoittamaa sääntelyä on myös radio- ja tv-toiminnan toimilupajärjestelmä.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Vastaavasti media-alan sisäisessä itsesääntelyssä on kyse toimialan yhteisesti sopimista periaatteista ja hyvän journalismin käytänteistä. Tavoitteena on edistää toimitustyön vastuullisuutta ja korostaa journalismin yhteiskunnallista merkitystä. Eettisesti kestävät periaatteet ovat tärkeitä myös toimittajille itselleen ammatillisen identiteetin rakentajana ja yhteisten pelisääntöjen ohjenuorana. Mediayrityksen omistajan ja päätoimittajan päätösvalta tiedotusvälineen journalistisesta sisällöstä voi kuitenkin rajoittaa toimittajien henkilökohtaisia toiminnan mahdollisuuksia. Myös journalismin tekninen kehitys ja muuttuminen globaaliksi ja reaaliaikaiseksi vaikuttavat siihen, miten vastuullisuutta voidaan toteuttaa käytännössä.¹³

Oikeudellinen sääntely tarjoaa mediatoiminnalle kuitenkin vain sen uloimman kehikon, ja eettiset periaatteet ohjaavat journalistisia toimintoja yksityiskohtaisemmin. Eettiset periaatteet heijastavat mediatoimijoiden yhteisiä käsityksiä alan "reilun pelin säännöistä" ja pyrkivät korostamaan yhteisöllisyyttä ja keskinäistä luottamusta. Sitoutuminen yhteisiin periaatteisiin on vapaaehtoista.

Eettiset periaatteet ovat pitkälti yhdenmukaisia lain vaatimusten kanssa. Toisaalta jos toimitustyössä on syylistytty rikokseen, todennäköisesti samalla on rikottu myös hyvää journalistista tapaa. Epäeettinen menettely ei välttämättä kuitenkaan tee toiminnasta laitonta. Oikeus tehdä jotakin sananvapauden perusteella on eri asia kuin eettiset velvoitteet toimia tietyllä tavalla. Esimerkiksi tiedon eettistä julkaisemista ei voi perustella tiedon saamista koskevalla juridisella oikeudella. Etiikassa onkin usein kyse oikeiden asioiden tekemisestä oikeassa tarkoituksessa.

Eettinen menettely ei suojaa toimittajaa mahdollisilta oikeusseuraamuksilta. Poikkeustapauksessa esimerkiksi yleisön tiedonsaannin varmistaminen on saattanut edellyttää toimitukselta laittomiksi lopulta osoittautuvia journalistisia valintoja. Yleisön tärkeä tiedontarve saattaa koskea myös yksityiselämää loukkaavia tai salassapidettäviä tietoja tai lainvastaista tiedonhankintaa.¹⁴

Lain normeja monipuolisemmat ja vaativammat eettiset periaatteet voivat näkyä esimerkiksi jutussa tarkasteltavien henkilöiden ja tahojen kuulemisessa ja toisten tuottamien aineistojen käytössä. Lakiin kirjattu vastineoikeus koskee jutussa tarkasteltujen henkilöiden jälkikäteen

¹³ Ari Heinonen: Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tampereen yliopisto 1995

¹⁴ Julkisen sanan neuvoston kannanotto sananvapauden merkityksestä sekä Journalistin ohjeiden ja lainsäädännön suhteesta 2018. (6736/L/17)

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

tapahtuvaa kuulemista, kun vastaava eettinen menettely saattaa edellyttää kuulemista samanaikaisesti. Tekijänoikeuslaki ei suojaa yksittäisiä tietoja, mutta niiden eettinen lainaaminen jutussa edellyttää lähdemainintaa tietojen ensimmäisestä kertojasta.

On hyvin tulkinnanvaraista määrittää, mikä tekee yksittäisestä journalistisesta valinnasta lainvastaisen tai epäeettisen. Laillisten ja eettisesti hyväksyttävien toimintojen keskinäinen vertailu onkin jo lähtökohtaisesti vaikeaa. Lainsäädäntöön ei sisälly erillisiä määräyksiä esimerkiksi toimituksellisen päätösvallan säilyttämisestä, yleisön tiedontarpeesta huolehtimisesta tai journalistisen toiminnan riippumattomuudesta, jotka kaikki ovat eettisen toiminnan ydintä. Eettisyyden arvioinnissa onkin otettava huomioon myös piirteitä, joita ei ole sisällytetty lainsäädäntöön (kuvio 1). Toisaalta eettiset periaatteet ovat hyvin monipuoliset, ja median itsesääntelyssä eettistä ohjeistusta on käytännön syistä täsmennetty ja karsittu.

ETIIKKA	LAKI
journalistinen päätösvalta	sananvapaus, julkaisuvapaus (P)
velvoite lähdesuojaan	oikeus lähdesuojaan (S)
jälkikäteen kuuleminen	vastineoikeus (S)
samanaikainen kuuleminen	(ei vastaavuutta)
virheen korjaaminen	virheen oikaisu (S)
yksilön suoja	kunnianloukkaus, yksityiselämän loukkaus (R)
ihmisarvo	kansanryhmän suoja (R)
haastattelun toteuttaminen	(ei vastaavuutta)
intressitiriitä, riippumattomuus	(ei vastaavuutta)
tiedonhankinnan avoimuus	salakuvaaminen, salakuuntelu (R)
piilomainonta	markkinoinnin tunnistettavuus (K)
lainaaminen	sitaattioikeus (T)

TAULUKKO 1. Esimerkkejä journalismin eettisistä periaatteista ja niiden läheisistä lainkohdista. Yleisimmin tulkittavat lainkohdat ovat perustuslaki (P), sananvapauslaki (S), rikoslaki (R), tekijänoikeuslaki (T) ja kuluttajansuojalaki (K).

Eettinen menettely edellyttää, että toimitukset arvioisivat jo ennakolta oman toimintansa perusteita ja seurauksia. Pohdiskelua ansaitsisivat esimerkiksi kysymykset siitä, mitä jutun mahdollisista eettisistä ongelmista toimituksen pitäisi tietää ja kuinka se voisi maksimoida eettisen vastuunsa ja minimoida toiminnastaan aiheutuvat ongelmat. Olennaista on lisäksi selvittää, keihin kaikkiin jutussa tehtävät ratkaisut voivat vaikuttaa ja mitkä ovat eri osapuolten julkisuusvelvoitteet asiassa ja toisaalta toimituksen oikeus käsitellä asiaa. Ennakolta olisi mietittävä myös sitä, kuinka selkeästi ja kokonaisvaltaisesti toimitus pystyy

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

perustelemaan tekemänsä valinnat jutun kohteille, yleisölle, omille kollegoille ja sidosryhmille. ¹⁵

Suomalaisilla toimittajilla on erityisen vahva luottamus journalismin eettisyyteen. Ammattietiikan vahvaa asemaa on selittänyt journalistien ammatillinen kehitys ja alan eettisten ohjeiden monin paikoin väljä kirjoitustapa ja tulkinnallinen pelivara. ¹⁶ Samaan aikaan mediajulkisuus on muuttunut yhä enemmän erimuotoisen poliittisen kamppailun näyttämöksi. Kehitys on näkynyt esimerkiksi JSN:n saamista kanteluissa koskien tiedonvälityksen todenmukaisuutta ja lähdekritiikin puuttumista. Kyse ei ole ollut kuitenkaan pelkästään siitä, että median tapa käsitellä poliittista toimintaa olisi jotenkin ratkaisevasti muuttunut. Myös sosiaalisen median rooli poliitikkojen imagon rakentajana ja median uutislähteenä on toisella tasolla kuin aiemmin. ¹⁷

Julkisen sanan neuvoston rooli

Toiminnan tarkoitus. Hyvää journalistista tapaa tulkitsee media-alan vuonna 1968 perustama Julkisen sanan neuvosto. Neuvosto arvioi saamiensa yleisökantelujen pohjalta toimituksen journalistista menettelyä ja julkaisemaa aineistoa. JSN voi ottaa periaatteellisesti tärkeän asian käsittelyynsä myös omasta aloitteesta.

JSN:n roolia voidaan hahmottaa journalismin arvoihin pohjautuvien strategisten, taktisten ja operatiivisten toimintojen kautta. Nämä määrittävät tavoitteet, menetelmät ja toteutustavat yhteisen päämäärän toteuttamiseksi. Journalismin ehkä tärkeimmäksi arvoksi voidaan nähdä vastuu yleisön tiedontarpeesta kertomalla heille tärkeitä ja paikkansapitäviä tietoja. Strategisesti tärkeää tämän arvon toteuttamiseksi on rakentaa journalismin yleistä luotettavuutta. Vastaavasti taktisesti käyttökelpoinen menetelmä strategian toteuttamiseksi ovat media-alan yhteiset eettiset periaatteet ja niitä tulkitseva Julkisen sanan neuvosto. Operatiivisena toimijana JSN arvioi periaatteiden toteutumista toimitustyössä oma-aloitteisesti tai saamiensa yleisökantelujen pohjalta. Journalismin yleiselle uskottavuudelle on

¹⁵ Steele, Bob: Journalists, Ask These 10 Questions to Make Good Ethical Decisions. The Poynter Institute 2019

¹⁶ Suomalaistoimittajien ammattikuva Worlds of Journalism Study -kyselyssä. Jyväskylän yliopisto 2023.

¹⁷ JSN:n puheenjohtajan Eero Hyvösen haastattelu. Outi Laatikainen: Ministeriuutisista tehty runsaasti JSN-kanteluita. Keskisuomalainen 3.8.2023

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

tärkeää, että ratkaisut ovat julkisia. Näin toimitukset ja median yleisö saavat tietää, mitä vastuulliselta journalismilta edellytetään.

JSN:n ratkaisut ovat suosituksia eettisesti oikeasta menettelystä. Neuvoston vaikutus perustuu ennen muuta JSN:n arvovaltaan ja saamaansa luottamukseen, eikä ratkaisuja ole haluttu voimistaa taloudellisilla seuraamuksilla tai muilla pakkokeinoilla. JSN:n tarkoitus ei ole korvata tuomioistuinlaitosta, joka voi puuttua vain median lainvastaiseen menettelyyn. Ylipäättään itsesääntelyyn riippumattomuudelle on tärkeää, että alan eettisten periaatteiden noudattamista ja julkisen vallan oikeudellista tulkintaa ei sekoiteta toisiinsa. JSN ei esimerkiksi valmistele saamaansa kantelua tai keskeyttää sen käsittelyä, jos samassa asiassa on vireillä oikeudenkäynti tai jos kantelija selvästi näyttää hakevan neuvoston päätöstä omaa oikeudenkäyntiään varten. ¹⁸

JSN:n tekemä eettinen arviointi on aina jälkikäteistä, eikä itsesääntelyyn sitoutuminen merkitse, että toimitukset olisivat luovuttaneet journalistista päätösvaltaansa neuvostolle. JSN:n perussopimus vastaa tässä mielessä perustuslakiin sisällytetyn sananvapauden mukaista jälkikäteistä valvontaa. ¹⁹

Eettisyyden arviointi. Julkisen sanan neuvosto tulkitsee hyvää journalistista tapaa media-alan eettisen koodiston Journalistin ohjeiden pohjalta. Ammattieettiset periaatteet liittyvät toimittajan asemaan, journalistisen päätösvalan säilyttämiseen ja oman toiminnan riippumattomuuteen. Julkaisemista koskevat eettiset normit määrittävät tietojen hankkimista, yksilönsuojaa, haastattelun toteuttamista, virheiden korjaamista ja jutun kohteen kuulemista.

Journalistin ohjeissa tarkastellaan myös yleisön tuottaman sisällön käsittelemisestä median ylläpitämällä verkkopalstoilla, jollaisiksi lasketaan myös toimituksen tekemien sosiaalisen median julkaisujen kommenttipalstat silloin, kun toimituksella on tosiasiallinen mahdollisuus käsitellä yleisökommentteja. Journalistin ohjeiden lisäksi ratkaisut voivat perustua neuvoston eettisiin periaatteita koskeviin lausumiin ja vakiintuneisiin hyvän journalistisen tavan periaatteisiin etsimällä kanteluihin analogiaa aiemmista ratkaisuista. JSN on myös ottanut kantaa ajankohtaisiin mediaeettisiin kysymyksiin.

Neuvosto voi huomauttaa toimitusta hyvän journalistisen tavan rikkomisesta tai vaihtoehtoisesti tulkita menettelyn eettisesti

¹⁸ JSN:n perussopimus

¹⁹ Jaakko Lähteenmaa: Rapsuja myös toimittajille? Journalisti 11.5.1995

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

hyväksyttäväksi. JSN:n langettava päätös voi sisältää myös vakavan huomautuksen, jos menettely on ollut erityisen piittaamaton. Hyväksyttävä menettely voi sisältää myös moitteita esimerkiksi, jos jokin tärkeä yksityiskohta on jätetty jutussa mainitsematta, toimittajan tulkinta ja haastateltavan sanomiset on erotettu puutteellisesti, yhteydenotto on laiminlyöty jutussa käsiteltävään henkilöön tai arvostelussa on käytetty harkitsemattomia sanavalintoja.²⁰ Huomausten osuus JSN:n tekemissä ratkaisuisissa on 2000-luvulla vaihdellut viidenneksestä noin joka toiseen. Usein kyseessä on ollut korjaamatta jätetty asiavirhe tai sen puutteellinen korjaaminen.

Journalistin ohjeiden ohella yksittäisillä mediataloilla on myös omia eettisiä ohjeistuksia. Ne ovat pitkälti yhdenmukaisia Journalistin ohjeiden kanssa, mutta ottavat huomioon myös omaan toimintaansa liittyviä erillisvelvoitteita. Esimerkiksi julkisen palvelun tehtävää hoitavaa Yleisradiota sitovat Yleisradiosta annetun lain velvoitteet.²¹

Julkisen sanan neuvostoon kuuluu puheenjohtajan lisäksi kahdeksan jäsentä julkaisijoista ja toimittajajärjestöistä sekä viisi toimialan ulkopuolista yleisön jäsentä.²² JSN:n ratkaisu on ollut useimmiten yksiselitteinen, mutta aika ajoin päätöksistä on myös äänestetty. Jokaisella neuvoston jäsenellä on yksi ääni, ja vähemmistöön jääneet ovat voineet kirjata eriävän mielipiteensä neuvoston ratkaisuun. Useimmat neuvoston näkemyseroista ovat liittyneet piilomainontaan, toimituksen tekemän virheen luonteeseen, yksityisyyden loukkaamiseen, henkilön tarpeeseen samanaikaisesta tai myöhemmästä kuulemisesta sekä poikkeuksellisiin haastattelukäytäntöihin. Harvemmin neuvostossa on

²⁰ JSN:n valmistelewan sihteerin Ilkka Vanttisen tiedonanto kirjoittajalle.

²¹ Journalistin ohjeita täydentävät lausumat ovat koskeneet media riippumattomuutta, verkkosisältöjen poistamisen periaatteita, mainonnan merkitsemistä mediassa, uutisautomaatiikan ja personoinnin merkitsemistä, lasten ja alaikäisten esiintymistä mediassa, lainaamista, sananvapautta ja virkamiehen sananvapautta, lain ja eettisten ohjeiden suhdetta, vastinetta (omaa kannanottoa), haastattelua, piilomainontaa, nimeä rikosuutisissa. JSN:n kannanotot ovat käsitelleet sananvapauden merkitystä sekä Journalistin ohjeiden ja lainsäädännön suhdetta, eduskunnan turvakameroiden kuvamateriaalin sisältöä, Helsingin Sanomien journalistien tulevaa oikeudenkäyntiä, verottajan päätöksiä karsia suurituloisten verotietoja verotettavien listoilta, Ilmajoki-lehden päätoimittajan painostamista ja viranomaistiedotteiden merkitsemistä koskevaa suositusta.

²² Nimitystä ”yleisön edustajista” voidaan pitää jossain määrin harhaanjohtavana. Neuvoston puheenjohtajisto on karsinut hakijoita, eikä neuvosto pääse kokonaisuudessaan arvioimaan heitä kaikkia.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

oltu eri mieltä kuvien käyttämisestä, ihmisarvoon liittyvistä kysymyksistä ja journalistin aseman väärinkäytöstä. Näkemykset ovat vaihdelleet myös sen suhteen, millaisessa tilanteessa neuvoston toimivalta on riittänyt kannellun asian käsittelemiseksi ja millainen painoarvo kantelijan ja toimituksen välisellä sopimuksella on voinut olla asian ratkaisemisessa.²³

JSN:n tärkeä tehtävä on huolehtia mediayleisön oikeuksista. Tässä mielessä neuvoston toimitukselle antama huomautus voi toimia kantelijalle moraalisenä hyvityksenä median aiheuttamasta ongelmasta ja samalla laajemmalle yleisölle osoituksena vastuullisuudesta, jota journalismilta edellytetään. Toimituksen on julkaistava saamansa langettava ratkaisu kokonaisuudessaan verkkosivuillaan ja olennaisilta osiltaan myös kantelun kohteena olleessa mediassa. Huomauttavaan ratkaisuun ei saa sisältyä sitä vähätteleviä kommentteja. Kommentoinnin kieltämisellä on pyritty varmistamaan, että toimitus ei vähättele neuvoston päätöstä eikä selittele toimintaansa omaksi edukseen prosessin jälkeen. Muissa yhteyksissä Journalistin ohjeita ja JSN:n päätöksiä voidaan kuitenkin arvostella. Vaikka julkaisuvelvollisuus ei koske neuvoston antamaa vapauttavaa päätöstä, senkin uutisointi on suositeltavaa.²⁴

3846/AL/07. Päätoimittaja oli liittänyt lehtensä julkaiseman langettavan päätöksen yhteyteen neuvoston puheenjohtajiston kanssa käymäänsä kirjeenvaihtoa, jossa hän oli kritisoinut neuvoston ratkaisua. Neuvoston mukaan päätoimittajalla oli oikeus arvosteluun, mutta päätös ja siihen liittynyt kirjeenvaihto oli yhdistetty toisiinsa asiaankuulumattomasti, mikä heikensi päätöksen uskottavuutta.

Kantelujen karsiminen. Julkisen sanan neuvostolle toimitettujen kantelujen määrä on kasvanut voimakkaasti 2000-luvulla. JSN on joutunut karsimaan kanteluja, ja vain osa niistä on edennyt neuvoston käsittelyyn.

²³ Neuvostossa tehtiin vuosina 2001-2017 eriävän mielipiteen sisältäviä äänestysratkaisuja 80 kertaa. Niistä kohdistui neuvoston langettaviin ratkaisuihin 35 ja vapauttaviin ratkaisuihin 45. Heikki Kuutti: Etiikan toisinajattelijat. Eriävät mielipiteet Julkisen sanan neuvostossa. Seminaariesitelmä Median ja viestinnän tutkimuksen päivillä Jyväskylässä 28.4.2018.

²⁴ JSN:n päätöksen kommentointi herätti vilkasta keskustelua Yleisradion ns. *Ylegate*-tapauksen yhteydessä. Yleisradion toimitusjohtajan mukaan JSN:n tulkinta tapahtumista ei ollut vastannut yhtiön omaa käsitystä kanneltujen julkaisu päätösten perusteista. Myös päätoimittaja oli kommentoinut laajasti julkisuudessa neuvoston langettavaa päätöstä.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Kantelu on saattanut olla yleistä mediakritiikkiä kohdistumatta mihinkään journalistiseen menettelyyn. Karsiminen on voinut liittyä myös toimituksen hyväksyttävään menettelyyn, kuten oikeuteen valita juttujen lähteet, ilmaiset ja julkaistavat sisällöt. Lisäksi kantelijan ilmoittama virhe on saatettu korjata jo aiemmin. Osassa karsituista kanteluista kantelija on pitänyt toimituksen jutussaan tarkastelemaa näkökulmaa virheellisenä, jos se on poikennut hänen omasta mielipiteestään tai maailmankuvastaan.

Karsimisen syynä on voinut olla myös kantelijan oma virheellinen menettely, jos kantelu on ollut nimetön tai jos kantelumateriaali on ollut puutteellista. Kantelun edellyttämää asianomistajan suostumusta ei ole saatu yksityiselämän suojaan liittyvässä asiassa tai kantelija ei ole pyytänyt toimitukselta huomaamansa virheen korjausta tai oman kannanoton julkaisemista itseään koskevassa jutussa. Ongelmana on ollut myös se, että kantelusta ei ole selvinnyt kanneltua asiaa tai kantelija ei ole pystynyt esittämään näyttöä epäilemästään asiavirheestä.

Kyse voi olla myös JSN:n omista käsittelyn rajoitteista, kuten kannellun asian vireillä olevasta oikeudenkäynnistä, tutkintapyynnöstä tai ”häiriökantelusta”, jos sen ilmeiseksi tarkoitukseksi on nähty neuvoston toiminnan kuormittaminen, testaaminen tai häirintä. Karsiminen on voinut aiheutua myös siitä, että kannellusta asiasta on useita aiemmin vapauttavaan ratkaisuun johtaneita ennakkopäätöksiä.²⁵

JSN ei julkaise karsimiaan kanteluja, koska tiedotusvälineet eivät ole voineet vastata esitettyihin syytöksiin eikä kantelujen perusteita ole kaikilta osin selvitetty. Kanteluihin voi sisältyä myös yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia asioita.²⁶

Arvioinnin ongelmia. Journalismin eettisyys on ilmiönä laaja-alaisempi kuin hyvä journalistinen tapa, joka koskee vain Journalistin ohjeiden mukaisia hyväksytyjä menettelytapoja. Toimitustyön eettisyyttä ei voida arvioida kovinkaan yleisesti myöskään neuvostolle toimitettujen kantelujen pohjalta. JSN:n toiminta on pitkälti reagoivaa ja sattumanvaraista, ja yksittäisissä kanteluissa on arvioitu lähinnä vain niissä esiin tuotuja ongelmia. Yleisön kantelut eivät välttämättä ole koskeneet edes journalismin olennaisimpia kysymyksiä, eikä neuvosto ole voinut ottaa kantaa esimerkiksi siihen, mitä asioita toimitusten pitäisi jutuissaan käsitellä tai mihin niiden ei pitäisi puuttua lainkaan.

²⁵ Elina Grundström: Mitä neuvosto karsii ja miksi? JSN.fi 22.6.2016.

²⁶ Elina Grundström: Miksi JSN ei julkaise karsittuja kanteluja. Julkisen sanan neuvosto JSN.fi 26.8.2016

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

JSN pystyy arvioimaan vain jutusta ilmeneviä journalistisia toimintoja. Mahdollisista taustalla vaikuttaneista tekijöistä ei useinkaan saada riittävää näyttöä kuten esimerkiksi siitä, mistä kantelija ja toimitus ovat tosiasiallisesti sopineet jutunteon aikana. Lähtökohtaisesti JSN on luottanut päätoimittajan selvitykseen kannellusta asiasta, ja kantelijalta puolestaan edellytetään vahvaa näyttöä väitteittensä tueksi.

2303/YLE/95. JSN ei voinut arvioida saamaansa kantelua, kun tapauksen osapuolten kertomukset osoittautuivat täysin vastakkaisiksi. Kertomansa mukaan kantelija ei ollut suostunut kuvattavaksi, kun vastaavasti toimitus kertoi nimenomaisesti saaneensa luvan hänen kuvaamiselle. Poliisin työstä kertovaa tv-juttua oli kuvitettu tunnistettavan kantelijan kuljettamisella poliisikuulusteluun.

JSN ei voi käsitellä saamaansa kantelua myöskään jutun tasokkuuden perusteella. Se olisi paitsi liian epämääräinen mittari myös altis ristiriitaisille tulkinnoille. Huonon journalismin ohella myös ”typerät” mielipiteet kuuluvat sananvapauteen. Toimitusten olisi kuitenkin itse arvioitava yleisön suhtautuminen niiden julkaisemiseen.²⁷

Lukija-asiamies

Medianeuvostojen ohella journalismin itsesääntelyyn kuuluvat myös toimituskohtaiset lukija-asiamiehet. Kansainvälinen käytäntö on varsin yleinen suurissa sanomalehdissä.²⁸

Lukija-asiamiehiä käyttävät toimitukset haluavat vastata itse suoraan yleisönsä kritiikkiin, eikä ulkopuolisia neuvostoja pidetä oikeutettuina arvioimaan oman toimituksen menettelyä ja langettamaan ”julkisia tuomioitaan”. Lukijat, katsojat ja kuuntelijat saavat tietää enemmän seuraamansa median käytännöistä ja juttujen taustoista, kun toimitus on suorassa vuoropuhelussa yleisönsä kanssa,

Lukija-asiamiesten toiminta pohjautuu useimmiten yleisön suoriin yhteydenottoihin ja asiamiehen omaehtoiseen toimitustyön seurantaan. Tiiviiden toimitusyhteyksiensä ansiosta hän pystyy reagoimaan hyvinkin nopeasti yleisön ilmaisemiin huolenaiheisiin ja selvittämään havaitsemiensa ongelmien lähtökohtia esimerkiksi lehtensä kolumnipalstalla. Oman uskottavuutensa säilyttämiseksi asiamiehen toiminnan on oltava kuitenkin läpinäkyvää. Lukija-asiamiehen on

²⁷ Risto Uimonen: Jossakin kulkee raja. Julkisen sanan neuvosto JSN.fi 13.8.2015

²⁸ Lukija-asiamiesten tehtävänimikkeitä ovat esimerkiksi ombudsman, readers' advocate, readers' representative, public editor, public-contact editor.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

vastattava toiminnastaan suoraan mediayhtiön hallitukselle, koska hänen arviointinsa kohteeksi voi joutua myös tiedotusvälineen päätoimittaja. ²⁹

Suomalaisille päätoimittajille osoitetussa kyselyssä vastaajat mielsivät lukija-asiamiehen merkityksen verrattain vähäiseksi. Journalistisen vastuunsa ja toimituksen tuntemuksensa perusteella päätoimittajat korostivat omaa rooliaan toimituksensa lukija-asiamiehinä. Toimitusten myös pelättiin menettävän omaa päätösvaltaansa, jos lukija-asiamiehistä tulee eräänlaisia ”yleisön asianajajia”. Lisäksi he epäilivät asiamiesten asiantuntemusta arvioida kovinkaan syvällisesti toimittajien yksittäisiä journalistisia valintoja. Lukija-asiamiesten yleistymisen karsisi myös toimittajien saama henkilökohtaista palautetta. ³⁰

Kyselyssä heijastui myös Julkisen sanan neuvoston merkitys journalismietiikan arvioijana. Vastausten perusteella toimitukset tuntuivat vastaanottavan mieluummin neuvoston perusteltuja ratkaisuja kuin lukija-asiamiehen tekemiä pikaisia havaintoja. Media-alan yhteisesti hyväksytyjen eettisten periaatteiden perusteella JSN:n uskottiin pystyvän arvioimaan toimitustyötä riittävän kokonaisvaltaisesti.

	JULKISEN SANAN NEUVOSTO	LUKIJA-ASIAMIES
YLEISÖKONTAKTI	epäsuora	välitön
TOIMINNAN JÄÄVIYS	ulkopuolinen toimija	oma väline
YLEISÖSUHDE	”kasvoton arvioija”	näkyvä persoona
ARVIOINNIN KOHDE	ulkopuoliset kantelut	oman yleisön kritiikki
ARVIOINNIN PERUSTEET	alan yhteinen ohjeistus	toimituksen oma ohjeistus
PÄÄTOIMITTAJAN ROOLI	päätoimittajan vastaus kanteluun	lukija-asiamiehen oma arvio
KÄSITTELYN KESTO	useita viikkoja	joitakin päiviä
ARVIOINNIN JULKISUUS	JSN:n määrittämä	toimituksen määrittämä

TAULUKKO 2. Journalismin itsesääntely Julkisen sanan neuvostossa ja lukija-asiamiehen toiminnassa

²⁹ Lukija-asiamiehen esittämä julkinen kritiikki on synnyttänyt herkästi jännitteitä toimituksen sisällä. Tehtävät ovat yleensä määräaikaista ja niitä hoitavat pitkäikäisten journalistien ohella esimerkiksi journalistiikan professorit ja etiikan tutkijat.

³⁰ Heikki Kuutti: Lukija-asiamies sanomalehden yleisösuhteen kehittäjä. Perko-Salokangas-Luostarinen: Median varjossa. Mediainstituutti 2002.

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Lukija-asiamiehet ovat osoittautuneet Suomessa lyhytkestoisiksi kokeiluiksi. *Keskisuomalaisen* lukija-asiamiehenä toiminutta Kalevi Kivistöä työllistivät pitkälti kantelut, joita ei voitu arvioida Journalistin ohjeiden pohjalta. Hänen saamansa kantelut liittyivät useimmiten yleisön odotuksiin toimitustyöstä, kuten ihmettelyyn julkaistun asian yksipuolisesta käsittelystä tai siitä, että itselle tärkeästä tapahtumasta ei ollut kerrottu. Lukijoille oli kertynyt kokemuksia myös siitä, että toimitus oli kieltäytynyt julkaisemasta sille lähetettyä kirjoitusta tai että asioita oli esitetty hyvän maun vastaisesti. Tyytymättömiä oltiin myös lehden taittoon.³¹

³¹ Kalevi Kivistö: ”JSN:n tehtävänä pitää media eettisesti korkeatasoisena”. Suomen Lehdistö 7/2005

2 YLEISÖN MEDIASUHDE

Journalismia ei ole ilman vastaanottavaa yleisöä, jolla myös on omat odotuksensa toimittajien työstä sekä toimivasta ja kestävästä yleisösuhteesta. Journalismissa on pitkälti kysymys toimituksen ja yleisön keskinäisestä vuorovaikutuksesta ja siihen pohjautuvasta lukijoiden, katsojien ja kuulijoiden luottamuksesta tiedonvälitystä kohtaan. Yleisölle on myös tärkeää saada oma ääni kuuluviin mielipideosastoilla ja toimittajien toteuttamissa haastatteluissa.

YLEISÖN TIEDONTARVE

Tietojen merkitys

Journalistin rooli

YLEISÖN SANANVAPAUS

Haastateltavan sananvapaus

Mielipideosastot ja verkkokeskustelut

Yleisön tiedontarve

Tietojen merkitys

Journalismin tärkeimpänä tehtävänä voidaan pitää yleisön tiedontarpeesta huolehtimista. Tällä on merkitystä, koska valtaosa ihmisten saamasta julkisesta tiedosta sisältyy nimenomaan journalistisen median julkaisemiin juttuihin. Toimitusten julkaiseman yhteiskunnallisesti merkittävän tiedon pohjalta yleisö voi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja myös arvioida julkista vallankäyttöä.

YLEISÖN MEDIASUHDE

Tiedontuottajina toimittajat ovatkin ensisijaisesti vastuussa lukijoille, kuulijoille ja katselijoille. Vaatimus näkyy Journalistin ohjeiden korostamassa yleisön oikeudessa tietoon. Tiedonsaannin puolustamisessa on kyse tärkeiden aiheiden selvittämisessä ja nostamisessa puheenaiheiksi sekä tietojen välittämisessä ymmärrettävästi. Julkisen sanan neuvosto on arvioinut journalistien yleisövastuuta useissa ratkaisuisissaan, vaikka yleisön tiedonsaannin laiminlyöminen ei yksin sellaisenaan rikkoisikaan hyvää journalistista tapaa.³²

Yleisölle tärkeiden asioiden käsittelemättä jättämisellä ei myöskään rikota hyvää journalistista tapaa. Yleisön tiedonsaanti voi kuitenkin vaikeutua, jos toimitus esimerkiksi jättää tietoisesti selvittämättä jotakin tärkeää asiaa ulkopuolisen painostuksen seurauksena. Toisaalta yleisöllä ei ole välttämättä kovinkaan tarkkaa käsitystä median eettisistä velvoitteista. Yleisö voi esimerkiksi pitää virheellisenä jutun lähtökohtaa tai valittua näkökulmaa tai sitä, että jotakin asiaa tai tietoa ei ole otettu huomioon aiheen käsittelyssä.

Tiedonvälityksessä on merkitystä myös sillä, kertovatko toimittajat pelkkiä ulkopuolisten tahojen heille toimittamia valmiita tietoja vai etsivätkö ja tuottavatko toimittajat niitä itse. Edellisen tapaisessa ”postikonttorijournalismissa” toimitukset toistavat ja välittävät saamiaan tietoja eteenpäin sellaisenaan varmistumatta niiden paikkansapitävyydestä tai yleisestä merkityksestä. Jos toimittajat jättävät kyseenalaistamatta siteeraamiensa lähteiden sanomisia, he tarjoavat näille vapaan väylän omien tavoitteittensa määrittämiseksi julkaistussa asiassa.

Tietojen yleisen merkittävyyden ohella mediasisältöjen kiinnostavuus ja viihteellisyys ovat nousseet entistä tärkeämmäksi tekijäksi yleisön houkuttelemiseksi ja pitämiseksi. Kaksijakoisten tavoitteiden takia toimitusten onkin puntaroitava, mitä aiheita voidaan jättää käsittelemättä, jos halutaan tarjota yleisölle vain sen *haluamia tietoja* sen sijaan että kerrottaisiin asioista, joista yleisön *pitäisi saada tietää*. Kun verkkojulkaiseminen ja sosiaalinen media ovat vähentäneet tiedotusvälineiden perinteistä portinvartijan roolia, *agenda setting* eli asioiden nostaminen osaksi julkista keskustelua ei ole enää journalistisen median yksinoikeus.

Yleisön journalismia kohtaan tuntema luottamus ja sitoutuminen seuraamaan median tuottamia sisältöjä tilaajina ja kuluttajina on perusedellytys menestyvälle tiedonvälitykselle. Yleisölle voi olla tärkeää

³² JSN:n valmisteleavan sihteerin Ilkka Vänntisen tiedonanto kirjoittajalle.

YLEISÖN MEDIASUHDE

myös toimituksen avoimuus eli jutun tavoitteiden ja toteutettujen valintojen perustelemisen julkaisemisen yhteydessä. Eettisesti tätä merkittävämpää voi kuitenkin olla toimittajan avoimuus henkilölähdettä kohtaan heidän keskinäisessä vuorovaikutustilanteessa. Yleisöä saattavat kiinnostaa nimittäin enemmän juttujen sisältö kuin se, miksi tai miten jutut on tehty, eikä journalististen prosessien avaaminen välttämättä vähentäisi havaittua yleisön kokemaa epäluottamusta journalismia kohtaan. Ylipäätään epäluottamuksen taustalla voi piillä monenlaisia kulttuurisia, poliittisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, joihin ei voida vaikuttaa vain juttujen sisältöjen kautta. Läpinäkyvyyden kasvattaminen voi jopa lisätä epäluottamusta uutisisältöjä kohtaan, jos lukijat ovat esimerkiksi odottaneet tietojen tarkistamiselta enemmän kuin mitä verkkotoimitukset pystyvät kiireissään tarjoamaan.³³

Internetin medialle aiheuttaman mullistuksen seurauksena toimitukset ovat menettäneet perinteistä yleisöään. Journalistiset toimijat ovatkin lisänneet kiinnostustaan selvittää yleisön mieltymyksiä mittauksilla ja data-analyysillä. Vaikka sisältöjen personoinnilla voitaisiinkin yhdistää oikeita ihmisiä oikeanlaisiin juttuihin, yleisölle on kuitenkin muistettava tarjota myös toimitusten kiinnostaviksi ja tärkeiksi katsomiaan aiheita.³⁴

Sisältöjen voidaan personoida lukijoiden aikaisemman käyttäytymisen pohjalta. Kohdentamisesta ja siihen käytettävien tietojen hankkimisesta olisi kuitenkin kerrottava avoimesti, jos tiedotusväline kohdentaa sisältöjä eri tavoin eri ihmisille. Jos näkymässä on merkittävässä määrin käyttäjätietojen mukaan kohdennettua sisältöä, kohdentaminen olisi esitettävä ymmärrettävästi ja niin, että tieto on löydettävissä vähällä vaivalla.³⁵

Journalistin rooli

Yleisön korostunut oikeus saada yhteiskunnallisesti merkittäviä tietoja korostuu erityisesti tutkivassa journalismissa, jossa usein keskitytään

³³ Jussi Latvala: The mirage in the trust desert: challenging journalism's transparency infatuation. Reuters Institute, University of Oxford. Panu Uotila: Läpinäkyvyys ei lisääkään luottamusta. Suomen Lehdistö 6/2023.

³⁴ Mika Rahkonen: Jos media haluaa uusia yleisöjä, sen pitää tajuta oma kuplansa ja ponnistella ulos sitä. Yleisradio 22.5.2018.

³⁵ Automaattisesti tuotettujen ja julkaistujen sekä automaattisesti päivittyvien juttujen tapauksessa neuvosto suosittelee käyttämään jutun yhteydessä merkintää: ”Tämä on automaattisesti tuotettu/päivittyvä juttu/artikkeli, jonka tiedot ovat peräisin [lähde].” Lausuma uutisautomaatiikan ja personoinnin merkitsemisestä 2019. Julkisen sanan neuvosto 30.10.2019

YLEISÖN MEDIASUHDE

selvittämään vallankäytön arveluttavia käytäntöjä, julkisten varojen käyttöä ja kaupallisen toiminnan asianmukaisuutta. Lainvastaisen menettelyn ohella jutuissa on käsitelty erimuotoista eettisesti arveluttavaa toimintaa, johon viranomaiset eivät pysty puuttumaan toimivaltansa perusteella.

Tutkivilla toimittajilla on myös erityinen suhde yleisöön. Valitessaan tutkimusten kohteita he usein asettuvat jo lähtökohtaisesti ”pienien ihmisten” asemaan ja selvittävät ”yhteiskunnallisina vahtikoirina” epäasiallisesta vallankäytöstä yleisölle aiheutuvia ongelmia. Tavoitteena on selvittää ja tuoda esiin, millaisessa tilassa kerrottavat asiat oikeasti ovat sen sijaan että toimittajat pelkästään toteaisivat, miten asioiden väitetään olevan.³⁶

Journalistiliiton kyselyn mukaan toimittajien on kuitenkin aiempaa vaikeampi saada poliitikkoja ja viranhaltijoita haastateltaviksi tai hankkia heiltä ylipäättään tietoja. 40 prosenttia vastaajista kertoi työskentelynsä poliitikkojen kanssa vaikeutuneen jonkin verran tai paljon. Yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että tietojen ja haastattelujen saaminen viranhaltijoilta oli vaikeutunut paljon tai ainakin jonkin verran. Ongelmien syiksi arvioitiin mediaa kohtaan tunnetun epäluulon kasvamisen, haastateltavien pelon jutun heille aiheuttamista seurauksista sosiaalisessa mediassa ja yleisesti muuttuneen keskusteluilmapiirin. Journalistisen yhteistyön tilannetta kartoitettiin kunnissa, maakunnissa ja valtakunnan tasolla.³⁷

Ylipäättään median yleisösuhteeseen vaikuttaa merkittävästi se, millaiseksi journalistit mieltävät oman tiedonvälittäjän roolinsa. Toimittajien arvoja ja asenteita kartoittaneen kansainvälisen kyselytutkimuksen osahankkeessa suomalaistoimittajat pitivät yhteiskunnallisen muutoksen ajamista entistä tärkeämpänä tehtävänä. Suhde yleisöön näytti kuitenkin olevan aiempaa hankalampaa tasapainottelua erilaisten toimitustyöhön liittyvien vaateiden keskellä. Sananvapauden toteutumiselle ongelmia tuntuvat aiheuttavan erityisesti kyselyyn vastanneiden omaa roolia koskevat näkemykset suhteessa vallankäyttäjien ja näihin liittyvään tiedonhankintaan. 40 prosenttia vastaajista ei käyttäisi missään oloissa valtaapitävien henkilökohtaisia dokumentteja. Joka neljäs ei hyväksyisi piilotettujen tallennusvälineiden

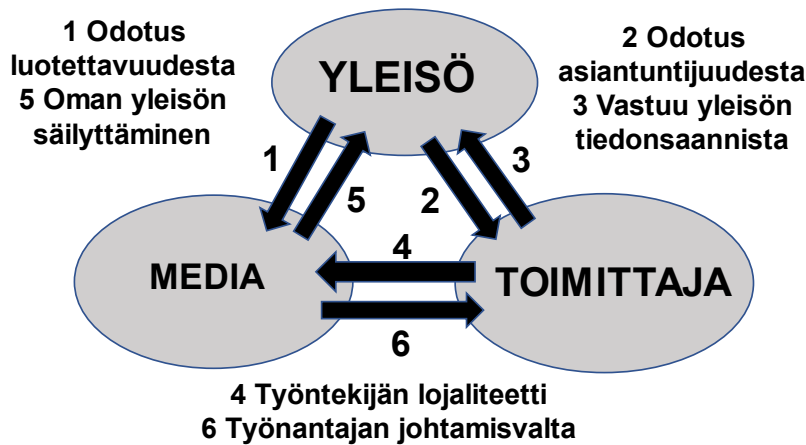
³⁶ Suomalaisesta tutkivasta journalismista esimerkiksi Heikki Kuutti: Tutkiva journalismi. Journalistinen suuntaus ja suomalaisen journalismin tutkivuus 1995.

³⁷ Journalistien tiedonsaanti vaikeutunut: poliitikot ja viranhaltijat välttelevät haastatteluja. Journalistiliitto.fi 25.09.2023

YLEISÖN MEDIASUHDE

käyttämistä tai luottamuksellisten liike- tai viranomaisaineistojen hyödyntämistä ilman lupaa omassa työssä. ³⁸

Journalismin luotettavuudelle on tärkeää, että toimittajien henkilökohtaiset näkemykset eivät vaikuttaisi kohtuuttomasti toimitustyöhön ja juttujen lopputulokseen. Yleisön pitäisi päinvastoin pystyä luottamaan siihen, että journalismi edes pyrkisi tasapuolisuuteen ja useisiin näkökulmiin. Merkitystä on vain sillä, millaisen argumentin ja näytön journalisti esittää työssään. Toimittajien riippumattomuudesta on kuitenkin vaikea tehdä yleistyksiä, kun esimerkiksi heidän poliittisia näkemyksiään ei ole selvitetty laaja-alaisesti. ³⁹

KUVIO 1. Yleisön, toimittajan ja mediayhtiön ”journalistinen kolmiyhteys”.

Kokonaisuutena yleisön tiedonsaantiin vaikuttavat toimittajan työssään tekemät valinnat ja tiedotusvälineen toimituspoliittinen linja. Yleisö voidaan nähdä osaksi eräänlaista ”journalistista kolmiyhteyttä” (kuvio 1), jossa yleisön ohella ovat osallisina journalistista liiketoimintaa harjoittava mediayhtiö ja sen palkkaamat toimittajat. Yleisö odottaa seuraamaltaan medialta luotettavaa toimintaa (1) ja sitä, että toimittajat kertovat yleisölle tärkeistä asioista riippumattomasti ja todenmukaisesti (2). Vastaavasti median menestyvä liiketoiminta edellyttää julkaistuista

³⁸ Jari Väliaverron, Reeta Pöyhtäri & Mikko Villi: Paljon vanhaa, jotain uutta ja jotain lainattua. Suomalaisjournalistien ammattikuva Worlds of Journalism Study -kyselyssä. Jyväskylän yliopisto 2023

³⁹ Työelämäprofessori Matti Apusen haastattelu. Markus Mäki: Matti Apunen toivoo selvitystä toimittajien puoluekannoista. Keski-suomalainen 4.8.2023.

YLEISÖN MEDIASUHDE

sisällöistä kiinnostunutta yleisöä (5). Mediatyhtiö voi työnantajana käyttää direktiovaltaansa toimittajaan ja hänen työhönsä (6). Vaikka toimittajan edellytetään olevan lojaali työnantajalleen (4), hän on samalla vastuussa yleisölle oman ammatillisen luottamuksensa säilyttämisestä (3).

Toimittajan lojaliteettivelvoite työnantajaa kohtaan voi kuitenkin aiheuttaa ristiriitaa hänen yleisövastuulleen, jos jutun aihevalintaan ja toteutukseen liittyy jotakin, josta yleisölle ei saisi kertoa. Luottamuksensa säilyttämiseksi yleisön olisikin saatava tietää myös seuraamansa tiedotusvälineen journalistisista periaatteista ja jutussa toteutetuista valinnoista. Tämä voisi karsia lukijoiden, katselijoiden ja kuuntelijoiden mahdollisia epäilyjä juttuvalintojen epätasapuolisuudesta ja käsittelyyn vaikuttaneista epäasiallisista perusteista. Journalististen perusteiden kertomatta jättäminen voi heikentää luottamusta, vaikka ne olisivatkin hyväksyttäviä.

Toimittajan vakaumussuoja. Toimittajalla on mahdollisuus kieltäytyä työtehtävästä, joka on ristiriidassa paitsi lain ja hyvän journalistisen tavan myös henkilökohtaisen vakaumuksen kanssa. Menettelyn tarkoitus on estää työnantaja väärinkäyttämästä toimittajiensa journalistista roolia. Esimerkiksi mediatyhtiön kaupalliset tavoitteet eivät saa johtaa epäjournalistisiin menettelyihin ja sisältöihin toimitustyössä.

Vakaumuksensa perusteella toimittaja voi arvioida mikä omassa työssä on omantunnon mukaista. Toimittajan käsitys oikeasta ja väärästä voi törmätä yhteen välineen uutiskriteerien ja journalististen linjausten kanssa. Kun yleiset linjanvedot ovat vaikeita, jokainen tapaus vaatii erillistä tarkastelua.⁴⁰

Toimittajan mahdollisuus kieltäytyä työtehtävästä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö hänen tarvitsisi kirjoittaa juttua esitetystä aiheesta. Esimerkiksi syvällisesti hengellistä toimittajaa ei voitaisi kuitenkaan vaatia haastattelemaan satanistikirkon johtajaa tai arvioimaan myönteisesti kirkon rituaaleja.⁴¹

⁴⁰ Toimittajan kieltäytyminen oman vakaumuksen vastaisesta työtehtävästä voi rikkoa työntekijän lojaliteettivelvoitetta. Ongelmaa ei pitäisi kuitenkaan syntyä, koska myös työnantajat ovat sitoutuneet Journalistin ohjeisiin.

⁴¹ Kun vakaumus on jokaisen oma asia, sen noudattaminen tai noudattamatta jättäminen ei näy yleensä ulospäin. Moniäänisessä yhteiskunnassa vakaumuksen noudattamisesta on kuitenkin tullut entistä tärkeämpää, mutta myös vaikeampaa. Jussi Ahlroth: Journalistin ei tarvitse tehdä vakaumuksensa vastaista työtä. Journalisti 4/2023.

Yleisön sananvapaus

Haastateltavan sananvapaus

Journalistinen media ei ole erityisemmin tukenut lukijoiden vuorovaikutusta tai heidän osallistumisestaan toimitustyöhön. Yleisön mahdollisuudet osallistua mediasisältöjen tuottamiseen ovatkin rajoittuneet pääosin juttuvinkkeihin ja valituista aiheista pyydettyihin kuviin ja tarinoihin. Yleisön ääni on kuulunut enimmäkseen uutisten asiantuntijoina ja yleisönosaston kirjoittajina. Lukijoiden mielipiteitä on haluttu kuulla lähinnä vain omaan arkeen liittyvissä aiheissa, vaikka mielipideosastoilla onkin julkaistu heidän näkemyksiään myös poliittisista ja taloudellisista kysymyksistä.⁴²

Julkisen sanan neuvosto on korostanut kansalaisten sanan- ja ilmaisunvapauden merkitystä ja painottanut jokaisen oikeutta ilmaista vapaasti oma mielipide. Työnjohto-oikeutensa perusteella työnantaja voi pyrkiä rajoittamaan tai kieltämään henkilöstöään kertomasta työnantajaa koskevia mielipiteitään esimerkiksi median haastatteluissa. Haastatteluja ei voida kuitenkaan rajoittaa pelkästään lojaalisuusvelvoitteen perusteella, eivätkä esimiehet saisi mielivaltaisesti rajoittaa alaistensa sananvapautta pelkästään oman asemansa perusteella. Esimerkiksi virkamiesten osallistuminen oman alan julkiseen keskusteluun voi jo sellaisenaan edistää tärkeän tiedon välitystä.⁴³

2196/L/95. Kunnanjohtajan ilmoituksella ”säännöllisen tietojen antamisen lopettamisesta” oli periaatteellista merkitystä journalistisen sananvapauden ja julkisen keskustelun rajoittamisessa. Neuvosto piti kunnanjohtajan menettelyä vakavana, vaikka hän olikin täsmentänyt tarkoituksensa olleen, että lehden toimittajia ei enää erikseen kutsuttaisi kunnanhallituksen tiedotustilaisuuksiin. Tapahtuman taustalla vaikutti lehden vapaakappalejakelun lopettaminen ilmestymisalueensa kunnille.

Epäselvyyttä on kuitenkin aiheutunut siitä, edustaako haastateltu työnantajaansa vai puhuuko hän omissa nimissään. Esimerkiksi kunta-alalla työskentelevä työntekijä saattaa toimia samanaikaisesti

⁴² Riina Hautala: Lukija tekee jutun - vai tekeekö? Tiedotusopin opinnäyte. Tampereen yliopisto 2008

⁴³ Lausuma sananvapaudesta 2013. Julkisen sanan neuvoston kannanotto sananvapauden rajoittamispyrkimyksistä. Julkisen sanan neuvoston lausuma 3067/L/01

YLEISÖN MEDIASUHDE

luottamustehtävässä, jonka hoitamiseen voi liittyä erityinen julkisuusvastuu.

5980/L/15. Pääluottamusmiehelle annettu varoitus kohdistui hänen sananvapauteensa ja oli omiaan kaventamaan kansalaisten mahdollisuuksia tietää käsitellystä asiasta. Pääluottamusmies oli kertonut postin jakeluongelmien syistä. Kerrotuilla asioilla oli yleistä merkitystä, eikä haastateltu ollut tuonut esiin arkaluonteisia tietoja työnantajansa toiminnasta.

Työsopimuslaissa mainitun lojaliteettivelvoitteen perusteella työntekijä ei esimerkiksi saa aiheuttaa työnantajalle vahinkoa perättömillä väitteillä tai liikesalaisuuksia paljastamalla.⁴⁴ Työntekijän sananvapauden rajoittamisessa olisi kuitenkin löydettävä oikeudenmukainen tasapaino suhteessa työnantajan intresseihin.

EOM 3098/2/2010. Työnantajan esittämä kieltä ja antama varoitus olivat heikentäneet työntekijän uskallusta tarkastella kriittisesti omaan työhön liittyviä asioita ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan VTT oli rajoittanut kahden tutkijansa sananvapautta, vaikka heidän haastattelussa kertomillaan tiedoilla oli ollut olennaista yhteiskunnallista merkitystä. Salassapitoa tai kilpailukieltä ei ollut rikottu eikä toiminnasta ollut aiheutunut vahinkoa.

Mielipideosastot ja verkkokeskustelut

Mediayleisö voi esittää mielipiteitään yleisönosastoilla ja median ylläpitämällä verkkokeskustelupalstoilla. Yleisön sananvapautta puolustava JSN toivoo medialta uskallusta julkaista niillä myös kiistanalaisia kirjoituksia, vaikka niissä esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyttä ei voitaisikaan selvittää aukottomasti. Mielipiteiden moninaisuus kärsisi, jos toimitus jättäisi hiemankin epäselvässä tilanteessa kirjoituksen joka kerta julkaisematta. Toisaalta olennaisilta asiavirheiltä voitaisiin välttyä, jos kirjoittajat pystyisivät lähteyttämään kiistanalaiset väitteensä ennen kuin toimitus edes harkitsee niiden julkaisemista.⁴⁵

2005/SL/93. Yleisönosastokirjoituksissa voidaan hyväksyä tavanomaisia toimituksellisia sisältöjä kärjekkäämpiä ja hätkähdyttävämpiä ilmaisuja.

⁴⁴ Työsopimuslain (55/2001) mukaan työntekijän on omassa toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa sellaisen menettelyn kanssa, mitä työntekijältä voidaan kohtuudella vaatia.

⁴⁵ Eero Hyvönen: JSN linjasi toimitusten vastuuta mielipidekirjoitusten julkaisemisessa. Julkisen sanan neuvosto 10.6.2021

YLEISÖN MEDIASUHDE

Kirjoittaja oli esittänyt värikkäästi mielipiteensä paikkakunnalle asettautuneesta pakolaisryhmästä.

7590/PL/21. Kirjoittajalla oli oikeus kertoa mielipiteensä pandemiarajoituksista ja vastustaa hengityssuojaimen käyttöä, vaikka olikin väittänyt virheellisesti, että koronavirusta ei olisi eristetty eikä siten myöskään todennettu. Päätoimittajan mukaan toimituksessa oli mietitty pitkään kirjoituksen julkaisemista. Julkaisematta jättämisessä olisi hänen mukaansa syytetty toimitusta sananvapauden rajoittamisesta.

Lähetetyn kirjoituksen tarkoitus. Tiedotusvälineiltä edellytetään asiallista suhtautumista yleisön yhteydenottoihin. Lähtökohtaisesti yleisönosaston kirjoitukset julkaistaan vain niille tarkoitetulla palstalla, mutta tarvittaessa toimituksen on varmistuttava kirjoituksen julkaisutavasta lähettäjän kanssa. Toisaalta yleisönosastolle tarkoittamatonta tekstiä ei saa julkaista vastoin lähettäjänsä tahtoa. Virheellinen menettely voi johtaa myös tekijänoikeudellisiin kiistoihin.

2937/AL/00. Päätoimittajalle osoitetun kirjeen julkaisulupaa ei voinut peruuttaa, kun pyyntöä koskeva sähköpostiviesti oli jäänyt huomaamatta toimituksessa. Kun kyse oli ollut kantelijan jo myöntämästä julkaisuluvasta, neuvosto piti kohtuullisena, että hän olisi varmistanut perumisen onnistumisen esimerkiksi puhelinsoitolla.

3089/SL/02. Toimitus ei olisi saanut julkaista saamaansa kirjoitusta haastatteluna pelkästään sanontoja muuntelemalla. Toimituksen menettely loukkasi myös kantelijan tekijänoikeutta, kun jutuksi muokatun tekstin tekijäksi oli merkitty lehden toimittaja. Toimituksen mukaan sille lähetettyä tekstiä voitiin käyttää jutun taustamateriaalina, mutta ei julkaista sellaisenaan. Lisäksi kirjoituksen lähettänyt kantelija oli mainittu jutussa useaan kertaan, ja hänelle oli myös maksettu palkkio tietojen hankkimisesta.

2905/SL/00. Lehdelle lähetettyä kirjoitusta ei olisi saanut julkaista osana päätoimittajan kolumnia vaan yleisönosastolla, jonne se oli myös tarkoitettu. Lehden menettely oli arveluttavaa, koska lukijat eivät voineet tietää, oliko lähetetty kirjoitus julkaistu kokonaisuudessaan.

5883/SL/15. Lukijan lähettämän korjauspyynnön julkaiseminen mielipidekirjoituksena osoitti toimituksen puutteellista harkintaa. Julkaisemisen perusteella lukijat kuitenkin saivat tietää lisää virheellisen jutun käsittelemästä asiasta ja mahdollisuuden punnita sitä myös toisesta näkökulmasta.

Toimituksen on varmistuttava myös siitä, onko lähetetty kirjoitus ylipäättään tarkoitettu julkaistavaksi. Tavanomaisen kirjoituksen julkaiseminen mainitsemalla myös lähettäjä ei välttämättä aseta häntä epäedulliseen valoon. Tietojen käyttäminen alkuperäisestä tavoitteesta poikkeavasti voi kuitenkin muuttaa niiden asiayhteyttä, jos kirjoitusta esimerkiksi hyödynnetään jutun lähdeaineistona.

3168/SL/02. Toimituksen kannalta oli ymmärrettävää, että ”Lukijoilta-palstalle” otsikoitu ja osoitettu kirjoitus oli tarkoitettu julkaistavaksi. Kantelija

YLEISÖN MEDIASUHDE

oli kuitenkin tarkoittanut kirjoituksensa vain tiedoksi palstasta vastaavalle uutispäällikölle.

3609/KL/06. Toimitus oli tulkinut saamansa palautteen julkaistavaksi mielipidekirjoitukseksi. Menettelyllä ei rikottu hyvää journalistista tapaa, kun kirjoitus julkaistiin nimimerkillä, ja kirjoittaja oli jäänyt vain toimituksen tietoon.

2619/SL/98. Lehti teki haastattelumuotoisen jutun saamastaan mielipidekirjoituksesta, mutta ei ollut sopinut muuttuneesta menettelystä kirjoittajan kanssa. Neuvoston mielestä poikkeuksellisella tavalla horjutettiin yleisön luottamusta journalismiin, vaikka tarkkaavaisten lukijoiden uskottiinkin huomaavan, että juttu oli perustunut siinä olleen viittauksen pohjalta lehdelle lähetettyyn kirjoitukseen.

Julkaisemisen päätösvalta. Toimitus voi harkita, julkaiseeko se uudesta aiheesta saamansa kirjoituksen ja toisaalta jatkaako se kirjoituksen avulla lehdessä jo käynnistynyttä keskustelua. Kirjoittajalla ei ole oikeutta saada erityisempää näkyvyyttä tekstilleen.

382/KL/07. Kantelijan lähettämän mielipiteen julkaiseminen olisi ollut paikallaan, kun jutussa aiemmin julkaistu toteamus oli jättänyt yksipuolisen kuvan käsittelystä asiasta. Kyse oli ollut kuitenkin keskustelusta, jonka jatkamisesta toimitus voi päättää. Lisäksi kantelija oli jo aiemmin osallistunut asiasta käytyyn keskusteluun lehden palstoilla.

2967/SL/00. Kirjoittajalle ei ollut aiheutunut haittaa, kun hänen Näkökulma-palstalle tarjoamansa kuvallinen teksti julkaistiin yleisönosastolla muiden kirjoitusten joukossa ja ilman kuvaa.

Toimitukset voivat muokata tai lyhentää saamiaan kirjoituksia, jos niiden olennainen asiasisältö ei samalla muutu. Neuvosto kuitenkin suosittelee, että muokkauksesta neuvoteltaisiin kirjoittajan kanssa etenkin, jos toimituksen tarkoituksena on kommentoida tekstin käsittelemästä asiasta syntyviä keskusteluja.

3504/AL/05. Lehti sai kommentoida saamaansa kirjoitusta ylläpitämässään yleisökeskustelussa, kun mielipiteessä oli ollut kyse kirjoittajan asiaa koskevasta näkemyksestä. Toimitus oli lyhentänyt kirjoitusta asianmukaisesti ja liittänyt keskusteluun myös muita asiaan liittyviä puheenvuoroja.

1676/IL/90. Toimitukselle lähetettyä kirjoitusta voitiin lyhentää, kun sen olennainen asiasisältö ei muuttunut. Toimitus saattoi pitää lähettäjän vaatimusta ”kirjoituksen kokonaan julkaisemisesta, jos se tulee lehteen” voitiin pitää julkaisuehdon sijasta hänen toivomuksenaan.

3126/SL/02. Kantelijan mielipiteen olennainen sisältö oli käynyt ilmi hänen lähettämästään tekstistä, vaikka lehti oli karsinut siitä yli puolet.

Vakiintuneen journalistisen tavan mukaan yleisönosastokirjoitus voidaan julkaista myös nimimerkillä. Toimituksen on kuitenkin saatava tietää kirjoittajan henkilöllisyys. Vastaavasti kirjoittajan on voitava luottaa

YLEISÖN MEDIASUHDE

siihen, että hänen tietonsa jäävät vain toimituksen tietoon.⁴⁶ Henkilöllisyyden kertominen voi olla kuitenkin perusteltua, jos kirjoittajalla on erityinen suhde kertomaansa asiaan. Kirjoittajan suositellaan käyttävän nimeään varsinkin, jos hän arvostelee voimakkaasti toista henkilöä.

4167/SL/09. Toimitus saattoi lisätä julkaisemaansa mielipidekirjoitukseen olennaisen tiedon kirjoittajan kaksoisroolista. Kantelija oli ottanut hallituksen jäsenenä kantaa ammattiliittonsa vaaleihin, vaikka oli toiminut samaan aikaan myös keskusvaalilautakunnan puheenjohtajana.

2424/PL/96. Lehti julkaisi nimimerkillä julkaistavaksi tarkoitetun mielipidekirjoituksen kirjoittajansa nimellä. JSN ei nähnyt asiassa ongelmaa, kun kirjoitus oli tavanomainen ja käsitteli aihetta, josta kantelija oli kirjoittanut omalla nimellään jo aiemmin.

2225/MTV/95. Viestin lähettäjän nimeä ei olisi saanut paljastaa television keskusteluohjelmassa, jossa lueskeltiin katsojien lähettämiä faksiviestejä. Kantelijan nimi oli mainittu toistuvasti, vaikka hän oli halunnut käyttää nimimerkkiä ja pyytänyt, ettei hänen henkilötietojaan kerrottaisi.

2935/PL/00. Vaikka lehden saaman kirjoituksen allekirjoitus osoittautui tekaistuksi, kielenkäyttö ei ollut poikkeuksellisen kärjekästä eikä lehden tarvinnut ryhtyä tarkistamaan lähettäjän henkilöllisyyttä ilman erityistä syytä. Virkamiehenä ja kunnallispoliittikkona toiminut arvosteltu olisi voinut vastata omalla kirjoituksellaan julkaistuihin väitteisiin.

Toimitukselta ei edellytetä erillistä yhteydenottoa kirjoittajaan tai hänen henkilöllisyytensä varmentamista, jos kirjoitus on allekirjoitettu ja varustettu lähettäjän yhteystiedoilla. Henkilöllisyyden varmistamatta jättäminen voi kuitenkin johtaa kirjoittajan sekoittamiseen johonkin toiseen. JSN:n mukaan nimimerkinä ei pitäisi käyttää sekaannusta aiheuttavia etu- ja sukunimiä. Yksittäisestä yleisönosastokirjoituksesta tulisi käydä ilmi, onko tarkoitus käyttää nimimerkkiä.

1902/SL/92. Lehden ei tarvinnut kertoa tarkempia tietoja yleisönosaston kirjoittajasta, jolla oli sama nimi ja oppiarvo kuin kantelijalla. Kirjoitus oli sisällöltään tavanomainen eikä lehti ollut velvollinen erityisesti varmistamaan kirjoittajan henkilöllisyydestä. Kantelijan mukaan kirjoituksessa esitetyt mielipiteet olivat täysin vastakkaiset hänen omien käsitystensä kanssa. Lisäksi toista samannimistä henkilöä hänen mukaansa ei ollut edes olemassa.

2837/SL/99. Kantelijaa arvostellut yleisönosastokeskustelu oli tavanomaista ja sitä voitiin käydä myös nimimerkillä. Kyse oli kantelijan nimellään julkaisemasta mielipiteestä, johon toinen henkilö oli vastannut nimettömällä kirjoituksella.

⁴⁶ Lausuma mielipidekirjoituksista 2005 (3487/L/05)

YLEISÖN MEDIASUHDE

Toimituksen on pidettävä kiinni kirjoittajalle myönnetystä nimimerkin suojasta myös silloin, jos ulkopuoliset yrittävät selvittää hänen henkilöllisyytensä. Toisaalta kirjoittajan henkilöllisyyttä arvailevia tai pohdiskelevia verkkoviestejä ei tarvitse poistaa, jos ne eivät sisällä arkaluonteisia yksityiselämän tietoja.

5133/AL/13. Nimimerkillä esiintyneen verkkokeskustelijan henkilöllisyys oli käynyt ilmi, kun muut keskustelijat olivat tarkastelleet hänen julkisille sivustoille lataamiaan tietoja, jotka olivat kenen tahansa arvioitavissa ja yhdisteltävissä. Aktiivisena nettikeskustelijana kantelijan oli siedettävä näkemystensä julkista arvostelua.

Median verkkokeskustelut. Toimitukset pyrkivät säilyttämään yleisöään ylläpitämillään verkkokeskustelupalstoilla. Yleisön tuottama ”rajaton” sisältö voidaan näin kytkeä osaksi median muuta julkaisutoimintaa, vaikka kyse ei ole toimitusten itsensä tuottamasta journalistisesta aineistosta. Ennakolta moderoidut verkkokeskustelut muistuttavat lähinnä painettujen lehtien yleisönosastoja, joiden sisältöjen julkaisemisesta toimitus voi päättää. Toimitus voi myös jälkikäteen poistaa ongelmalliseksi mieltämänsä verkkoviestit ilmoittamatta siitä erikseen.

Julkisen sanan neuvosto arvioi toimitusten menettelyä verkkokeskustelun ylläpitäjänä vain siltä osin, onko yleisön tuottaman verkkoaineiston käsittelyssä noudatettu eettisiä velvoitteita. Niitä sovelletaan samanarvoisesti ennakolta ja jälkikäteen moderoituihin keskusteluihin. Journalismin yleisen uskottavuuden säilyttämiseksi toimitusten on puututtava julkaisemiinsa ongelmallisiin verkkoviesteihin viimeistään jälkeinpäin. Yleisön on myös pystyttävä tunnistamaan, että kyse on ollut yleisön tuottamasta sisällöstä.⁴⁷

Yleisökommenteissa sallitaan yleensä laaja ilmaisunvapaus ja nimimerkkien käyttäminen. Osallistujat hyväksyvät myös keskustelua koskevat toimituksen linjaukset.

7988/UL/22. Lehti oli julkaissut verkkojutun keskusteluosiossa kommentin, jossa nimimerkkikirjoittaja oli halventanut toista nimimerkkikeskustelijaa. Verkkokeskustelun julkaisu ympäristössään kommentti voitiin ymmärtää ylilyönniksi, eikä sillä ollut loukattu ihmisarvoa tai arvostellun nimimerkkikirjoittajan yksityisyyttä, kun hänen henkilöllisyytensä ei ollut laajasti tunnistettavissa.

⁴⁷ Journalistin ohjeiden liite: Yleisön tuottama aineisto tiedotusvälineiden verkkosivuilla. Liite on laadittu Journalistin ohjeiden täydennykseksi, mutta sen painoarvo ja velvoittavuus on sama kuin ohjeilla.

YLEISÖN MEDIASUHDE

7400/SL/20. Verkkajuttuun liittynyt yleisön kommentti oli mauton, mutta ei loukannut ihmisarvoa, eikä sen poistamista pidetty välttämättömänä. Kommentti ei JSN:n mielestä ollut kohdistunut kehenkään jutun perusteella selvästi tunnistettavaan henkilöön. Kyse oli lehden kertomasta armeijan ampumarjoituksen läheltä piti -tilanteesta, jossa varusmiehen ase oli lauennut ja luoti oli osunut valvojan kenkään. Verkkokomentissa onnettomuutta oli pidetty oikeutettuna valvojaa kohtaan.

Neuvoston mukaan mielipidepalstoilla on voitava keskustella avoimesti kaikesta. Keskustelun on tärkeää olla kokonaisuudessaan monipuolista, jotta kaikki näkökannat pääsisivät esille. Kommentteja ei välttämättä tarkastella irrallisina viesteinä, vaan osana käytävää keskustelua niissä voidaan kritisoida myös asiasta aiemmin esitettyjä näkemyksiä. Ongelmia voi kuitenkin syntyä painetussa lehdessä ja verkossa käytävien keskustelujen erillisistä sisällöistä.

4364/PL/10. Kirjoituksen ymmärtäminen oli muuttunut mahdottomaksi painetun lehden lukeneille, kun tekstistä oli jäänyt puuttumaan yhteys asiaa edeltäneeseen verkkokeskusteluun. Jälkimoderoidusta verkkokeskustelusta oli poistettu kokonaan kantelijan aloittama keskusteluketju siihen liittyneiden asiattomien vastauspuheenvuorojen takia. Kantelija joutui menettelyn perusteella erittäin kielteiseen julkisuuteen.

3228/SL/03. Neekeri-sanan historiaa ja käytäntöjä käsitelleen jutun synnyttämä verkkokomentointi ei houkutellut osallistujia rasistiseen keskusteluun. JSN:n mukaan keskustelu oli ollut kokonaisuutena päinvastoin monipuolista, kun asiasta oli julkaistu myös useita kirjoittajaa ja hänen näkemyksiään arvostelleita kommentteja.

Verkkokeskustelujen moderointi. Toimituksen verkkokeskustelussa julkisuuteen saattaa päästä asiattomia viestejä jopa toistuvasti. Toimituksen tulisikin seurata verkkosivujaan ja pyrkiä poistamaan niiden ihmisarvoa loukkaavat sisällöt. Keskustelupalstan ylläpitäjän rikosoikeudellinen vastuu tulee arvioitavaksi, jos palstaa käytetään lainvastaisten viestien julkaisukanavana. Ylläpitäjä voi syyllistyä kiihottamisrikokseen, jos hän kieltäytyy poistamasta julkaistun rikoksen tunnusmerkit täyttävää viestiä saatuaan siitä ulkopuolisen ilmoituksen. Vaikka verkkokirjoittajia on tuomittu kunnianloukkauksesta, keskustelupalstan ylläpitäjiä ei ole toistaiseksi edes syytetty sisältönsä perusteella lainvastaisten viestien julkaisemisesta.⁴⁸

Yleisölle on lisäksi tarjottava mahdollisuus ilmoittaa ylläpitäjälle verkkokeskustelun asiattomista kommentteista. Valvonnan laiminlyöntiä ei voida perustella riittämättömillä toimitusresursseilla tai

⁴⁸ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

YLEISÖN MEDIASUHDE

huolimattomalla moderoinnilla. Hyvän journalistisen tavan noudattamiseksi toimituksen pahoittelu asiassa ja nopea viestien poistaminen saattaa kuitenkin riittää.

4844/SL/12. Toimitus ei ollut pystynyt hallitsemaan jälkimoderoidulla sivustolla valloilleen ryöpsähtänyttä keskustelua. Toimitus oli kuitenkin poistanut asiattomat viestit saatuaan niistä tiedon, mikä oli täyttänyt muodollisesti eettisen toiminnan vähimmäisvaatimukset.

5711/SL/15. Toimituksen olisi pitänyt poistaa väkivaltaan yllyttävä ja ihmisarvoa loukkaava kommentti viimeistään saatuaan siitä kantelijan huomautuksen. Hänen useat poistopyynnöt eivät olleet heti tavoittaneet toimitusta, kun sairausloman aikana lehden verkkosivustoa oli tuotettu pienemmällä työvoimalla eikä työvuorossa ollut toimittaja ollut muistanut tarkistaa poistopyyntösivustolle tulleita viestejä.

6133/AL/16. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei ollut reagoinut riittävän nopeasti verkkokeskustelunsa asiattomiin kommentteihin. Toimitus olisi voinut poistaa kommentit, vaikka asiasta ilmoittanut kantelija ei ollutkaan yksilöinyt loukkaaviksi katsomiaan viestejä tai pyytänyt niiden poistamista heti jutun ilmestyttyä. Lehti oli poistanut loukkaavien kommenttien ketjun vasta kun JSN oli ryhtynyt selvittämään toimituksen käytäntöjä.

Verkkokeskustelun sääntely koskee myös toimitusten ylläpitämiä sosiaalisen median alustoja, kuten toimituksen omilla Facebook-sivuilla julkaistuihin juttuihin liittyviä yleisön kommentteja, joita toimituksen edellytetään myös pystyvän tarvittaessa moderoimaan. JSN ei edellytä somekeskustelujen aktiivista seurantaa, mutta toimitusten on poistettava ihmisarvoa ja yksityisyydensuojaa loukkaavat kommentit viimeistään saatuaan niistä ilmoituksen. Asia on ongelmallinen, koska toimitukset eivät voi määrittää, millaisessa asiayhteydessä kommentoinnille avatuista sisällöistä lopulta keskustellaan.

8659/UL/23. Lehti sai neuvostolta huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun se ei ollut poistanut yleisökeskusteluun sisältyneitä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille vihamielisiä kommentteja huolimatta asiasta saamastaan ilmoituksesta. Kommentit olivat liittyneet lehden Facebook-sivullaan julkaisemaan pride-kulkuetta käsittelevään verkkojuttuun. Päätoimittaja ei pitänyt lehden Facebook-sivua Journalistin ohjeiden liitteen ”Yleisön tuottama aineisto tiedotusvälineiden verkkosivuilla” tarkoittamana tiedotusvälineen ylläpitämänä verkkosivuna, jolloin sivun moderointivastuu olisi ollut toimituksella. Vaikka kommentointi olikin tapahtunut lehden sosiaalisen median sivulla, yleisökommenteissa kyse ei ollut lehden julkaisemasta sisällöstä, josta lehdellä olisi ollut toimituksellinen vastuu. Tämä olisi ollut selvää myös lukijoille. Edelleen päätoimittajan mukaan verkkoalustat eivät lähtökohtaisesti luovuta uutiskustantajille päätäntävaltaa esimerkiksi kommentointiosioden toiminnasta, kommentoinnin sallitusta sisällöstä tai muistakaan alustansa toiminnallisuuksista. Lehdellä ei ole esimerkiksi mahdollista jättää

YLEISÖN MEDIASUHDE

avaamatta kommentointimahdollisuutta tiettyjen linkittämiensä uutisten yhteydestä, kuten se tekee omilla verkkosivuillaan.

Verkkokeskustelujen moderointi voidaan toteuttaa toimituksen ulkopuolella, jos siinä noudatetaan Journalistin ohjeiden liitteen mukaisia periaatteita ja jos keskustelua ylläpitävä tiedotusväline voi puuttua palveluntuottajansa ratkaisuihin.⁴⁹

7918/UL/21. Verkkomoderoinnin ulkoistamisessa ei ollut kysymys journalistisen päätösvallan luovuttamisesta ulkopuoliselle. Lehti oli hyväksynyt STT:lle ulkoistamansa moderointilinjan ja pystyi jälkikäteen myös itse puuttumaan yksittäisiin moderointipäätöksiin. Kantelija oli epäillyt ulkoistetun palveluntuottajan tietämystä lehden linjasta tai siitä, mikä asia on riittävän merkittävä herättääkseen yleistä mielenkiintoa milläkin paikkakunnalla.

⁴⁹ Esimerkiksi STT noudattaa moderoinnissa asiakasmedian kanssa sopimiaan käytäntöjä ja omia periaatteitaan. Keskustelijoiden esittämät näkemykset eivät vaikuta niiden julkaisemiseen, elleivät viestit ole lainvastaisia, loukkaa asiattomasti toisia tai ole ilmeisen paikkansa pitämättömiä. Viestit hylätään aina kokonaisharkinnan perusteella. Kirjoittajat saavat kommenttinsa julki pysymällä asiassa, esittämällä ajatuksensa asiallisesti ja viemällä keskustelua eteenpäin.

3 JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Sananvapauden ja demokratian toteutumiselle on tärkeää, että toimitukset säilyttävät oman uskottavuutensa tiedonvälittäjänä. Journalistisen uskottavuuden kannalta kaksi kriittistä tekijää on omaa työtä koskeva toimituksellinen päätösvalta ja toimituksen riippumattomuus sen kohdatessa ulkopuolista painostusta. Toimitus voi käyttää päävaltaansa kuitenkin myös väärin, jos toteutetuilla valinnoilla ei ole journalistisia perusteita.

JOURNALISTINEN PÄÄTÖSVALTA

Toimitukselliset ratkaisut

Päätoimittajan ratkaisovalta

RIIPPUMATTOMUUS

Ulkopuolinen vaikuttaminen

Tiedotustoiminta ja journalismi

MEDIAVALLAN VÄÄRINKÄYTTÖ

Piilomainonta

Kaupallinen yhteistyö

Median sidonnaisuudet

Journalistisen aseman väärinkäyttö

Toisen työstä hyötyminen

Journalistinen päätösvalta

Toimitukselliset ratkaisut

Journalismin uskottavuudelle on tärkeää, että toimitus päättää itsenäisesti, mitä aiheita se ottaa käsittelyynsä ja miten niistä kerrotaan. JSN ei määritä tarkasti, kuinka toimitusten olisi ratkaistava päätösvaltaansa liittyvät kysymykset yksittäisissä tapauksissa. Päätösvallan käyttäminen edellyttää joka tapauksessa journalistisia perusteita, joita myöskään ei ole määritelty käytännössä kovinkaan tarkasti. Yleensä niiden on katsottu liittyvän yleisön tiedontarpeeseen ja kerrottavien tietojen yhteiskunnalliseen merkitykseen. Perusteet voivat liittyä myös yksittäisten mediayhtiöiden enemmän tai vähemmän julkituomiin toimituspoliittisiin päämääriin, jotka voivat vaihdella tiedotusvälineen omien lähtökohtien mukaan. Niihin vaikuttavat toimitusten omat arviot yleisöjensä tiedontarpeesta ja toimitustyöhön kohdistuvista odotuksista. Yksittäinen media voi painottaa yhteiskunnallisia teemoja tai viihteellisiä sisältöjä tai keskittyä vain omaa (kapea-alaista) yleisöä kiinnostaviin asioihin. Esimerkiksi julkisen palvelun Yleisradio on määrittänyt uutis- ja ajankohtaistoimintansa journalistisiksi periaatteiksi luotettavuuden, riippumattomuuden, ihmisten arvostamisen ja tasapuolisuuden. Journalistiset ratkaisut ja julkaisupäätökset tehdään itsenäisesti periaatteella ”Yhtiö ei aja kenenkään asiaa, ei suosi ketään, ei pelkää ketään, eikä sitä voi ostaa”.⁵⁰

Yleisön on joka tapauksessa voitava luottaa siihen, että toimitukset myös noudattavat työsään omia toimintaperiaatteitaan. Journalistisen päätösvallan ulkopuolinen arviointi on ylipäätään haasteellista. JSN ei voi ottaa kantaa toimitusten sisäiseen päätöksentekoon, kuten esimerkiksi siihen, mitä aiheita toimituksen pitäisi käsitellä ja mitä tietoja julkaista. Päätösvallan säilyminen voi kuitenkin arveluttaa, jos toimitus jättää julkaisematta jotakin olennaista tietoa käsittelemästään asiasta. Kun kaikkia jutun taustalla vaikuttaneita tekijöitä ei tiedetä, yleisön saamaan käsitykseen vaikuttavat pitkälti jokaisen omat mielikuvat ja se, miltä asiat näyttävät ulospäin. Yleisön olisikin saatava tietää mahdollisista ulkopuolisista vaikutusyrityksistä jutun journalistisiin lähtökohtiin kuten haastateltavien valintaan. Tarvittaessa tästä olisi kerrottava jutussa.

5384/AL/13. Lehden ei katsottu luovuttaneen journalistista päätösvaltaansa toimituksen ulkopuolelle, vaikka jutun julkaisemista koskevaan

⁵⁰ Ylen Uutis- ja ajankohtaistoiminnan journalistiset periaatteet 2018-2020
www.yle.fi

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

päätöksentekoon oli osallistunut päätoimittajien lisäksi myös muita. Lehden toimittamisesta oli vastannut päätoimittajan valitsema toimituskunta, johon olivat kuuluneet sisällöstä vastaava päätoimittaja, journalistisesta linjasta huolehtiva sisältöjohtaja ja lehden tuottaja. Lisäksi julkaisijan edustajat olivat saaneet kertoa näkökulmastaan ja toiveestaan toimituspalaverissa.

6907/AL/18. Jutun hyllyttämisessä oli viitteitä journalistisen päätösvalan luovuttamisesta toimituksen ulkopuolelle, vaikka JSN ei pystynytäkään täysin vakuuttumaan asiasta. Kannellussa jutussa oli alunperin pitänyt kuulla lehtiyhtiön irtisanottua hallintojohtajaa, mutta lopulta asiasta kerrottiin vain lyhyessä uutisessa ilman hänen kommenttejaan. Päätoimittaja oli päättänyt jutun julkaisemisesta kuultuaan lehden johtoryhmää, mutta oli korostanut päättäneensä asiasta vain oman näkökantansa perusteella.

6718/SL/17. Kantelija oli perusteettomasti epäillyt toimituksen luovuttaneen journalistista päätösvaltaansa ulkopuoliselle, kun lehti oli kieltäytynyt nimeämästä pääkirjoituksen tekijöitä. Toimitus oli kirjoittanut kärjistävästi kantelijaa koskevasta asiasta, mihin sillä oli ollut neuvoston mielestä oikeus. Kirjoituksessa ei ollut olennaisia asiavirheitä.

4070A+B/YLE/09. Radiokanava oli päättänyt poistaa verkkokyselystään yhden vastausvaihtoehdon mahdollisen manipulointirytyksen vuoksi. JSN:n mukaan toimitus oli toiminut hyväksyttävästi journalistisen päätösvaltansa rajoissa, kun se oli perustellut kysymyksenasetteluun tekemänsä muutokset kesken äänestyksen.

2168/PR/95. Paikallisradion vaalipaneelin henkilöitä ei ollut valittu journalistisin perustein, kun osallistumiselta oli edellytetty maksua. JSN katsoi, että ohjelman toteutustapa horjutti kuulijoiden luottamusta journalistiseen tiedonvälitykseen.

Jutun näkökulma. Journalistinen päätösvalta näkyy aihevalintojen lisäksi niiden näkökulmissa ja toteutustavoissa. Vastaavasti näkökulman valintaan vaikuttavat usein juttuun tarvittavan tietosisällön lisäksi myös toimittajan omat ennakkokäsitykset ja kokemukset tarkasteltavasta asiasta ja se, mistä aihe on alunperin lähtöisin. Tiedonhankinnan edetessä jutun näkökulma voi korvautua toisella, jos toimittaja hankkii asiasta alkuperäisen näkökulman kumoavaa tietoa. Rajatustakaan näkökulmasta ei aiheudu ongelmia, jos juttuun ei synny sen seurauksena olennaisia asiavirheitä.

4638/AL/11. Haastateltavalla ei ollut oikeutta määritellä itseään koskevan jutun sisältöä tai näkökulmia. Pelkkä tulkintaerimielisyys haastattelulausumasta ei riittänyt perusteeksi kieltää haastattelun tai kuvan julkaiseminen.

5148/SL/13. Lehti saattoi jättää huomioimatta haastatellun toiveen itseään koskevan jutun julkaisematta jättämisestä. Jutussa julkaistut tiedot eivät olleet arkaluonteisia seikkoja, joista ei olisi voinut kertoa lukijoille.

6372/SL/16. Toimitus voi valita juttunsa näkökulman myös kiistanalaisissa asioissa. Kantelijoille ei ollut syntynyt jälkeinpäin oikeutta myöskään omaan

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

kannanottoon, kun heitä ei ollut mainittu jutuisa eikä heitä voinut niissä muutenkaan tunnistaa.

4228/SL/09. Jutun mahdolliset asiavirheet eivät olleet neuvoston mielestä olennaisia, vaan kyse oli pikemminkin erilaisista näkemyksistä ja journalistisen päätösvallan puitteissa tehdyistä johtopäätöksistä. Lehti oli pyrkinyt kuulemaan kantelijaa samanaikaisesti, mutta haastattelun ehdoista ei ollut päästy yksimielisyyteen. Jutussa myös kerrottiin, että kantelija ei ollut halunnut vastata esitettyihin kysymyksiin.

Päätösvallan säilyttäminen toimituksessa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jutun kohteet hyväksyisivät sellaisenaan toteutetut journalistiset valinnat. Ainakaan tahtomattaan mediajulkisuuteen joutuneen ei ole helppo ennakoida itselleen syntynyttä tilannetta. Hänet voivat yllättää ikävästi jutun valittu näkökulma, käytetyt lähteet ja toimittajan tulkinnat.

Toimittajat saattavat esimerkiksi mieltää hyviksi lähteiksi omat kontaktinsa ja omista kokemuksistaan kertovat henkilöt, kun vastaavasti juttujen kohteina olevat organisaatiot pitävät parhaina toimitusten lähteinä omia edustajiaan, joiden käyttäminen ei johtaisi toimituksen käsittelemää tilannetta koskeviin yleistyksiin. Toimittajat eivät aina tavoita selvittämästään asiasta parhaiten tietäviä asiantuntijoita, mikä organisaatioiden mielestä johtuu siitä, että toimittajat eivät tavoittele heitä riittävän sinnikkäästi. Toimittajien mielestä julkaistut jutut ovat kattavia, riittäviä ja paikkansapitäviä, kun vastaavasti jutun kohteiden mielestä ne voivat pohjautua puutteelliseen tiedonhankintaan ja sisältää virheellisiä tulkintoja kerrotusta asiasta.⁵¹

Tekoäly ja algoritmit. Omalta osaltaan journalistista päätösvaltaa saattaa uhata tekoälyn ja uutisautomaatiikan yleistymisen toimitustyössä. Tekoälyn yleistymisen toimitustyössä onkin herättänyt kysymyksiä tekoälyn hyödyntämisen eettisistä perusteista ja mahdollisuuksista, kuten lähdekäytännöistä ja jutun toteuttamistavoista. Tiedotusvälineen olisikin kerrottava yleisölleen, jos sen julkaisema journalistinen sisältö on olennaiselta osin tuotettu ja julkaistu tekoälyä hyödyntämällä. JSN suosittelee, että tiedotusvälineet kertovat jutun yhteydessä, jos tekoälyä on käytetty ja mikä on ollut julkaistujen tietojen lähde. Esimerkiksi uutisautomaatiikkaa koskevassa periaatelausumassaan JSN on

⁵¹ Heikki Kuutti: Mediakierre. Selviytyminen kielteisessä julkisuudessa. Infor 2008

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

korostanut, että uutisautomaatiikan käyttö ei saa johtaa journalistisen päätösvallan siirtymiseen toimituksen ulkopuolelle.⁵²

Toimitusten tekoälyä koskevien omien ohjeistusten lähtökohtana on useimmiten toimittajan vastuu julkaisemastaan sisällöstä ja sen paikkansapitävyydestä. Hänen on myös itse hankittava ja tarkistettava julkaistavat tiedot. Lisäksi tekoälyn vaikutuksesta jutun lähdeaineistoon ja jopa jutun yksittäisiin virkkeisiin on kerrottava avoimesti. Journalististen kokeilujen kohteina ovat toistaiseksi olleet erityisesti toimitustyön tehostaminen esimerkiksi litteroimalla haastatteluja ja tuottamalla juttujen tiivistelmiä. Tekoälyn riskeinä on pidetty ”keinotekoisia uutisia” ja syötettyjen tietojen vuotamista eteenpäin ”asioiden keksimisinä”. Toimitukset eivät halua julkaista myöskään tekoälyn tuottamia vakokuvia, koska valokuva on dokumentti todellisesta tapahtumasta ja valokuvien luominen tyhjästä vääristäisi todellisuutta.⁵³

Algoritmiperusteisen toimintalogiikan hyödyntämisestä voi aiheutua merkittäviä ongelmia toimitustyölle myös siitä, että alustojen menestyvää reseptiä imitoiva toimitus pelkästään seuraa käyttäjädataa ja valikoi sen perusteella yleisölle tarjottavaa sisältöä. Kun mainostuloja keräävät alustat eivät erota toisistaan journalismia ja mainontaa, vastaanottajien on itse varmistuttava kerrottujen tietojen tosiasiapohjasta ja pystyttävä erottamaan mainostettuja sisältöjä.⁵⁴

Päätösvallan delegointi. Journalistista päätösvaltaa voidaan myös delegoida. Myös tällöin on varmistuttava sisältöjen tuottamisesta journalistisin perustein ja siitä, että julkaisemisessa noudatetaan Journalistin ohjeita. Toimituksen kyvystä vastata uuden toimijan tuottamasta sisällöstä voi syntyä epäilyjä, jos uusi tämä ei ole voinut tutustua toimituksen käytäntöihin ennakolta ja arvioinut sen soveltumista omaan tuotantoon. Tiedotusvälineet voivat käyttää myös vierailevia päätoimittajia kertomalla tästä yleisölle. Heidän on oltava

⁵² Yksittäisistä tiedotusvälineistä Suomen tietotoimisto ei käytä tekoälyä tiedonhankinnassa, mutta voi muilla tavoin tehostaa työtään hyödyntämällä tekoälyä ja automaatiota. Tavoitteena on, että yleisö tietää, jos tekoälyä on käytetty esimerkiksi STT Info -tiedotepalvelun välittämien tiedotteiden tai Lehtikuvan kuvakaupan tarjonnassa olevien kuvituskuvien tuottamisessa. Tekoäly tietotoimistossa: STT ei tingi uutisten aitoudesta. Suomen tietotoimisto 22.6.2023

⁵³ Pasi Kivioja: Toimitusten tekoälyohjeissa kannustetaan kokeilemaan, mutta varoitetaan riskeistä. Journalisti 1/2024

⁵⁴ Janne Arola: Media imitoi alustojen menestysreseptiä. Suomen Lehdistö 7/2023.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

luonnollisia henkilöitä, eikä päätösvaltaa voida luovuttaa esimerkiksi organisaatiolle, jolla voi olla liiketaloudellisia tai maineenhallintaan liittyviä omia intressejä.

6630/YLE/17. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli sallinut yrittäjistä, taiteilijoista ja muusikoista koostuneiden ulkopuolisten toimijoiden vierailulla Instagram-tilillään ja julkaista itsenäisesti omia sisältöjään tilillä. Vierailijat saivat vain suurpiirteiset ohjeet julkaistavien sisältöjen suuntaviivoista, eikä toimitukseen varmistunut siitä, että he olisivat tunteneet julkaisijan toimituspolitiikan ja sitoutuneet noudattamaan Journalistin ohjeita. Pelkkä sisältöjen liitetty ”hashtag”-merkintä ei riittänyt kertomaan yleisölle sisältöjen luonteesta.

6803/AL/18. Editointimahdollisuuden delegoinnissa ei loukattu hyvää journalistista tapaa. Verkkolehden alustalle kirjoittanut bloggari oli poistanut oman kirjoituksensa keskusteluketjusta kommentin, jonka oli mieltänyt loukkaavan muita keskustelijoita. Puheenvuoron delegointi oli ollut läpinäkyvää eikä mikään muukaan viitannut siihen, että yleisön tuottaman verkkoaineistojen ohjeita ei olisi noudatettu.

6160/AL/16. Lehden menettely loukkasi hyvää journalistista tapaa, kun yksittäisessä numerossa vierailut päätoimittaja osoittautui yhdistykseksi ja vastaava toimittaja jäi epäselväksi. Yhdistys oli allekirjoittanut myös lehden pääkirjoituksen.

Päätoimittajan ratkaisuvallta

Toimituksen itsenäisyys painostustilanteessa riippuu merkittävästi tiedotusvälineen journalistisesta kulttuurista ja päätoimittajan ammatillisesta roolista. Päätoimittajan tekemät ratkaisut heijastuvat merkittävästi koko toimituksen työhön. Sananvapauslaki antaa hänelle ehdottoman vallan päättää sekä omassa tiedotusvälineessä julkaistavasta että julkaisematta jätettävästä sisällöstä. Päätoimittaja voi tarvittaessa rajoittaa jutun suunniteltua julkaisemista, vaikka samalla kavennettaisiin toimittajan sananvapautta. Hänen työnjohdollista oikeutta estää toimittajansa työtä on vaikea kyseenalaistaa, jos asiattomasta vaikuttamisesta puuttuu kiistämätöntä näyttöä.

Toimituksessa toteutetut organisatoriset ratkaisut voivat kuitenkin synnyttää omia ongelmiaan, jos samalle henkilölle keskitetään toimitusjohtajan talousvastuu ja päätoimittajan journalistinen päätösvalta. Tämäntapaisessa toimintaympäristössä erisuuntaiset tavoitteet saattavat ajautua keskinäiseen ristiriitaan ja johtaa journalismin kannalta vähemmän perusteltaviin aihevalintoihin ja juttujen sisältöihin.

Päätoimittajan päätösvalalla onkin ratkaisevaa merkitystä toimituksellisen linjan säilymiseksi ulkopuolisia vaikuttamisyrityksiä vastaan. Päätoimittaja voi käytännössä päättää julkaistavasta sisällöstä, vaikka toimituksen, välineen omistajien tai ilmoittaja-asiakkaiden

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

toivoma kanta yksittäiseen juttuun olisikin toisenlainen. Ylimmän päätösvallan keskittäminen yhdelle henkilölle turvaa näin sananvapautta hankalissa tilanteissa.⁵⁵

Myös Julkisen sanan neuvosto on korostanut toimituksen ja viime kädessä päätoimittajan päätösvaltaa aineistojen julkaisemisessa. Päätoimittajan journalistisen päätösvallan rajoittaminen olisi hankalaa myös eettisin perustein journalismin vapautta korostavalle Julkisen sanan neuvostolle. Vapaaehtoiseen itsesääntelyyn sitoutuneet mediarytykset ovat korostaneet sananvapautta ja julkaisuvaltansa ehdottomuutta. Päätoimittajan journalistisen valintojen ulkopuolinen arvostelu olisi erityisen vaikeaa jo yksin sen takia, että samalla puututtaisiin toimituksen sisäiseen päätöksentekoon.

1427/SL/96. Kun päätösvalta yksittäisen uutisen julkaisemisesta kuuluu päätoimittajalle, neuvosto ei voinut ottaa kantaa jutun julkaisemiseen tai sen perusteisiin. Lehden kustannusyhtiötä koskeva ei-julkinen saneeraus suunnitelma oli osoitevirheen takia toimitettu asiasta jutun tehneelle toimitukselle.

Yleisö ei saa useinkaan tietää siitä, että päätoimittaja jättää jonkin yksittäisen aiheen käsittelemättä, keskeyttää toimittajan jo käynnistämän jutun tekemisen tai kieltää julkaisemasta valmista juttua. Päätoimittajan journalistiseen päätösvaltaan kuuluu myös juttua tekevän toimittajan valitseminen. Valinnan taustalla olevalla ulkopuolisella painostuksella voi merkittävää vaikutusta jutun toteutukseen ja sisältöön.

432/L/77/. JSN:n mukaan päätoimittaja saattoi keskeyttää toimittajansa työn jutun kohteen tästä esittämän kritiikin perusteella. Päätoimittajalle asiasta kirjeen lähettänyt ylijohtaja oli epäillyt toimittajan ammattitaitoa ja työmoraalia ja nähnyt velvollisuudekseen suojella omaa laitosta tämän tahallisuilta parjausyrityksiltä. Ylijohtaja ei ollut mieltänyt toimituspoliittisia neuvojaan toimituksen painostukseksi valita työntekijät eri tehtäviin, mutta oli todennut jokaisella olevan oikeus kieltäytyä yhteistyöstä epäkorrektin toimittajan kanssa. JSN piti päätoimittajan jutun kohteelta saamaa kirjettä lähinnä mielipiteen ilmaisuna, jolla ei rajoitettu lehden journalistista vapautta.

Laajasta päätösvallastaan huolimatta päätoimittajan ratkaisuilta edellytetään journalistisia perusteita. JSN voi arvioida ratkaisun perusteita, mikäli sen kohdalla on syytä epäillä päätösvallan luovuttamista toimituksen ulkopuolelle ja yleisön tiedonsaannin loukkaamista.

⁵⁵ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

8166/PL/22. Päätoimittajalla oli ollut journalistiset perusteet jättää julkaisematta toimituksessa jo valmiiksi laadittu juttu, kun aiheesta oli kerrottu laajasti jo aiemmin eikä uusi juttu olisi tuonut esiin uutta tietoa asiasta. Neuvoston mukaan jutun julkaisematta jättäminen ei myöskään loukannut yleisön tiedonsaantia. Julkaisemattomaan juttuun ei sisältynyt mitään sellaista, jota ei olisi voitu julkaista, mutta siinä ei ollut myöskään mitään uutta tai journalistisesti merkittävää tietoa. Päätoimittajan mukaan hän ei ollut tosiasiallisesti estänyt julkaisemista, vaan oli päättänyt olla ottamatta julkaistavaksi lisää aihetta käsittelevää materiaalia.

Päätoimittajan menettelyn arviointi on helpompaa, jos kyse on julkaistun verkkojutun poistamisesta tai muokkaamisesta. Muokkaamisesta olisi neuvoteltava jutun kirjoittaneen toimittajan kanssa tai häntä pitäisi ainakin informoida tehdyistä muutoksista. Jutun poistamisella estetään asiasta käytävää jatkokeskustelua.

3582/AL/06. Päätoimittaja oli muuttanut julkaistavan jutun sävyä haastatellulle mieleiseksi kertomatta tästä jutun kirjoittaneelle freelance-toimittajalle. Neuvoston mielestä päätoimittajalla oli oikeus muokkauksiin, vaikka toimittajan olisikin pitänyt saada tietää niistä ennen jutun julkaisemista. Eriävän mielipiteen mukaan juttuun tehdyistä olennaisista muutoksista, kuten sävyn muuttamisesta olisi ehdottomasti pitänyt neuvotella kirjoittajan kanssa. Näin hän olisi voinut päättää, haluaako tulla mainituksi jutun kirjoittajaksi.

7577/EJ/21. JSN:n mukaan päätoimittajan päätös poistaa laajaa yhteiskunnallista keskustelua synnyttänyt verkkokolumni vaikeutti lukijoiden mahdollisuuksia arvioida sen sisältöä ja saada asiasta tarkempia tietoja. Poistamiselle ei ollut riittäviä journalistisia perusteita, kun kolumnin sisällöstä oli kiistely ja yhteiskunnalliset vaikuttajat olivat ottaneet asiaan kantaa. Päätoimittaja ei ollut aluksi nähnyt kolumnin poistamiselle sisällöllisiä perusteita vaan oli tehnyt poistopäätöksensä vasta viikon viiveellä, kun asiasta oli noussut julkista kohua. JSN:n mielestä päätoimittajalla olisi ollut suoranainen velvoite säilyttää kirjoitus verkossa.

Laajaa kohua vuonna 2016 synnyttäneen ns. *Ylegate*-tapauksen arvioinnissa JSN tulkitsi päätoimittajan reagoineen tavanomaista palautetta voimakkaammin jutussa käsitellyn pääministeri Juha Sipilän yhteydenottoihin. Kokonaisharkintansa ja useiden tapaukseen liittyneiden yksityiskohtien perusteella JSN katsoi päätoimittajan taipuneen ulkopuoliseen painostukseen. Pääministerillä nähtiin olleen mahdollisuus vaikuttaa Ylen asemaan ja rahoitukseen, ja hänen saamansa erityiskohtelu oli heikentänyt Ylen journalistista uskottavuutta. JSN äänesti ratkaisusta, ja puheenjohtajan äänen ratkaisevan tasatuloksen perusteella Yleisradion katsottiin rikkoneen hyvää journalistista tapaa. Juttu tarkasteli pääministerin kytköstä yritykseen, joka oli saanut tilauksen valtion tukemalta yritykseltä.

6398/YLE/16 ja 6401/YLE/16. Päätoimittaja oli muokannut julkaistua verkkojuttua pääministerin yhteydenottojen seurauksena ilman että tehdyistä muutoksista olisi kerrottu jutussa. Päätoimittaja poisti jutusta

grafiikan ja tekstikappaleita sekä muuttanut jutun rakennetta ja sanavalintoja. Alkuperäiseen juttuun ei kuitenkaan sisällynyt olennaisia asiavirheitä eikä pääministeriin kohdistunut erittäin kielteistä julkisuutta. Päätoimittaja oli tehnyt useita poikkeuksellisia ja pääministerin näkemyksiä myötäileviä ratkaisuja myös aiheen jatkokäsittelyssä. Hänen päätöksellään peruttiin jutun kirjoittaneen toimittajan vierailu tv:n pääuutislähetysessä ja kiellettiin suunnitellun kahden jatkojutun tekeminen. Lisäksi päätoimittaja ja pääministeri olivat sopineet, että pääministeri peruu aiemmin sovitun osallistumisensa tv-keskusteluun ilman että muutoksesta tiedotettiin.

Ylegaten pohjalta tilatun arviointiraportin mukaan journalistinen johtaminen ja päätöksenteko on Yleisradiossa pääsääntöisesti asianmukaista, mutta avoin palaute ja kritiikki on myös tästä huolimatta välttämätöntä toimitustyössä. Ylen pitäisi vahvistaa ulkoista riippumattomuuttaan, lisätä journalististen käytäntöjen ymmärrettävyyttä ja avoimuutta yleisölle sekä korostaa rohkeaa otetta henkilöstön johtamisessa. Sananvapautta koskevan vastuun olisi oltava ensisijaista suhteessa vastaavan toimittajan ohjaus- ja päätösvaltaan.⁵⁶

Riippumattomuus

Ulkopuolinen vaikuttaminen

Journalistisen päätösvallan säilyttäminen mahdollistaa toimituksen riippumattoman toiminnan ja välttymisen siltä, että toimitus alistuisi ulkopuoliseen ohjailuun. Ulkopuoliset tahot saattavat ohjailullaan tavoitella itselleen myönteistä mediajulkisuutta tai vastaavasti pyrkiä rajoittamaan itseensä kohdistuvaa kielteistä julkisuutta ja siitä seuraavaa mainehaittaa.

Journalistin ohjeet korostaa toimittajien oikeutta ja velvollisuutta torjua painostus tai houkuttelu, jolla yritetään ohjata, estää tai rajoittaa tiedonvälitystä. Journalistisen toiminnan näkökulmasta on kuitenkin eri asia, mieltääkö toimitus ulkopuolisen vaikuttamisen tavanomaiseksi osaksi omaa toimitustyötä vai olisiko kyse poikkeuksellisesta painostuksesta. Painostukseen altistumista on kuitenkin vaikea todentaa, jos päätoimittaja itse ei näe asiassa ongelmaa. Tämäntapaisessa tilanteessa toimittajatkaan eivät oman työnsä säilyttämiseksi halua kannella työnsä epäasiallisesta ohjailemisesta.

⁵⁶ Olli Mäenpää: Yleisradion journalistinen päätöksentekoprosessi. Arviointiraportti 15.5.2017

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Suomalaistoimittajat ovat tutkitusti joutuneet monenlaisen ulkoisen painostuksen kohteeksi. Menetelmät ovat olleet psykologisia, fyysisiä, institutionaalisia, taloudellisia ja tietoteknisiä. Painostamisella, rajoittamisella ja suostuttelemisella on pyritty puuttumaan suunniteltujen juttujen sisältöihin, estämään tai vaikeuttamaan tietojen hankkimista tai vaikuttamaan toimittajille tarjottavilla taloudellisilla tai muilla eduilla. Kun suorassa painostuksessa toimittajaan on oltu välittömässä yhteydessä, epäsuora painostus on kohdistunut päällikkötoimittajiin tai välineen omistajaan ja välittynyt toimittajaan toimituksellisessa komentoketjussa. Ulkoinen vaikuttaminen ja toimitusorganisaation sisäinen vaikuttaminen on voitu liittää toisiinsa, jolloin päätoimittaja on esimerkiksi ulkoisen painostuksen seurauksena keskeyttänyt alaisensa jutun tekemisen.⁵⁷

Toimittajien tiedonhankintaan on voitu vaikuttaa myös asettamalla haastattelulle ennakkoehtoja. Tiedottaja on saattanut ängetä mukaan haastattelutilanteeseen, puuttua haastateltavan sanomisiin, vastata kysymyksiin tämän puolesta tai sanella toimittajalle, mitä haastateltavalta saa kysyä. Tämäntapaisissa tilanteissa on tärkeää, että toimittaja siteeraa vain valitsemaansa, juttuaiheen kannalta riittävän painoarvoista haastateltavaa ja kertoo jutussaan myös haastattelutilanteen poikkeuksellisista järjestelyistä ja etenemisestä.⁵⁸

Maalittaminen. Kriittisiä aiheita käsittelevä toimittaja saattaa joutua sosiaalisessa mediassa masinoidun yllytyshäirinnän eli maalittamisen kohteeksi. Maalittamisella pyritään vähättelemään toimittajan työtä,

⁵⁷ Ilmari Hiltunen: External Interference in Finnish Professional Journalism. Tampere University 2022. Hiltusen mukaan psykologisia vaikutusmenetelmiä ovat perusteettomat vaatimukset oikaisusta tai vastineesta, vihanilmaisut ja uhkailut. Vastaavia fyysisiä vaikutusmenetelmiä ovat toimittajan työnteon häiritseminen tai estäminen, työvälineisiin tai henkilökohtaiseen omaisuuteen kohdistuvat vahingonteot ja suoranaisten väkivalta. Institutionaalisessa vaikuttamisessa hyödynnetään yhteiskunnallisia instituutioita kantelemalla toimituksen toiminnasta Julkisen sanan neuvostoon tai viranomaisille sekä uhkaamalla toimituksia oikeusjutuilla tai vaatimuksilla vahinkojen korvaamisesta. Taloudellisella vaikuttamisella ja niiden uhalla suuret mainostajat ja rahoittajat pyrkivät korottamaan journalistista kynnystä käsitellä niitä kielteisissä yhteyksissä. Journalistiseen sisältöön voidaan vaikuttaa myös tarjoamalla toimittajille vastineeksi etuja ja lahjoja. Tietotekniset vaikuttamiset kohdistuvat journalistien teknisiin työvälineisiin pääasiassa tietoverkkojen välityksellä esimerkiksi verkkovakoiluna, verkkohyökkäyksinä tai pyrkimyksinä murtautua tiedotusvälineiden järjestelmiin ja toimittajien sähköposteihin, viestintävälineisiin tai sosiaalisen median profiileihin.

⁵⁸ Tuomo Pietiläinen: Selkeyttä vai sensuuria? Media & Viestintä 1/2007

levittämään hänestä loukkaavia tietoja ja estämään tiettyjen aiheiden käsittelyä. Lisäksi haastateltaviin kohdistuvalla maalittamisella voidaan vaikeuttaa heidän halukkuuttaan osallistua julkiseen keskusteluun.

Maalittamisen kriminalisointi olisi kuitenkin ongelmallista nimenomaan sananvapauden perusteella. Esimerkiksi uutisista keskustelemisen aloittaneen henkilön maalittamistarkoitus on hankala näyttää toteen, ja siinä voidaan samalla puuttua yhteiskunnallisen keskustelun vapauteen. Massiivinenkaan somehyökkäys ei välttämättä edellytä näkyvää masinointia, jos keskustelu on syntynyt spontaanisti. Myös häirinnän epäilty käynnistäjä voi jäädä tunnistamatta.⁵⁹

Toisaalta merkittävää yhteiskunnallista julkisuusvaltaa käyttävää mediaa saa ja voi olla myös syytä arvostella. Myös yksittäisten toimittajien arvostelu on hyväksyttävää julkisessa keskustelussa, jos arvosteltu asia on yksilöity riittävän tarkasti. Toimittajien syyttelemine ammattikuntana yleisellä tasolla ei kuitenkaan edistä asiasta käytävää keskustelua.

Mediayhtiön painostus. JSN:n mukaan toimituksen ulkopuolisiin tahoihin voidaan lukea myös oman mediayhtiön hallitus ja toimiva johto. Kustantajalla ei ole oikeutta puuttua toimituksen journalistisiin linjauksiin tai yksittäisiin julkaisupäätöksiin, vaikka kustantaja voikin määrätä lehden linjasta, josta yhtiön hallitus voi keskustella päätoimittajan kanssa. Rajan vetäminen tavanomaisen mielipiteen vaihdon ja tiukan jälkikäteiskeskustelun välille on käytännössä vaikeaa myös mediayhtiön sisällä. Neuvoston perussopimus joka tapauksessa velvoittaa kaikkia siihen suoraan tai liittojen välityksellä sitoutuneita tiedotusvälineitä edistämään hyvää journalistista tapaa.

Lehtiyhtiön velvoite konkretisoitui *Ilmajoki*-lehden tapauksessa, jossa yhtiön johto ei ollut tukenut päätoimittajaa lehden ulkopuolista painostusta vastaan. Painostuksella pyrittiin jättämään julkaisematta uutinen, jossa käsiteltiin nimeltä mainitun kunnanvaltuutetun osallistumista valtuuston kokoukseen pian ulkomaanmatkansa jälkeen. Hän oli menettelyllään rikkonut kunnan suositusta kahden viikon koronakaranteenista. Päätoimittaja julkaisi jutun, mutta irtisanoutui heti sen jälkeen.⁶⁰

Sanomalehtien liiton jäsenkyselyn (2020) perusteella kustantajilla ja toimituksilla osoittautui olevan journalistisia erimielisyyksiä lehden

⁵⁹ Tytti Oras: Miksi maalittamisen kriminalisointi on niin vaikeaa? Journalisti 7/2023.

⁶⁰ Julkisen sanan neuvoston kannanotto Ilmajoki-lehden päätoimittajan painostamiseen 2020

ulkoasusta, pääkirjoitusten sävystä, kolumnisteista, juttujen otsikoinnista ja yleisönosastolla julkaistavista kirjoituksista. Omaa kustantajaa innokkaampia vaikuttajia olivat kuitenkin olleet kuntapäätäjät, lukijat ja mainostajat. Päätoimittajat näkivät oman riippumattomuutensa turvatumaksi konserniomisteisissa lehdissä kuin ketjujen ulkopuolisissa lehtiyhtiöissä.⁶¹

Journalismi ja tiedotustoiminta

Journalismi on pääosin kaupallista toimintaa ja edellyttää harjoittajaltaan myös taloudellista tehokkuutta. Toimitustyössä onkin tavanomaista hyödyntää ulkopuolisten tuottamia aineistoja, vaikka niiden rutiininomainen käyttö voikin vaarantaa journalistista riippumattomuutta. Toimeksiantajiensa tavoitteita toteuttavat tiedottajat eivät ole lainkaan samalla tavalla itsenäisiä sisältöjen tuottajia kuin toimittajat. Kun toimittajien tehtävä on kertoa puolueettomasti yleisölle tärkeistä asioista, tiedottaminen pohjautuu enemmänkin toimeksiantajan omasta toiminnasta kertomiseen ja samalla mediajulkisuuden kautta tälle hankittavaan maine-etuun.

Tiedottavien tahojen kannalta on etuna, että median kautta tiedotettavat asiat välittyvät tiedotusvälineiden valmiissa jakelujärjestelmissä nopeasti ja maksutta poikkeuksellisen laajalle yleisölle. Erityinen lisäetu on viestien mieltäminen puolueettomaksi informaatioksi ja vastaanottajille välittyvä mielikuva journalistisiksi tulkittavien sanomien uskottavuudesta, kun yleisö luottaa enemmän journalistista harkintaa käyttävään perinteiseen uutismediaan kuin omista asioistaan tiedottavaan organisaatioon. 2000-luvulla organisaatiot ovatkin muokanneet tiedotuskäytäntöjään ”journalistiseksi viestinnäksi” vastaamaan paremmin toimituksellisia lopputuotoksia. Tavoitteena on hämärtää mediassa julkaistavien tietojen alkuperää.

Viestintätoimistojen kautta tapahtuva ammattimainen vaikuttamisen eli lobbaus on korostunut erityisesti poliittista päätöksentekoa koskevassa journalismissa. Toimeksiantajiensa laskuun työskentelevät lobbarit pyrkivät vaikuttamaan uutisoinnin sävyihin ja näkökulmiin tarjoamalla toimituksille journalistisesti kiinnostavia juttuaiheita ja lähteitä. Toimitukset ovat puolestaan vähentäneet erityisesti talouteen ja politiikkaan perehtyneitä erikoistoimittajia, joita viestintäorganisaatiot ovat palkanneet itselleen. Aiemman toimittajataustansa perusteella he

⁶¹ Pasi Kivioja ja Janne Arola: Johto kajoaa journalismiin Suomen Lehdistö 5/2020)

ymmärtävät medialogiikkaa, mikä helpottaa mediayhteistyötä toimittajien kanssa.⁶²

Toimittajien ja tiedottajien perinteisten ammattikuvien muutokset ovat omalta osaltaan hämärtäneet roolien välisiä eroja. Esimerkiksi freelance-toimittajien työtehtävät ovat laajentuneet journalismista viestintään. Esimerkiksi Suomen Journalistiliitto on alkanut hyväksyä jäsenikseen perinteisten journalistien lisäksi tiedottajia, viestintäpäälliköitä, viestintäyrittäjiä, ammattibloggaajia ja kustannustoimittajia.

Journalistisen median tavoin myös viestintäala on nähnyt itsesääntelyn tärkeäksi osaksi omaa toimintaansa. Tätä tarkoitusta varten perustettu Viestinnän eettinen neuvottelukunta ei kuitenkaan tarkastele viestinnän ongelmia yksittäisinä tapauksina, vaan tavoitteena on omien jäsenten tukeminen. Kun tiedottajat ja viestijät toimivat pääsääntöisesti valtajulkisuuden ulkopuolella, heidän yhteytensä omiin sidosryhmiinsä on julkista vain rajatusti.

VEN:n eettiset ohjeet korostavat kuitenkin viestinnän avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta, rehellisyyttä, luotettavuutta ja arvostusta. Viestinnässä on esimerkiksi tuotava esiin oman toimeksiantajan intressit ja sidonnaisuudet, näkemykset ja mielipiteet on erotettava tosiasioita koskevista väitteistä, ja virheelliset väitteet on korjattava. VEN on ottanut kantaa esimerkiksi taustatilaisuuksien järjestämiseen medialle, virheitä ja niiden korjaamista koskevaan vastuuseen sekä toimeksiantosuhteen sidonnaisuuksiin.

VEN 2015/2. Medialle järjestettävien taustatilaisuuksien luonne ja järjestäjän odotukset on tuotava selkeästi esille. Toimittajia on palveltava tasapuolisesti erityisesti viranomaisten taustatilaisuuksissa. Mahdollisten rajoitteiden on oltava kohtuullisia ja perusteltuja tilaisuuden tarkoitukseen nähden. Esimerkiksi osallistujien määrää voidaan rajata vain perustelluista käytännön syistä.

Mediavallan väärinkäyttö

Piilomainonta

Mediayhtiön toiminnan pitäisi perustua yleisölle tarjottavaan journalistiseen sisältöön ja mainostajille myytävään mainostilaan. Jotkut toimijoista saattavat tavoitella rahoitusta kuitenkin epäjournalistisella

⁶² Markus Mykkänen – Heikki Kuutti – Pasi Ikonen: Journalistit lobbauksen kohteina. Jyväskylän yliopisto 2019.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

mainostajayhteistyöllä esittelemällä kritiikittömästi markkinoiden kaupallisia tuotteita ja palveluja. Journalistin ohjeet korostaa tämälntapaisen piilomainonnan torjumista sekä journalististen sisältöjen ja mainosmaisten aineistojen erottamista toisistaan. Yleisön on oikeus luottaa siihen, että kaupallisesta taustastaan huolimatta mediayhtiöt toteuttavat uutisointipäätöksensä journalistisin perustein: ”Vaikka journalismi maksaa, sitä ei voi ostaa”.⁶³

Julkisen sannan neuvosto on korostanut kaupallisten aineistojen julkaisemisessa painavia journalistisia perusteita ja tehtyjen valintojen uskottavuutta. Usein piilomainontaan viittaa tuotteen tai palvelun saama suhteeton mediahuomio ja asioiden mainosmainen ja kritiikitön esitystapa.

Journalismiksi naamioitu harhauttava mainonta on myös lainsäädännöllinen ongelma. Markkinoinnilta edellytetään tunnistettavuutta, kuten kaupallisen tarkoituksen ja markkinoivan tahon esiin tuomista. Kuluttajasuojalain mukaan harhaanjohtava mainonta on kiellettyä. Kuluttajalla on myös oikeus tietää, milloin ja miten häneen yritetään vaikuttaa kaupallisesti.

Useat tiedotusvälineet ovatkin kieltäneet jutun journalistisen tilan käyttämisen maksuttomaan mainostamiseen. Toimituksellisena sisältönä voidaan kuitenkin julkaista merkittävää informaatioarvoa sisältävää materiaalia, kuten yritysten vuosikertomuksia ja tilinpäätöstietoja, merkittäviä liiketoimia, yritys- ja järjestöpolitiikkaa, yritystoiminnan taloudellista merkitystä ja tuotannon olennaisia muutoksia. Palvelut, tuotenimet ja tavaramerkit voidaan mainita markkinakatsauksissa sekä palveluiden ja tuotteiden puolueettomissa testeissä.⁶⁴

Kaupallisen yhteistyön ohella kyse voi olla myös toimituksen tavoitteesta säilyttää hyvät suhteet juttujensa lähteisiin ja tätä kautta helpottaa omaa uutistystötä. Piilomainonnasta huomautuksen saaneet tiedotusvälineet ovat usein perustelleet menettelyään yleisön tiedontarpeella uusista tuotteista ja palveluista. Juttuun sisältyvällä informoivalla ”palvelujournalismilla” helpotettaisiin yleisön ostopäätöksiä.

⁶³ Journalistin ohjeiden ohella piilomainonnan välttämistä on korostettu lukuisissa JSN:n lausunnoissa. Toimintaperiaatteiden lisäksi neuvosto on ottanut kantaa myös mainosaineistojen asianmukaiseen merkitsemiseen jutuissa. Lausuma 2703/L/98, Piilomainonta 1988 ja 2013, lausuma medialle mainonnan merkitsemisestä 2015. lausuma 3298/L/03

⁶⁴ Medialiiton ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2020-2022

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

5107/AL/13. Lehti sai huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun merkittävän ilmoittajan tuotteet ja henkilöt olivat saaneet silmiinpistävän runsasta ja kritiikitöntä julkisuutta. Jutussa esitellyt meikkaiteilija oli mainittu myös lehden pääkirjoituksessa ja sisällysluettelossa. Eriävän mielipiteen mukaan toimitus ei ollut luopunut journalistisesta päätösvallastaan, kun jutut eivät olleet poikenneet *lifestyle*-genrestä, jossa esitellään erilaisia kuluttamisen vaihtoehtoja.

Toimituksia ei vapauta piilomainontaan liittyvistä eettisistä periaatteista sen paremmin sisältöjen tuotantotapa, julkaisukanava, journalismin laji kuin sosiaalisen median käytännöt.

2525/MTV/97. Tv-yhtiötä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun sen alihankkijana toiminut yritys oli valinnut Suomen kaunein kunta -kilpailun osallistujat vain maksaneiden kuntien joukosta. Peritty hinta osoitti, että valintaa ei ollut tehty journalistisilla perusteilla.

6373/AL/16. Jutut ja mainokset oli kytketty toisiinsa lehden terveysaiheisessa erityisliitteessä. Toimitus oli valinnut haastateltavat yhteistyössä tuotteita markkinoivien yritysten kanssa, ja tuotteista oli kerrottu vain myönteisiä käyttäjäkokemuksia. Lisäksi sama henkilö oli vastannut juttujen kirjoittamisesta ja lehden ilmoitusmyynnistä. JSN:n langettavaan päätökseen sisältyi vakava huomautus, koska kyseistä lehteä oli jo aiemmin huomautettu samasta asiasta.

Sisältöjen erottuminen. Journalistisen luotettavuuden ja mainosisältöjen sekoittuminen on edullista mainostajille itselleen. Kyse on ”markkinoinnista journalismin valeasussa”, kun yksittäiseen juttuun sisällytetään kaupallisia kytköksiä, eikä yleisö pysty päättelemään, kenen viestejä jutuissa itseasiassa välitetään eteenpäin. Toiminnan eettisessä arvioinnissa onkin olennaista julkaisemisen tavoite, kuten se, pyritäänkö jutulla myymään jotakin ja kuka julkisuudesta hyötyy.

Julkisen sanan neuvosto arvioi piilomainontaa ennen kaikkea toimituksen julkaisukäytäntöjen pohjalta. Juttu esimerkiksi saattaa sisältää liikaa mainosmaisia yksityiskohtia, mainos ei erotu riittävän selvästi journalistisesta sisällöstä tai verkkojutun linkki johdattaa lukijoita myyntitarkoituksessa kaupallisen toimijan verkkosivuille. Myös tuotetta ja palvelua koskevat sanavalinnat voivat vaikuttaa merkittävästi jutun eettisyyden arviointiin.

JSN on edellyttänyt, että mainokset, ilmoitukset ja muut kaupalliset sisällöt nimettäisiin yksiselitteisesti mainoksiksi. Vastaavasti mainoksen maksaja olisi mainostaja, ja ”kaupallisella yhteistyöllä” korvattaisiin epämääräiset ilmaisut ”yhteistyökumppanin sisällöstä”, ”kumppaniblogista”, ”sponsoridusta sisällöstä” tai ”yhteistyöstä”. Samassa yhteydessä kerrottu mainostajan nimi osoittaisi yhteistyön harjoittajan. Kaupallisesta yhteistyöstä, yhteistyökumppanista ja ohjelman maksajasta olisi kerrottava radio-ohjelman alussa, lopussa ja sopivin välein ohjelman aikana. Tiedotusvälineen olisi huolehdittava

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

mainonnan ja journalistisen sisällön erottumisesta myös ulkopuolisten kirjoittajiensa blogeissa. ”Utiseksi” voidaan kutsua vain toimituksen omaa journalistisin perustein tuotettua sisältöä.⁶⁵

2167/KTV/93. Piilomainonnaksi osoittautuneen tv-ohjelman virheellinen luonnehdinta ”dokumentiksi” oli hyvän journalistisen tavan vastaista. Kustannetussa ohjelmassa yhden yrityksen edustaja oli saanut kertoa toimialansa näkymistä vapaasti.

Hankaluuksia sisältöjen erottumiselle voi aiheutua jo yksistään siitä, mistä juttu loppuu ja mainos alkaa.

6202/SL/16. Tekstin sisään upotettu epämääräisen muotoinen mainos johti JSN:n huomautukseen. Mainos oli ulottunut aukeaman molemmille sivuille ja polveillut juttujen keskellä mutta ei ollut erottunut riittävästi lehden journalistisesta sisällöstä. Neuvosto piti erityisen ongelmallisena jutun aihepiiriin sekoittumista mainoksen elementteihin.

2234/IL/95. ”Business Extra” -otsikot sivujen ylälaidassa eivät riittäneet kertomaan, että kyse olisi ollut journalismin sijaan mainoksista. Otsikot muistuttivat tekstityypiltään ja kuvitukseltaan lehden toimituksellista aineistoa.

Yritysesittelyt. Yritysesittelyt ovat journalistisesti hyväksyttäviä, jos niillä on uutisarvoa. Menettelyn eettisyyden kannalta tärkeää on kuitenkin se, mitä yrityksestä kerrotaan. Yleisön tiedontarve tai tietojen yhteiskunnallinen merkitys olisi osoitettava jutussa. Toimitus ei yritystoiminnan käsittelyssä yleensä syyllisty piilomainontaan, jos jutulla voidaan osoittaa olevan journalistiset perusteet.

8617/PL/23. Lehti sai toiminnastaan neuvoston huomautuksen, kun päätoimittaja ei pystynyt esittämään journalistisia perusteluja jutun toteuttamistavalla. Jutun ainoaksi haastateltavaksi oli valittu lehdestä mainoksen ostaneen rengasliikkeen edustaja, joka sai kertoa myönteisesti yrityksensä tarjonnasta ja saamasta suosiosta. JSN:n mukaan toisin toteutettuna jutun julkaiseminen olisi saattanut olla journalistisesti perusteltua, kun kesärengassesonki oli alkamassa ja maailmanpoliittiset tapahtumat muokkasivat rengasmarkkinoita.

5962/SL/15. Lehden olisi pitänyt perustella valitsemansa aiheen yhteiskunnallinen merkitys jutussa kertomillaan tiedoilla, kuten esimerkiksi yrityksen työllistävällä vaikutuksella. Lehti ei välttänyt JSN:n antamaa huomautusta edes sillä, että päätoimittajan mielestä maailman suurin risteilylaiva olisi jo sellaisenaan kiinnostava aihe.

1715/PL/91. Juttu liikkeensä avanneesta uudesta yrittäjästä ja hänen erikoisesta toimialastaan palveli lukijoita.

⁶⁵ Lausuma medialle mainonnan merkitsemisestä 2015

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Kaupallisia lähteitä voidaan kuitenkin hyödyntää toimitustyössä, jos juttu ei ole mainosmainen ja noudattaa myös muilta osin Journalistin ohjeita. Lukijoille olisi silti hyvä selventää lähdevalintoja ja käytettyjen tietojen alkuperää. Esimerkiksi jutun haastateltava saattaa edustaa vain yhtä tarkasteltavan toimialan lukuisista toimijoista, jolloin julkaiseminen saattaa synnyttää selkeän kytkennän hänen liiketoimintaansa. Jutussa olisikin liikuttava riittävän yleisellä tasolla korostamatta haastatellun omaa yritystä.

6029/SL/15. Juttuun ei ollut sisällynyt piilomainontaa, vaikka siinä oli kerrottu risteilyjen varauspalvelukonseptista yhden yrityksen kautta. Eriävän mielipiteen mukaan aiheen laaja-alaisemman tarkastelun sijasta lehti oli käsitellyt aihetta kriittömästi käyttämällä lähteenään vain yhtä kaupallista toimijaa, julkaisemalla tämän laajan esittelyaineiston ja kuvailemalla mainoshenkisesti tuotettuja palveluja.

Erityisessä ”kytkykaupassa” mainostilan ostaminen ”koplataan” yhteen yrityksestä julkaistavaan myönteiseen juttuun samassa tai myöhemmin ilmestyvässä lehden numerossa. Menettelyn tekee erityisen arveluttavaksi se, että journalistisen julkisuuden pitäisi perustua maksuttomuuteen. Kytkykauppa helpottuu, jos toimituksen ja mainosmyynnin väliltä puuttuu erityinen ”palomuuuri”, joka estäisi jo ennakolta juttujen suunnittelua koskevan tiedon leviämistä toimituksesta. Menettelystä humautetut toimitukset ovat perustelleet menettelyään sillä, että mainos ja juttu palvelevat lukijoita kokonaisuutena.

4498/SL/11. Lehteä huomautettiin piilomainonnasta, kun se oli julkaissut samalla aukeamalla ilmoituksen ja jutun asuun puetun maksetun kokonaisuuden. Lukijoille ei ollut edellytyksiä erottaa toimituksellista ja mainosaineistoa toisistaan.

5141/SL/13. Kantelussa mikään ei viitannut JSN:n mukaan siihen, että jutun tekeminen yrityksestä olisi edellyttänyt toimitukselta mainostilan ostamista. Yrittäjien tiiviisin haastatteluihin ei sisällynyt mainontaa eikä yritysten tuotteita korostettu haastateltujen kuvissa.

Yrityksen tai tuotteen nimeäminen ei ole ongelma, jos kertomisella on informaatioarvoa tai muita perusteita. Tunnistaminen voi olla perusteltua myös toimijan tai tuotteen vakiintuneisuuden ja erottumisen perusteella.

1712/AL/91 Lehti syyllistyi piilomainontaan, kun jutun haastateltu oli saanut kertoa ihastumisestaan nimeltä mainitsemiinsa merkkivaatteisiin. Merkkituotteen nimeämisellä ei ollut journalistisia perusteita eikä yhteyttä juttuun ja sen aiheeseen.

1650/IL/90. Jutussa oli perusteettomasti toistettu yhden yrityksen tuotteiden nimeä, vaikka markkinoilla oli ollut samaan aikaan myös muita vastaavia tuotteita. JSN:n mielestä jutun pääasiallinen tarkoitus oli ollut kyseisen valmistajan myynnin edistäminen.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

3626/YLE/06. Yhtiön päätuotteen nimeäminen haastattelussa oli ollut olennaista ja luontevaa aiheen käsittelemiseksi. Jutussa haastateltu Altian pääjohtaja oli vastailut Koskenkorva-vodkaa koskeneisiin kysymyksiin.

Myös hintatietojen kertominen saattaa rikkoa hyvää journalistista tapaa. Toimitukset ovat kuitenkin perustelleet vertailuhintojen kertomista sillä, että kyse on kuluttajille olennaisesta informaatiosta jutussa käsitellyn tuotteen arvioimiseksi. Lisäksi jutussa haastateltu kaupallinen toimija voi olla alansa asiantuntija.

6197/R/16. Verkkosivustolla rikottiin hyvää journalistista tapaa, kun nimeltä mainittuun kauppaan tullutta morsiuspukumallistoa oli esitelty kriittikittömästi hintatietoineen. Päätoimittaja oli pitänyt hintatietojen kertomista tavanomaisena menettelynä tuoteutisoinnissa.

5806/TV/15. Toimitus saattoi journalistisen päätösvaltansa puitteissa kertoa lukijoille yksittäisestä uutuustuotteesta, vaikka samassa yhteydessä ei esiteltykään vertailukohteita. Päätelmät olivat myötäsukaisia, mutta juttuun ei sisällynyt ostokehotuksia tai suosituksia.

2232/SL/95. Teknisistä ominaisuuksista ja koeajon synnyttämistä vaikutelmista kertominen kuului tavanomaiseen autoesittelyyn, eikä menettelyllä rikottu hyvää journalistista tapaa. Yleisarvio oli ollut myönteinen, vaikka autoa luonnehdittiin myös kompromissiksi.

Verkkojutun linkittäminen jutussa käsitellyn yrityksen verkkoaineistoon ei aina välttämättä riko hyvää journalistista tapaa, mutta linkkien tarve ja toteutustapa on harkittava huolellisesti. Linkkien kautta voidaan esimerkiksi kertoa lisätietoja jutun käsittelemästä asiasta.

6615/SL/17. Jutun sisältämä verkkolinkki ja mainosmainen kehoitus siirtyä lehden kanssa samaan konserniin kuuluvaan autojen myyntipalveluun oli piilomainontaa ja johti lehden saamaan huomautukseen. Linkkiä ei voinut tulkita lähdeviitteeksi, sillä jutussa tarkasteltu automerkki ei ollut myynnissä linkitettyssä palvelussa.

3949/4/08. Verkkojutun linkki maahantuojaan nettisivuille ei ollut tekstimainontaa, kun kyse oli ollut jutun julkaisuhetkellä ainoastaan helposti löydettävästä tietolähteestä.

Kaupallinen yhteistyö

Piilomainonnan ohella journalistinen uskottavuus voi vaarantua erimuotoisella kaupallisella yhteistyöllä jutuissa käsiteltävien tahojen kanssa. Kyse voi olla tuotesijoittelusta, sponsoroinnista, natiivimainonnasta ja kumppanuusyhteistyöstä.

Tuotesijoittelu. Tuotesijoittelussa on kysymys yritysbrändin maksetusta medianäkyvyydestä niin että yrityksen tai markkinoitavan tuotteen logo tai nimi sisällytetään osaksi television tai radion ohjelmaa. Menettely on sallittua elokuvissa, televisiosarjoissa sekä urheilu- ja viihdeohjelmissa mutta kiellettyä uutisissa, asiaohjelmissa ja lastenohjelmissa. Sähköisiä

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

viestinnän palveluja koskevan lain (9917/2014) mukaan tuotesijoittelulla ei saa myöskään vaikuttaa ohjelman sisältöön, ja ohjelmaan sisältyvästä tuotesijoittelusta on kerrottava selkeästi.

Julkisen sanan neuvosto voi arvioida tuotesijoittelua kiellettynä piilomainontana vain, jos sijoittelun toteutuksesta ei ole kerrottu erikseen. Ulkopuoliset toimijat eivät saa ostaa itseään ohjelman osaksi. Kiellettyä on esimerkiksi kertoa, mitä meikkiä haastateltava käyttää, missä syö tai mistä kaupasta hankkii vaatteensa.

6352/MTV/16. Radion tunnus ja juontajan ääni voitiin tulkita tuotesijoitteluksi, kun ne oli käsikirjoitettu osaksi tosi-tv-ohjelmaa. Journalistin ohjeita ei ollut kuitenkaan rikottu. Radiolta lainatut elementit eivät ohjelman luonteen huomioon ottaen olleet niin mainosmaisia, että kyse olisi ollut piilomainonnasta.

Sponsorointi. Yritys voi edistää sponsoroinnin avulla omaa tunnettavuutta ja tuotteittensa tai palvelujensa myyntiä tukemalla valitsemansa ohjelman rahoitusta. Tällöin sponsorin nimi tai tunnus esitetään ohjelman yhteydessä. Sponsor ei saa kuitenkaan vaikuttaa sponsoroimansa ohjelman sisältöön, eikä sponsorin esittely saa olla tarkoituksellista, hallitsevaa tai mainosmaista. Uutisen lähtökohtana on oltava sponsoroitu tapahtuma sponsorin itsensä sijasta.

2321/MTV/96. Sponsoreiden esittelyt tv-ohjelmassa palvelivat niiden kaupallisia tarkoituksia ja hämärsivät kaupallisen ja toimituksellisen aineiston välistä rajaa. Esittelyt oli sidottu saumattomaksi osaksi ohjelman kokonaisuutta alkujuonnon, musiikin ja kuvarytmin kautta ja johtivat JSN:n huomautukseen.

Sponsorit hyödyntävät markkinointiviestinnässään erityisesti urheiluun ja kulttuuriin liittyviä ”mediatapahtumia”. Niiden eettistä arviointia vaikeuttaa monivyyhtinen tuotantotapa. Tuotantoyhtiöltä lähettämänsä ohjelman hankkinut tv-kanava ei välttämättä tiedä ohjelman alihankkijoita ja niiden tuotantoyhtiön kanssa tekemiä sopimuksia. Yhtenäisten käytäntöjen luominen olisi JSN:n mielestä kuitenkin vaikeaa. Eettisyyden arvioinnissa ratkaisee sponsorin vaikutusvalta rahoittamaansa ohjelmaan, kuten näkökulman ja esiintyjien valintaan tai sisältöjen tuottamiseen.

3783/YLE/07. Mainosmaisen ja toimituksellisen aineiston raja oli hämärtynyt, kun sponsorin tehtaalla kuvatussa tv-raportissa oli kerrottu jääkiekkjoukkueen valmistautumisesta liigakautteen. Traktoritehtaan ja jääkiekkjoukkueen hyveet samaistettiin toisiinsa, ja valmennustyyliä kuvitettiin vauhdikkailla traktoriotoksilla. Toimittaja oli verrannut joukkueen rakentamista ”huipputekniikalla varustetun traktorin valmistamiseen”.

1966/KTV/93. Tuotemerkin sijoittamisella osaksi ”Erikoisen hyvä pelaaja”-äänestystä rikottiin hyvää journalistista tapaa. Erityisesti JSN paheksui sitä, että mainostauolla lähetetty pastillimainos oli sijoitettu nauhoitettuun toimittajan otteluselostukseen.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

7610/SMF/21. Tv-yhtiö sai JSN:n huomautuksen journalistisen päätösvaltansa luovuttamisesta, kun sponsori oli päässyt yhteistyökuvion perusteella vaikuttamaan keskusteluohjelmien ideointiin ja lähdevalintoihin. Lisäksi energiayhtiön vahva edustus ohjelman rahoittajana oli hämärtänyt katsojien käsitystä sisältöjen päättäjistä. Yhtiö oli onnistunut ohittamaan journalistisen tiedonvälityksen keskeiset kriittiset käytännöt, kuten näkökulman ja esiintyjien valinnat.

Natiivimainonta. Natiivimainonnassa pyritään syrjäyttämään suoria mainosväittämiä hyödyntämällä tavanomaisia toimituskäytäntöjä ja tuottamalla journalistisia juttuja muistuttavia tarinoita. Menettely ei riko hyvää journalistista tapaa, jos lopputuotokset erottuvat selkeästi ne julkaisseen tiedotusvälineen varsinaisesta journalistisesta sisällöstä.⁶⁶ Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos samasta aiheesta tehdään myös journalismia ja jos niiden sisällöt ovat ristiriidassa keskenään. Toimituksen pitäisi välttää ainakin juttujen peräkkäistä toteuttamista lyhyen ajan sisällä.⁶⁷

Lisäksi haastattelupohjainen natiivimainos voi antaa harhaannuttavan kuvan sen journalistisesta kytköksestä, jos haastateltaville jätetään kertomatta, että tosiasiallisesti kyse on ollut mainoksen tekemisestä. Esimerkiksi haastateltu asiantuntija ei välttämättä halua tukea natiivimainoksessa käsitellyn yrityksen tavoitteita ja myyntiä.⁶⁸

Kumppanuusyhteistyö. Monet freelancer-toimittajat harjoittavat ”maksettua kumppanuutta” omien toimeksiantajiensa kanssa. Myös tämääntapaiselta yhteistyöltä edellytetään läpinäkyvyyttä, ja toimittajien olisi vältettävä käsittelemästä varsinaisessa päätyössään kaupallisen yhteistyönsä kumppaneita. Toimittajien olisi ylipäätään tärkeää tunnistaa vaikuttajamarkkinoinnissa toimivien sosiaalisen median vaikuttajien kaupalliset intressit. Heidän haastattelemisestaan ei voida kieltää, mutta juttujen toteuttamisessa olisi käytettävä huolellista harkintaa.

⁶⁶ Menettelyllä saatetaan kuitenkin rikkoa kansainvälisen kauppakamarin ICC:n markkinointisääntöjen yksityisyydensuojaa. Niiden mukaan henkilöön viittaamisella on oltava hänen suostumus. Ilman sitä markkinointi ei saa välittää kuvaa siitä, että hän suosittelisi markkinoitavaa tuotetta tai organisaatiota.

⁶⁷ Esimerkiksi Lempäälä-Vesilahden Sanomat on välttänyt natiivimainosten ja omien uutisen sekoittumista myöhentämällä tarvittaessa edellisten julkaisemista. Simola, Katri: Toimittaja tekee myös sisältömarkkinointia Lempäälässä – linjana on, että jokainen saa itse päättää. Suomen Lehdistö 7/2019

⁶⁸ Jarno Liski: Sponsoroidun journalismin ohjeet. Journalisti 3/2017

Journalistin ohjeet ei kuitenkaan koske toimittajien omia sosiaalisen median tilejä eikä yrittäjätoimittajienkaan ”vaikuttajatyöskentely” sosiaalisessa mediassa ole kerryttänyt kanteluja Julkisen sanan neuvostolle. Muut kuin journalistitaustaiset toimijat jäisivät joka tapauksessa mahdollisen some-eettisen tarkastelun ulkopuolelle, vaikka sosiaalisen median toimintaa rajoitettaisiin ja freelancerit sidottaisiin Journalistin ohjeisiin.⁶⁹

Median sidonnaisuudet

Toimituksella saattaa olla omat sidonnaisuudet kertomaansa aiheeseen, jos jutussa käsitellään tiedotusvälineelle, konsernille tai sen omistajille itselleen merkittäviä asioita. Asiayhteydestä on Journalistin ohjeiden mukaan kerrottava, jos sillä voi olla merkittävää vaikutusta jutun journalistisiin lähtökohtiin, Toimituksen epäilyttävien pyrkimysten paljastuminen vasta jälkeinpäin herättää herkästi epäilyjä aihevalinnan puolueettomuudesta. Ongelma ei poistu sillä, että kyse on mediayrityksen sisäisistä asioista ja että journalistista päätösvaltaa ei olisi näin ollen luovutettu ulkopuolisille.

Ehdottoman kertomisvelvoitteen sijasta Journalistin ohjeissa korostetaan asiayhteyden näkyväksi tekemistä. Median omien kytkentöjen laajuus ja merkittävyys ovatkin synnyttäneet vaihtelevia tulkintoja Julkisen sanan neuvostossa. Yhteys voi liittyä mediayhtiön omistukseen, tuotteisiin tai toimituksen journalistiseen menettelyyn.

Omistuskysymys. Jos konserniyhteys on etäinen, konsernilla ei ole välttämättä merkittävää vaikutusvaltaa yksittäisten toimitusten journalistisiin ratkaisuihin. Tätä merkittävämpiä ongelmia voikin syntyä mediayhtiön ulkopuolisten yritysomistusten kohdalla. Myös aiemmasta omistuksesta kertominen saattaa olla tarpeellista, vaikka omistuksessa olisi tapahtunut muutoksia ja periaatteessa edellytykset omistuksen mainitsemiselle olisivat vanhentuneet ennen jutun ilmestymistä.

7999/UL/22. Sanomalehden pääkirjoituksessa ei tarvinnut mainita esimerkkinä tarkastellun iltapäivälehdessä kuulumisesta samaan konserniin. Kirjoitus tarkasteli lehdistön toimintaa laajemmin sananvapauden ja yleisön tiedonsaantioikeuden näkökulmasta. Yleisluontoinen kannanotto ei ollut konsernille niin merkittävä asia, että yhteyden mainitseminen olisi ollut välttämätöntä.

6512/PL/17. Lehti oli kertonut pääkirjoituksessaan puhelinyhtiön tulevasta yhtiökokouksesta ja siihen liittyvästä valtataistelusta. Lehtiyhtiö omisti

⁶⁹ JSN:n puheenjohtajan Eero Hyvösen haastattelu. Tuukka Tuomasjukka: Uudet tuulet 2023. Suomen Lehdistö 8/2022.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

osakkeita yhdestä kiistaan liittyvästä yhtiöstä, mutta pääkirjoituksessa ei kerrottu lehtiyhtiön omistuksesta. JSN piti omistussuhteesta kertomista tärkeänä, koska kyse oli paikallisesti tärkeästä puhelinyhtiöstä ja asialla saattoi olla merkitystä lehtiyhtiölle ja sen omistajille. Tämän mainitsematta jättäminen johti JSN:n antamaan huomautukseen.

4508/SL/11. Lehtien keskinäinen konserniyhteys olisi ollut hyvä kertoa jutussa. Laiminlyönti ei ollut kuitenkaan merkittävä, kun jutussa tarkasteltu kaupunkilehti oli lopettanut ilmestymisensä ennen kuin juttu julkaistiin. Lehti oli uutisoinut kaupunkilehden lopettamisesta ja sitä koskeneista omistajien poikkeavista näkemyksistä.

Tuotekytkös. Toimituksellinen kytkös voi näkyä myös tiedotusvälineen omien tuotteiden ”omapuffina”. Tuotekytköksen kertomiseen vaikuttaa pitkälti yleisön tietämys median omistuksesta, ja kytkös pitäisi mainita, jos se ei ole selvä esimerkiksi usean median *crossmedia*-markkinoinnissa. Silti kysymyksiä voi herättää se, kuinka uskottavan kuvan journalistisesta osaamisestaan antaa omia tuotteitaan mainostava toimitus.

6030/SL/15. Konserniyhteys oli tehty yleisölle selväksi, vaikka lehtien yhteinen omistus mainittiin vasta jutun lopussa. Lehti uutisoi suunnitelmista perustaa uusi talouteen erikoistuva verkkolehti samaan konserniin kuuluvan paperilehden yhteyteen.

5108/SL/13. Toimitus ei ollut maininnut yhteyttään saman konsernin erikoisjulkaisuun, mutta yhteys voitiin päätellä uutisen kuvituksesta ja jutun irtonumeromyyntiä käsitelleestä kappaleesta. Viittaus täytti Journalistin ohjeiden minimivaatimuksen konserniyhteydestä.

7350/SL/20. Lehden konserniyhteys lanseeraamaansa radiokanavaan ilmeni riittävästi pääkirjoituksessa, jossa oli mainittu lehden ja kanavan yhteinen nimi sekä lehden toimitus radiouutisten tuottajana. JSN:n mukaan konserniyhteyden yksiselitteisempi kertominen olisi kuitenkin ollut suotavaa selkeyden ja avoimuuden vuoksi, koska kaikkien lukijoiden ei voinut olettaa muistavan lehden uutisia radiokanavan käynnistämisestä ja yhteisestä omistuksesta.

Toiminnallinen yhteys. Toiminnallinen yhteys liittyy mediayhtiön omaan toimintaan jutun käsittelemällä aihealueella, esimerkiksi jutussa käsitellyn yrityksen harjoittaessa vastaavanlaista yritystoimintaa kuin oma mediayhtiö. Jos toimintojen keskinäinen yhteys jätetään kertomatta, arvostelemisesta voi aiheutua kilpailijalle epäoikeutettuja ongelmia. Yhteyden kertominen auttaa yleisöä arvioimaan myös jutun valittua näkökulmaa.

7029/SL/19. Juttu johti huomautukseen, kun lehdessä oli jätetty mainitsematta lehtikonsernin omien jakeluyhtiöiden ja postin keskinäinen kilpailuasetelma. Pääkirjoituksessa kritisoitiin postin asemaa jakelumarkkinoilla ja vaadittiin postin toiminnan rajoittamista.

7030/SL/19. Postin peruspalvelun arvostelemisella ei ollut kytkentää lehden ja postin väliseen kilpailutilanteeseen. Konsernin ei ollut tarpeellista mainita

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

omia postin kanssa kilpailevia toimintojaan, kun uutisessa oli kerrottu kuluttajille tärkeistä postin peruspalveluista. Jutussa kuvailtiin kansalaisten kokemuksia postin palveluista ja haastateltiin yhtiön edustajaa.

6144/SL/16. Lehden ja tv-yhtiön välisen konserniyhteyden mainitseminen ei ollut JSN:n mielestä tarpeellista, kun lehtijutussa oli ollut kyse tv-ohjelman sisältöön liittyvästä viihdeuutisesta. Kanneltu lehti oli julkaissut useita juttuja tv-kanavan suosituista viihdeohjelmasta, jota olivat käsitelleet myös muut tiedotusvälineet. Lehden mielestä yksittäisen asian noustua laajaksi ilmiöksi toimituksen on luonnollista tarjota aihepiiristä luettavaa. Konserniyhteys olisi mainittu, jos jutussa olisi käsitelty konsernin yksittäisen osan tai ohjelman menestystä tai katsojalukuja. Näin ei kuitenkaan menetellä tv-ohjelmien tavanomaisessa esittelyssä.

5654/SL/14. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli jättänyt kertomatta uutisoimansa tutkimuksen toteuttaneen samaan konserniin kuuluva tutkimusyhtiö. JSN:n mielestä lukijoille olisi ollut tarpeellista selvittää tutkimuksen toimeksianto ja toteutus. Tutkimuksessa vertailtiin lehden omien tilaajien äänestysaktiivisuutta suhteessa ei-tilaajiin.

Selkeä sidonnaisuus olisi kerrottava, vaikka jutun perusteella ei voitaisikaan epäillä sen vaikuttaneen lehden journalistiseen päätösvaltaan. Sidonnaisuuden ei myöskään tarvitse välttämättä olla merkittävä asia lehdelle tai sen omistajalle. Esimerkiksi kirjoittajan sidonnaisuus hänen kertomaansa asian saattaa olla hänelle itselleenkin yllätys.

7601/UL/21. Päätoimittaja oli kirjoittanut asiasta, jonka yhteen osapuoleen hänellä oli ollut sidoksia. Lehti sai huomautuksen, kun asiasta ei ollut kerrottu. Päätoimittaja oli tarkastellut kolumnissaan kaupungin omistaman paikallisen sähköyhtiön myymistä ja mahdollisia ostajaehdokkaita. Päätoimittaja oli kuulunut näistä toisen hallintoneuvostoon, mutta oli eronnut siitä asian noustua julkisuuteen. Hän oli saanut tietää tämän toisen ostajaehdokkaan roolista myyntijärjestelyssä vasta kolumninsa julkaisemisen jälkeen hallintoneuvoston kokouksessa.

Journalistisen aseman väärinkäyttö

Tiedotusvälineiden palveluksessa työskentelevällä toimittajalla saattaa olla hyvinkin merkittävää vaikutusvaltaa julkisuuteen nostettavien asioiden valinnassa ja esittämistavassa. Toimittaja ei saa kuitenkaan väärinkäyttää ammatillista asemaansa esimerkiksi vaatimalla tai vastaanottamalla etuja, jotka voivat vaarantaa hänen riippumattomuuttaan jutun käsittelemässä asiassa.

Lahjojen vastaanotto. Neuvoston piilomainontaa koskevan periaatelausuman mukaan toimittajien ja toimituksen johdon on arvioitava tarkasti, millaista tukea, lahjaa tai taloudellista etua toimittajat voivat ylipäättään ottaa vastaan työssään. Tulkinnanvaraiseksi voi silti jäädä, kuinka laajasti ja yksityiskohtaisesti asiasta pitäisi kertoa.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Ammatillisen aseman väärinkäyttämistä ei voida hyväksyä, vaikka toimittaja kertoisi jutussa avoimesti menettelystään ja siihen perustuneen edun vastaan ottamisesta.

6262/SL/16. Maksuttomien kauneushoitojen vastaanottaminen testausmielessä oli perusteltua, vaikka toimittajan saama hyöty olikin merkittävä. Hän oli kuvaillut saamiaan hoitoja myönteisesti, mutta oli kertonut myös niiden kivuliaisuudesta.

8234/UL/22. Toimittaja oli käyttänyt asemaansa väärin vetoamalla ammattiinsa ja ottamalla vastaan sen perusteella saamansa edun. Hän oli saanut tavanomaista paremman hyvityksen ruokatilauksensa jakeluvirheestä, kun oli kertonut olevansa suuren tiedotusvälineen toimittaja ja varoittanut, että korvauksesta kieltäytynyt ruokayritys voi joutua kielteiseen mediajulkisuuteen. Lehti julkaisi jutun toimittajan lähettämän juttuvinkin perusteella. JSN:n mielestä myös lehti oli toiminut harkitsemattomasti, kun se oli hyväksynyt edun vastaanottamisen juttuprosessin osana.

Toimittajan kaksoisrooli. Omia ongelmia voi synnyttää toimittajan kaksoisrooli eli ammatillisten velvoitteiden ja yksityiselämän tavoitteiden välinen eturistiriita. Toiminnan eettisyyden arviointiin vaikuttaa erityisesti toimittajan journalistinen panos jutun toteuttamisessa, kuten tiedonhankinnan perusteellisuus, lähdekritiikki ja mahdollisen kytköksen vaikutus jutun näkökulmaan ja sävyyn. Jutun lopputuloksen perusteella on kuitenkin vaikea määrittää toimittajan henkilökohtaista hyötymistä tai juttuaiheeseen liittyviä taloudellisia, sosiaalisia tai poliittisia kytköksiä.

Toimitukset ovat puolustelleet menettelyään toimittajan saaman henkilökohtaisen hyödyn vähäisyydellä, puuttumisella ja sillä, että hyötymisen mahdollisuus ei ole ollut ilmeistä. Toimittajan kytköksestä kertominen voisi lisäksi suunnata yleisön huomion vääriin asioihin, joilla ei olisi tosiasiallista merkitystä aiheen käsittelyssä.

2020/IL/93. JSN:n mukaan toimituksen olisi pitänyt eritellä oma ja ulkopuolinen toteutus lehden sisällössä. Messuaiheisen liitteen kokoamisesta vastanneet ja sisällön tuottaneet henkilöt olivat työskennelleet samaan aikaan messujen tiedottajina.

6271/SL/16. Lehden blogikirjoittaja omisti käsittelemiään tuotteita myyvää yritystä. Hän oli sisällyttänyt kirjoitukseensa epäsuoran ostokehotuksen korostamalla nimenomaisen tuotteen ostamisen välttämättömyyttä ja pelotellut ostamatta jättämisen seurauksilla. Lisäksi blogitekstiin liittyi kaksi linkkiä yrityksen verkkosivuille.

5204/TV/13. Jutun aiheeseen oli liittynyt ilmeinen henkilökohtaisen hyödyn mahdollisuus, kun toimittaja oli kertonut maahantuomastaan pesuaineesta tv-ohjelmassa. Lisäksi maahantuojan verkkosivuilla oli esitetty mainostarkoituksessa katkelmia kyseisestä ohjelmasta.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

5366/YLE/13. Hyvää journalistista tapaa rikottiin, kun toimittaja oli käyttänyt peliriippuvuutta käsittelevässä jutussa anonyymilähteenä omaa peliriippuvaista puolisoaan.

5635/AL/14. Lehden olisi pitänyt jättää kulttuuriarvion tekeminen toiselle toimittajalle tai ainakin kertoa lukijoille arvioijan kaksoisroolista. Lehti oli julkaissut kiittävän kritiikin uudesta tv-sarjasta, jonka tuotantoryhmään arvioija oli kuulunut yhtenä sarjan käsikirjoittajista.

5120/SL/13. Lehti uutisoi oikeudenkäynnistä, jossa oli asianosaisena myös käräjäuutisen kirjoittaneen toimittajan osittain omistama pörssiyhtiö. Toimittajan jääväämiseen ei ollut kuitenkaan perusteita, koska oikeuden päätöksellä ei ollut yhtiölle taloudellista merkitystä.

Toimittaja voi käyttää ammatillista asemaansa väärin myös omassa asiassa hyödyntämällä jutussaan työnantajansa arvoa ja tunnettavuutta. JSN ei kuitenkaan arvioi asiassa työnantajan menettelyä, jos toimittaja ei ole toiminut tämän valtuuttamana.

6686/YLE/17. Neuvoston tulkinnan mukaan toimittajalla oli ollut toisen vahingoittamistarkoitus, kun hän oli pyrkinyt puhdistamaan mainettaan työnantajan verkkosivustolla julkaisemassaan kolumnissa. Hän oli oikeuttanut oman epäasiallisen käytöksensä vastaamalla arvostelijansa twitter-kritiikkiin yksityiskohtaisesti ja yksipuolisesti. Lisäksi hän oli kertonut ottaneensa yhteyttä kritiikin esittäjän työnantajaan ja toivonut tämän puhuttelemista somekäyttäytymisestä. Neuvoston mukaan tiedotusvälineet voivat perustella journalistisia ratkaisujaan yleisölle, mutta nyt oli ollut kyse kiistasta, jossa toimittaja oli ollut asianosainen. JSN:n mukaan toimittajan menettely oli omiaan rajoittamaan sananvapautta, jota journalistien pitäisi päinvastoin puolustaa.

3692/AL/06. Toimittaja toimi hyvän journalistisen tavan vastaisesti, kun hän oli päässyt toimimaan omassa asiassaan. Toimittajakollegaa haastatteleamalla hän oli yrittänyt etäännyttää itsensä jutussa arvostelemastaan henkilöstä. JSN:n mukaan jutussa käytetyt ilmaisut "siansilmillään", "viirata päästä" ja "sivistymätön ihminen" loukkasivat arvostelun kohdetta henkilökohtaisesti.

Toimitustyön luotettavuutta saattaa vaarantaa usein jo pelkkä epäily puolueellisen käsittelyn mahdollisuudesta. Lisäksi sidonnaisuuksien paljastumisesta voi aiheutua enemmän ongelmia kuin jos asiasta olisi kerrottu ennakolta. Eettisyyden arvioinnissa on usein ratkaisevaa, kuinka hyvin toimitus pystyy perustelemaan tekemänsä valinnat. Erityisiä riippumattomuuden ongelmia voivat aiheuttaa freelance-toimittajien omat sidonnaisuudet, joiden selvittäminen on hankalampaa kuin palkattujen toimittajien kohdalla. Freelance-toimittajien tekemät sosiaalisen median postaukset ovat useimmiten myönteisiä, koska kyse on kaupallisesta yhteistyöstä. Kertomisen tarkoituksena ei kuitenkaan pitäisi olla toimeksiantajien, jutun kohteiden tai yleisön miellyttäminen. Monet tiedotusvälineet esimerkiksi edellyttävät vaikuttajamarkkinointia

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

tekeviltä avustajiltaan, että he eivät tee kaupallista yhteistyötä uutisoimistaan aiheista.

3977/PL/08. Toimittajan olisi pitänyt pidättäytyä käsittelemästä tiettyjä aiheita tai lukijoille olisi ainakin pitänyt kertoa seikoista, jotka saattavat vaarantaa hänen puolueettomuuttaan. JSN:n mielestä lehti olisi toiminut esimerkillisesti, jos se olisi määrännyt kirjoittajaksi toisen toimittajan.

3208/SL/02. Toimittajan asianosaisen rooli käsittelemässään kaavoitusprosessissa olisi pitänyt kertoa jutussa. Hän oli arvioinut kolumnissaan asiaa, josta oli tehnyt kaavoittajalle huomautuksen.

5815/TV/15. Tv-ohjelman juontanut toimittaja ja ohjelmassa esiintynyt toimitusjohtaja olivat keskinäisessä liikesuhteessa, mutta suhteen ei katsottu heijastuneen ohjelman sisältöön. Näyttöä ei ollut saatu myöskään siitä, että yhteistyöstä olisi koitunut toimittajalle ainakaan välitöntä hyötyä. Eriävän mielipiteen mukaan kytköksestä olisi pitänyt kertoa riippumatta sen luonteesta.

Erikoisessa JSN:n kantelussa toimittaja oli pyrkinyt estämään oman juttunsa JSN-käsittelyn. Hän oli esittänyt jutussa käsittelemälleen henkilölle, että tämä peruisi tekemänsä kantelun. Neuvosto piti menettelyä asiattomana yrityksenä puuttua jokaisen oikeuteen saada asiassaan JSN:n ratkaisu.

4819/YLE/12. Toimittaja oli kannustanut kantelijaa perumaan hänestä Julkisen sanan neuvostolle tehdyn kantelun väittämällä perusteettomasti, että käsittely aiheuttaisi kantelijalle ylimääräisiä ongelmia. JSN näki toiminnan olevan erityisen jyrkässä ristiriidassa yleisön tiedonsaantia ja sananvapautta koskevien toimittajien velvoitteiden kanssa. Toimittaja oli maininnut jutussaan kantelijan nimen yhteydessä, jonka perusteella hänet voitiin liittää aiheettomasti vireillä olleeseen rikosprosessiin.

Toimittajan suhteet. Toimittajan henkilökohtaista riippumattomuutta voi heikentää hänen lojaalisuutensa lähteitä kohtaan.

”Luottotoimittajana” hän välttää kertomasta lähteistään kiusallisia asioita, jotta voisi tehdä heistä myös jatkossa (myönteisiä) juttuja. Toimittajan tiedonvälittäjän tehtävä voi kuitenkin käydä ennen pitkää kyseenalaiseksi, jos myös tärkeät tiedot leimataan luottamuksellisiksi. Toisaalta tiedonvälitystä ei edistä se, että toimittaja julkaisee kaiken tietoon saamansa välittämättä siitä, millaisissa olosuhteissa se on hänelle kerrottu.⁷⁰

Poliittinen toiminta on jokaisen perusoikeus, eikä toimittajan poliittisella osallistumisella voida rajoittaa asioiden uutisointia. Toimituksen pitäisi kuitenkin varmistua lähdekritiikistä ja tarvittaessa rajata toimittajien

⁷⁰ Timo Vuortama: Hyvä lehtimiestapa. Kustannus Mäkelä 1984.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

työtehtäviä niin, että ne eivät vaikuttaisi uutisten sisältöihin. Toisaalta toimittajalla on oikeus säilyttää poliittinen kanta omiana tietona.

5951/SL/15. Toimittajan henkilökohtainen puoluekytkös saattoi vaikuttaa jutun näkökulmaan ja sisältöön, vaikka asiasta ei saatukaan näyttöä. Vaaliehdokkaana ollut toimittaja oli haastatellut julkista arvostelua saanutta saman puoleen aktiivipoliitikkoa. Eriävän mielipiteen mukaan toimittaja käytti asemaansa väärin, kun hän oli tehnyt puoluetoveristaan kritiikittömän ja myötäsukaisen jutun kertomatta omasta puolueyhteydestään.

6237/SL/16. Lehden toimittaja työskenteli kaupunginvaltuuston puheenjohtajana. Tätä ei kuitenkaan mainittu jutussa, jossa käsiteltiin häneen ja samaan lehtikonserniin kuuluvan lehden päätoimittajaan kohdistunutta oikeudenkäyntiä. Neuvoston mielestä valtuuston puheenjohtajan työsuhde lehdessä olisi ollut hyvä kertoa lukijoille, vaikka se ei ollutkaan välttämätöntä.

Toimittajan henkilökohtaista riippumattomuutta voidaan arvioida ystävyys-suhteiden merkityksellä ja laajuudella. Yhteyden riippumattomuuteen vaikuttaa myös se, onko kyse uutisesta vai toimittajan mielipidekirjoituksesta. Uutinen vaatii objektiivista käsittelyä.

5165/AL/13. Yhteinen ammatti kritiikin kohteen kanssa ei sellaisenaan jäävänyt arvostelun tehnyttä toimittajaa. Teatterikritiikin kirjoittanut näyttelijä oli arvioinut kollegansa työtä.

4755A/SL/11. Henkilösuhteensa perusteella toimittaja oli ollut jäävi kirjoittamaan juttua riitaoikeudenkäynnistä, jossa hänen lankonsa oli toisena osapuolena. Perheside oli omiaan herättämään kysymyksiä jutun painotuksista, vaikka neuvostolla ei ollutkaan näyttöä langon vaikuttamisesta jutun sisältöön.

Tärkeä toimittajan asemaa koskeva kysymys liittyy hänen toimintaansa sosiaalisessa mediassa. Sen käyttäjät eivät välttämättä osaa tehdä eroa sen välillä, onko tunnetun toimittajan julkaisu tehty ammatillisessa vai yksityisessä roolissa. Some-postaukset eivät ole kuuluneet journalismin suomalaiseseen itsesääntelyyn, mutta jotkut eurooppalaiset medianeuvostot ovat arvioineet toimittajan menettelyä sen pohjalta, onko julkaistu sisältö tulkittavissa journalistiseksi ja onko toimittaja toiminut ammatillisessa roolissaan esimerkiksi ilmoittamalla tilillään olevansa journalisti. Ongelmia on syntynyt siitä, että toimittaja on julkaissut ja kommentoinut saamaansa yleisöpalautetta omalla sosiaalisen median tilillään tai esittänyt kärkevää kritiikkiä ja vahvoja mielipiteitä henkilöstä tai aiheesta, jota on käsitelty myös journalistina.⁷¹

⁷¹ JSN:n valmistelijan Laura Juntusen haastattelu. Riikka Virranta: Ammatillisessa vai yksityisessä roolissa? Suomen Lehdistö 6/2023.

Toisen työstä hyötyminen

Tiedotusvälineiden välisessä uutiskilpailussa toimitukset pyrkivät kertomaan ensimmäisenä tärkeän ja yleisöä kiinnostavan ”skuupin”. Julkisuudessa jo käsitelyihin uutisaiheisiin voidaan tarttua, mutta toisten tekemää työtä ei pidä kuitenkaan epäoikeudenmukaisesti omia itselle, vaan tiedon ensimmäiselle kertojalle on annettava tunnustus. Toisen tuottaman aineiston hyödyntämistä säädellään myös tekijänoikeuslaissa, jonka tarkoitus on turvata oman luomistyön edellytykset ja toimia tekijälle taloudellisena kannustimena.

Hyvä journalistinen tapa edellyttää jutun lähteen mainitsemista, kun hyödynnetään toisen tekemää työtä. Tarkoitus on hillitä kilpailijan uutisvoiton hyödyntämistä omassa toiminnassa. Selkeä lähdemaininta myös kunnioittaa kollegan työtä ja kertoo toimialan ”sisäisestä hygieniasta”. Epäeettisestä menettelystä kantelevatkin toimitukset ja mediayritykset itse.

Tiedotusvälineille on luontaista seurata toistensa julkaisemia sisältöjä erityisesti internetissä. Verkkjournalismin ympärivuorokautinen toimintalogiikka voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia sisältöjen lainaamiselle. Alkuperäinen sisältö saisikin neuvoston mielestä ansaitsemansa painoarvon, jos toisen työtä sisältävään verkkojuttuun liitettäisiin linkki sen alkuperäiseen lähteeseen.⁷²

Verkon julkiseen sisältöön rakennettu linkki toimii tällöin sähköisenä postiosoitteena viitattuun digitaaliseen sisältöön. Toisen tuottamaa aineistoa ei omista itselle, jos linkki johtaa käyttäjänsä sisällön alkuperäiselle julkaisupaikalle ja hän tunnistaa, missä liikkuu.

Samankaltaiset sisällöt. On vaikeaa tarkasti arvioida, millainen tieto on niin ainutlaatuista ja ”toisen omaisuutta”, että sen hyödyntäminen edellyttää alkuperäislähteen mainitsemista. Luvattoman kopioinnin sijasta kyse on voinut olla julkaistun jutun synnyttämästä inspiraatiosta. JSN onkin arvioinut lähdemaininnan tarvetta lainatun ja lainaavan jutun samankaltaisuudella, juttujen ajallisella yhteydellä ja toimituksen omalla panoksella myöhemmässä jutussa. Samankaltaisuuden vaikutelma korostuu, jos toimitus ei ole täydentänyt lainaamaansa sisältöä omalla tiedonhankinnallaan. Sen arvioinnissa olennaista ovat uuden jutun lähteet, hyödynnettyjen tietojen määrä ja yksityiskohtaisuus sekä se, missä määrin jutun painopiste eroaa aiemmasta jutusta.⁷³

⁷² Lainaamista koskeva periaatelausuma (4279/L/10).

⁷³ Periaatelausuma lainaamisesta 2010 (4279/L/10)

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Toimitukset ovat voineet perustella lähdemaininnan puuttumista ”jutun jatkamisella” alkuperäiseltä lähteeltä hankituilla lisätiedoilla. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos juttu ei sisällä merkittävästi uutta tietoa. Toisaalta kenelläkään ei ole omaa oikeutta esimerkiksi yhteisessä tiedotustilaisuudessa hankittuun tietoon.

7315/YLE/20. Utissivuston hyödyntämä koronasimulaatio ei ollut siinä määrin omintakeinen, että sen samankaltainen esittäminen toisessa tiedotusvälineessä olisi edellyttänyt simulaatiota koskevaa lähdeviittausta. JSN:n mukaan vastaavanlaisella animaatiolla kuvataan epidemioiden kulkua yleisesti myös mediassa. Jutut olivat myös poikenneet toisistaan näkökulmaltaan ja toteutukseltaan.

2936/YLE/00. Tv-juttu haastatteluineen poikkesi siinä määrin tapauksesta kannelleen lehden jutusta, että ohjelmatekijöiden ei voinut katsoa käyttäneen sitä oman juttunsa pääasiallisena pohjana. JSN:sta olisi kuitenkin ollut asianmukaista, että tv-jutussa olisi viitattu lehteen uutisen osalähteenä.

5587/SL/14. Kanneltu uutinen oli pohjautunut yleiseen tietoon ja toimituksen omaan tiedonhankintaan, kun lehti oli seurannut kertomaansa asiaa kansainvälisessä ja sosiaalisessa mediassa ja varmistanut tietonsa omilta lähteiltään. Kun asiaa koskeneeseen tiedotustilaisuuteen oli osallistunut useita toimittajia, JSN ei pitänyt uskottavana kilpailevan lehden väitettä siitä, että se olisi julkaissut uutisen tuoreeltaan ainoana maailmassa.

5805/SL/15. Oma tiedonhankinta ja jutun lisätiedot eivät olleet poistaneet lehden velvoitetta kertoa käyttämänsä alkuperäislähde heti juttunsa alussa. Lehden mukaan juttu oli perustunut toimittajan intensiiviseen harrastukseen ja pitkän uran aikana hankkimiin tietoihin, mutta JSN:n mielestä jutussa ei kuitenkaan ollut mitään sellaista, mitä alaa seuraavat toimittajat eivät yleisesti tietäisi.

5192/SL/13. Jutussa olisi pitänyt mainita sen alkuperäislähde, kun siteeratun jutun idea oli omintakeinen ja jutut julkaistiin peräkkäisinä päivinä. Juttu oli perustunut valtaosin asiasta ensimmäisenä kertoneen lehden työhön, vaikka myöhemmässä jutussa aiheen käsittelyä olikin laajennettu.

Lähdemaininnan huomioarvo. Lähdemaininnan laajuudella ja huomioarvolla on oma merkityksensä tietojen lainaamisessa. Lähde on kerrottava sitä näkyvämmiin mitä enemmän juttu perustuu toisen työlle. Tärkeää on myös lähdemaininnan sijainti. JSN:n mukaan lähde on mainittava jutun otsikossa tai alussa, pääuutissivulla, lööpissä tai kannessa. Televisiossa ja radiossa käytettyyn alkuperäislähteeseen olisi viitattava uutisankkurin juonnoissa tai otsikkokoosteessa. Verkkojutun lainaamisesta on kerrottava heti otsikossa. Jos lähde mainitaan vasta

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

jutun lopussa, lukijat saavat tiedon lainaamisesta vasta luettuaan koko jutun.⁷⁴

5289/SL/13. Kun lehteä oli myyty kilpailijan skuupilla, alkuperäislähde olisi pitänyt mainita jo kannen otsikossa. Lainattu pääjuttu oli alkanut näyttävästi kannesta ja jatkunut levitettynä lehden aukeamalla.

Puutteellista lähdemainintaa suurempia ongelmia voi aiheutua, jos jutussa käytetty lähde on jätetty kokonaan mainitsematta. Laiminlyöntiä ei voida perustella esimerkiksi lehden riittämättömällä palstatilalla.

2228/SL/95. Lehden uutisjuttu oli perustunut STT:n siteeraamaan toisen lehden haastatteluun. Puutteellisen palstatilan takia jutusta oli kuitenkin karsittu STT:n mainitsema alkuperäislähde. Lehti sai asiasta huomautuksen, kun menettely oli synnyttänyt virheellisen kuvan siitä, että lehti olisi itse toteuttanut julkaisemansa haastattelun.

7510/R/20. Toisten tiedotusvälineiden jutuilla oli radion aamuohjelman uutiskatsauksessa niin keskeinen rooli, että juttujen lähteet olisi pitänyt mainita erikseen.

Lainauksen oikeutus riippuu pitkälti lainattavan aineiston käyttötarkoituksesta. Toimitus voi esimerkiksi julkaista saamansa tiedotteet vaikka sellaisenaan, jolloin lähdemaininnaksi riittää tiedottava organisaatio.

6511/AL/17. Tietokirjasta poimitut sitaatit oli erotettu kursivoinnilla toimittajan kertomasta uutisesta. Menettelyllä täytettiin eettiset perusvaatimukset, vaikka sitaattien vasta jutun lopussa kerrottu alkuperäislähde saattoikin jäädä epäselväksi. Juttu oli perustunut pääosin lehden omaan haastatteluun, ja siteerattua kirjaa oli käytetty vain yhtenä jutun lähteenä.

4190/SL/09. Lehti oli menetellyt asianmukaisesti kertoessaan lähteenä käyttämästään kirjasta, vaikka sen valokuvien käyttämiselle ei ollutkaan kuvaajan lupaa. Kuvien alkuperä kävi riittävän selvästi ilmi jutusta, jossa kirjasta mainittiin nimi ja kustantaja.

JSN:n mielestä julkisuuteen levitettyjen kuvien käyttäminen ei ole ongelma, jos niiden lähde on mainittu jutussa ja jos esimerkiksi ”kaapattuihin” verkkokuvaan pääsee vapaasti. Ongelmia voi kuitenkin aiheutua, jos kuvien käyttämisessä olisi pitänyt mainita aiempi julkaisuyhteys. Myös ulkopuolisen aineiston käyttämisestä olisi kerrottava, jotta sen laiminlyönti ei synnyttäisi virheellistä käsitystä toimituksen omasta tiedonhankinnasta tai väärää mielikuvaa siitä, kenelle jutussa siteerattu haastateltava oli itseasiassa puhunut. Hän ei

⁷⁴ Periaatelausuma lainaamisesta 2010 (4279/L/10)

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

tällöin pystyisi varautumaan lausumiensa julkaisemiseen sellaisenaan toisessa mediassa.

7200/SL/19. Tiedotteen käyttäminen lähteenä olisi pitänyt mainita erikseen, kun jutun otsikko, rakenne ja suorat lainaukset oli kopioitu ulkopuolisen tuottamasta tekstistä. Lehti antoi lukijoille käsityksen siitä, että jutussa olisi haastateltu tiedotteessa mainittuja henkilöitä. Hyvää journalistista tapaa rikottiin.

3013/SL/01. Lehti oli poiminut juttuunsa lainaamansa jutun "parhaat palat" niin, että haastattelun kokonaisuus oli vääristynyt. Sen julkaiseminen toisessa mediassa olisi edellyttänyt haastattelun erillistä lupaa. JSN:n mielestä asiassa oli rikottu hyvää journalistista tapaa, kun kyse ei ollut tavanomaisesta uutisesta vaan yksityisyyden suojan piirin kuuluvasta haastattelun omasta kertomuksesta.

Teoskynnys. Tekijänoikeudellinen suoja edellyttää lopputuotokselta erityisen teoskynnyksen ylittämistä. Lain mukaan tällöin "kukaan toinen, joka olisi ryhtynyt vastaavaan teoksen luomiseen, ei olisi todennäköisesti päätenyt samanlaiseen omaperäiseen ratkaisuun teoksen ominaispiirteiden valinnassa tai muotoilussa". Arvioinnin kohteena on tekijän persoonallisuus ja hänen luovat valintansa teoksen tekijänä. Uuden teoksen luominen edellyttää häneltä itsenäisiä valintoja ja täydentäviä lisätietoja, mutta myös sanojen valinnat, yhdistämiset ja järjestämiset voivat synnyttää omaperäisen ja muista erottuvan kokonaisuuden. Kirjallisen tai taiteellisen tason sijasta kriteerinä on erottuvuus.

KORKEIN OIKEUS 1978-II-64. Henkilö oli maalannut myytäväksi tarkoittamansa taulun käyttämällä esikuvana toisen valmistamaa ja julkistettua valokuvaa. Menettelyllä ei rikottu tekijänoikeutta, kun maalausta pidettiin valokuvan pohjalta syntyneenä itsenäisenä teoksena.

KORKEIN OIKEUS 1988:52. Tv-toimittajalle oli syntynyt tekijänoikeus omaperäisesti toteuttamaansa jalkapallo-ottelun selostukseen. Ilman hänen lupaansa lähetyksen nauhoittanut yhtiö oli velvollinen korvaukseen tekijänoikeuden loukkaamisesta ja selostustaltioinnin luvattomasta esittämisestä.

Samasta juttuideasta voidaan kehitellä erilaisia sisältöjä, jotka riittävän itsenäisinä ja omaperäisinä saavat oman tekijänoikeudellisen suojansa. Journalismissa tämäntapaisia lopputuotoksia ovat tekstit, kuvat, valokuvat, graafiset esitykset ja tietyin edellytyksin myös laajat tietokokonaisuudet. Vastaavasti tekijänoikeudellisen suojan ulkopuolelle ja vapaasti kenen tahansa hyödynnettäviksi jäävät ideat, aiheet, tiedot, periaatteet, tyylit, juonet, ajatukset ja toteamukset. Toimitustyössä suojattujen ja suojan ulkopuolelle jäävien lopputuotosten välinen raja kulkee omintakeisen kolumnin tai monilähteisen tietoja yhdistelevän reportaasin ja toisaalta pelkistä faktoista koostuvan lyhyen perusuutisen välillä. Valokuvia koskevan erillisen lähioikeuden perusteella suojan

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

saavat muutkin kuin teoskynnyksen ylittäneet valokuvat. Tekijänoikeus kieltää teoksen lyhentämisen tai julkaisemisen ilman tekijän tai lähteen mainitsemista. Viranomaisaineistoja voidaan tekijänoikeuslain nojalla hyödyntää vapaasti.

Tiedot sellaisenaan, esimerkiksi toisen kertomana, eivät nauti tekijänoikeudellista suojaa. Myös ideat jäävät tekijänoikeudellisen suojan ulkopuolelle. Journalismissa tapahtuvista ”ideavarkauksista” voikin aiheutua ongelmia freelance-toimittajille, jos heidän esittämänsä juttuideat päätyvät toimitusten itsensä toteuttamiksi. Toimitus saattaa tällöin hyödyntää juttuidean rakennetta, esimerkkejä ja lähteitä. Alkuperäisen idean ”isän” selvittäminen voi olla vaikeaa, jos toimituksessa on pohdittu jo aiemmin samaa ideaa.

Haastattelua pidetään yleisesti jutun kirjoittaneen toimittajan tuottamana teoksena. Esimerkiksi kysymysten valinta ja haastattelun toteuttaminen osoittavat toimittajan ammatillista luovuutta, vaikka juttu olisi rakennettu täysin haastateltavan sanomisten varaan. Tekijänoikeus voi kuitenkin olla poikkeuksellisesti haastateltavalla, jos hänen osuutensa on riittävän itsenäinen ja omaperäinen. Toimittajan osuus voi jäädä vähäiseksi, jos haastateltava on esimerkiksi itse kirjannut vastauksensa toimittajan kirjallisiin ja yksinkertaisiin kysymyksiin. Radio- tai tv-jutusta voi tulla toimittajan ja haastateltavan yhteisteos, jos lopputulos on perustunut olennaisilta osiltaan kahden henkilön väliseen keskusteluun.⁷⁵ Alan yleisen käytännön perusteella haastatteluun suostunut haastateltava kuitenkin luovuttaa toimittajalle sanomistensa tekijänoikeudet ja julkaisemisen.

Plagiointi. Tekijänoikeuden lainvastaisessa plagioinnissa on kysymys ”juttuvarkaudesta”, jossa toisen tuottama teos on kopioitu omaksi tuotannoksi. Menettelyä ei tee oikeutetuksi pelkkä tekstin muunteleminen eri paikoista. Tekijänoikeuslain hyväksymä vapaa muuntelu edellyttää uuden ja itsenäisen teoksen synnyttämistä. Tilanteessa tulee arvioitavaksi, missä määrin tuotettu uusi kokonaisuus muistuttaa siinä käytettyä alkuperäistä aineistoa esimerkiksi rakenteeltaan, sanavalinnoiltaan tai esittämisjärjestykseltään. Julkaistujen tietojen referointi ja aiemmin kerrotun asian selostaminen ei ole kiellettyä, jos se ei ole liian laajaa tai yksityiskohtaista.

HOVIOIKEUS 30.10.2003. Aikakauslehden haastatteluja laajasti lainannut iltapäivälehti ja jutun kirjoittanut toimittaja määrättiin maksamaan korvauksia tekijänoikeuksien loukkaamisesta lainatun jutun kirjoittaneille toimittajille.

⁷⁵ Timo Vuortama, Lauri Kerosuo, Paul Stranden: Viestinnän lait ja säännöt. Kustannus Mäkelä 1990.

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

Iltapäivälehdellä oli lainatussa jutussa vain kaksi omaa lausetta. Turun hovioikeuden mukaan lainatun jutun tehneet toimittajat olisi pitänyt mainita lainauksen yhteydessä erikseen, vaikka tämän laiminlyönti ei ollutkaan loukkaavaa. Aikakauslehdelle yksinoikeudella annettu haastattelu oli julkaistu iltapäivälehden lööpissä ja kannessa. Uskottavana ei pidetty sitä, että iltapäivälehden lööpä olisi tuonut aikakauslehdelle lisää lukijoita.

Siteeraaminen. Tekijänoikeus mahdollistaa toisen tuottaman sisällön siteeraamisen, jos lainatusta teoksesta esitetään otteita omien näkemysten perusteeksi. Lainaamiselta edellytetään hyvän tavan mukaista yhteyttä siteerattuun teokseen esimerkiksi siteeraajan omien ajatusten, näkemysten tai väitteiden perustelemiseksi, havainnollistamiseksi, todistamiseksi, selventämiseksi tai siteeratun teoksen arvostelemiseksi.

Siteeraamiselta edellytetään myös kohtuullisuutta ja ”tarkoituksen edellyttämää laajuutta”. Teosta ei saa lainata kokonaisuudessaan, mutta ei toisaalta myöskään liian puutteellisesti, jotta siteeratusta aineistosta ei syntyisi virheellistä kokonaiskuvaa. Luvallista ei ole myöskään pelkkä sitaattien muuntelu, uudelleen järjestely tai yksinomaan lainauksista tai katkelmista rakennettu kooste.

Toisin kuin tekstin osittaisessa siteeraamisessa, toisen tuottaman kuvan käyttäminen omassa jutussa edellyttää, että kuva siteerataan kokonaan. Menettely edellyttää vastaavanlaista asiayhteyttä kuin tekstiä lainattaessa. Hyväksyttävä tarkoitus ei ole esimerkiksi oman tekstin kiinnostavuuden lisääminen toisen kuvan tuomalla visuaalisella lisäarvolla. Asiayhteyttä ei kuitenkaan edellytetä esimerkiksi valokuvan tai tv-ohjelman taustalla näkyviin jääviltä taideteoksilta, jos niiden merkitys kerrotussa asiassa on toisarvoinen.

Toisen julkaiseman kuvan käyttäminen omassa jutussa voi olla mahdollista myös silloin, jos kerrottu asia liittyy erityiseen ”päivänkysymystä” koskevaan tapahtumaan ja jos uutisarvoisen asian kertomisella on selkeä tiedotuksellinen intressi. Päivänkysymys on toimitustyössä tulkittu varsin väljästi, ja kyseessä on nähty olevan mikä tahansa yleistä mielenkiintoa herättävä asia. Ongelmia on kuitenkin synnyttänyt sosiaalisessa mediassa postatun kuvan luvaton ruutukaappaus, jos toimitus on tehnyt liittämästään kuvasta uutisensa pääaiheen. Kyse voi olla tällöin laissa kielletystä teoskappaleen valmistamisesta. Kuvan alkuperäinen omistaja ei pysty hallitsemaan kuvan uusiokäyttöä, jos kuvaa ei ole julkaistu alkuperäiselle somealustalle vievänä linkityksenä.

KORKEIN OIKEUS 29.6.2023. Oikeus ei pitänyt tunnetun formulakuljettajan instagram-päivitystä lainausoikeuden mahdollistamana päiväntapahtumana. Kuvaajan mielestä hänellä oli yksinoikeus päättää kuvan julkaisemisesta ja yleisöstä. Kahdella kuvan lainanneella lehdellä ja hänen Instagram-tilillään oli eri yleisöt, eikä kuvaa ollut tarkoitettu rajoittamattomalle määrälle lehtien

JOURNALISMIN USKOTTAVUUS

lukijoita. Verkkojutuissa julkaistuissa kuvakaappauksissa ei ollut kysymys valokuvan lainaamisesta sitaattioikeuden perusteella, eikä kuvien julkaisemista voinut perustella myöskään median yhteiskunnallisella tiedonvälitystehtävällä. Vastaavaan ratkaisuun oli aiemmin päätynyt myös markkinaoikeus, jonka mukaan siteeratun kuvan kertoma tapahtuma voi olla hyvinkin tavanomainen, eikä päiväntapahtumaksi voida tulkita mitä tahansa toimituksen kiinnostavana pitämää aihetta. Minkä tahansa kuvan vapaa julkaiseminen päiväntapahtumana tarkoittaisi liian pitkälle menevää oikeutta yksinoikeudella suojattuun valokuvaan.

Tekijänoikeuksien myyminen. Tekijänoikeuden haltija voi luovuttaa teoksensa käyttöoikeuden eri laajuisena. Myyty julkaisuoikeus voi koskea esimerkiksi kertakäyttöä, ensikäyttöä, yksinkäyttöä tai jatkuvaa käyttöä. Oikeuksien luovuttaminen voi kattaa erimuotoiset jälkipäätöset, kuten kielikäännökset tai muut esitysmuodot tai koskea sovittua käyttötarkoitusta esimerkiksi journalismissa tai markkinoinnissa. Kaikki oikeudet itselleen hankkinut ostaja voi käyttää myytyä aineistoa vapaasti haluamallaan tavalla.⁷⁶

KORKEIN OIKEUS 1987:8. Filmimateriaalin kustantanut lehtiyhtiö oli oikeutettu säilyttämään lehtikuvaajan ottamien valokuvien negatiivit myös työsuhteen päätyttyä. Ilman erillistä sopimusta kuvaajalla oli kuitenkin oikeus valmistaa omaan käyttöön kuvaamastaan filmimateriaalista kuvakopioita ja levittää niitä.

Vuonna 2023 voimaan tulleen tekijänoikeuksia koskevan EU-direktiivin mukaan tekijän on saatava työstään asianmukainen ja oikeasuhtainen korvaus. Työn tilaajan on kerrottava tekijälle säännöllisesti teoksen käytöstä, rahallisesta tuotosta ja tekijälle maksettavista korvauksista, jos jutusta tai kuvasta maksettava korvaus on sidottu käytön laajuuteen tai jos hyödyntämisestä syntyy tuloa.⁷⁷

⁷⁶ Palkatut toimittajat ovat yleensä luovuttaneet työssään tuottamat aineistot työnantajalleen joko erikseen sopimalla tai osana solmittavaa työsuhdetta. Menettely on paitsi yksinkertaistanut aineistojen uusiokäyttöä myös synnyttänyt mediayhtiöille merkittävää taloudellista etua.

⁷⁷ Aune Waronen: Tekijänoikeuslaki uudistui - mikä muuttui ja mitä pitää tehdä? Journalisti 4/2023.

4 TIEDONHANKINTA

Tietoja hankkivilla journalisteilla on sekä työhönsä liittyviä oikeuksia että velvoitteita. Luotettava toimitustyön lähtökohtana on toimittajan avoimuus omista tavoitteista, ja heiltä edellytetään vastuullisia menettelytapoja erityisesti haastateltavia ja muita henkilölähteitä kohtaan. Esimerkiksi erittäin kielteiseen julkisuuteen joutuvan henkilön on saatava kommentoida itseään koskevia tietoja jo julkaistavassa jutussa. Tiedonhankinnassa voidaan tietyin perustein käyttää myös epätavanomaisempia menetelmiä, jos perinteiset käytännöt eivät riitä.

HAASTATTELUN PELISÄÄNNÖT

Haastattelusta sopiminen

Haastattelun toteuttaminen

Tietolähteen suoja

SAMANAIKAINEN KUULEMINEN

Kuulemisen edellytykset

Kohteen tavoittaminen

TIETOPYYNNÖT TOIMITUSTYÖSSÄ

Kirjalliset aineistot

Datapyynnöt

KUVAAMINEN JA ÄÄNITTÄMINEN

Salakatselu

Salakuuntelu

Haastattelun pelisäännöt

Journalistinen tiedonhankinta pohjautuu suurelta osin henkilölähteisiin, koska toimitustyössä tarvittavaa tietoa ei ole useinkaan tallennettu kirjallisiin tai digitaalisiin aineistoihin. Haastatteluyhteistyö synnyttää toimittajille kuitenkin myös omia eettisiä velvoitteitaan. Haastateltavat odottavat saavansa asiallista kohtelua sekä tiedon lähteinä että juttujen kohteina. Haastateltavan rooliin vaikuttaa haastattelun käyttötarkoitus. Hän voi toimia esimerkiksi omista kokemuksistaan kertovana silminnäkijänä, omaan asemaan tai tietämykseen perustuvana asiantuntijana ja omien mielipiteiden ja näkemysten esittäjänä.

Haastattelusta sopiminen

Osapuolten velvoitteet. Haastattelusta on käytännössä sovittu, kun lähdehenkilö on toimittajalta saamansa ennakkoinformaation pohjalta suostunut haastateltavaksi. Toisaalta pelkkä keskustelun käynnistyminen ja vastaaminen toimittajan kysymyksiin voidaan tulkita haastattelun antamiseksi. Tämä kuitenkin edellyttää, että haastateltava on tiennyt puhuvansa juttua tekeväälle toimittajalle. Haastateltavalla on oikeus saada tietää, onko toimittajan tavoitteena julkaista haastattelu vai kerätä juttuunsa pelkkiä taustatietoja sekä se, missä välineessä ja yhteydessä haastateltavan kertomia tietoja on tarkoitus käyttää.

Toimittajan on tärkeää varmistua siitä, että haastateltava on ymmärtänyt joutuvansa julkaistun jutun seurauksena myös mediajulkisuuden kohteeksi. Julkisuuden luonnetta voi tosin olla vaikea ennakoida tarkasti. Esimerkiksi alkoholisoitumisestaan avautuvan haastateltavan käyttämisestä ”henkilöityneenä epäkohtana” voi aiheutua hänelle merkittäviä yksityiselämän ongelmia, vaikka hän olisikin suostunut sanomistensa ja kuvansa käytölle. JSN arvioi haastateltavan yksityisyydensuojaa pitkälti sen perusteella, kuinka henkilökohtaisia asioita hänestä kerrotaan.

Epäselvyyksiä voi aiheutua kuitenkin siitä, milloin toimittajan ja lähteen välinen keskustelu muuttuu julkaistavaksi haastatteluksi ja onko haastattelua ylipäättään tapahtunut. Suostumuksen olemassaolo on voinut jäädä epäselväksi varsinkin, jos kyse on ollut haastateltavalle kiistanalaisista ja kiusallisista asioista.

2951/IL/00. Toimittajaksi esittäytyminen ennen haastattelua riitti, kun haastateltavana oli medialausuntojen antamiseen tottunut päätöksentekijä. Kantelijalle ei voinut jäädä epäselväksi, että häneltä oli tiedusteltu jutussa kerrottuja asioita nimenomaan lehtijuttua varten.

KORKEIN OIKEUS 1997:80. Haastateltavan antamat vastaukset toimittajan yllättäviin kysymyksiin eivät oikeuttaneet toimitusta oletamaan, että

TIEDONHANKINTA

haastateltava olisi antanut luvan lausuntojensa julkaisemiselle lehdessä. Juttu loukkasi haastatellun palopäällikön yksityisyydensuojaa, kun hän oli joutunut kommentoimaan toimittajalle julkisuuteen levinneitä epäilyjä puolisoonsa kohdistuneista tuhopolttoepäilyistä.

Yksityiselämälle voi aiheutua ongelmia myös julkisuuteen levitetyn haastattelun referoinnista toisessa mediassa. Haastatellun suostumukseksi häntä koskevien tietojen julkaisemiseksi ei riitä, että hän olisi jo aiemmin kertonut samoista asioista toisessa tiedotusvälineessä.

KORKEIN OIKEUS 1997:81 Pelkästään sen perusteella, että haastattelun sisältöä oli aiemmin julkaistu toisessa lehdessä ei voinut olettaa, että haastateltu olisi hyväksynyt lausumisiensa julkaisemisen myös kyseisessä lehdessä. Rikosasian selostaminen ei edellyttänyt vihjailevaa mainintaa palopäällikön aviosuhteeseen tuhopoltosta epäiltyyn jutussa ”Hartolan palopäällikön vaimo työllisti miehensä. Häntä epäillään tuhopolttajaksi”.

Julkaisemisesta sopiminen. Haastateltu ei voi perua antamaansa haastattelua ilman hyväksyttäviä perusteita, esimerkiksi tyytymättömyydellä jutun näkökulmaan, lausumiensa virheellisellä painottamisella tai jos oma mielipide on muuttunut jutun käsittelemässä asiassa. Haastatellulla ei ole myöskään päätäntövaltaa siitä, mitä hänen kertomistaan asioista lopulta sisällytetään julkaistavaan juttuun. Toisaalta edes haastattelun toteuttaminen ei takaa haastattelun julkaisemista. Kerätty aineisto voi osoittautua riittämättömäksi tai jutun sisältö ei muusta syystä ylitä julkaisukynnystä. Haastattelun julkaiseminen on myös voinut jäädä ajankohtaisempien aiheiden varjoon tai vanhentua uutisena.

Jutun peruminen edellyttäisi olennaisia muutoksia haastattelun aikaisiin olosuhteisiin tai sitä, että juttu vääristäisi sen alkuperäistä asiayhteyttä. Kieltoperusteen olisi liityttävä sellaisiin poikkeuksellisiin olosuhteisiin, joita haastateltava ei ole voinut ottaa huomioon suostuessaan haastateltavaksi. Hän on esimerkiksi saattanut arvostella voimakkaasti henkilöä, joka sattuu kuolemaan haastattelun jälkeen. Haastateltavalla on epäilemättä painava syy peruuttaa antamansa suostumus, jos juttu on kirjoitettu niin huonosti, että muokkaaminenkaan ei tee siitä julkaisukelpoista. ⁷⁸

4638/AL/11. Toimituksen olisi ollut kohtuullista ottaa huomioon haastatellun kommenttien ajankohtaisuus, kun haastattelusta oli ehtinyt vierähtää vuosi ennen sen julkaisemista. Haastattelun olosuhteet eivät kuitenkaan olleet

⁷⁸ Timo Vuortama: Hyvä lehtimiestapa. Kustannus Mäkelä 1984.

TIEDONHANKINTA

muuttuneet olennaisesti, eikä haastattelun ja haastatellun kuvan julkaisukiellolle ollut riittäviä perusteita.

4521/TV/11. Kantelija ei voinut perua haastatteluaan sen perusteella, että häntä kritisoidaan jutussa. Hän sai tietää itseensä kohdistuvasta kritiikistä vasta kuultuaan toimittajalta jutun uudesta asiayhteydestä. Neuvostosta oli kuitenkin tärkeää, että kantelija oli saanut vastata jälkeensä saamaansa arvosteluun. Eriävän mielipiteen mukaan jutun aihe ja johdanto-osuus leimasivat kantelijan kohtuuttomasti esimerkkitapaukseksi. Lisäksi jutussa käytettyä aineistoa oli valittu tarkoitushakuisesti.

Haastateltu ja toimittaja voivat tehdä haastattelun julkaisemisesta erilaisia sopimuksia, kuten haastateltavan nimettömyydestä tai tunnistamisesta jutussa. Toimitus kuitenkin vastaa jutussa julkaistuista tiedoista, eikä voi siirtää haastateltavalle omaa vastuutaan julkaisemisen seurauksista.

Jutussa ei välttämättä pidä kertoa kaikkea, mitä haastateltu on sanonut tai halunnut julkaistavaksi. Haastateltava ei voi kuitenkaan välttää vastuutaan lausumiensa synnyttämisestä yleisön reaktioista.

1743/YLE/91. Ohjelman luonteen pohjalta kantelijan olisi pitänyt varautua lausumiensa julkiseen kommentointiin. Haastattelua oli lyhennetty alun perin suunnitellusta ja sen loppuun oli leikattu toisen haastatellun kommentteja. Kantelijan mielestä haastattelun lyhentäminen oli antanut paikkansapitämättömän kuvan hänen ajatuksistaan, ja toisen haastatellun kommentit olivat synnyttäneet virheellistä vastakkainasettelua. Neuvoston mukaan kiistanalaisissa kohdissa oli kuitenkin kyse lähinnä haastatellun ja toimittajan erilaisista painotuksista.

Puutteellisen jälkikäteisnäytön takia Julkisen sanan neuvoston on usein vaikea arvioida, mitä haastattelusta on itse asiassa sovittu toimittajan ja henkilölähteen välillä ja miten sopimusta voidaan tulkita. JSN voi perustaa arvionsa sekä haastateltavan muistikuviin että toimittajan muistiinpanoihin ja tallenteisiin, joiden luovuttamista neuvostolle ei voida kuitenkaan edellyttää. JSN onkin korostanut toimitusten huolellisuutta juttujen valmistelussa ja haastattelujen toteuttamisessa. Myös haastateltavien edellytetään olevan tarkkoja omassa toiminnassaan.

3323/KL/04. Silloin kun haastateltavan ja lehden näkemykset haastattelutilanteesta ovat ristiriitaiset, on ensisijaisesti lehden asiana osoittaa, että haastattelusta on sovittu. Lehti sai huomautuksen, kun se ei neuvoston mielestä kyennyt tätä osoittamaan. Suostumuksella olisi ollut erityistä merkitystä, kun haastateltava oli ollut mediayhteistyössä kokematon, yksityinen henkilö.

5895/SL/15. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli julkaissut ”haastateltuna henkilönä” kantelijan yksityiselämästä tietoja hänen tietämättään. JSN:n mielestä tapauksessa ei ollut perusteltua poiketa tavanomaisesta menettelystä haastattelun hankkimiseksi. Toimittaja oli raportoinut osallistumisestaan tilaisuuteen, jossa kantelija oli

TIEDONHANKINTA

kokemusasiantuntijana kertonut yksityiselämästään, avioerostaan ja terveydestään.

3664/SL/06. JSN:n mielestä haastattelusuostumuksena voi pitää sitä, kun haastateltava tietää puhuvansa juttua tekevän toimittajan kanssa ja vastaa tämän esittämiin kysymyksiin. Tämän perusteella lehdellä oli ollut riittävät perusteet kirjoittaa aiheesta, vaikka jutussa siteerattu kantelija oli kiistänyt edes suostuneensa haastateltavaksi. Jutun julkaisemisen jälkeen hän olisi voinut olla yhteydessä lehteen ja pyytää mahdollisten virheiden ja väärinkäsitysten korjaamista.

4333/TV/10. Tv-kanava rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli julkaissut toimittajan kantelijan kanssa käymänsä puhelinkeskustelun haastatteluna asiasta sopimatta. Kantelijan tarkoituksena oli ollut pelkästään taustatietojen kertominen toimittajan kysymästä asiasta. Toteutustavasta ei jäänyt neuvostossa epäselvyyttä, koska jutussa kerrottiin kantelijan määrätietoisesti kieltäytyneen haastattelusta.

Vastahakoinen haastateltava. Kenenkään ei ole pakko suostua haastateltavaksi tai edes vastata toimittajan kysymyksiin. Tietyissä tilanteissa pelkkien vastausta vaille jääneiden kysymysten julkaiseminen voi kuitenkin olla perusteltua. Tiedolla siitä, mihin kysymyksiin haastateltava ei ole halunnut vastata saattaa olla olennaista merkitystä esimerkiksi arvioitaessa hänen julkisuusveloitettaan kysytyssä asiassa. Vastaamattomien kysymysten avulla yleisö voi myös hahmottaa juttuaiheen kokonaisuutta ja arvioida puuttuvien tietojen merkitystä. Julkaistavat kysymykset on kuitenkin esitettävä haastattelun aika, vaikka haastateltava olisi halunnut keskeyttää haastattelunsa.

Kertomalla haastateltavan vastahakoisuudesta toimittaja voi myös kertoa jutussaan omista tiedonhankinnan ongelmistaan ja selventää jutun puutteellista sisältöä yleisölle, työnantajalleen ja kollegoille. Taustalla saattaa vaikuttaa myös toimittajan halu korostaa omaa asemansa kritisoimalla haastateltavan epäasiallista käyttäytymistä. Oma kysymyksensä kuitenkin on tämäntapaisen menettelyn eettisyys.

2955/AL/00. Haastattelusta kieltäytyneen rehtorin kommenttien yksityiskohtainen kertominen oli perusteltua, sillä lukijat pystyivät näin arvioimaan haastatellun halukkuutta selvittää julkisuuteen päätoimittajan tiedustelema asioita. Lehti oli julkaissut osapuolten välisen nauhoitetun keskustelun kokonaisuudessaan. Päätoimittaja oli jatkanut kysymistä, vaikka rehtori oli ollut selvästi haluton kertomaan asiasta. Juttu käsitteli koulun oppilaan tekemää itsemurhaa, ja päätoimittaja oli halunnut rehtorin kommentoivan oppilaan vanhempien asiassa esittämiä väitteitä. Vapauttavasta päätöksestä huolimatta lehden ei olisi JSN:n mielestä kuitenkaan pitänyt julkaista keskustelua sellaisenaan. Koska keskustelun sisältö oli kerrottu oikein, neuvosto ei nähnyt tarpeelliseksi tekstin lähettämistä kantelijalle asiatietojen tarkistamiseksi.

Suostuminen median haastatteluun ei ole itsestään selvää edes yhteiskunnallista julkisuutta tarvitseville poliitikoille. Poliitikot ovat

TIEDONHANKINTA

ryhtyneet havittelemaan ”ohituskaistaa” omalle mediajulkisuudelleen kertomalla haastattelujen sijasta asioistaan ja tavoitteistaan omilla sosiaalisen median tileillään ja blogeissaan. Poliitikkojen suorat yleisöyhteydet sosiaalisen median kautta ovatkin heikentäneet median perinteistä portinvartijan roolia. Viestien taustat ja tarkemmat merkitykset jäävät kuitenkin usein pimentoon, kun someviestejä siteeraavat toimittajat eivät pysty kyseenalaistamaan poliitikkojen väitteitä ja esittämään heille niistä tarkentavia lisäkysymyksiä. Etenkin viestitekstipalvelu X:stä (entinen Twitter) on muodostunut medialle tietynlainen ”kaikuefektivi” toimittajien käsitellessä jutuissaan sen kautta välitettyjä viestejä usein sellaisenaan.

Haastattelun toteuttaminen

Haastateltavan oikeusturvan kannalta on tärkeää, mitä hänen sanomisistaan julkaistaan ja kuinka julkaiseminen käytännössä toteutetaan. Haastateltavalla on oikeus tietää ennakolta omien lausumiensa asiayhteys ja se, onko toimittajan tarkoituksena julkaista haastattelu vaiko ainoastaan kerätä tausta-aineistoa juttuun.

Tausta-aineistoksi kerättyjä tietoja ei saa julkaista haastatteluna eteenkään, jos asianomainen on siitä kieltäytynyt. Myöskään jutun muun sisällön julkaiseminen ei saisi synnyttää virheellistä kuvaa annetusta haastattelusta. Haastatellulle tärkeää voi olla myös jutun julkaisupaikka ja ajankohta.

6261/SL/16. Journalismissa on tyypillistä tuoda esiin vaihtoehtoisia näkökulmia. Kantelijaa ei voinut yllättää tieto siitä, että juttuun oli haastateltu myös hänen edustamansa yhteisön arvostelijoita. Yleisöllä oli oikeus saada tietää valtakunnallisesti kiinnostavasta ja kiistanalaisesta aiheesta.

6374/SL/16. Jutun näkökulma ja valitut haastateltavat tarkentuivat ensimmäisenä toteutetun haastattelun jälkeen, mutta tämä ei muuttanut sen silloisten lausumien asiayhteyttä tai oikeuttanut haastateltua perumaan haastattelunsa. Kantelijaa oli haastateltu asiantuntijana adoptiolasten psyykkisistä häiriöistä. Tämän jälkeen toimitus haastatteli raa’asta henkirikoksesta tuomittua adoptiotaustaista miestä ja nosti hänen tarinansa jutun kärjeksi.

1744/PR/91. Haastateltavan lausumien käyttäminen alkuperäisestä tarkoituksesta poikkeavassa yhteydessä johti JSN:n huomautukseen. Radiossa haastateltu virkamies voitiin tunnistaa äänen perusteella, vaikka nimeä tai muita tunnistustietoja ei kerrottukaan. Jutussa käytettiin hänen haastattelustaan irrotettuja lauseita osana musiikkikoostetta, mutta ei kommentoitu poikkeuksellista toteutusta.

4345/R/10. Radiokanavaa huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun se oli irrottanut asiapitoisen haastattelun osia niiden alkuperäisestä asiayhteydestä ja esittänyt niitä pilailumielessä. Kantelijaa oli haastateltu hänen kriittisestä suhtautumisestaan ilmastonmuutokseen.

TIEDONHANKINTA

Lähetyksessä hänen sanomisiaan julkaistiin ”ilmastoähkijän” yksittäisinä äännähdyksinä. Juttu toteutettiin kuvitteellisena kaksinkamppailuna, jota selostettiin nyrkkeilyotteluna.

Haastattelun julkaisupaikka. Haastateltavalla on lähtökohtaisesti oikeus tietää lausumiensa julkaisuväline ja jos haastattelua voidaan käyttää useissa tiedotusvälineissä. Haastattelua ei saisi julkaista ilman haastatellun lupaa muualla kuin alun perin tarkoitettussa mediassa, koska julkaisufoorumilla voi olla hyvinkin suuri merkitys haastatellun medianäkyvyyden luonteeseen. Lehtien sisällöt ja yleisöt voivat vaihdella esimerkiksi perhelehdissä, miestenlehdissä ja rikoslehdissä. Tulevaa julkaisupaikkaa ei kuitenkaan välttämättä tiedetä varmuudella ennakolta. Varsinkaan useille toimeksiantajille työskentelevät freelancerit eivät pysty varmistamaan juttujensa julkaisupaikkaa haastateltaville. Pelkkä toimittajan ja haastateltavan välinen sopimus julkaisemisesta ei aina riitä, vaan myös toimituksella on sananvalta asiassa. Neuvosto ei useinkaan voi arvioida, mitä julkaisemisesta on haastattelutilanteessa tosiasiallisesti sovittu.

7189/AL/19. Erikoislehden juttu julkaistiin myös iltapäivälehdessä. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei ollut kertonut kantelijalle jutunvaihtojärjestelyistään ja siitä, että hänen haastattelunsa voitiin julkaista useissa eri välineissä. JSN:n mukaan julkaisupaikasta kertominen voi olla haastateltavalle tärkeää tietoa, jotta hän voisi arvioida, millaisessa tiedotusvälineessä haluaa esiintyä ja millaiselle kohderyhmälle haastattelussa puhua. Neuvoston mukana kantelijan ei voinut olettaa tietävän lehtien omista vaihtojärjestelyistä haastattelua antaessaan.

6320/YLE/16. Haastateltavan voitiin media-alan ammattilaisena olettaa tuntevan journalistisia käytäntöjä ja ymmärtävän, että toimituksella oli käytössään useampia jakelukanavia. Radiotoimitus oli tehnyt ennakkouutisen radion keskusteluohjelmasta, johon haastateltu oli osallistunut.

1439/SL/88. Freelance-toimittaja rikkoi hyvää lehtimiestapaa, kun hän oli jättänyt kertomatta haastateltavalleen jutun alkuperäisen julkaisupaikan muutoksesta. Haastattelun julkaissut sanomalehti ei syylistynyt laiminlyöntiin, koska sillä ei ollut perusteita epäillä suostumuksen puuttumista.

Jutun aihe ja sävy. Haastateltavalla on oikeus tietää suunnitellun jutun aihe, mutta toimittajan ei edellytetä kertovan hänelle ennakolta tulevia kysymyksiä. Niihin ei ole tarvetta ”hirttäytyä”, koska haastateltavan vastaukset usein synnyttävät juttuun uusia näkökohtia ja tarvetta tarkentaville lisäkysymyksille. Sovitusta aihealueesta poikkeamisesta voi kuitenkin syntyä ongelmia, jos esimerkiksi poliitikon julkisesta toiminnasta sovittu haastattelu laajennetaankin käsittelemään hänen yksityiselämäänsä.

1636/SL/90. Väärinkäsitysten välttämiseksi haastateltavalle olisi pitänyt selvittää tarkemmin, millaista lausuntoa häneltä halutaan. Hyvää

TIEDONHANKINTA

journalistista tapaa ei rikottu, koska kysymysten perusteella kantelijan olisi pitänyt ymmärtää haastattelun tarkoitus. Hän ei ollut väittänyt virheelliseksi antamaansa yleisluonteista lausuntoa, eikä sen julkaiseminen haastatteluna ollut hänelle myöskään kielteistä.

5148/SL/13. Yrityksen toimitusjohtajana toimineen kantelijan olisi pitänyt ymmärtää toimittajan tarkoitus tehdä hänestä juttua. Myös haastattelun nauhoitteesta kävi selvästi ilmi toimittajan tavoite hankkia haastateltavalta vahvistusta jutussa käsitellyn yrityksen yhteistoimintaneuvotteluista.

3416/AL/04. Toimittajan esittäytymisen jälkeen kantelijan olisi pitänyt tunnistaa olevansa haastateltavana ja se, että hänen vastauksensa voitaisiin julkaista jutussa ilman sitä koskenutta erillistä mainintaa.

Haastattelun suunnitellulle etenemiselle voi syntyä ongelmia, jos haastateltava haluaa muuttaa keskustelun aiheen itselle mieluisammaksi. Jutun alkuperäinen luonne ja sävy voivat vaihtua merkittävästi, jos toimittaja ei määrätietoisesti puutu haastateltavan yksinpuheluun ja palaa alunperin kysymäänsä asiaan. Myös haastateltava voi keskeyttää käynnistyneen haastattelunsa. Kieltäytymisen painoarvo kuitenkin heikkenee, jos hän kaikesta huolimatta kuitenkin jatkaa toimittajan kysymyksiin vastaamista. Haastateltava voi tarvittaessa kuitenkin korostaa tärkeinä pitämiään näkökohtia.

5387/YLE/13. Kantelijan mielestä hän ei ollut saanut esiintyä kutsutussa asiantuntijaroolissaan suorassa tv-keskustelussa. JSN:n mukaan lähetyksen aikana hänelle oli kuitenkin esitetty useita kysymyksiä, joihin hän olisi voinut myös vastata haluamassaan roolissa. Osallistujille toimitetun käsikirjoitusluonnoksen mukaan ohjelman rakenne ja sisältö eivät olleet juurikaan muuttuneet alunperin suunnitellusta.

2918/YLE/00. Neuvosto ei voinut arvioida, mitä osapuolten välillä tosiasiallisesti oli keskusteltu haastattelun keskeyttämisestä. Kantelijan mukaan toimittaja oli suostunut katkaisemaan haastattelun hänen niin halutessaan, mutta toimituksen mukaan keskeyttämisestä ei ollut sovittu mitään. Television ajankohtaisohjelmaan oli sisältynyt jakso, jossa haastateltu tutkija oli jäänyt miettimään kymmeneksi sekunniksi sopivaa vastausta ja jatkanut vastaustaan toimittajan jatkokysymyksen jälkeen. Hyvää journalistia tapaa ei rikottu, koska haastattelun esittäminen leikkaamattomana ei ollut heikentänyt katsojan luottamusta kantelijan asiantuntevuuteen, eikä miettimistaukoa ollut näytetty loukkaavassa tarkoituksessa.

Suullisen haastattelun sijasta haastateltavat saattavat haluta vastata vain kirjallisesti toimittajien esittämiin, valmiisiin kysymyksiin. Näin he voisivat jo ennakolta rajata jälkeensä varomattomiksi osoittautuvia sanomisiaan. Lausumien keskinäiset yhteydet saattavat kuitenkin jäädä irrallisiksi ja haastattelun kokonaiskuva vaillinaiseksi, jos toimittajat eivät voi tarkentaa lisäkysymyksillä saamiaan vastauksia. Haastattelun kirjallista toteutusta ei voida kuitenkaan kieltää, jos kysymyksiin vastaaja

TIEDONHANKINTA

on pystytty varmistamaan. Myös puhelimitse tai kasvokkain tapahtuvassa haastattelussa vastaajan henkilöllisyyden varmistaminen voi olla tärkeää.

2511/SL/97. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun jutussa kerrottiin haastattelun poikkeuksellisesta toteutuksesta. Jutussa oli julkaistu Venäjän presidentin Boris Jeltsinin lähettämät vastaukset toimittajan kirjallisesti toimittamiin kysymyksiin.

3599B/YLE/06. JSN:n mielestä jutun toteuttaminen olisi edellyttänyt haastateltujen perusteellisempaa samanaikaista kuulemistä sen sijaan, että jutussa julkaistiin pelkästään heidän sähköpostilla lähettämänsä vastaukset. Juttu käsitteli suomalaisten ja neuvostoliittolaisten poliitikkojen keskinäisiä yhteyksiä 1986. Eriävän mielipiteen mukaan jutussa ei rikottu hyvää journalistista tapaa. Sähköpostilla voitiin korvata suullinen haastattelu, vaikka pääministeri olisikin ollut halukas osallistumaan ohjelmaan.

Televisiossa on tyypillistä käyttää myös aiemmin taltioituja aineistoja. Väärinkäsitysten välttämiseksi tästä olisi kuitenkin kerrottava katsojille riittävän selvästi, kun aineistoja valmistellaan esityskuntoon. Haastattelun antamat vastaukset eivät saisi synnyttää harhanjohtavaa kuvaa siitä, mihin kysymyksiin hän oli tosiasiallisesti vastannut.

1007/MTV/83. Toimituksen menettely johti huomautukseen, kun eri aineistot yhdistely toisiinsa oli synnyttänyt tv-jutun katsojille virheellinen käsitys haastatteluosuuden yhteydestä edeltävässä juonnossa selostettuun tapahtumaan. Lisäksi haastattelun vastausrepliikki oli julkaistu välittömästi sellaisen toimittajan kysymyksen jälkeen, johon se ei ollut alun perin kuulunut.

Harhauttava haastattelu. Toimittajan on tavallisesti hankittava juttunsa tiedot avoimesti niin, että hänet voidaan tunnistaa työtään tekeväksi toimittajaksi. Journalistin ohjeiden mukaan tietoja voidaan kuitenkin hankkia ja haastattelu toteuttaa tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla, jos kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä asiasta, jota ei voida selvittää muulla tavoin. Tavallisuudesta poikkeava tiedonhankinta edellyttää näin ollen erityisiä perusteita, vaikka jutun perusteella tietojen alkuperästä ei olisikaan syntynyt harhaanjohtavaa mielikuvaa eikä jutussa olisi olennaisia asiavirheitä. Haastateltava ei voi kuitenkaan tarkastaa lausumiaan, jos hän ei ole tiennyt puhuneensa toimittajalle.

8305/UL/22. Ammattinsa kertomatta jättänyt toimittaja soitti pysäköinninvalvontayrityksen asiakaspalveluun selvittääkseen, mihin yrityksen omia valvonta-autoja voidaan pysäköidä. Jutussa siteerattiin haastateltua asiakaspalvelijaa, mutta ei mainittu hänen nimeään. Lehti rikkoikin hyvää journalistista tapaa, kun haastateltavan oikeudet eivät olleet toteutuneet eikä poikkeukselliselle tiedonhankintatavalle ollut riittäviä perusteita.

Haastattelun eettiset ongelmat liittyvät usein toimittajan henkilöllisyyden kätkemiseen ja muuhun henkilölähteen harhauttamiseen. Ammattinsa ja

TIEDONHANKINTA

tarkoituksensa salaava toimittaja voi päästä läheisempään vuorovaikutukseen kuin mihin lähde olisi halukas, jos olisi tunnistanut kysyjän toimittajaksi. Lähde saattaa myös kertoa avoimemmin kysytyistä asioista, jos toimittaja onnistuu manipuloimaan keskustelua esimerkiksi liioittelemalla omaa tietämystään selvitetävästä asiasta. Tietojen arveluttavan ”vuotamisen” sijasta lähde voi tällöin kokea vain vahvistavansa toimittajan muka muutenkin jo tietämiä asioita.

”Passiivista” valehenkilöllisyyttä käyttävä toimittaja ei paljasta oma-aloitteisesti ammattiaan tai tarkoituksensa, mutta on valmis ne kertomaan erikseen kysyttäessä. Vastaavasti ”aktiivista” valehenkilöllisyyttä käyttävä toimittaja on valmis harhauttamaan lähettä myös tälle valehtelemalla. Aktiivinen vaihtoehto on alttiimpi kritiikille ja edellyttää erityisen uskottavia perusteita yleisön tiedontarpeelle. Valehenkilöllisyyden käyttäminen ei sellaisenaan ole lainvastaista, jos kyse ei ole identiteettivarkauksesta, johon samanaikaisesti liittyy taloudellista tai muuta petosta. Lainvastaista on kuitenkin virkavallan anastus viranomaiseksi tekeytymällä.

Poikkeuksellisten menetelmien käytön tekee ymmärrettäväksi jutun kohteen halukkuus vaieta itselle kiusallisista asioista ja pyrkiä estämään niiden julkistaminen. Myöskään ulkopuoliset lähteet eivät välttämättä halua kertoa kohteesta kiusallisia tietoja edes luvatus lähdesuojan turvin.

Toimittajan harhauttavia toimintoja on usein kritisoitu yksityisyyden loukkaamisena ja edellytetyn hienotunteisen käsittelyn laiminlyöntinä. Epätavanomaisten menetelmien käyttämisessä on oltava erityistä huolellinen onnettomuuden uhrien kohtelussa. Haastateltavien on saatava tietää, kenelle he kertovat omista kokemuksistaan.

3953/SL/08. Onnettomuuden uhri saattoi sekoittaa lääkäripuolisonsa kanssa sairaalassa liikkuneen ja häneltä tietoja kyselleen toimittajan sairaalan henkilökuntaan. Neuvostolta huomautuksen saanut lehti ei voinut väistää vastuutaan arveluttavassa tietojen hankkimisessa, vaikka olikin tarjonnut kantelijalle korvausta aiheuttamastaan ikävästä julkisuudesta.

Epätavanomaisten menetelmien käyttäminen on kuitenkin suhteutettava jutun tavoitteisiin. Ratkaisevaa on selvitetävien tietojen yleisempi merkitys ja kytkeminen yhteiskunnallisesti tärkeään asiaan. Juttu voi liittyä esimerkiksi viranomaisien toiminnan arviointiin tai kaupallisten

TIEDONHANKINTA

palvelujen toimivuuteen. Yhteiskunnallisesti merkittävien tietojen määrittäminen voi olla jossain määrin monitulkintaista.⁷⁹

4709/SL/11. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun potilaan sairaustietojen kertomisella ei ollut olennaista yhteiskunnallista merkitystä, eikä toimituksella ollut myöskään perusteita poikkeukselliseen tiedonhankintaan. Jutussa kerrottiin sairaalan vahvistaneen julkisuuden henkilön asiakkuuden, kun toimittaja oli kysynyt asiasta puhelinvaihteelta. JSN:n mielestä tarkoituksensa salanneen toimittajan olisi pitänyt esittäytyä ja kertoa syynsä tietojen hankkimiselle.

6933/YLE/18. Suljetun Facebook-ryhmän keskusteluista raportoineen toimittajan ei tarvinnut JSN:n mukaan kertoa ammattiaan, kun jutun aihe oli yhteiskunnallisesti merkittävä ja kannelleilla keskustelijoilla oli keskeinen ammatillisen toimijan rooli käsitellyssä aiheessa. Keskustelut olivat koskeneet erityyppisten terveystuotteiden ja hopeaveden markkinointia.

Epätavanomaisten keinojen suunnittelussa voidaan puntaroida keskenään keinojen aiheuttamia ongelmia ja hankittavien tietojen hyödyllisyyttä. Yhteiskunnallisesti tärkeää asiaa selvittävälle toimittajalle epätavanomaisten keinojen käyttämisestä voidaan pitää jopa velvollisuutena, jos selvittäminen tavanomaisilla menetelmillä ei onnistu tai jää puutteelliseksi. Ongelmia voi syntyä, jos epätavanomaisia keinoja ei edes harkita, vaikka selvitetävän asian tärkeys ja yleisön tiedontarve sitä vahvasti edellyttäisivät.

Epätavanomaisten menetelmien käyttökelpoisuus ja hyöty edellyttävät lisäksi jonkintasoista etukäteisvarmistusta. Asiassa on esimerkiksi arvioitava, kuinka todennäköistä tai ylipäättään edes mahdollista on selvittää asiaa avoimesti toimimalla. Epätavanomaisia keinoja ei saisi kuitenkaan käyttää sen perusteella, että niillä vain helpotettaisiin toimittajan työtä.

Oma eettinen kysymyksensä on, missä määrin epätavanomaiset keinot voivat pyhittää jutun eettiset tavoitteet ja millä edellytyksillä ja kuinka pitkälle epätavanomaisia keinoja käyttävä toimittaja voi edetä ilman että hän samalla karsisi henkilölähteensä oikeuksia. Harhauttavalla toiminnalla voidaan joka tapauksessa heikentää tietolähteen luottamusta.

Voidakseen vakuuttua käytettyjen keinojen tarpeellisuudesta yleisön on saatava arvioida toimittajan tekemiä valintoja ja yhteistyötä henkilölähteiden kanssa. Esimerkiksi jutun kohteen joutuminen ”kohtuuttomaan asemaan” ei ole yksiselitteistä. Vaikka juttu olisikin

⁷⁹ Selvitetävän tiedon merkitys voi vaihdella myös alueellisesti. Paikallislehden yksittäinen uutinen voi olla hyvinkin merkittävä levikkialueen asukkaille, vaikka juttu ei herättäisikään laajempaa kiinnostusta.

TIEDONHANKINTA

hänelle itselleen ongelmallinen, jutun kertomat tiedot voivat olla tärkeitä yleisölle.

Julkisen sanan neuvoston mielestä tiedonhankinnan epäselvyydet vähenisivät, jos toimitukset kertoisivat ja perustelisivat tarkemmin omat valintansa. Niitä koskevat kuvaukset olisivat tärkeitä arvioitaessa henkilölähteiden hyväksyttävää kohtelua jutussa. Pystyäkseen kommentoimaan itseään koskevia tietoja, jutun kohteen on tärkeää saada myös tietää, kuinka ne on hankittu. Tarvittaessa toimituksen on pystyttävä perustelemaan myös tavanomaisten keinojen riittämättömyys.

5077/YLE/12. Kyse oli ollut yhteiskunnallisesti merkittävästä asiasta toimittajan testatessa sairauslomien myöntämistä. Lääkärin vastaanotolla vaivojaan valittanut toimittaja oli esiintynyt omalla nimellään, mutta ei ollut kertonut tekevänsä juttua. Katsojille kerrottiin testin toteutus, mutta ei perusteltu sitä erikseen. JSN piti laiminlyöntiä vähäisenä, kun lääkärin nimiä ei kerrottu ohjelmassa. Menettely oli perusteltua, vaikka JSN totesikin, että lääkärin haastattelu ja hänen toimintansa testaaminen ovat kaksi eri asiaa.

4224/YLE/09. Toimittaja oli tehnyt poliisille tutkintapyynnön pikavippiyritysten mahdollisesta syylistymisestä koronkiskontaan. Juttu toteutettiin hyvän journalistisen tavan mukaisesti, kun yleisölle oli kerrottu tutkintapyynnöstä jutussa. Vaikka JSN piti viranomaiselle osoitettua pyyntöä poikkeuksellisenä menetelmänä, sitä voitiin käyttää, jos yhteiskunnallisesti merkittävän ilmiön lainmukaisuutta ei voida selvittää muulla tavoin.

1469/PR/88. JSN:n mukaan paikallisradio ei pystynyt perustelemaan uskottavasti, että se ei olisi voinut hankkia juttunsa tietoja avoimesti toimimalla. Asbestipölyn esiintymistä sairaalassa selvittänyt toimittaja oli käynyt tarkastamassa sairaalan tiloja luvatta yhdessä työsuojelutarkastajan kanssa, jonka toimialueeseen kyseinen sairaala ei ollut kuitenkaan kuulunut. Sairaalan omia edustajia ei ollut osallistunut vierailuun.

3628AB/AL/06. Poikkeukselliset tiedonhankinnan keinot voitiin hyväksyä, koska asiaa ei olisi voinut selvittää muulla tavoin. Juttu tarkasteli sosiaaliturvan väärinkäyttöä ja asiakkaiden kohtelua virastoissa. Toimittaja oli halunnut selvittää väärin henkilöllisyytensä turvin, kuinka herkästi sosiaalitoimistot myöntävät toimeentulotukia. Selvitetyt asiat olivat JSN:n mielestä yhteiskunnallisesti tärkeitä, ja tietojen hankkimista voitiin perustella epätavanomaisilla keinoilla. Saamansa tuet toimittaja palautti selitysten kera ja luonnehti saamansa kohtelua ilman virkamiesten tunnustetietoja. JSN piti myös tiedonhankinnan kohteiden nimettömyyttä tärkeänä, jotta he eivät olisi joutuneet jutun takia kohtuuttomaan asemaan.

Tietolähteen suoja

Oikeudellinen suoja. Journalismilla on tärkeä tehtävä valvoa yhteiskunnallista vallankäyttöä ja kertoa havaitsemistaan epäkohdista. Näitä koskevia arkaluonteisia tietoja toimittajat hankkivat usein nimettömiksi jääviltä henkilölähteiltään. Anonymilähteelle myönnetty

TIEDONHANKINTA

tietolähteen suoja on erityisen tärkeä menettely sananvapauden toteuttamisessa. Sananvapauslain mukaan yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla, julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on oikeus olla ilmaisematta, mistä julkaistut tiedot ovat peräisin. Tietolähteen suoja koskee myös nimetöntä jutun kirjoittajaa ja muita tiedotusvälineen palveluksessa olevia tai olleita. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on korostanut sananvapautta koskevissa ratkaisuisaan toimittajien oikeutta nimettömiin lähteisiin.

Myös oikeudessa todistajana kuultavalla journalistilla on oikeus kieltäytyä kertomasta julkaistun juttunsa tietolähdettä. Lähdesuoja antaa mahdollisuuden jättää vastaamatta kaikkiin mahdollisiin lähdehenkilöitä sivuaviin kysymyksiin, jos niistä ei voida kertoa paljastamatta jutun laatijaa tai tietolähdettä. Kuultava henkilö voi itse arvioida lähteen paljastumisen mahdollisuutta.⁸⁰

Eettinen suoja. Journalistin ohjeiden perusteella toimittajalla on paitsi oikeus myös velvollisuus salata luottamuksellisesti tietoja antaneen lähteen henkilöllisyys, vaikka lähteen paljastaminen ei sellaisenaan olisikaan lainvastaista. Lähdesuojaa koskevissa ratkaisuisaan JSN on arvioinut erityisesti sitä, kuinka riittävästi toimitus on huolehtinut myöntämästään lähdesuojasta, kuinka tarpeellinen lähteen nimettömyys on ollut aiheen käsittelemiseksi ja kuinka huolellisesti lähteen kertomista tiedoista on varmistuttu. Hankittujen tietojen edellytetään lisäksi olevan yhteiskunnallisesti merkittäviä. Toimituksen on arvioitava jo ennakolta, millaisia tietoja henkilölähteeltä on mahdollista hankkia. Suojan myöntäminen pelkästään lähteen esittämän pyynnön perusteella voi olla arveluttavaa, koska lähde saattaa olla epäluotettava tai osallinen jutussa käsiteltävään ongelmaan.

JSN:n on vaikea arvioida lähdesuojan kattavuutta, jos suojasta sopimisesta ei ole vakuuttavaa näyttöä. Toimittajan onkin varmistuttava erityisesti siitä, että tietolähde on ymmärtänyt suojaansa koskevan sopimuksen ja että osapuolilla on riittävä yhteisymmärrys suojan tulkinnasta ja laajuudesta.

⁸⁰ Lähdesuojan perusteella ei voida kuitenkaan vaieta mistä tahansa asiasta. Toimittaja voidaan esimerkiksi oikeudenkäynnin todistajana velvoittaa vastaamaan sellaisiin kysymyksiin rikostutkinnan kohteena olevan jutun muokkaamisesta tai julkaisupäätöksen tekemisestä, joilla ei vaaranneta lähdesuojaa tai jotka eivät johda alkuperäisen lähteen paljastumiseen. Rikosten esitutkinnassa lähdesuoja voidaan murtaa erittäin törkeää rikosta koskevassa tutkinnassa, jos rikoksesta on mahdollista määrätä enimmillään kuusi vuotta vankeutta. Murtamisperuste varsinaisessa oikeuskäsittelyssä koskee erittäin törkeää tai salassapitoa koskevaa rikosta.

TIEDONHANKINTA

5660/TV/14. Toimitus ei ollut rikkonut lähdesuojaa, kun siitä ei ollut sovittu tai olisi edes pystytty sopimaan. Jutunteossa kerran hyödynnetty henkilölähde oli jäänyt tuntemattomaksi myös toimitukselle itselleen. Neuvoston mielestä molempia osapuolia sitovaksi sopimukseksi ei voinut tulkita pelkästään toimittajan puhelinkeskustelunsa aikana lähteelle antamaa yleisluontoista lupausta siitä, että toimitus suhtautuisi vakavasti myöntämäänsä lähdesuojaan. Toimituksen yhteistyö henkilölähteen kanssa oli käynnistynyt tämän kertomasta vihjeestä, josta julkaistiin uutinen, kun saadut tiedot oli varmistettu. Lähde oli yrittänyt myöhemmin myydä luottamuksellisia tietoja toisesta tapauksesta. Journalistisen päätösvaltansa puitteissa toimitus saattoi kertoa lähteen rahastusyriyksestä.

6737/SL/17. JSN ei pystynyt päättelemään, kuinka selvästi toimitus oli sopinut rooliasuisen kantelijan kanssa etukäteen, että häntä ei olisi tunnistettu jutussa. Kauppakeskuksessa esiintyneen joulupukin henkilöllisyys oli kuitenkin paljastunut jutun lehtikuvasta.

Anonyymi haastateltava. Jutun julkaiseminen ei sinällään edellytä käytettyjen henkilölähteiden yksilöimistä. Nimettömän lähteen laajuutta ja tietojen sisältöä on kuitenkin arvioitava tarkasti jo ennakolta, jotta jutun liialliset yksityiskohdat eivät paljastaisi lähdeä. Anonyymilähde saatetaan tunnistaa esimerkiksi ainutkertaisen tilanteen tai toisiinsa yhdistettyjen yksittäisten tietojen pohjalta. Toimituksen onkin arvioitava erikseen lähteen vastuuta omista sanomista, kun kaikkia mahdollisia ongelmia ei voida ennakoita.⁸¹

6221/SL/16. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun juttuun sisältyi runsaasti tunnistetietoja nimettömästä lähteestä ja hänen läheisistään. Vaikka lähteen koko nimeä ei mainittukaan jutussa, hänet voitiin tunnistaa paikkakunnalla. Omista kokemuksistaan alkoholistin perheenjäsenenä kertonut lähde oli suostunut haastateltavaksi, koska oli ymmärtänyt, ettei häntä tunnisteta jutussa.

3670/SL/06. Urheilutapahtumaan liittyvää prostituutiota käsitellyt juttu rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun nimetön lähde paljastui. Lehti oli pyrkinyt suojaamaan haastattelemaansa anonyymilähteitä pyytämällä heiltä jutussa käytettävät nimimerkit ja muokkaamalla heidän kasvonsa lehtikuvissa tunnistamattomiksi. Oman sukunimensä, lempinimensä ja asuinpaikkansa kertonut kantelija voitiin kuitenkin tunnistaa, kun hän ei ollut ymmärtänyt kertomiensa tietojen käyttötarkoitusta.

EIT 8.2.2011. Kun kerrottujen tietojen suojaamiselle oli ollut pakottava tarve, toimitus ei voinut perustella sananvapaudella ja yleisön tiedontarpeella

⁸¹ JSN ei voi edellyttää toimituksen paljastavan käyttämänsä anonyymilähteen henkilöllisyyttä. Toimitus ei voi esimerkiksi luovuttaa neuvostolle lähdesuojan piiriin kuuluvaa haastattelun tallennetta. Neuvostonkin mielestä lähdesuoja menettäisi merkityksensä, jos se pystyttäisiin murtamaan JSN:lle tehdyllä kantelulla.

TIEDONHANKINTA

salassa pidettäväksi määrättyjen tietojen paljastamista jutussa. Haastateltu oli esiintynyt kasvoillaan ja etunimellään seksuaalirikoksesta tuomittuna isänä tv-jutussa, jossa käsiteltiin huoltoriitoihin liittyviä inestiväitteitä ja niiden viranomaistutkimusta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan jutun ongelmana oli paljastava esitystapa, vaikka juttuun olikin sisältynyt tärkeitä yleistä merkitystä ja mielenkiintoa koskevia kysymyksiä. Ohjelman merkitys, uskottavuus tai journalistinen sanoma eivät olisi olennaisesti vaarantuneet, vaikka haastateltava olisi esiintynyt tunnistamattomana.

Lainsäädännössä tai Journalistin ohjeissa ei määritetä tarkemmin, kuka tai ketkä voivat päättää lähdesuojasta toimituksen puolesta. Juttua tekevän toimittajan lisäksi välineen vastaavan päätoimittajan olisi pystyttävä arvioimaan ainakin jossain määrin suunnitellun anonymilähteen luotettavuutta. Oma eettinen pohdintansa liittyy siihen, voidaanko sovittu lähdesuoja jossakin tilanteessa perua, esimerkiksi lähteen kuoltua tai jos hän on vääristellyt kertomiaan tietoja ja rikkonut näin toimituksen luottamuksen. Joka tapauksessa ongelmien paljastuminen nakertaa toimitustyön luotettavuutta, koska tietojen paikkansapitävyys on edellytys, että yleisö hyväksyy nimettömien lähteiden käyttämisen.

Samanaikainen kuuleminen

Kuulemisen edellytykset

Haastateltavien ohella jutuissa saatetaan käsitellä nimettyjä henkilöitä tai tahoja, joihin toimitus ei ole ollut yhteydessä ja jotka näin ollen eivät ole pystyneet varautumaan tulevaan mediajulkisuuteensa. Journalistin ohjeiden mukaan erittäin kielteiseen julkisuuteen asetetuille henkilöille tai tahoille onkin tarjottava mahdollisuus kommentoida itseensä kohdistuvia väitteitä jo julkaistavan jutun yhteydessä. Samanaikaisella kuulemisella pyritään vähentämään asian yksipuolista käsittelyä ja välttämään ”selkään puukottamista”. Käsitellyn asian myöhempi tarkastelu ei useinkaan lievennä jutun kohteelle aiheutuneita ongelmia.

Sananvapauslaki ei edellytä jutun kohteen samanaikaista kuulemista, vaan tämän oikeusturva perustuu jutun julkaisemisen jälkeiseen *vastineeseen*, johon ovat oikeutettuja vain luonnolliset henkilöt. Myös Journalistin ohjeiden perusteella jutussa käsiteltyä kohdetta voidaan kuulla jälkikäteen tai julkaista kohteen oma kannanotto, mikäli syntynyt julkisuus ei ole ollut tälle erittäin kielteistä. Tulkinnanvaraista kuitenkin on, milloin kyse on ollut ”tavanomaisen” kielteisen julkisuuden sijasta erittäin kielteisestä julkisuudesta. Kohteen kuuleminen olisi kuitenkin toivottavaa myös kiistanalaisessa tilanteessa.

TIEDONHANKINTA

JSN arvioi samanaikaisen kuulemisen tarvetta sen pohjalta, kuinka voimakasta esitetty kritiikki on ollut ja kuinka hyvin toimitus on perustellut menettelyään. Merkitystä on kritisoidun henkilön yhteiskunnallisella asemalla ja aiemmalla julkisuudella. Samanaikaisen kuulemisen edellytyksiin vaikuttaa myös se, onko syntynyt julkisuus liittynyt uuteen asiaan vai siitä käytävään jatkokeskusteluun. Jos samanaikaisen kuulemisen sijasta jutussa siteerataan henkilön aiemmin julkisuudessa esittämiä lausuntoja, niillä on oltava selkeä yhteys jutun ajankohtaiseen aiheeseen. Kuulemisoikeus kohdistuu lähtökohtaisesti kuitenkin yksittäiseen juttuun, eikä henkilön aiempiin puheenvuoroihin. Uudella jutulla on eri yleisö, joka ei välttämättä tiedä hänen aiemmista näkemyksistään, muista lausuntojen sisältöjä tai osaa yhdistää niitä parhaillaan käsiteltävään asiaan.

6496/AL/17. Kantelijan kuuleminen uudestaan ei ollut JSN:n mukaan välttämätöntä, kun häntä oli haastateltu samasta asiasta jo aiemmin toisessa jutussa. Jatkojutussa kommentoitiin aiempaa uutista, jonka mukaan asianajaja oli vapautettu tehtävästään oikeudenkäynnin avaintodistajan asianajajana.

3106/IL/01. Virinnyt jatkokeskustelu ei edellyttänyt jutun alkuperäisen lähteen samanaikaista kuulemistä. Lehti käsitteli kolmessa jutussa asukasyhdistyksen tavoitteita ja toimenpiteitä kaupungin asemakaava-asiassa. Yhdistyksen puheenjohtajaa haastateltiin ensimmäisessä jutussa, ja aiheen käsittelyä jatkettiin lehden pääkirjoituksessa. Tätä seurannut puheenvuorokirjoitus oli ollut kannanotto yhdistyksen verkkosivuillaan julkaisemaan kirjoitukseen.

8045/YLE/22. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli kuullut kantelijaa jutun yhteydessä vain rajatusti ja eri näkökulmasta kuin mikä kannellussa ohjelmassa oli ollut keskeistä. Haastateltavalle oli kerrottu ennakolta hänen lausumiensa asiayhteydestä, mutta hän ei saanut kommentoida toimintaansa kohdistettua vakavaa epäilyä. JSN:n mielestä kantelijan rajattu kuuleminen ei riittänyt, kun häneltä ei missään vaiheessa kysytty ohjelmassa esitetyistä väitteistä, ja ohjelmassa kerrottu kantelijan kommentti oli ollut vastaus eri kysymykseen. Neuvoston mielestä toimituksen olisi pitänyt vähintäänkin täydentää kantelijan kuulemistä hänen toimittamalla omalla kannanotolla. Jutussa kerrottiin joidenkin yhdistysten ja säätiöiden käyttävän eettisesti arveluttavia keinoja saadakseen testamenttilahjoituksia.

Erittäin kielteinen julkisuus ja tätä kautta oikeus samanaikaiseen kuulemiseen liittyy usein jutussa käsitellyn henkilön kunniansuojaan ja ammattitaidon arvosteluun. Tavanomaisen poliittisen toiminnan arviointi ei pääsääntöisesti synnytä oikeutta samanaikaiseen kuulemiseen edes nimeltä mainitulle henkilölle. Vastaavanlainen rajoitus koskee myös muuta yhteiskunnallista arviointia, mielipiteen ilmaisemista ja kulttuurikritiikkiä. Henkilön samanaikainen kuuleminen edellyttää hänen yksilöityä arvostelua ja hänestä esitettyjä konkreettisia väitteitä.

TIEDONHANKINTA

Lisäksi samanaikainen kuuleminen on rajattu koskemaan vain jutussa käsiteltyä henkilöä.

7721/PL/21. Mielipidekirjoituksessa arvostellun kirkkoherran kuuleminen ei ollut tarpeellista, koska hänen oli vallankäyttäjän roolissaan siedettävä voimakasta arvostelua. Aseman perusteella myöskään hänen vakaumustaan ei kyseenalaistettu loukkaavasti. Tulkinta kirkkoherran arvomaailmasta voitiin ymmärtää kirjoittajan henkilökohtaisiksi mielipiteiksi.

2983/SL/01. Esitetty kritiikki oli kohdistunut instituutioon, eikä lehden menettely edellyttänyt käsitellystä asiasta vastaavan kantelijan samanaikaista kuulemista.

3991/YLE/08. Jutun kritiikki Suomen tulevista thaimaalaisista marjanpoimijoista oli yleisluontoista yhteenvetoa heidän kokemuksistaan, eikä se ollut kohdistunut selkeästi yksittäiseen marjayritykseen.

2136/SL/94. Kaupunginvaltuutetun olisi pitänyt saada mahdollisuus selitykseen jutussa, jossa oli kerrottu hänen tulevasta syyteestään. Valtuutetun nimi voitiin kuitenkin julkaista, kun syyte liittyi hänen poliittiseen toimintaansa ja luottamusasemaansa.

4689/SL/11. Esimiehen kuuleminen alaisena toiminutta kantelijaa käsitellessä jutussa ei poistanut toimituksen velvoitetta myös kantelijan kuulemiseksi. Tämä joutui jutun seurauksena erittäin kielteiseen julkisuuteen ja olisi ollut täten oikeutettu vastaamaan samassa yhteydessä itseensä kohdistuneisiin syytöksiin.

Kohteen tavoittaminen

Toimitus ei aina edes yritä tavoitella kritisoimaansa kohdetta. Kuulemisen eettisessä arvioinnissa on usein kyse yrittämisen aitoudesta, vaikka JSN ei määrittelekään tavoittelemiselle tarkempaa aikataulua tai tapoja. Samanaikaisen kuulemisen merkitys korostuu, kun asiaa koskevat jatkojutut tai kohteen jälkikäteiset kannanotot eivät tavoita alkuperäiseen juttuun tutustuneita. Kuuleminen voi jäädä toteutumatta esimerkiksi toimitusten kiireiden ja uutiskilpailun seurauksena.

6414/AL/16. Lehti ei voinut perustella laiminlyöntiään kiireellä, kun julkaisuajankohdan myöhentäminen keskiyöstä olisi mahdollistanut samanaikaisen kuulemisen. JSN ei pitänyt tapauksessa riittävänä, että jutun kohteelle oli lähetetty öinen kommenttipyyntö sähköpostilla ja tekstiviestillä vain tuntia ennen verkkojutun julkaisemista. Jutussa ei myöskään perusteltu kommentin puuttumista. JSN:lle toimitus oli perustellut jutun pikaista julkaisemista aiheen yhteiskunnallisella merkittävyydellä ja kohteen mahdollisuudella kommentoida asiaa myöhemmin. Juttu oli liittynyt epäilyihin pääministerin vaikutusyrityksiin ns. *Ylegate*-tapauksessa ja myöhempisiin keskusteluihin päätoimittajan altistumisesta ulkopuoliselle painostukselle. Jutun mahdollisimman pikainen uutisoiminen olisi ollut lehden mielestä perusteltua Yleisradion yhteiskunnallisen roolin perusteella.

TIEDONHANKINTA

8085/UL/22. Lehti rikkoi Journalistin ohjeita, kun se ei ollut aidosti pyrkinyt kuulemaan samanaikaisesti kantelijaa, joka joutui jutun takia erittäin kielteiseen julkisuuteen. Laiminlyöntiä ei korvannut myöskään jälkeensä julkaistu kantelijan haastattelu, joissa hän sai kiistää itseensä kohdistuneet väitteet. Alkuperäisen jutun sisältänyt lehden numero oli jaettu kaikkiin maakunnan talouksiin, mutta seuraava numero vain lehden varsinaisille tilaajille.

Neuvoston mukaan erittäin kielteiseen julkisuuteen joutuneen henkilön tai tahon kuuleminen vasta jälkikäteen soveltuu erityisen huonosti digiaikaan. Ajankohtaisten aiheiden käsittely verkossa vaatisi katkeamatonta uutisvirtaa eri lähteistä hankittavilla lisätiedoilla. Samanaikaisen kuulemisen pitäisi koskea näin ollen vain spesifejä asioita koskevia uusia väitteitä. JSN:n tekemää tulkintaa samanaikaisen kuulemisen tarpeellisuudesta onkin arvosteltu media-alalla uutistoiminnan pysäyttämisenä.⁸²

3093/”4”/02. Tv-juttu rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun jutussa käsitellyt viranomaiset eivät olleet saaneet aidosti kommentoida itseensä kohdistuneita syytöksiä ja esittää omaa näkemystään kerrotusta tapahtumasta. Samanaikaisen kuulemisen laiminlyönnin seurauksena juttu antoi yksipuolisen kuvan selostetuista tapahtumista. Ohjelmassa oli esitetty tosiasioina väitteitä sosiaaliviranomaisten pahoinpitelystä ja virkavirheestä.

4902/R/12. Toimituksen olisi pitänyt hakea vahvistusta kertomalleen uutiselle tai jatkaa kohteen tavoittelua kommenttien saamiseksi. Radiokanavalla mainittiin tietoja, jotka saattoivat uutisen kohteen erittäin kielteiseen julkisuuteen, mutta jätettiin kertomatta, miten tiedot oli varmistettu tai oliko kantelijaa edes yritetty tavoittaa. JSN edellytti toimitukselta omaa aktiivisuutta, koska kyse oli ollut omasta uutisesta.

5137B/SL/13. Ulkomailla oleskellut kantelija oli jäänyt jutussa kuulematta, kun toimitus ei ollut löytänyt hänen yhteystietojaan. Kantelijan yhteiskunnallisen aseman perusteella hänen saamansa erittäin kielteinen julkisuus ei kuitenkaan ollut niin kohtuutonta, etteikö hän olisi voinut vastata siihen myöhemmin omalla kannanotolla.

Samanaikaisen kuulemisen ongelmat voivat johtua myös henkilön haluttomuudesta kommentoida itseään koskevaa asiaa. Jutun näkökulma voi jäädä yksipuoliseksi, jos viranomainen ei voi esimerkiksi vaitiolovelvollisuutensa takia kertoa asiakkaansa tapaukseen liittyviä salassapidettäviä tietoja. Mikään ei kuitenkaan estä viranomaista kommentoimasta asiaa yleisellä tasolla. Toimitus on vastuussa tätä koskevan mahdollisuuden tarjoamisesta, vaikka kommentoinnista kieltäytyminen ei estäkään jutun julkaisemista.

⁸² Katja Martelius: Onko puolitoista tuntia riittävästi. Journalisti 1/2017.

TIEDONHANKINTA

5463AB/SL/14. Huume poliisin edustajat eivät halunneet kommentoida salassapitovelvollisuutensa takia entisen työntekijänsä nimitöntä haastattelua poliisien työssään tekemistä rikoksista. "Pekan" kokemukset poliisin työstä ja hänen yleisluontoinen väitteensä siitä, että "kaikkihan siellä tekevät rikoksia" eivät velvoittaneet lehteä pyytämään kommenttia jokaiselta nykyiseltä tai entiseltä huume poliisilta.

2278/IL/95. Perhekodin toimintoja kyseenalaistanut lehti ei ollut ottanut riittävästi huomioon perhekodin luonnetta ja käsiteltävän asian arkaluonteisuutta. Viranomaisvelvoitteensa perusteella perhekoti ei voinut selvittää yksityiskohtaisesti perhekodissa asuvien lasten olosuhteita ja elämää.

Tietopyynnöt toimitustyössä

Kirjalliset aineistot

Sananvapautta koskevaan perustuslakiin liittyy säädös, jonka mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat lähtökohtaisesti julkisia. Lisäksi jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta. Vastaavasti julkisuuslaissa (laki viranomaistoiminnan julkisuudesta (621/1999) tähdennetään tiedonsaannin oikeuksia ja viranomaisten velvoitetta toimia avoimesti ja tarjota kansalaisille mahdollisuus vaikuttaa julkisen vallan ja julkisten varojen käyttöön ja valvoa omia oikeuksia ja etuja.

Journalistisesti käyttökelpoinen menetelmä viranomaistietojen hankkimiseksi on toimittajien viranomaisille osoittama julkisuuslain mukainen tietopyyntö. Toimittajilla ja viranomaisilla on kuitenkin erilainen suhde näin pyydettyihin tietoihin. Viranomaiset laativat asiakirjoja ja säilyttävät saamiaan aineistoja omien tehtäviensä toteuttamiseksi, kun vastaavasti toimittajat tarvitsevat niitä omiin journalistisiin tarkoituksiin ja kertoakseen yleisölleen niiden sisällöstä. Viranomaiset eivät välttämättä tiedä pyydettyjen aineistojen lopullista käyttötarkoitusta, ja tietojen julkisuus saattaa olla heille yllätys.

Julkisuuslaki koskee kaikkea viranomaisen toimintaan liittyvää tietoa ja aineistoja. Kyse voi olla esimerkiksi yksittäistä tietoa koskevasta faktapyynnöstä, jota koskeva tieto voidaan antaa myös suullisesti. Tätä laajemmassa asiakirjapyynnössä luovutuksen kohteena on kopio viranomaisen hallussa olevasta kirjallisesta aineistosta. Jos pyydetty aineisto ei ole valmiina tai olemassa, kyse on viranomaiselle osoitetusta työpyynnöstä, jolloin pyydettyjä tietoja kerätään ja koostetaan erikseen luovutusta varten. Erityinen uudelleenkäyttöpyyntö koskee laajaa kokonaisuutta toisiinsa liittyvää dataa, jolloin luovutettava aineisto on sähköinen kopio viranomaisen tietojärjestelmän tai rekisterin sisällöstä.

TIEDONHANKINTA

Asiakirjojen ja muiden tallenteiden julkisuutta voidaan kuitenkin rajoittaa erilaisista välttämättömistä syistä. Salassapidolle on lain 32 alakohdassa omat sisällölliset perusteensa. Lisäksi salassapidolle on erillisessä lainsäädännössä erikseen säädetyt perusteet ja määritellyt rajat. Kun salassapitoa on rajattu lainsäädännössä, viranomaisilla ei ole mahdollisuuksia harkinnanvaraisiin salailuperusteisiin. Viranomaiset voivat kuitenkin arvioida tietojen luovuttamisen seurauksia, jos julkisuus voisi estää suojattavien intressien toteuttamista tai aiheuttaa näille vahinkoa.

Lain julkisuusmyönteinen lähtökohta ei kuitenkaan takaa ongelmatonta viranomaistietojen saamista. Toimittajille on aiheutunut vaikeuksia hankkia tarvitsemiaan aineistoja tai saada viranomaisia edes vastaamaan tietopyyntöihinsä. Varsinkin valmistelua koskevien ja keskeneräisten asiakirjojen luovuttamisessa on ollut ongelmia.⁸³

Toimitusten tekemissä tietopyynnöissä on ollut ongelmia sekä yhteydensaamisessa viranomaiseen että pyynnön käsittelyssä ja tietojen julkisuuden arvioinnissa. Viranomainen ei ole vastannut saamaansa tietopyyntöön tai pyyntö on jätetty kuittaamatta. Pynnön on nähty aiheuttavan kohtuutonta haittaa viranomaisen varsinaiselle toiminnalle ja "tähdellisemille" työtehtäville. Myös hallinnon palvelut ovat osoittautuneet puutteellisiksi. Viranhaltijoita on "kadonnut" kun tiedonhallinta ja luovutusoikeudet ovat henkilöityneet, eikä työtehtäviä ole delegoitu.

Yhteistyölle ongelmia ovat aiheuttaneet viranomaisten puutteellinen käsitys julkisuuslain vaatimuksista ja omasta julkisuusveloitteestaan. Pyydetyistä aineistoista ei ole haluttu erotella julkisia ja salassa pidettäviä sisältöjä, ja myös julkisten tietojen luovuttamisessa on viivytelty perusteettomasti. Tietopyytäjää ei ole aina opastettu täsmentämään tiedon tarvettaan. Viranomainen on saattanut epäillä tietopyynnön tarkoitusta ja on tästä syystä halunnut selvittää pyydettyjen tietojen käyttötarkoitusta voidakseen arvioida lähemmin niiden merkitystä ja journalistisen julkisuuden tarkoituksenmukaisuutta. Erityisiä ongelmia on aiheutunut tietopyynnöistä, joiden viranomaiset ovat tulkinneet koskevan omaa sisäistä toimintaansa. Tällöin pyynnöt eivät liittyisi

⁸³ Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston tutkimuksessa kaikkiin manner-Suomen kuntiin tehtyyn tietopyyntöön vastasi lain edellyttämällä tavalla kunnista vain joka kolmas. Kolmasosan vastaukset olivat puutteellisia ja kolmannes ei noteerannut saamaansa tietopyyntöä lainkaan. Alekski Koski – Heikki Kuutti: Läpinäkyvyys kunnan toiminnassa – tietopyyntöihin vastaaminen. Kunnallisalan kehittämissäätiö 2016.

TIEDONHANKINTA

julkisuuslain velvoitteisiin, eikä viranomaisten tarvitsisi lähteä edes arvioimaan tietojen julkisuutta.

Pyydettyjen tietojen salassapitoa on tulkittu ylimalkaisesti viittaamalla ympäripyöreästi luovutuksen kieltävään lainkohtaan arvioimatta aineistokohtaisesti luovuttamisen ja salassapidon edellytyksiä.

Pyydettyyn asiaan liittyviä julkisia tai edes olennaisia (liite)tietoja ei ole annettu, jos tietopyytjä ei ole osannut niitä erikseen pyytää.

”Varovaisuuskulttuuri” on vallinnut erityisesti yritystietojen kohdalla, siirtämällä niiden julkisuustulkinta hallinto-oikeuksien ratkaistavaksi.

Vaikka hallinto-oikeus olisikin kumonnut viranomaisen salassapitopäätöksen, tietojen saaminen on joka tapauksessa ehtinyt viivästyä. Ongelmia on aiheutunut myös pyydettyjen aineistojen epämääräisestä hinnoittelusta. Viranomaiset eivät ole erotelleet maksuttoman aineistoluovutuksen ja maksullisen selvitystyön osuutta tai pystyneet arvioimaan, mitä pyydettyjen tietojen luovuttaminen maksaisi kokonaisuudessaan.⁸⁴

Myös eduskunnan oikeusasiamies on huomauttanut viranomaisia saamiensa tietopyyntöjen käsittelystä. Ongelmia on syntynyt ratkaisovelvoitteen laiminlyönnistä ja perusteettomasta tietojen luovuttamatta jättämisestä. Viranomaiset ovat myös viivytelleet kohtuuttomasti pyyntöihin vastaamisessa pitämättä yhteyttä tiedonpyytäjiin. Viranomaisten tiedonhallinta ja sisäiset järjestelyt ovat olleet puutteellisia. Tiedonpyytäjiä ei ole opastettu eikä kerrottu mahdollisuudesta valittaa kielteisestä päätöksestä. Myös eduskunnan oikeusmies onkin ymmärtänyt tietojen merkityksen uutisoinnissa ja toivonut viranomaisille erityistä ”ohituskaistaa” pyyntöihin vastaamiseksi.

Viranomaistietojen saamista on vaikeuttanut myös toimittajien puutteellinen tietämys julkisuusperiaatteesta ja viranomaisten sitä koskevista velvoitteista. Kun hektinen uutistyö ei ole jättänyt aikaa valittaa viranomaisten ratkaisuista toimittajat eivät ole useinkaan kyseenalaistaneet pyytämiensä tietojen salassapitoa.

Datapyynnöt

Julkisuuslaissa ei ole rajattu viranomaistietojen tallennusmuotoa. Nopea tietotekninen kehitys on tuonut uudenlaisia käytäntöjä toimitustyöhön, kun toimitukset ovat ryhtyneet hyödyntämään *datajournalismin* tarjoamia mahdollisuuksia. Sen käytännöt ovat yhä edelleen varsin harvinaisia

⁸⁴ Heikki Kuutti (toim.): *Julkisuusjournalismi*. Jyväskylän yliopisto 2011. Julkisuusperiaatetta käsittelevä tutkimusportaali www.julkisuuslaki.fi

TIEDONHANKINTA

toimitustyössä eikä niistä ole tehty tutkintapyyntöjä tai kanneltu Julkisen sanan neuvostolle. Ongelmia voi kuitenkin syntyä esimerkiksi yksityisyyden loukkauksista ja virheellisistä tiedoista. Yhdistelemällä taulukkolaskenta- tai tietokantaohjelmassa toisiinsa eri tarkoitusta varten tallennettua dataa, journalistit ovat pystyvät rakentamaan uudenlaisia tietojen kokonaisuuksia ja luomaan erilaisia näkökulmia käsittelemiinsä asioihin. Erityisessä uudelleenkäyttöpyyntöissä luovutettava aineisto voi olla sähköinen kopio viranomaisen tietojärjestelmän tai rekisterin sisällöstä.

Datan hyödyntäminen edellyttää toimittajalta tietynlaista ”datamaista ajattelutapaa”. Hänen on kehiteltävä juttuideoita, joissa voidaan hyödyntää suuria datamääriä. Data auttaa löytämään tarkasteltaville asioille esimerkiksi keskinäisiä riippuvuuksia, jotka eivät paljastuisi pelkästään irrallisella tarkastelulla. Asioista voidaan datan avulla hankkia numeraalista näyttöä ja kokonaiskuvaa sen sijaan, että niistä kerrottaisiin pelkkinä yksittäisinä ”tapauskertomuksina”. Datan analysoinnin tulokset auttavatkin suuntaamaan perinteisempää tiedonhankintaa esiin tulleiden yksityiskohtien tarkemmaksi selvittämiseksi.⁸⁵

Datajutun lähde voi olla verkon avoin data, viranomaiselta tietopyynnöllä hankittu tietokanta- tai rekisteripohjainen data tai toimituksen itse valmistama data-aineisto. Erityisesti viranomaisten avoin data on parantanut toimittajien mahdollisuuksia arvioida viranomaisten ratkaisujen perusteita ja vaihtoehtoisia ratkaisutapoja esimerkiksi vertailemalla viranomaisilta haettuja ja myönnettyjä lupia tai myönnettyjä ja evättyjä avustuksia. Jättäytyminen verkossa julkaistun avoimen datan varaan tuottaa kuitenkin erilaisia sisältöjä kuin jos toimittajat itse etsisivät dataa omiin tarpeisiinsa. Data-aineistoja koskevat uudelleenkäyttöpyyntöt ovat voineet tyrehtyä epämääräisiin maksullisiin ”erityistehtäviin”.⁸⁶

Datajournalismin käytännöt eroavat monessa suhteessa perinteisemmästä journalismista. Vaihtelevuutta on sekä jutussa

⁸⁵ Tilannetta voitaisiin kuvata metsää ja puita koskevalla metaforalla. Selvitettävästä asiasta voidaan paitsi rakentaa laajempaa kokonaiskuvaa eli ”puista muodostuvaa metsää” myös löytää yksittäisiä mielenkiinnon kohteita, ”metsässä olevia puita”.

⁸⁶ Suomalaisesta datajournalismista ks. esimerkiksi Turo Uskali – Heikki Kuutti: Datajournalismin työkäytännöt. Vastapaino 2016 ja Heikki Kuutti: Ethics of data journalism. Four ethical phases in the working process. University of Jyväskylä jyx.jyu.fi

TIEDONHANKINTA

hyödynnettävien tietojen luonteessa, määrässä ja lähteissä että analysoinnin perusteissa ja tavassa (taulukko 3).

PIIRRE	JOURNALISMI	DATAJOURNALISMI
TIEDON MÄÄRÄ	"inhimillinen"	"epäinhimillinen" big data
TIEDON LUONNE	laadullinen	määrällinen
ANALYSOINTITAPA	journalistinen luovuus ja ajattelu	matemaattinen tai muu tietokoneanalyysi
TIEDON LÄHDE	yksittäinen tieto, haastattelulausunto	tietokanta, rekisteri, tilasto
ANALYSOINNIN PERUSTE	yksittäiset tiedot, tietojen suhteet	laajat kokonaisuudet ja niiden riippuvuudet

TAULUKKO 3. Perinteisen ja datajournalismin yleispiirteiden eroavaisuuksia.

Kuvaaminen ja äänittäminen

Kuvaaminen ja äänen tallentaminen ovat olennainen osa journalistista tiedonhankintaa. Journalistin ohjeiden mukaan julkisella paikalla tapahtuvaa toimintaa voidaan kuvata ja selostaa pääsääntöisesti ilman kuvattujen asianosaisten suostumusta. Julkisilla paikoilla liikkuvan on kuitenkin varauduttava käyttäytymisensä mahdolliseen tarkkailuun, vaikka yksityiselämän suoja on periaatteessa voimassa myös tällöin. Ihmisten oikeudeton tarkkailu tietystä tilanteesta voi olla rikoslaissa kiellettyä salakatselua ja salakuuntelua.

Toimittaja on saattanut saada haltuunsa myös sellaisia tietoja, jotka eivät ole alun perin hänelle tarkoitettu. Toimittaja ei kuitenkaan syyllisty rikoslain mukaiseen viestintäsalaisuuden loukkaukseen, jos hän on saanut julkaistut tiedot viestinnän toiselta osapuolelta. Lain kohdan tarkoitus on suojella viestien ulkopuolista avaamista. Olennaista kuitenkin on, ettei saatujen viestien julkaisemisessa loukata tarkastellun henkilön yksityiselämää.

Salakatselu

Salakatselussa tarkkaillaan tai kuvataan oikeudettomasti kotirauhan suojaamalla alueella olevaa henkilöä teknisellä laitteella, kuten kameralla tai kiikarilla. Kotirauha liittyy ihmisten yksityiseen elämään ja asumiseen, mutta suojaa myös ihmisten intiimejä toimintoja kodin ulkopuolella saunassa, käymälässä, peseytymistilassa tai sovituskopissa.

Lainvastaisuus edellyttää vahingon sijasta tahallisuutta kuten luvattoman kuvaamisen jatkamista. Ongelmia saattaa kuitenkin aiheutua esimerkiksi parvekkeella oleilevan henkilön tahattomasta kuvaamisesta

TIEDONHANKINTA

kadulta. Toiminnan luvattomuus konkretisoituu, jos henkilö ilmaisee eleillään tai puheellaan haluttomuutensa olla kuvattavana.

Rangaistavuus ei edellytä, että kuvaaminen olisi loukkaavaa, eikä merkitystä ole esimerkiksi kuvaamisen motiivilla, kuvien sisällöllä tai aiotulla käytöllä. Salakatselua voi olla myös täysin avoin kuvaaminen, jos kohteena oleva ihminen oleskelee kotirauhan suojaamalla alueella ja jos kuva kertoo vain saman minkä voi nähdä silmin kotirauhan piirin ulkopuolelta.

KORKEIN OIKEUS 1985 II 128. Kuvaajan olisi pitänyt hankkia lupa kuvaamiltan henkilöiltä. Yksityisetsivä oli ottanut vireillä olevaan riitajuttuun valokuvia omakotitalon aitaamattomalla piha-alueella oleskelevasta asianomaisesta ja hänen perheestään.

2726/YLE/99. Aukkaalta saatu kuvauslupa oli riittävä, eikä toimituksen tarvinnut hankkia asunnon omistajan lupaa kuvaamiselle tai kuvatus materiaalin esittämiselle. Omaisuuden kuvaamista ei voinut pitää myöskään salakatseluna, vaikka ohjelmaan oli kuvattu asunnon haltijan kotipiirin ohella myös muita rakennuksen tiloja. Juttu kertoi asunnottomien elinoloista.

3011/YLE/01. Tv-kameran luovuttaminen ulkopuoliselle kuvaajalle oli perusteltua kuva-aineiston hankkimiseksi, kun ohjelman tekijät eivät itse päässeet kuvauspaikalle. Juttu käsitteli oppilajasuntoloiden turvallisuutta.

Kotirauhan suojaamien alueiden sijasta journalistinen tiedonhankinta ja kuvaaminen keskittyvät useimmiten julkisrauhan suojaamiin alueisiin ja tiloihin, joissa työskentelee tai oleskelee ihmisiä. Kuvaamiselle ei ole esteitä, jos tiloihin on vapaa pääsy eikä kuvaamisella loukata kuvattavien yksityisyyttä. Kuvausoikeudessa onkin kysymys perusoikeuden mukaisesta sananvapaudesta, jolloin yksityiselämää voidaan suojata salakatselulta ja -kuvaamiselta vain välttämättömistä syistä. Esimerkiksi yhtiökokouksen osakkaat voivat kuvata toisia osallistujia, koska omistajuus ei sellaisenaan ole loukkaava yksityiselämän tieto. Sitä vastoin asiointi lääkärin vastaanotolla liittyy terveydentilaa koskevaan yksityiselämän tietoon, jolloin kuvaaminen edellyttää asiakkaan lupaa.

Menettelyn hyväksyttävyyteen vaikuttaa se, missä määrin kuvaamisella loukataan henkilöä ja kuinka hyvin hän on pystynyt varautumaan tilanteeseen. Yllätyksellisyyden ohella tilanteen arviointiin vaikuttaa kuvattavan esittämä kielto ja mahdollisuus poistua tilanteesta, kuvaajan ja kuvattavan välinen suhde sekä kuvaamisen tarkoitus. Yllättävä kuvattavaksi joutuminen voi hämmentää varsinkin julkisuuteen tottumattomia.

4367/YLE/10. Tv-utisiin kuvattu asiakaspalvelija oli työpaikkansa ulko-ovella vastannut toimittajan kysymyksiin esimiehensä tavoitettavuudesta. Yrityksen sisäänkäynti oli julkinen paikka, eikä asiakaspalvelijan työ liittynyt kantelijan yksityiselämään. Hänen vastauksillaan oli merkitystä ohjelmassa, jossa kerrottiin toimittajan vaikeuksista hankkia tietoja julkisuutta välttelevältä pikavippiyritykseltä.

TIEDONHANKINTA

Yksityiset kuvauskiellot eivät täytä perusoikeuden rajoittamisen edellytyksiä, eikä kuvauskieltoa voida perustella tilojen omistusoikeudella yleisölle avoimissa tiloissa, kuten tavaratalossa tai ravintolassa. Asia voi kuitenkin muuttua, jos kuvaaminen tosiasiaa häiritsee tilojen varsinaista käyttöä. Tällöin tilan haltija voi keskeyttää kuvaamisen poistamalla kuvaajan paikalta.

Viranomaiset voivat rajoittaa julkisella paikalla tapahtuvaa kuvaamista esimerkiksi turvallisuussyistä. Sananvapauden näkökulmasta toimittajien työskentelymahdollisuudet olisi kuitenkin turvattava myös tämäntapaisissa tilanteissa. Heidän olisi päästävä kuvaamaan kiinnostavia tapahtumia myös alueille, jonne suuri yleisö ei pääse.

EIT 20.10.2015. Mielenosoitusta kuvanneen lehtikuvaajan sananvapautta ei loukattu, vaikka hänet oli otettu niskoittelun seurauksena kiinni lähes 18 tunniksi. Kuvaaja oli kieltäytynyt noudattamassa poliisin poistumiskomentoa väkivaltaiseksi yltyneessä tilanteessa. Ihmisoikeustuomioistuimen mielestä viranomaisten ratkaisut olivat oikeassa suhteessa epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämistä koskevaan tarkoitukseen. Poliisi ei ollut tahallaan pyrkinyt estämään median journalistista työtä tai pimittämään julkisuudelta tietoja poliisin toiminnasta mielenosoituksessa. Kuvaaja sai pitää mielenosoituksesta jo ottamansa valokuvat, eikä niiden käyttöä myöskään rajoitettu.⁸⁷

Salakuvaaminen on herättänyt uudenlaista keskustelua journalistisessa tiedonhankinnassa yleistyneistä *drooneista* eli kauko-ohjattavista kameralennokeista. Maanpäälliseen kuvaamiseen verrattuna kuvattavien kohteiden on vaikeampi varautua ilmasta tapahtuvaan tarkkailuun ja vaikuttamaan omaan käyttäytymiseensä. Myöskään kuvaaja ei pysty edeltä käsin tunnistamaan kaikkia kuvatuksi tulevia yksityiskohtia, joiden esittäminen voi jälkikäteen osoittautua kiusallisiksi kuvatuille. Droonien viranomaissääntely koskee pelkästään lennokkien turvallista käyttöä. Toiminnan lainmukaisuutta valvova Traficom ei puutu kuvaamiseen, jossa on kysymys sananvapaudesta ja siihen liittyvästä tiedon hankinnasta.

Salakuuntelu

Rikoslain salakuuntelusäännöksellä kielletään puheen, keskustelun tai muunlaisen yksityiselämästä aiheutuvan äänen luvaton kuuntelu ja tallentaminen. Salakuuntelu voi aiheuttaa yksityisyydensuojalle

⁸⁷ Käräjäoikeudessa oli aiemmin jätetty niskoitellut kuvaaja rankaisematta teon vähäisyyden perusteella. Hän kuitenkin ihmetteli sitä, että hänen pidättämistään ei nähty työskentelyn estämisenä ja että poliisi sekoitti hänet mielenosoittajiin huolimatta lehdistökortista ja kameravarustuksesta.

TIEDONHANKINTA

salakatselua suurempia ongelmia, koska se voi samalla paljastaa hyvinkin yksityiskohtaisia ja arkaluonteisia tietoja henkilöiden sanomisista ja tätä kautta myös ajatuksista. ⁸⁸

Salakuuntelun lainvastaisuus ei rajoitu pelkästään kotirauhan piiriin, vaikka suoja onkin heikompi sen ulkopuolella. Rangaistavuus edellyttää olosuhteita, joissa puhujan ei ole ollut syytä epäillä ulkopuolisten kuuntelevan häntä. Hänen edellytetään tarkkailevan omaa esiintymistään pystyäkseen varmistumaan siitä, että ulkopuolisia kuulijoita ei ole lähistöllä.

Rikoslain ja Journalistin ohjeiden mukaan salakuuntelua ei ole sellaisen puheen tallentaminen, joka on tarkoitettu tallentajan tietoon. Esimerkiksi haastatteleva toimittaja ei ole vuorovaikutustilanteessa ulkopuolinen ja voi tallentaa käymänsä keskustelun, vaikka vastapuoli ei siitä tietäisi tai olisi antanut tallentamiselle lupaa. Menettely ei ole paheksuttavaa myöskään eettisesti, jos haastateltava on tiennyt puhuvansa juttua tekeväälle toimittajalle. Nauhoitus auttaa toimittajaa siteeraamaan tarkasti haastateltavan sanomisia. Lisäksi toimittajan kysymysten ja haastateltavan vastausten autenttinen esittäminen karsii toimittajan virheellisiä tulkintoja haastateltavan sanomisista.

KORKEIN OIKEUS 1981-II.-182. Henkilö ei ollut syyllistynyt salakuunteluun, kun hän oli omassa asunnossaan äänittänyt läsnäolleiden tietämättä keskustelun, johon oli itsekkin osallistunut.

Haastattelun myös luvaton taltiointia voidaan perustella tietojen tarkkuuden lisäksi ilmaisun autenttisuudella ja sillä, että nauhoittamisesta tietämätön lähde ei jännitä kysymyksiin vastaamista. Toisaalta nauhoittamisesta tietävä haastateltava pystyisi artikuloimaan paremmin sanomisiaan. Luvattomasta tallentamisesta kertominen jutussa voi myös turhaan dramatisoida jutussa kerrottuja tietoja.

3044/PL/01. Puhelinhaastattelun taltiointi siitä ilmoittamatta ja haastattelun stilisoimaton julkaiseminen lehtijutussa eivät rikkoneet hyvää journalistista tapaa. Neuvoston mielestä päätoimittajalla oli ollut perusteita olettaa, että haastattelun nauhoittamisesta tiennyt viranhaltija olisi jättänyt kertomatta olennaisia tietoja kysytystä asiasta. Haastattelun sanatarkka litterointi auttoi lukijoita myös arvioimaan haastatellun julkista toimintaa.

⁸⁸ Esimerkiksi koiran haukunta, talouskoneen ääni tai radion musiikki ei normaalisti aiheudu yksityiselämästä, vaikka syntyykin kotirauhan suojaamassa paikassa. Sitä vastoin perheriidasta aiheutuvien tai rakkauselämään liittyvien äänien oikeudeton tallentaminen täyttäne salakuuntelun tunnusmerkit.

TIEDONHANKINTA

5148/SL/13. Haastateltavalle ei tarvinnut kertoa keskustelun nauhoittamisesta, kun tarkoitus oli varmistaa kommenttien mahdollisimman tarkka julkaiseminen. Nauhoituksesta oli käynyt selvästi ilmi toimittajan tarkoitus hankkia haastateltavalta vahvistusta jutussa käsitellyn yrityksen tulevista YT-neuvotteluista.

Taltioidun materiaalin hyväksyttävä käyttäminen jutussa riippuu JSN:n aiempien tulkintojen perusteella siitä, julkaistaanko haastattelu litteroituna lehdessä vai autenttisena äänitteenä tai videona. Journalistin ohjeissa äänitteen autenttiseen esittämiseen viitataan julkaisuvälineen kertomista koskevana toimittajan veloitteena. Haastateltavan on saatava tietää, jos hänen ääntään käytetään radiossa, televisiossa tai verkossa, vaikka tämän laiminlyönnin seurauksena äänitteen esittämistä ei voitaisikaan kieltää. Menettelyn arvioinnissa ei ole välttämättä merkitystä, onko haastateltava tiennyt vastaavansa juttua tekevän radiotoimittajan kysymyksiin.

5979/YLE/15. Radiotoimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun haastatellulle ei ollut kerrottu nauhoitetun materiaalin käyttämisestä uutis- ja aamulähetyksissä. Toimittaja oli olettanut haastatellun kunnanhallituksen varapuheenjohtajan ymmärtäneen äänensä esittämisen radiossa. Tämä oli aluksi kieltäytynyt kommentoimasta toimittajan kysymää asiaa, mutta oli kuitenkin vastannut saamiinsa kysymyksiin. Eriävän mielipiteen mukaan haastateltavan olisi pitänyt ymmärtää, että hänen radiotoimittajan kanssa käymänsä keskustelu voitiin esittää autenttisena äänitteenä. Poliitikko oli vastuussa kysytystä asiasta, ja hän myös tiesi keskustelewansa juttua tekevän toimittajan kanssa.

4087/YLE/09. Ohjelmaan oli liittynyt äänitettyjä lainauksia haastattelusta, vaikka menettelystä ei ollut kerrottu haastateltavalle erikseen ja vaikka toimittaja oli nimenomaan luvannut käyttää jutussa vain haastateltavan kertomia tietoja. Menettely johti neuvoston huomautukseen. Eriävän mielipiteen mukaan tietojen esittämistapaa koskeva laiminlyönti ei ollut ohjelman yhteiskunnallisen merkityksen rinnalla niin merkittävää, että yksin sen perusteella olisi rikottu hyvää journalistista tapaa. Toimittajan antama lupaus haastateltavan lausuntojen käyttämisestä pelkästään "tietoina" oli kuitenkin tulkinnanvaraista, ja haastateltavalle olisi pitänyt kertoa tarkemmin, oliko kyse haastattelusta vai taustakeskustelusta.

5 JUTUN TOTEUTUS

Julkaisemista edeltävässä, jutun toteutukseen liittyvässä vaiheessa toimitus pyrkii varmistumaan jutun riittävästä lähdekritiikissä ja siitä, että jutun tiedot ovat paikkansapitäviä tai muuten perusteltuja. Todenmukaisuuden varmistaminen on tärkeää etenkin arvioitaessa nimettömien henkilölähteiden kertomia tietoja. Haastatellulle on tärkeää saada tarkastaa häntä käsittelevän jutun asianmukaisuus.

JOURNALISMIN TODENMUKAISUUS

Lähteiden käyttö

Henkilölähteiden luotettavuus

Tallenteiden ja datan luotettavuus

Havainnoinnin luotettavuus

PAIKKANSAPITÄVÄ JUTTU

Faktapohjainen kerronta

Mielikuvapohjainen kerronta

Journalistiset tulkinnat

Fiktiiviset esitykset

TIETOJEN VARMISTAMINEN

Varmistuksen osoittaminen

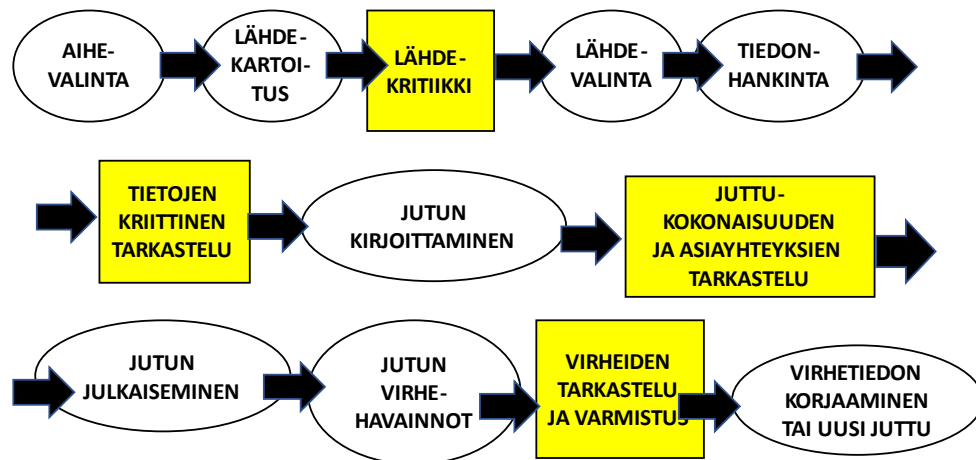
Haastattelun tarkastaminen

Journalismin todenmukaisuus

Lähteiden käyttö

Journalismin yksi tärkeimpiä piirteitä on kerrottujen tietojen paikkansapitävyys. Journalistin ohjeissa tämä korostuu toimitusten velvollisuutena todenmukaiseen tiedonvälitykseen. Velvoite koskee käytännössä kuitenkin vain tietojen paikkansapitävyyttä, sillä esimerkiksi tulkinnalliset vaatimukset tietojen olennaisuudesta tai monipuolisuudesta vaikeuttaisivat merkittävästi toimitustyötä. Käsittelyn monipuolisuutta voidaan joka tapauksessa parantaa aiheen jatkoseurannalla.

Todenmukaisuuden vaatimus keskittymällä pelkästään jutun faktoihin ei välttämättä tarjoa riittävän kokonaisvaltaista kuvaa toimituksen käsittelemästä asiasta. Toimitustyössä olisikin tärkeää tarkastella erikseen jutussa hyödynnettäviä lähteitä, lopputuloksen kokonaisuutta, tietojen keskinäisiä asiayhteyksiä ja jutun mahdollisia virheitä.⁸⁹

KUVIO 2. ”Journalistinen totuusprosessi”.

Tilannetta voidaan hahmottaa eräänlaisen ”journalistien totuusprosessin” avulla (kuvio 2)). Jutun tavoittelemaan ”journalistiseen totuuteen”

⁸⁹ Heikki Kuutti: Journalistisen työprosessin jäljillä Media & Viestintä 3-4/2017

JUTUN TOTEUTUS

vaikuttaa jo lähtökohtaisesti, kuinka valittu aihe ja sen käsittelyssä tarvittava tiedonhankinta on rajattu. Lähteiden kartoitukseen pohjautuvassa *lähdekriittisessä tarkastelussa* jutun mahdollisia lähteitä voidaan arvioida esimerkiksi tunnistettavuuden, edustavuuden, merkittävyyden, olennaisuuden, riippumattomuuden ja asiantuntemuksen pohjalta. Toimittajan tavoitteena on kehitellä, tavoitella ja hyödyntää riittävän tasokkaita lähteitä voidakseen esittää niille selvitetävän asian kannalta relevantteja kysymyksiä.

Tiedonhankintaa seuraavassa *tietojen kriittisessä tarkastelussa* pyritään varmistumaan niiden luotettavuudesta, tuoreudesta, täsmällisyydestä, riittävydestä ja todistusvoimasta. Toimittaja voi hyödyntää juttuun valitsemiaan tietoja ”kiistämättöminä” faktoina tai perusteltuina oletuksina asioiden tilasta.

Jutun kirjoittamista seuraavassa, mutta julkaisemista edeltävässä *Juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelussa* arvioidaan jutun sisältämien tietojen painotuksia, asiayhteyksiä ja keskinäistä yhteensopivuutta. Virheellisten painotusten seurauksena juttuun saattaa sisältyä aiheen kannalta vähemmän merkittäviä tietoja merkittävien kustannuksella. Tiedoilla on oltava myös riittävä asiayhteys käsiteltävään aiheeseen, jotta toisiinsa kuulumattomia tietoja ei rinnasteta väärin perustein toisiinsa tai synnytetä asioiden välille epätodellista kausaliteettia.

Jutun julkaisemisen ja mahdollisten virheiden havaitsemisen jälkeen *virheiden tarkastelua ja varmistamista* koskevassa työprosessin päätösvaiheessa selvitetään epäilyt tietojen paikkansapitävyydestä ja virheiden merkittävydestä. Asiavirheiden sijasta kyse voi olla toimittajan jutussa esittämistä mielipiteistä tai tulkinnoista, joita ei voida korjata virhetietoina.

Jutun todenmukaisuuteen vaikuttaa myös median uutiskilpailu. Julkaisemisen nopeutta saatetaan korostaa tietojen paikkansapitävyyden kustannuksella, ja etenkin verkkojuttujen virheet leviävät jakamisten seurauksena internetissä nopeasti. Julkaisupaineen seurauksena jalotkin eettiset periaatteet voivat median omien kaupallisten tavoitteiden varjoon, jolloin lähdekritiikin luotettavuus ja kerrottujen tietojen paikkansapitävyyden arviointi jäisi yleisön omalle vastuulle.⁹⁰

⁹⁰ Toimittaja saattaa mieltää työnsä omaan henkilökohtaiseen moraaliin pohjautuvaksi vaistonvaraiseksi toiminnaksi. Toisaalta ”talon tavat” ohjaavat myös yksilöetiikkaa, eikä toimittajien henkilökohtainen etiikka voi olla ristiriidassa uutisvälineen linjan kanssa. Laura Juntunen: Journalistinen etiikka kriisissä. Media ja Viestintä 2/2009

JUTUN TOTEUTUS

Lähdekritiikki. Huolellisen lähdekritiikin avulla toimitukset onnistuvat karsimaan jo ennakolta epäluotettavista lähteistä aiheutuvia virheitä. JSN arvioi lähdekritiikin toteutumista usein lähteiden lukumäärällä ja monipuolisuudella, mutta ei ota kuitenkaan kantaa niiden käyttökelpoisuuteen tai hyödyllisyyteen.

4234A+B/KL/09. Kannabiksen käytön yleistymistä ja laillistamista käsittelevä juttu oli perustunut rikollisuuden, lääketieteen ja kasvatustieteen paikallisten asiantuntijoiden tietoihin ja mielipiteisiin. Haastateltavan aseman perusteella toimituksella oli ollut riittävät perusteet luottaa kertomiensa tietojen paikkansapitävyyteen. Neuvosto ei voinut kuitenkaan tulkitä lääketieteellisiä termejä tai arvioida tieteellisten tutkimusten tai mielipiteiden oikeellisuutta.

Lähdekriittisyyden arviointi muuttuu kuitenkin haasteelliseksi, jos käsiteltävään aiheeseen liittyy kiistanalaisia piirteitä ja vaihtelevia näkemyksiä. Toimituksen on tunnistettava jutussa käsiteltävät osapuolet ja löydettävä niihin liitettävät tietolähteet pystyäkseen välttämään varauksettomien johtopäätösten tekemiseltä ja jotta käsiteltävästä asiasta voitaisiin rakentaa riittävän monipuolinen kokonaiskuva. Ongelmia voi silti syntyä, jos jutun tiedot pohjautuvat vain yhteen lähteeseen, jolla voi olla oma kytkös käsiteltävään asiaan.

Ylipäättään eettiset ongelmat voi liittyä siihen, kuinka subjektiivisesti tai objektiivisesti ja toisaalta kuinka yksipuolisesti tai monipuolisesti toimittaja kertoo käsittelemistään asioista. Myös hänellä saattaa olla henkilökohtaisia ja omaa puolueettomuutta heikentäviä kytköksiä kertomaansa asiaan.⁹¹

4705/SL/11. Lehden olisi pitänyt perustella jutussa esittämänsä väite niin, että lukijoille olisi selvinnyt, mihin väitettä koskeva tieto perustui. JSN antoi asiassa huomautuksen, koska joutui olettamaan, että väite oli esitetty loukkaamistarkoituksessa eikä asia selvinnyt lehden kanteluun antamassaan vastauksessa. Urheilu-uutisessa oli kerrottu joukkueen pelinjohtajan ostaneen paikkansa. Selkeän korruptioväitteen esittämisen sijasta toimittaja olisi voinut arvioida pelinjohtajan menettelyä joukkueen johtamisessa ja osuutta joukkueen tappiossa.

8062/UL/22. Mikään ei viitannut lähdekritiikin pettämiseen, vaikka jutusta oli käynyt ilmi, että osa esitetyistä näkemyksistä oli vahvistamattomia epäilyjä. Lehti oli pyrkinyt varmistamaan kertomansa tiedot useista henkilölähteistä ja oli kertonut käyttämistään lähteistä yksityiskohtia, joiden perusteella yleisö pystyi arvioimaan niiden luotettavuutta ja mahdollisia motiiveja. Hyvää

⁹¹ Tämän tapaisessa tilanteessa voidaan perustellusti kysyä, kuinka kriittisesti esimerkiksi taloustoimittaja pystyy käsittelemään jutussaan itsensä omistamaa yritystä tai kuinka kriittisesti urheilutoimittaja voi kertoa harrastamastaan ja rakastamastaan lajista.

JUTUN TOTEUTUS

journalistista tapaa ei rikottu, vaikka toimituksen olisikin pitänyt tarkistaa juttunsa väitteet myös arvostelunsa kohteelta.

Henkilölähteiden luotettavuus

JSN ei voi määrittää kovinkaan yleisesti, kuinka tarkasti toimitusten olisi varmistettava hankkimiensa tietojen paikkansapitävyys, vaan asiaa arvioidaan tapauskohtaisesti. Journalismissa on tavanomaista varmistaa yksittäiseltä henkilölähteeltä saatuja kiistanalaisia tietoja jostakin toisesta riippumattomasta lähteestä. Riippumattomuuden varmentuminen voi kuitenkin osoittautua hankalaksi, jos lähteet vain vahvistavat toisiltaan kuulemiaan tietoja tai ovat sopineet yhdessä niiden kertomisesta. Toisistaan riippumattomia lähteitä ei välttämättä ole tai heitä ei tavoiteta.

Henkilölähteiden valintaan vaikuttaa heidän asiantuntemuksensa ohella tavoittamisen helppous ja toimituksen hyvät kokemukset aiemmasta yhteistyöstä. Toisaalta kuka tahansa voi kelvata lähteeksi, jos valinnalla on journalistiset perusteet. Etenkin kiistanalaisessa tilanteessa toimituksen on tärkeää etsiä käsiteltävään asiaan kriittisesti suhtautuvia henkilöitä ja tuoda esiin myös vastakkaisten osapuolten näkemykset.

5247/YLE/13. Silminnäkijän kertomusta ei voinut kiistää sen perusteella, että jutussa väitetyistä pahoinpitelyistä ei ollut tehty rikosilmoitusta. Jutussa kerrottiin musiikkifestivaalin järjestysmiesten potkineen yleisöä turva-aidan kaatumisen jälkeisessä tilanteessa. Samassa yhteydessä kuultu festivaalijärjestäjä kiisti tapahtumaan liittyneen väkivaltaa. Hän sai vastata silminnäkijän esittämiin väitteisiin heti jutun otsikossa ja perustella näkemyksiään myös uutisen sisällössä.

5696/PL/14. Huomautuksen saanut lehti oli sivuuttanut journalistisen lähdekritiikin jutussaan, kun kaksi homeopatian ammattilaista oli saanut kertoa näkemyksiään sairauksien hoidosta. JSN:n mielestä juttu olisi ollut ongelmattomampi, jos siinä olisi käsitelty homeopatiaa myös kriittisestä näkökulmasta. Eriävän mielipiteen mukaan jutun keskeinen sisältö oli koostunut asiantuntijoiden mielipiteistä, joita he saivat esittää ja joita lehti sai julkaista.

6274/SL/16. Uskonnollisesta yhteisöstä ja sen pastorista kertovassa jutussa oli kyseenalaistettu hänen kertomansa ihmekokemukset. Kriittinen käsittely oli JSN:n mielestä perusteltua ja asiallista. Pastorin mielestä myös hänen mielenterveyttään oli kyseenalaistettu, eikä jutussa olisi saanut haastatella yhteisöä jo aiemmin arvostellutta henkilöä.

Haastateltavan motiivit. Henkilölähdettä saattaa motivoida yhteistyöhön kysytyn tiedon tärkeys, epäkohdan korjaaminen julkisuuden kautta tai henkilökohtaisen medianäkyvyyden hankkiminen uutislähteenä. Kriittinen suhtautuminen tietolähteisiin on erityisen tärkeää, kun käsitellään kiistanalaisia asioita, joiden kertomisen taustalla voi olla lähteen oma hyötyminen tai jutun kohteen vahingoittaminen.

JUTUN TOTEUTUS

JSN onkin arvioinut lähdevalintoja pitkälti sen perusteella, missä määrin toimitukset ovat tunnistanee lähteen omat tavoitteet ja miten lähteen käyttöä on perusteltu jutussa. Intressikytkennän sivuuttamista ei korvaa toimittajan henkilökohtainen vakuuttuneisuus siitä, että yleisö pystyy muodostamaan oman käsityksensä lähteen luotettavuudesta tästä kerrottujen tietojen pohjalta.

2162/PL/95. Haastateltujen elinkeinonharjoittajien väitteitä ei arvioitu kriittisesti, ja juttujen nähtiin edistäneen heidän toimintaansa. Jutuissa ei myöskään kerrottu toimituksen pyrkimyksistä tarkistaa esittämiensä väitteiden paikkansapitävyyttä.

5383/SL/13. Kun esitutkinta oli käynnistynyt ulkopuolisesta rikosilmoituksesta eikä viranomaisen aloitteesta, toimituksen olisi pitänyt selvittää erityisen huolellisesti rikosilmoituksen tehneen mahdollinen vahingoittamistarkoitus. JSN:n langettavaan päätökseen johtanut juttu kertoi syyttäjän päätöksestä lopettaa asian esitutkinta. Uutisen perusteella epäilty voitiin tunnistaa, ja hän joutui kohtuuttoman kielteiseen julkisuuteen.

4400/SL/10. Juttu oli rakentunut jo perusteiltaan virheellisten tietojen varaan, kun toimitus oli jättänyt tarkistamatta saamansa uutisvihjeen taustoja. Huomautuksen saaneessa jutussa haastateltu ennätysuuren lottopotin voittaja paljasti heti jutun julkaisupäivänä hämänneensä toimitusta. Hänen tarkoituksenaan oli ollut perättömän mediajulkisuuden hankkiminen.

Lähteiden kytkökset voivat vaarantaa myös tiedotusvälineen oman puolueettomuuden käsittelemässään asiassa. Yleisön on tärkeää saada tietää myös toimittajien käyttämien asiantuntijalähteiden mahdollisista sidonnaisuuksista.

4427/AL/10. Lehti sai toiminnastaan huomautuksen, kun se ei ollut toiminut riittävän lähdekriittisesti käyttäessään perintöriitajuttunsa asiantuntijana toisen osapuolen sukulaista ja neuvonantajaa.

7730/YLE/21. Tilaustutkimusta koskevan maininnan kertomatta jättäminen ei ollut vaarantanut ratkaisevasti jutun lähdekritiikkiä, vaikka tutkimuksen tilaajan ja tekijän taustoista olisikin ollut hyvä kertoa yleisölle.

Tutkimuksessa esiteltiin kolme vaihtoehtoista mallia hakuumäärien talousvaikutuksista metsäalalle.

Ulkopuoliset ilmiannot ja tietovuodot saattavat vaikuttaa merkittävästi toimitustyön aihevalintoihin. Journalistin ohjeissa ei kuitenkaan erikseen käsitellä näin hankittujen tietojen hyödyntämistä muuten kuin että menettely edellyttää erityisen huolellista lähdekritiikkiä. Varsinkin *shekkivihkojournalismissa* maksettavat mittavat palkkiot saattavat johtaa siihen, että lähteet liioittelevat kertomiaan tietoja ja vääristävät näin niiden paikkansapitävyyttä. Toimivaltansa puitteissa JSN ei voi kuitenkaan ottaa kantaa toimitusten lähteittensä kanssa tekemiin taloudellisiin sopimuksiin, vaikka rutiininomaiset tiedoista maksamisen käytännöt voivatkin heikentää journalismin luotettavuutta.

Anonyymilähteiden luotettavuus. Tietojen luotettavuuden varmistaminen on erityisen tärkeää, kun toimitukset hyödyntävät lähdesuojattuja anonyymilähteitä. Nimetön lähde on julkisuusvastuunsa kannalta tavallaan ”säätelemätön”. Lähdesuojansa turvin hän saattaa jutun kohteesta perättömiä ja tätä vahingoittavia tietoja, joiden julkaisemisesta vastaavat kuitenkin yksin toimittaja ja tiedotusväline. Toisaalta lähteen alhaistenkaan motiivien ei tarvitse vaikuttaa häneltä hankittujen tietojen hyödyntämiseen, jos tiedot ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä ja niiden paikkansapitävyydestä on pystytty varmistumaan erikseen.

Anonyymilähteen käyttämisestä on vaikeampaa perustella yleisölle kuin jos lähde esiintyisi jutussa omalla nimellään. Nimettömän lähteen käyttö synnyttää herkästi epäilyjä myös hänen kertomiensa tietojen tarkkuudesta. Yleisö ei pysty varmistumaan välttämättä edes siitä, onko lähde todellinen. Myöskään jutun kohde ei välttämättä pysty arvioimaan, mihin anonyymilähteen esittämät väitteet viime kädessä perustuvat voidakseen kommentoida niitä. Myös jutun jatkokeskustelusta tulee hankalaa, kun yleisö ei tiedä riittävästi kerrottujen asioiden taustoista tai ei pysty arvioimaan lähteen asiantuntemusta. Oman uskottavuutensa säilyttämiseksi toimituksen pitäisikin pystyä perustelemaan nimettömän lähteensä käyttö tietojen merkittävyydellä ja paikkansapitävyydellä.

3870/SL/08. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun jutun kohde ei ollut voinut puolustautua epämääräisiltä syytöksiltä eikä yleisö pystynyt arvioimaan lähteen luotettavuutta. Toimitus ei ollut myöskään yksilöinyt riittävästi nimettömän lähteensä esittämiä väitteitä. Toisaalta neuvostokaan ei voinut arvioida näytön riittävyyttä ilman että lähteen olisi pitänyt samalla paljastua. Eriävän mielipiteen mukaan hyvää tapaa ei rikottu, koska jutussa käsitelty henkilö olisi voinut kertoa näkemyksensä samassa yhteydessä.

Toimitukset ovat pyrkineet varmistumaan anonyymilähteen kokemusten ja väitteiden paikkansapitävyydestä erilaisilla käsiteltävään asiaan liittyvillä dokumenteilla. Jutussa on esimerkiksi mainittu erikseen, että toimitus on tutustunut lähteen asiassa käymään kirjeenvaihtoon, tekemiin sopimuksiin tai maksamiin laskuihin ja maksukuitteihin.

Tallenteiden ja datan luotettavuus

Asiakirjat ja muut kirjalliset aineistot. Henkilölähteiden lisäksi toimitustyössä hyödynnetään tyypillisesti erilaisia tallennepohjaisia aineistoja. Niiden luotettavuutta voidaan perustella yleensä tietojen virallisuudella ja säilymisellä muuttumattomina. Esimerkiksi viranomaisten asiakirjojen journalistista käyttökelpoisuutta korostaa laatijoiden virkavelvollisuus kirjata paikkansapitäviä sisältöjä. Henkilölähteistä poiketen tallenteet ovat ”journalistisesti kestäviä” koska ne eivät unohda tai muista väärin kertomiaan asioita tai muuta niitä koskevia mielipiteitään. Muistiot ja pöytäkirjat laaditaan usein

JUTUN TOTEUTUS

välittömästi niiden kuvailemien tapahtumien kanssa. Asiakirjoja ei myöskään muotoilla pr-aineistojen tavoin julkisuuteen vaikuttamiseksi. Asiakirjojen virkamieskieli ja hallinnollinen tarkoitus voivat kuitenkin vaikeuttaa niiden journalistista hyödyntämistä. Aineistoihin sisältyy usein vain tiettyjä ennalta määriteltyjä asioita, eikä kaikkea toimittajien jutuissaan tarvittavaa tietoa.

4554/SL/11. Jutun mahdollisia virheitä ei tarvinnut korjata, koska toimituksella oli ollut riittävät perusteet luottaa viranomaislähteistä saamiensa tietojen paikkansapitävyyteen. Myöskään kantelija ei pystynyt perustelemaan väitteitään tietojen paikkansapitämättömyydestä.

5246/SL/13. Konserttitapahtuman meluongelmasta kertoneen toimituksen katsottiin voivan luottaa viranomaisilta saamiinsa tietoihin. Neuvosto piti kohtuumattomana sitä, että tietojen tarkistamiseksi toimituksen olisi pitänyt kuulla samanaikaisesti myös konsertin järjestäjää.

Erityisiä luotettavuusongelmia voi aiheutua verkkoaineistojen käyttämisestä. Verkkotiedon alkuperä jää epämääräiseksi, jos sen tuottajaa ei pystytä tunnistamaan. Lisäksi tiedot voivat olla vanhentuneita, sepitteellisiä tai ideologisesti värittyneitä. Verkkoaineistojen vaivaton saatavuus ja käyttö voivat myös ”jähmettää” journalistista tiedonhankintaa ja heikentää toimittajien tarvetta selvittää asioita tarkemmin muista lähteistä.

6646/SL/17. Verkkojuttu oli perustunut internetissä levitettyyn sepitteelliseen kertomukseen, jonka mukaan afrikkalainen pastori oli joutunut krokotiilien syömäksi yritettyään kävellä veden päällä. Lehti sai huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun toimitus ei ollut oikaissut asianmukaisesti tekemiään virheitä, vaan oli poistanut jutun verkosta kertomatta tästä yleisölle. Vaikka kertomus ei pitänytkaan paikkaansa, neuvosto ei löytänyt perusteita kantelijan esittämälle väitteelle siitä, että juttu olisi julkaistu uskovaisten halventamiseksi.

Sosiaalisen median, kuten Facebookin sisällöt ovat tavanomaista journalistista lähdeaineistoa, jota toimittajat voivat hyödyntää muiden lähteiden tavoin Journalistin ohjeiden sallimissa rajoissa. Toimitusten on kuitenkin arvioitava lähteiden riittävyttä, tietojen julkaisijaa ja hänen omaa rooliaan some-keskustelussa.

4888/SL/12. Lehdellä oli ollut perusteet kertoa kunnallista päätöksentekoa arvostellen kantelijan Facebook-kommenteista, jotka olivat poikkeuksellisen kärjekkäitä ja herättivät huolta hänen kritisoimissaan päättäjissä. Toimituksella ei ollut myöskään syytä epäillä Facebook-ryhmässä julkaistujen kommenttien aitoutta tai tarvetta ottaa yhteyttä niiden kirjoittajaan. Lehti oli kertonut FB-kommenttien sisällöstä, mutta ei ollut maininnut kannalleesta kommentoijasta mitään sellaista, mitä hän ei olisi aiemmin itse kertonut kyseisessä ryhmässä.

Data-aineistot. Kirjallisten aineistojen ohella journalismissa hyödynnetään enenevässä määrin myös digitaalisia data-aineistoja.

JUTUN TOTEUTUS

Vaikka *datajournalismi* ei lähtökohtaisesti poikkea perinteisestä toimitustyöstä, näkemys tietotekniikan kaikkivoipaisuudesta voi synnyttää omia ongelmiaan journalismin luotettavuudelle. Kyse voi olla paitsi hankitun datan alkuperästä ja riittävydestä myös vaihtoehdoisen tiedonhankinnan laiminlyönnistä. Datan journalistisesta käytöstä ei ole toistaiseksi kuitenkaan kanneltu Julkisen sanan neuvostolle.

Datan hyödyntämisessä on olennaista ymmärtää, mitä selvitettävästä asiasta voidaan tuoda esiin nimenomaan datan avulla. Dataa ei saa pakottaa kertomaan enempää kuin mihin se oikeasti pystyy. Asianmukaisten johtopäätösten varmistamiseksi toimituksen onkin tärkeää kartoittaa myös mahdollisuudet vaihtoehtoisille tulkinnoille.⁹²

Datalla on oltava riittävä yhteys sen kertomaan asiaan. Toimituksen viranomaiselta hankkima data voi olla karsittua tai se on tallennettu vain jotakin yksittäistä tehtävää varten. Omiin tarkoituksiinsa dataa keräävät viranomaiset tekevät siitä vain yksittäisiä poimintoja analysoimatta sitä sen tarkemmin. Vastaavasti toimittajien journalistiset datatarpeet ovat usein monipuolisempia ja viranomaisten näkökulmasta jopa yllättäviä.

Datan puutteellinen kattavuus heikentää merkittävästi sen journalistista hyödyntämistä. Tunnettu sanonta *garbage in, garbage out* kuvaa osuvasti virheellisen datan vaikutusta jutun lopputulokseen. Toimitustyössä onkin kiinnitettävä erityistä huomiota lähdeaineistoon sisältyvään *likainen dataan*, kuten puuttuviin tietokenttiin tai niistä puuttuvaan dataan. Data on saattanut manipuloidua, kun sitä on tallennettu, siirretty tai rekisteröity tai jos datan tietokenttien ja tietokantojen väliset yhteydet ovat muista syistä kadonneet tai sekoittuneet. Esimerkiksi yksittäistä henkilöä koskeva data voi koskea samannimistä eri henkilöä.

Kirjallisten aineistojen tavoin myös datan luotettavuutta lisää viranomaisten velvoite vastata hallinnoimansa datan paikkansapitävyydestä. Datan etuna on muiden tallenteiden tavoin säilyvyys ja lähes reaaliaikainen tallentaminen viranomaisten oman toiminnan kuten valvonnan tai mittausten yhteydessä. Dataa ei ole myöskään muotoiltu julkisuutta varten vaan lakisääteisten viranomaistoimintojen hoitamiseksi. Toimitusten hankkimisiin

⁹² Ongelmaksi voi muodostua esimerkiksi muuttujien välisen kausaliteetin osoittaminen, jos analyysin tulokset voivat viitata useampaan taustatekijään, eikä yksittäisten poissulkeminen ole mahdollista. Esimerkiksi jutussa käsiteltyjen poikkeuksellisen laajojen sairaalakuolemien taustalla on saattanut vaikuttaa potilaiden jo lähtökohtaisesti heikompi terveydentila. Kyse ei olisi silloin ainakaan siitä, että viranomaiset olisivat laiminlyöneet potilasturvallisuuden valvonnan.

JUTUN TOTEUTUS

henkilörekistereihin voi kuitenkin sisältyä arkaluonteisia yksityiselämän tietoja, jos yhteen viranomaisrekisteriin sisältyy useanlaista, erilaiseen käyttötarkoitukseen tallennettua dataa.⁹³

Toisaalta lisäämällä oman toimintansa läpinäkyvyyttä toimitukset voisivat samalla karsia virhetulkintojensa mahdollisuutta. Jutun yhteydessä voikin olla tärkeää selventää hyödynnetyn datan sisältöä, alkuperää ja luonnetta sekä tietoteknisen analysoinnin toteutusta ja laajuutta.

Havainnoinnin luotettavuus

Toimittajan omaehtoinen havainnoiminen on käyttökelpoinen tiedonhankinnan menetelmä, jos tarkkailtavista tilanteista tai henkilöistä pyritään kertomaan jotakin konkreettista, eikä tallenteiden tai henkilölähteiden käyttäminen ole mahdollista tai tarpeellista. Tallennettuja aineistoja ei välttämättä ole edes olemassa tai lähteitä ei tunnisteta tai tavoiteta.

Havainnoinnin luotettavuudelle on olennaista toimittajan pääseminen riittävän lähelle tarkkailemaansa tilannetta joko osallisena tai ulkopuolisena toimijana. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos hän ei osaa keskittyä ”oikeisiin” asioihin, vaan tarkastelee omien ennako-odotusten pohjalta sitä, mitä odottaakin havainnoivansa. Havainnot koskevat toimittajan tulkinnat voivat osoittautua virheellisiksi, jos hän esimerkiksi tekee perusteettomia yleistyksiä henkilön tarkoituksettomasta toiminnasta. Osallistumisella havainnoimaansa tilanteeseen hän saattaa myös puuttua tapahtumien kulkuun omien tarpeittensa pohjalta.

2994/MTV/01. JSN katsoi, että toimitus ei ollut valinnut tarkkailunsa kohteeksi asiakaspaikkojensa ylityksistä epäiltyjä ravintoloita niiden asiakaskunnan rakenteen tai asiakkaiden mieltymysten perusteella. Ravintoloita oli tarkkailtu ja niiden asiakasmääriä laskettu kadun toisella puolella olevasta hotellista. Selvittämällä asiakasmäärät kahtena perättäisenä viikonloppuna toimittajat pystyivät osoittamaan ravintoloiden ylittäneen niiden sallitut paikkamäärät. Kantelija oli epäillyt toimittajien poimineen silmätikuikseen kaksi seksuaalivähemmistöjen suosiossa olevaa ravintolaa tarkoituksena yllyttää viranomaisia puuttumaan niiden toimintaan.

⁹³ Tekijä sai kuulla IRE:n datajournalismin konferenssissa Yhdysvalloissa ongelmaa osuvasti kuvaavan esimerkin, jossa toimitus oli selvittänyt aseluvan haltijoita ja aseiden sijainteja. Lehti oli saanut aseluparekisteriä koskeneen tietopyyntönsä yhteydessä pyytämiensä tietojen lisäksi tietoja aseluvan menettäneistä henkilöistä ja lupaperuutusten perusteista kuten mielenterveysongelmista.

JUTUN TOTEUTUS

Journalistisessa havainnoinnissa on kyse paljastavasta tiedonhankinnasta, jonka tarkoitus on nimenomaan todistaa jotakin uutta jutun kertomasta asiasta. Menettelyä on hyödynnetty ns. *ansajournalismissa*, jossa toimitus testaa rakentamiensa valetilanteiden pohjalta selvittämäänsä asiaan liittyviä ennakko-oletuksiaan, kuten huumausaineiden katumyyntiä. Toimitus voi lisäksi värvätä ulkopuolisia avustajia esimerkiksi testaamaan alkoholijuomien lainvastaista myyntiä alaikäisille. Menetelmän käyttökelpoisuus edellyttää ”tilanteen laukeamista” ja toimittajan ennakko-oletusten varmistumista sen pohjalta. Menettelyn luotettavuutta kuitenkin heikentää ”todellisuuden rakentaminen”, koska havainnoitava tilanne ei ole aito eikä tiedonhankinnassa ole kysymys pelkästään ulkopuolisesta tarkastelemisesta. Tapahtumat ovat toteutuneet virityksen seurauksena eivätkä itsestään.

Tiedonhankinnan hyväksyttävyyys edellyttää toimittajalta jälkikäteistä avoimuutta ja menettelyn kertomista testaamisen jälkeen. Tarkastellulle kohteelle tai sen toiminnasta vastaavalle on tärkeä tarjota mahdollisuus kommentoida testaamisen lopputulosta ennen sen julkaisemista. Luonnollisesti testaamisen edellyttämä mahdollinen lainvastainen menettely on keskeytettävä heti tilanteen lauettua, jotta tiedonhankinnan varjolla ketään ei houkuteltaisi rikolliseen tekoon.

SYTTÄJÄ N.N. Huumausaineiden valeostolla internetistä oli ollut journalistiset perusteet, ja asiaa testannut toimittaja välttyi toimintaansa kohdistuvilta syytteiltä. Helsingin käräjäoikeuden syyttäjän mukaan pyrkimällä osoittamaan internetin käytön myös laittomiin tarkoituksiin, toimittaja oli tv-jutullaan halunnut nostaa epäkohdaksi kokemansa asian julkiseen keskusteluun ja tietoisuuteen. Kyse oli ensimmäisestä poliisin tietoon tulleesta tapauksesta, jossa Suomeen oli tilattu huumeita internetin välityksellä. Toimittaja oli nähnyt paitsi oikeudekseen myös velvollisuudekseen toimia jutun tekemisessä valitsemallaan tavalla. Jutun toteutuksessa oli ollut tärkeää, että journalististen perusteiden olemassaolosta ei syntyisi epäilyjä. Kuvattuaan tilauksensa saapumisen ja testattuaan saamansa muutaman gramman hasis- ja marihuanaerän aitouden, toimittaja oli toimittanut aineet poliisille, joka oli ollut näin pakotettu käynnistämään rikostutkinnan huumausaineiden hallussapidosta. Toimittajan mukaan itseä koskevan rikosilmoituksen tekeminen oli ollut selvää jo juttua suunniteltaessa.

5022/SL/12. Poikkeavilla menetelmillä hankituilla tiedoilla oli yhteiskunnallista merkitystä, kun ammattinsa salaava toimittaja oli osallistunut sukupuolista eheytymistä koskevalle leirille. Jutussa oli myös erikseen perusteltu havainnointiin pohjautunutta tiedonhankintaa. Lisäksi lehti oli julkaissut leirin järjestäjän kannanoton ja lehden menettelyä arvostelleen leirille osallistuneen mielipidekirjoituksen.

Paikkansapitävä juttu

Journalistisen tiedonvälityksen paikkansapitävyyttä voidaan arvioida paitsi juttuun sisältyvien faktojen myös mielikuvien, tulkintojen ja fiktiivisen sisällön perusteella. Luotettavin näistä on pelkkien tosiasioiden kertomiseen perustuva faktapohjainen tiedonvälitys. Juttu voi synnyttää erilaisia mielikuvia, joiden painottaminen ja vaihtelevat keskinäiset yhteydet voivat antaa käsitellystä asiasta erilaisen kuvan eri vastaanottajille. Vastaavasti tulkintoja sisältävät jutut rakentuvat sekä faktoihin että toimittajan mielipiteisiin tai arvioihin, jotka sianmukaisen lopputuloksen saavuttamiseksi on eroteltava toisistaan. Fiktiivisten esitysten kohdalla tosiasioista ei voida edes puhua. Menettely ei synnytä ongelmia, jos yleisö ymmärtää esitystavan luonteen ja välttyttäisiin tahallisesta sepitteiden tai disinformaation levittämisestä.

Faktapohjainen kerronta

Journalismissa kerrottujen tietojen pitäisi olla mahdollisimman tarkkoja. Yksityiskohtien esiintuomisella täsmennetään kerrottavaa asiaa ja tehdään siitä ymmärrettävä. Julkisen sanan neuvosto on arvioinut ennen kaikkea kerrottujen tietojen tarkkuutta, jutun otsikointia ja kuvituksen paikkansapitävyyttä. Journalistin ohjeissa edellytetään erikseen, että otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esittelyille on löydyttävä katetta jutun sisällöstä. Ongelmia ei pääsääntöisesti synny, jos tiedot pitävät paikkansa ja niiden julkaiseminen on tärkeää asiakokonaisuuden kannalta. Yksityiskohtien liiallinen kertominen voi kuitenkin vaarantaa yksityisyyden suojan esimerkiksi rikosuutisissa.

2969/YLE/00. Puutteellinen kuvaus asian taustoista oli asettanut kantelijan kielteiseen valoon. Kertomatta jätetyn seikan painoarvo tv-jutussa oli kuitenkin vähäinen ohjelmakokonaisuuden kannalta. Neuvosto ei ryhtynyt asiassa enempiin toimenpiteisiin, kun kantelija ei ollut pyrkinyt käyttämään vastineoikeuttaan.

3577/SL/06. Lehti uutisoi yksityiskohtaisesti jäihin vajonneen viimeisistä hetkistä ja hänen turhiksi jääneistä pelastautumisyrityksistä. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, koska lehden menettelyllä ei vaarannettu uhrin hienovaraista kohtelua tai muutoinkaan aiheutettu lisäkärsimystä läheisille.

Otsikointi. Otsikolla korostetaan jutun lukuarvoa ja houkutellessaan lukijoita. Otsikoilta ei edellytetä yksiselitteisyyttä, eikä niiden tarvitse kertoa kattavasti kaikkea, jos jutun sisällöstä selviää, mistä kerrotussa asiassa on tosiasiallisesti kysymys. Myös yleisön odotetaan perehtyvän jutun kokonaisuuteen saadakseen asiasta riittävän todenmukaisen käsityksen. Ongelmallisia voivat kuitenkin olla verkkojuttujen *mysteeriotsikot*, joiden viittaamia tietoja on haettava erikseen otsikkoa

JUTUN TOTEUTUS

klikkaamalla. Yleisö voi jäädä epätietoiseksi esimerkiksi tv-uutisissa viitatus verkkojutun käsittelemästä asiasta, jos ei pääse tutustumaan siihen tarkemmin.

4779/SL/11. Kärjistävä otsikko jutussa kerrotun tutkimuksen tuloksista ei johtanut lukijoita harhaan. Juttu käsitteli roskaruaan tyhmistävää vaikutusta yksioikoisesti ja kärjistetysti, mutta syy-seuraussuhteet tarkentuivat uutisessa.

6757/MTV/18. Hyvää journalistista tapaa rikottiin, kun kanavajunnolle ei ollut löytynyt katetta ohjelman sisällöstä. Tv-yhtiö ei ollut myöskään pyrkinyt korjaamaan virhettä ohjelman kanavajunnoissa. Kantelijan väitettiin virheellisesti olevan yksi ohjelman vieraista, ja ohjelmaa mainostettiin hänen nimellään vielä tuntia ennen lähetystä.

4445/SL/10. Otsikko piti paikkansa eikä johtanut lukijoita harhaan, vaikka siinä mainittua asiaa ei mainittukaan itse jutussa. Jutun ja otsikon kokonaisuus kertoivat lukijoille totuudenmukaisesti käsitellyn asian.

2789/SL/99. Jutun otsikko ”Syyttäjä: Ei riittävää näyttöä seksuaalisesta hyväksikäytöstä” jätti epäilyn kantelijan syyllistymisestä rikokseen ja johti JSN:n huomautukseen. Jutun painotus ei ollut tasapainossa käsitellyn asian kanssa, vaikka alaotsikossa olikin kerrottu syyttäjän tekemästä syyttämättäjäyttämispäätöksestä.

Lööpit. Lööpeillä on oma erityisasemansa journalistisena tuotteena ja myyntijulisteena. Niiden laatiminen vaatii erityistä harkintaa, koska lehteä ja varsinaista juttua ei välttämättä lueta.⁹⁴

1012/AL/83. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli yhdistänyt tunnetun laulajan perättömästi jutun käsittelemään rikokseen lehden kannessa ja lööpissä. Lehti kertoi asiasta järkyttyneen laulajan todenneen, että ”veriteko ei ollut hänen syytään”. Hän oli näin kommentoinut haastattelussaan tapahtumaa, jossa mies oli sivaltanut itselleen tuntematonta naista lihavecitsellä bussissa. Tekijä oli raivostunut kuultuaan radiosta laulajan suosituksen kappaleen ”Aikuinen nainen”.

3568AB/SL/05. Lööpillä ”Äiti poltti lapset ja itsensä” ei rikottu hyvää journalistista tapaa, kun tieto oli pitänyt paikkaansa ja vastannut jutun sisältöä. Neuvoston mukaan median tehtävänä on kertoa yhteiskunnan

⁹⁴ Lööppien eettisyyttä arvioi JSN:n ohella myös Mainonnan eettinen neuvottelukunta. Tuloksin lopputulos riippuu siitä, arvioidaanko journalismia vai mainontaa. Mainonnan eettisen neuvoston (37/2005) mukaan kyseinen myyntijuliste oli mainonnan kansainvälisten perussääntöjen vastainen, koska se oli ollut laajalti esillä julkisessa tilassa eikä lapsilla ollut käytännössä mahdollisuutta välttää sen näkemiseltä. MEN:n mukaan myyntijuliste pakotti lukevan lapsen kohtaamaan asioita, jotka eivät olleet hänen iälleen ja kehitystasolleen sopivia sekä riisti vanhemmalta mahdollisuuden auttaa lasta kohtaamaan asioita hänelle sopivaan tahtiin.

JUTUN TOTEUTUS

tapahtumista. Tapahtuman merkittävän mediahuomion oli tehnyt ymmärrettäväksi rikoksen poikkeuksellisuus ja taustalla piilleet yhteiskunnalliset syyt.

3538AB/SL/05. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa kertomalla lööpissään ja etusivullaan isän tappaneen lapsensa kesken aamupalan, vaikka todenmukaisesta tapahtumasta olikin kerrottu liian suorasukaisesti ja lapsia ajattelematta. JSN halusi päätöksessään kuitenkin korostaa lööprien ja etusivun otsikoiden erityisasemaa. Lehti pitää erikseen hankkia luettavaksi, mutta lööpit ja etusivut näkyvät kioskien ulkopuolella, katujen varsilla ja kauppojen kassoilla kaikille myös lasten silmien korkeudella. Lööpit vaativat aivan erityistä harkintaa kuten väkivaltaisten tv-ohjelmien alkamisajat, joissa otetaan huomioon katsojien ikä.

Kuva ja ääni. Journalistin ohjeet kieltää kuvan ja äänen harhaanjohtava käyttäminen. Kuvaa ei saa rajata tai muokata teknisesti niin että sen sisältö muuttuu ratkaisevasti ja että kuva antaa virheellisen käsityksen esitetystä tapahtumasta tai tilanteesta. Muokkaamisesta on kerrottava kuvan julkaisemisen yhteydessä, jos se ei ole ilmeistä. Todenmukaisuus voidaan vääristää myös lavastetuilla tilannekuvilla, jos niiden epäautenttisuudesta ei kerrota erikseen ja jos kuvien todellinen luonne paljastuu vasta jälkeensä.

2311/IL/95. Yleisönosastokirjoituksen yhteydessä julkaistua arkistokuvaa oli muokattu liittämällä opettajan taustalla olleeseen liitutauluun piirros naisen sukupuolielimeksi tulkittavasta kirkkoveneestä. Kun kuvatekstissä ei ollut mainittu manipuloinnista, kuva loukkasi opettajan yksityisyyden suojaa ja johti JSN:n huomautukseen. Sinällään asiallisessa kirjoituksessa tarkasteltiin koulun roolia lasten kasvatuksessa.

3369/SL/04. Rikosuutisessa julkaistu kuva synnytti virheellisen vaikutelman poliisin pidätystilanteesta ja kantelijan roolista epäillyssä rikoksessa ja johti neuvoston huomautukseen. Vaikutelmaa oli korostettu kantelijan kasvojen kuvankäsittelyllä, joka ei kuitenkaan ollut estänyt hänen tunnistamistaan.

2693/AL/98. Näpistelystä kertovassa jutussa nuori mies kätki CD-levyn puseronsa alle. JSN hyväksyi menettelyn, kun kuvista oli ilmennyt selkeästi niiden olevan lavastettuja.

Mielikuvapohjainen kerronta

Juttu voi synnyttää vastaanottajissa vaihtelevia mielikuvia, jos asioista ei kerrota suoraan, vaan niiden ”annetaan ymmärtää” olevan esitetyllä tavalla. Mielikuvien käyttäminen ei välttämättä loukkaa esimerkiksi kunniaa, jos jutussa esitetyt väitteet eivät ole suoria ja konkreettisia tai johda sellaisenaan selvästi virheellisiin johtopäätöksiin jutun käsittelemässä asiassa. Jutun kohteelle synnyttämää mielipahaa ei sellaisenaan pidetä kunnianloukkauksena.

SYYTÄJÄ 14.10.1999. Pelkkä peräkkäisten tapahtumien luetteleminen ja niitä koskevien asiakirjatietojen käsittely eivät loukanneet kunnanjohtajan

JUTUN TOTEUTUS

kunniaa lehden epämääräisiksi tulkitsemisessa maakaupoissa. Itä-Suomen aluesyyttäjän mukaan paikallislehden kertomat tiedot pitivät paikkansa, eikä olleet loukkaavia. Juttu kertoi kunnanjohtajan ostaneen itselleen erityisen edullisesti tontin samalta metsäyhtiöltä, jolta kunta oli ostanut myöhemmin hänen esityksestään tontin vedenottamon rakennuspaikaksi. Saastuneeksi osoittautuneen maapohjansa takia vedenottamon toiminta jouduttiin pian keskeyttämään. Jutun mukaan kaupankäyntiin ja rahoitukseen liittyi salaisia päätöksiä ja erillisliitteitä. Jutussa haastateltujen asiantuntijoiden mukaan ja vaihtoehtoisia ostokohteita koskevien hintalaskelmien perusteella lehti totesi kunnanjohtajan saaneen järvenrantatonttinsa poikkeuksellisen halvalla. Jutun mukaan kunnanjohtajan ostama tontti ei myöskään ollut julkisesti myynnissä, vaan kauppa oli perustunut ostajan aktiivisuuteen.

8345/UL/23. Lehti kertoi viranhaltijan rahankäytöstä ja siihen puuttuneesta tarkastuksesta osin epätarkasti ja tulkinnanvaraisesti, mutta jutussa ei kuitenkaan ollut olennaisia asiavirheitä. Lisäksi viranhaltija oli saanut perustella toimintaansa jutussa. Jutun mukaan kaupunki oli puuttunut viranhaltijoidensa toimintaan vain ”kaikessa hiljaisuudessa” sen jälkeen, kun tarkastuksessa oli havaittu heidän tehneen ohjeistuksen vastaisia alkoholi-hankintoja. Juttu kertoi liikuntajohtajan ”golfanneen kaupungin laskuun” ja olleen yksi moitituista viranhaltijoista. JSN:n mukaan hiljaisuuteen viittaaminen ei ollut olennainen asiavirhe, vaan lehden näkökulmasta perusteltu ilmaisu. Sillä viitattiin siihen, että kaupungin olisi ollut suotavaa tiedottaa tehdyn tarkastuksen tuloksista. Ohjeistuksen vastaista toimintaa voitiin kuvata moitteena, jolla ei ole täsmällistä merkitystä kuntien hallinnossa käytettynä menettelynä.

Suoranaisten väitteiden ohella kunniaa voidaan loukata myös perättömillä vihjauksilla. Ne voivat jo sellaisenaan vahingoittaa merkittävästi jutussa mainitun henkilön mainetta.

EIT 29.4.2014. Oikeudenkäyntiä koskeneen jutun otsikointi synnytti virheellisen oletuksen rikostapahtumista, vaikka juttu olikin perustunut paikkansapitäviin viranomaistietoihin ja sen tiedot pitivät paikkansa. Lehden otsikoilla ja kuvilla oli vihjailtu valheellisesti, että syytetyllä olisi ollut jotain tekemistä itse henkirikoksen kanssa ja että tapahtumien taustalla olisi ollut jotakin, josta jutussa ei varsinaisesti kerrottu. Kunnianloukkaustuomiolla ei loukattu toimittajan sananvapautta.

Jutun synnyttämään mielikuvaan voidaan vaikuttaa näkökulman ja lähteiden valinnalla sekä haastattelukysymysten muotoilulla. Myös käsittelyn sävy kuuluu journalistiseen päätösvaltaan, ja tiettyjä seikkoja voidaan painottaa ilman että juttuun syntyisi tämän seurauksena asiavirheitä.

KORKEIN OIKEUS 2003:96. Toimittajilla on oikeus päättää ohjelmansa näkökulmasta ja sävystä, eikä jutun synnyttämiin yleisluonteisiin vaikutelmiin ja mielikuviin voida puuttua virheen oikaisemisella. Oikeuden ratkaisu liittyi tieteen rahoitusta käsitelleeseen Yleisradion MOT-ohjelmaan, joka kantelijan mukaan oli epämääräisillä vihjauksillaan pyrkinyt synnyttämään epäilyjä rahoituksen epäselvyyksistä. Oikeuden mukaan

JUTUN TOTEUTUS

jutussa käsitellylle professorille oli syntynyt oikeus vastineeseen, jota hän ei kuitenkaan ollut vaatinut.

Mielikuvien merkitys on korostunut erityisesti sosiaalisesta mediasta journalismiin levinneiden asioiden käsittelyssä. Uutistoiminnan kiireet ovat omiaan hämärtämään kerrottujen tietojen paikkansapitävyyttä, jos asioita ei kehystetä tai liitetä oikeisiin asiayhteyksiinsä. Tiedonvälityksen uskottavuuden kannalta olisikin tärkeää, että toimitus merkitsisi verkkojuttuihin kaikki tekemänsä olennaiset muutokset, vaikka ne eivät olisikaan olennaisia asiavirheitä. Asiaa koskeva JSN:n kannanotto oli liittynyt pääministeri Sanna Marinin yksityistä juhlintaa koskeneen videon julkistamiseen sosiaalisessa mediassa ja videoon sisältyneiden ”jauhojengi”-viittausten” mediakäsittelyyn.

8183/UL/22. JSN:n mukaan ”jauhojengin” käytölle oli ollut julkaisuhetkellä riittävät perusteet eikä tulkintaa voinut pitää virheenä. Myöskään verkkojutun myöhemmissä muutoksissa ei ollut kyse olennaisen asiavirheen korjaamisesta, josta olisi pitänyt kertoa erikseen. Eriävän mielipiteen mukaan ”Jauhojengistä” kertominen varmana tietona oli kuitenkin olennainen asiavirhe. Lisäksi lehti oli jälkeinpäin muuttanut juttunsa näkökulman varmasta tiedosta tulkinnaksi tekemättä muokkauksestaan asianmukaista mainintaa. Vaikka muutos oli näennäisesti pieni, asialla oli yhteiskunnallista merkitystä. Muutos ja sen syy olisi pitänyt vähintäänkin kertoa jutun oikaisuna.

Journalistiset tulkinnat

Toimittajan tekemien tulkintojen merkitys korostuu erityisesti jutuissa, joihin hän ei ole onnistunut hankkimaan riittävästi tietoja. Asiasta parhaiten tai yksin tietävä henkilö ei ehkä ole suostunut haastateltavaksi tai toimittaja ei ole jostakin muusta syystä pystynyt varmistamaan tai kumoamaan omia ennako-oletuksiaan käsittelemässään asiassa. Hänen on tällöin arvioitava asiaa muista lähteistä hankituilla tiedoilla ja muodostettava niiden pohjalta asiasta tulkinnallinen kokonaiskuva. Tulkintojen esittäminen on hyväksyttävää, jos niillä on riittävä tosiasia-perusta ja tulkinnat on eroteltu jutun tosiasiatiedoista.

Journalismissa kerrotuilta asioilta ei vaadita ns. täyttä näyttöä. Esimerkiksi kunnianloukkauksessa tarkoitettu loukkaava väite ei ole perätön, jos sen julkaisemisen tueksi voidaan esittää ”todennäköisiä syitä”. Toimittajan kerrottavasta asiasta hankkima journalistinen näyttö saattaa poiketa tietojen julkaisemisen edellyttämästä oikeudellisesta näytöstä, kun näihin perustuvat ”totuudet” eivät välttämättä ole samansisältöisiä. Kun juridinen totuus syntyy oikeudenkäynnissä prosessuaalisten sääntöjen perusteella, journalistisen totuuden taustalla voi olla sellaisia toimittajan hankkimia tietoja, joita tuomioistuimella ei ole ja joita sille ei edes esitetä. Pelkkien todistettujen faktojen varaan rakentuvia juttuja olisikin käytännössä mahdoton toteuttaa.

JUTUN TOTEUTUS

Yksiselitteistä näyttökynnystä ei ole edes olemassa, vaan tuomioistuimet soveltavat vapaata todistusharkintaa ja päättävät jokaisessa tapauksessa erikseen, riittääkö asiassa esitetty näyttö.⁹⁵

Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut sananvapautta koskevissa ratkaisuissaan tosiasia-perustaa esitetyille tiedoille. Näytön ohella asiassa voi olla kyse johdetusta selityksestä jutussa esitetyille väitteille tai niiden tulkinnoille. Faktoihin perustuvan tulkinnan ei tarvitse olla täydellistä, jos sitä koskeva näyttö riittää. Sen riittävyys on kuitenkin tapauskohtaista.

Olennaista on, että toimittaja arvioi itse tarkasti varmistamatta jääneiden tietojen paikkansapitävyyttä. Toimittajalta voidaan edellyttää riittäviä perusteita tietolähteiden ja tietojen luotettavuudelle suhteessa jutussa esitettävien väitteiden vakavuuteen. Asiassa ei riitä, että hän olisi henkilökohtaisesti vakuuttunut tietojen paikkansapitävyydestä, vaan se on pystyttävä osoittamaan myös yleisölle. Asiassa arvioidaan myös toimituksen mahdollisuuksia selvittää väitteiden todenperäisyyttä. Tulkinnat pitäisi kuitenkin perustella riittävän tarkasti.

8031/YLE/22. Juttu antoi ymmärtää yrityksen toimineen lainvastaisesti palkattomien harjoittelijoiden käytössä. Jutussa yksinkertaistettiin useiden lakien sisältöjä, mutta tulkinnalle oli kuitenkin riittävät perusteet. Pyytämiensä asiantuntijalausuntojen pohjalta JSN katsoi kuitenkin, että jutussa käsitellyn lain vaatimukset olivat ainakin jossain määrin tulkinnanvaraiset.

Juttuun syntyy herkästi asiavirheitä, jos toimittaja ei ole onnistunut erottelemaan tulkintoja kertomistaan faktoista. Tulkinnalla on oltava tosiasiapohjaisia perusteita, jotta yleisöä ei johdettaisi virheelliseen käsitykseen asiasta.

8482/UL/23. Juttu oli synnyttänyt harhaanjohtavan käsityksen toimittajien rikosoikeudellisen vastuun muuttumisesta. Lehti sai neuvostolta huomautuksen, koska asiaa koskeneessa tulkinnassa oli ollut kyse olennaisesta asiavirheestä, jota ei korjattu pyynnöstä huolimatta. Jutussa haastatellun lausumasta saattoi saada käsityksen, että "rivitoimittaja" ei olisi ollut ennen nykymuotoista sananvapauslakia rikosvastuussa työstään, vaikka myös aiempi painovapauslaki oli mahdollistanut hänen syyttämisen rikosentekijänä. Lehden mukaan haastatellun tarkoituksena oli viitata oikeuskäytännössä tapahtuneeseen muutokseen lakitekstiin kirjattujen muutosten sijasta ja siihen, että uuden lain seurauksena päätoimittaja tosiasiallisesti välttää tuomiosta aiempaa todennäköisemmin. Lehden mukaan lausuntoa voitiin pitää epätasällisenä, mutta ei kuitenkaan olennaisena asiavirheenä.

⁹⁵ Timo Vuortama: Todennäköiset syyt. Journalisti 19/1991.

JUTUN TOTEUTUS

6989/SL/18. Kiistanalaista aihetta käsittelevään juttuun ei ollut sisällynyt olennaisia asiavirheitä. Asiantuntijoita kuultuaan toimittaja oli esittänyt asiasta omat johtopäätöksensä, joihin hänellä oli ollut myös riittävät perusteet.

Poliitikkojen lausuntojen tulkitseminen on tärkeä osa politiikan journalismia. Haastateltavan sanomisten ja toimittajan niitä koskevien tulkintojen on kuitenkin erotuttava toisistaan. Julkaistuja sanavalintoja ei voida automaattisesti tulkita haastateltavan suoriksi sitaateiksi.

5300/YLE/13. Haastateltavan sanatarkan siteerauksen sijasta julkaistu jutun otsikko oli JSN:n mielestä hyväksyttävä pelkistys haastattelun sisällöstä.

7170/SL/19. Toimittajan virheellinen tulkinta rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun otsikolle ei löytynyt jutusta katetta. Otsikko ”Sisäministeri Ohisalo: Turvapaikan hakeminen on perusoikeus, joka menee kaiken muun edelle” antoi neuvoston mielestä käsityksen, että ministeri olisi väittänyt turvapaikan hakemisen olevan kaiken muun edelle menevä perusoikeus. Hän ei ollut kuitenkaan ottanut kantaa eri perusoikeuksien tärkeysjärjestykseen.

Yleisö saattaa tulkita julkaistua juttua myös vastoin toimituksen alkuperäistä tarkoitusta. Toimitus ei välttämättä pysty selvittämään ennakoita esimerkiksi sitä, miten jutussa käsitellyt henkilöt ovat itse mieltäneet oman roolinsa ja itseensä kohdistetut ilmaisut.

6193/SL/16. Reportaasin juonellisen rakenteena oli ”Sortavalan rumimman huoran etsiminen”. Haastatellun prostituoidun ohella jutun keskeisiksi henkilöiksi nousivat kuitenkin myös tanssivat pikkutyöt. Neuvoston mielestä heidän käsittelytapansa olisi ollut asiallinen jutun asiayhteydestä irrotettuna, mutta juonirakenteessa heidät rinnastettiin prostituutioon, mikä johti lehden saamaan huomautukseen. Eriävän mielipiteen mukaan neuvoston tulkitsema rinnastus ei näkynyt jutussa. Lisäksi olisi ylipäättään vaikea arvioida, miten yleisö ymmärtää kerrotut asiat. Kärjekkäitä ilmaisuja tai ironiaa ei tulisi ymmärtää kirjaimellisesti.

Fiktiiviset esitykset

Journalismiin voivat kuulua myös fiktiiviset esitykset. Tiedonvälityksen paikkansapitävyyttä esimerkiksi pakinoissa ei loukata, jos yleisö pysty todentamaan esityksen epätodennäköisen luonteen.

Jutun julkaiseminen erillisellä pakinapalstalla ei muuta fiktiiviseksi tarkoitettua kertomusta epätodelliseksi eikä jätä vaarantamatta jutun käsitellyn henkilön kunniaa. ”Satiiristen heittojen” yksityiselämälle aiheuttamat ongelmat eivät välttämättä poistu, vaikka teksti olisikin tarkoitettu kuvitteelliseksi.

KÄRÄJÄOIKEUS 3.6.2002. Edes kepeäluonteisessa ja liioittelevassa pakinassa ei saanut esittää tunnustettavasta henkilöstä valheellisia ja loukkaavia vihjauksia. Lehden kolumnisti oli Netinmafia-palstallaan

JUTUN TOTEUTUS

loukannut nimettömän seurapiiritoimittajan kunniaa kertomalla tämän ”toilailleen päihtyneenä ravintolatilaisuuksissa ja esittäneen melkoisia sukupuolielämänsä liittyviä vihjailuja”. Oikeudessa tuli näytetyksi, että kyseisiin tilaisuuksiin osallistuneet olivat tunnistaneet väitteiden kohteen helposti. Myös useat ulkopuoliset henkilöt olivat tiedustelleet seurapiiritoimittajalta häntä koskeneesta kirjoituksesta.

Poliitikkojen julkista roolia voidaan hyödyntää fiktiivisessä kerronnassa ilman että menettely loukkaisi heitä henkilökohtaisesti. Kerronnan lähtökohtana on, että yleisesti tunnettuja ja todellisuudessa vaikuttavia henkilöitä voidaan pitää ”yhteisenä omaisuutena” ainakin tiettyyn rajaan asti. Henkilöiltä edellytetään kuitenkin asioihin, ajatuksiin tai instituutioihin perustavaa todellista symboliarvoa, koska vähemmän tunnetut henkilöt eivät voi ”edustaa” mitään yleisesti tunnettua. Tavallisilla kansalaisilla ei ole muutenkaan yleisempää velvoitetta olla julkisuudessa.⁹⁶

2116/IL/94. Pakinaa ei voinut sekoittaa todelliseen haastatteluun, kun kirjoituksen luonne ilmeni jo tavasta, jolla ”haastateltava” loi esitely. Haastattelun muotoon rakennetussa pakinassa käytettiin fiktiivisenä vastaajana nimeltä mainittua kaupunginvaltuutettua.

3269/SL/03. Todellisen henkilön liittäminen aprillijuttuun ei ollut hyvän journalistisen tavan vastaista, kun lukijoille oli selvinnyt kirjoituksen pilaileva luonne. Jutussa irvailtiin kunnanvaltuuston puheenjohtajan käyttäytymistä julkisessa roolissa, mutta ei puututtu hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

3042/SL/01. Historiallisen henkilön käsitteleminen myyttisenä sarjakuvahahmona ei loukannut hyvää journalistista tapaa. Lehden sarjakuvassa oli esiintynyt Kekkonen-niminen hahmo.

”Fiktiivinen kunnia”. Mielikuvitushahmolla ei ole lähtökohtaisesti luonnollisille henkilöille kuuluvaa kunniansuojaa. ”Fiktiivinen kunnia” saattaa silti nousta kiistakysymykseksi, jos juttu loukkaa siihen yhdistettävissä olevaa todellista henkilöä ja jos jutun kuvitteellista hahmoa käytetään loukkaamisen välineenä.

HOVIOIKEUS 8.6.1994. Helsingin hovioikeus hylkäsi paikallisen yrittäjän nostaman kanteen, jossa hän oli vaatinut piirtäjältä ja lehtiyhtiöltä korvauksia häntä itseään koskevan sarjakuvan julkaisemisesta. Piirtäjän entisellä kotipaikkakunnalla toimiva kahvilayrittäjä kertoi menettäneensä asiakkaita, kun sarjakuvan ”Hilkka” oli seksuaalisesti viihdyttänyt asiakastaan kahvilansa takahuoneessa. Oikeus ei löytänyt vaatimukselle perusteita, kun sarjakuvassa ei kuvannut mitään erityistä paikkakuntaa eivätkä sarjakuvahahmotkaan olleet todellisia. Lisäksi ”Hilkka” oli ehtinyt

⁹⁶ Timo Vuortama: Hyvä lehtimiestäpa. Kustannus Mäkelä 1984.

JUTUN TOTEUTUS

esiintyä sarjakuvassa seitsemän vuotta ennen kuin yrittäjä oli perustanut paikkakunnalle baarinsa.⁹⁷

Sarjakuvassa arvostellulla henkilöllä saattaa joskus kuitenkin olla selkeä kytkentä todellisuuteen. Seksityöläinen *Rosa Periläisestä* kertovan sarjakuvan hahmo voitiin nimen perusteella yhdistää tunnettuun kansanedustajaan. Lehden menettely ei kuitenkaan johtanut oikeuskäsittelyyn, kun päätoimittaja oli luvannut keskeyttää sarjakuvan julkaisemisen ja kansanedustaja oli tämän seurauksena perunut kunnianloukkausta koskeneen tutkintapyyntönsä. Päätoimittajan mukaan kansanedustaja oli valittu sarjakuvasanakarittaren esikuvaksi julkisuusasemansa ja paljastavan pukeutumisensa perusteella.

Tosiasioiden kertomisen sijasta jutuissa voidaan spekuloida erilaisilla vaihtoehdoilla ”mitäpä jos” tai ”mitä siitä seuraa” -tyylisillä todellisuuksilla. Kyselytutkimuksissa voidaan tarkastella poliittisten puolueiden kulloistakin kannatusta ja sen muutoksia tai arvioida käynnissä olevan sodan etenemistä ja lopputulosta. Asioita saatetaan käsitellä myös pelkästään esittämällä niitä koskevia kysymyksiä. Kysymyksillä olisi kuitenkin oltava riittäviä tosiasiaperusteita.

2214/SL/95. Provokaatiomahdollisuuden korostaminen ei sinällään rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun asian todellinen luonne ilmeni jutussa. Pääkirjoituksessa oli kytketty toisiinsa kaupungilla riehuneet tulipalot ja palomiesten lakko. Viittaus lakkolaisten osuuteen syttyneissä paloissa oli erittäin vakava, mutta syytösten spekulatiivinen luonne oli kuitenkin ilmennyt jutussa. Koko ammattikuntaa koskevan epäilyn ei katsottu myöskään loukanneen yksittäisiä palomiehiä.

3336/SL/04. Rikosilmoitusta käsitelleen jutun otsikon kysymysmerkistä oli ilmennyt kyseessä olevan toistaiseksi selvittämätön asia. Menettelyllä ei rikottu hyvää journalistista tapaa. Lehti oli kertonut nimettömien lähteidensä pohjalta merkittävään järjestövaikuttajaan kohdistuneesta arvostelusta. Jutussa ei otettu kantaa hänestä esitettyihin väitteisiin, vaan tyydyttiin kertomaan haastateltujen esittämiä arvioita.

Tiedotusvälineissä voidaan käsitellä yleisesti merkittäviä kysymyksiä myös henkilöiden omina kokemuksina. Menettely ei välttämättä heikennä jutun todenmukaisuutta, vaikka faktat ja mielipiteet voisivatkin sekoittua.

5352/SL/13. Haastateltujen silminnäköjien kokemukset olivat aitoja, vaikka saattoivatkin vaikuttaa epäuskottavilta. Neuvostolla ei ollut perusteita epäillä poikkeuksellisesti anonyymeina julkaistuja haastatteluja sepitteellisiksi.

⁹⁷ Sarjakuvassa ei myöskään viitattu ”Hilkan” kevytkenkäisyyteen. Kahvilan asiakas oli saanut sarjakuvassa sairaskohtauksen ja halunnut sen takia päästä lepoasentoon.

JUTUN TOTEUTUS

Haastattelujen nähtiin kuvaavan tavallisten ihmisten tunteja tapahtumassa, kun ne täydensivät jutussa kerrottuja tietoja ja auttoivat hahmottamaan tapahtumien kokonaisuutta.

Todenmukaisen tiedonvälityksen kannalta on tärkeää, että yleisö pystyy erottamaan tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta.

Harhaanjohtamista vähentää se, että mediayleisö on pitkälti tottunut kantaaottavaan toimitustapaan.

2060/AL/94. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun jutussa ei ollut käynyt ilmi, milloin kyse oli tosiasioista ja milloin lehden omista mielipiteistä ja väitteistä. Rahanpesua käsitelleen jutun väitteitä oli esitetty asiantuntijalausannon yhteydessä osittain varauksellisina, mutta ehdottomina otsikossa, ingressissä, kuvatekstissä ja lopputoteamuksessa.

5708/SL/15. Tiedesivujen pakinamainen uutinen liikkui toden ja sepitteen rajamailla, kun siinä oli käytetty sekä todenmukaista että mielikuvituksellista aineistoa. JSN:n mukaan leikittelevän ja humoristisen tekstin tyyli kuitenkin auttoi lukijoita päättämään, että kyse ei ollut tiedeuutisesta.

7822/UL/21. Juttukokonaisuus jäi paikoin tulkinnanvaraiseksi, mutta mielipiteitä ei kuitenkaan sekoitettu tosiasioihin. Juttu ei johtanut huomautukseen, mutta neuvoston mielestä rikosjutun otsikoista olisi pitänyt käydä ilmi, että johtopäätökset lain rikkomisesta olivat lain kiistattomaan rikkomiseen sijasta perustuneet asiantuntijan näkemyksiin.

Tietojen varmistaminen

Varmistuksen osoittaminen

Toimituksen on tarkistettava mahdollisimman hyvin kertomansa tiedot. Myös muualla julkaistut tiedot on varmistettava kun niistä kerrotaan. Nopeatempoisessa verkkojournalismissa tietojen varmistaminen voi olla erityisen hankalaa. Kun yleisön odotuksia ei pystytä täyttämään, ongelmista vaietaan, jotta epäluotettaviksi osoittautuneet varmistuskäytännöt eivät paljastuisi.⁹⁸

Puutteellisen varmistamisen aiheuttamia vahinkoja ei pystytä välttämättä korjaamaan myöhemminkään. Journalismin uskottavuuden säilyttämiseksi toimitusten olisikin hyvä avata yleisölle, miten se on

⁹⁸ Ville Manninen: Trust and trustworthy sourcing in Finnish online journalism. Divergences in audience expectations and journalists' practices. Jyväskylän yliopisto 2019.

JUTUN TOTEUTUS

pyrkinyt varmistamaan etenkin nimettömän lähteensä ja tämän kertomien tietojen luotettavuuden.

Anonyymilähteet. Lähdesuojan käyttöön ja anonyymilähteen taustoittamiseen liittyvä velvoite tuli esiin Julkisen sanan neuvoston ratkaisuun ns. *Lautakasagate*-ratkaisussa, jota koskeva juttu käsitteli johtavan poliitikon ja rakennusalan yrityksen välisiä korruptioepäilyjä. JSN-käsittelyssä selvisi, että toimitus oli varmistanut tietojensa paikkansapitävyyden anonyymilähteensä kanssa tekemällään sopimuksella. Tämä oli lupautunut todistamaan kertomansa väitteet asian mahdollisessa kunnianloukkaus oikeudenkäynnissä. JSN:n mielestä toimitus saattoi pitää kertomiaan tietoja luotettavina, koska lähteellä olisi ollut todistajana velvollisuus pysyä totuudessa. Asia jäi lopulta kuitenkin selvittämättä, kun poliitikko ei tehnyt asiasta tutkintapyyntöä.

4193/YLE/09. Toimituksella oli ollut omien selvitystensä perusteella riittävät perusteet luottaa nimettömään lähteeseensä. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, vaikka JSN:n mielestä jutussa olisi ollut hyvä kertoa tarkempia yksityiskohtia lähteen esittämien väitteiden tueksi. Toimittaja oli jutussa kuvaillut tiedonhankintaansa pelkästään toteamalla ”törmänneensä äärimmäisen arkaluonteiseen asiaan, jonka varmentaminen vei vuoden”. Jutussa käsitelty poliitikko ei ollut vastannut toimituksen esittämään kirjalliseen haastattelupyyntöön, jossa oli yksilöity tarkasti, mistä tiedusteltavassa asiassa oli ollut kysymys. Lähdesuojan merkityksen huomioon ottaen JSN piti hyväksyttävänä myös sitä, että lähteelle oli luvattu suoja oikeudenkäyntiin asti.

4915/SL/12. Toimitus olisi palvellut lukijoitaan paremmin kertomalla tarkemmin tiedonhankinnastaan ja anonyymilähteeltä saamastaan kirjallisesta lupauksesta todistaa asiassa tarvittaessa oikeudessa. Kantelija joutui erittäin kielteiseen julkisuuteen kunnallisen osakeyhtiön epäselvyyksiä käsittelevässä jutussa, vaikka olikin saanut vastata toimituksen kysymyksiin samassa yhteydessä. Kokonaisuutena jutun puutteet eivät olleet niin merkittäviä, että ne olisivat johtaneet JSN:n huomautukseen.

6116/SL/16. Toimituksen olisi pitänyt kertoa lukijoille riittävämmiin, miten se oli arvioinut julkaisemiensa tietojen luotettavuutta. Lehdellä oli kuitenkin ollut riittävät perusteet haastattelun julkaisemiseen nimettömänä. Päätoimittaja oli selvittänyt JSN:lle uskottavasti toimituksen tarkistaneen huolellisesti lähteensä taustat ja haastattelumateriaalin. Vainon kohteeksi maassaan joutunut nimetön turvapaikanhakija oli arvostellut jutussa muslimien käyttäytymistä ja kertonut tarinoita muslimivastaisista keskusteluista.

Tietojen varmistamisesta kertominen heti jutun yhteydessä on tärkeää varsinkin epäselvissä tapauksissa. Toimitus ei voi jäädä odottelemaan, että kukaan ulkopuolinen todistaisi julkaistun tiedon oikeaksi, jos sen paikkansapitävyys on perustellusti kyseenalaistettu.

6704/YLE/17. Toimitus oli tulkinnut lähteen tosiasiana esittämän väitteen hänen mielipiteekseen. Tästä ei kuitenkaan kerrottu ohjelmassa, eikä

JUTUN TOTEUTUS

väitteen paikkansapitävyyttä ollut myöskään tarkistettu muista lähteistä. Arvion esittäminen tosiasiana oli olennainen asiavirhe, joka olisi pitänyt korjata viimeistään, kun toimitus oli saanut tietää siitä kantelijan oikaisupyynnössä. Toimitus ei ollut perustellut juttunsa väitettä, ja myöhemmin sen paikkansapitävyyttä oli tuettu vain yhden anonyymilähteen asiasta tekemällä arviolla.

4902/R/12. Radiotoimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei ollut kertonut kuulijoilleen, miten se oli varmistanut anonyymilähteen tietoja tai oliko se edes yrittänyt tavoitella jutussa käsittelemäänsä kansanedustajaa. Kansanedustaja joutui erittäin kielteiseen julkisuuteen, kun hänen kerrottiin yöllisen vierailunsa aikana unohtaneen kannettavan tietokoneensa rikollisjärjestöksi luokiteltavan moottoripyöräkerhon tiloihin. JSN:n mielestä toimituksen olisi pitänyt hakea vahvistusta uutisoimilleen tiedoille tai jatkaa kansanedustajan tavoittelemista kommenttia varten.

Tietojen paikkansapitävyyden varmistaminen jo ennakolta on tärkeää varsinkin henkilöiden arvostelussa. Toimituksen pitäisi kertoa kaikki arvosteluun liittyvät olennaiset tiedot. Laiminlyöntiä ei voi perustella tietojen varmistamisen aiheuttamalla ylimääräisellä vaivannäöllä.

2040/IL/94. Lehti sai neuvoston huomautuksen, kun se oli jatkanut paikallisen pankin arvostelemista, vaikka julkaistut tiedot olivat osoittautuneet puutteellisiksi. Toimitus oli suhtautunut kertomiinsa tietoihin jo alun perin leväperäisesti ja pitänyt niiden varmistamista tarpeettomana.

2938/AL/00. Toimittaja ei ollut edes yrittänyt varmistaa väitteittensä paikkansapitävyyttä ennen julkistamista. Mahdollisuudet jutun kohteen samanaikaiseen kuulemiseen ja tietojen tarkistamiseen olisivat olleet neuvoston mielestä vähintäänkin kohtuulliset.

Käsittelyn todenmukaisuus vaarantuu herkästi, jos juttu on perustunut vanhentuneeseen tietoon tai jos toimitus on laiminlyönyt ajankohtaisten tietojen hankkimisen. Vastuulliseen journalismiin eivät JSN:n mielestä kuulu myöskään toimituksen ”vastuuvapauslausekkeet”. Mahdollisten virheiden tunnustaminen jo etukäteen voi päinvastoin olla osoitus siitä, että toimitus on valmis hyväksymään tekemänsä virheet jo ennen niiden julkaisemista.

5603/YLE/14. Toimituksen olisi pitänyt kertoa katselijoille ohjelmaan sisältyneestä vanhentuneesta ja kantelijan kannalta epäedullisesta tiedosta. Neuvosto piti langettavassa ratkaisussaan raskauttavana sitä, että toimitus ei ollut hankkinut ajankohtaisempaa tietoa, vaikka oli tiennyt sen olemassaolosta ja saatavuudesta.

6700/YLE/17. Eduskunnan vierailijoista verkossa julkaistuun henkilöluetteloon oli jäänyt virheitä, kun toimitus ei ollut tarkistanut riittävästi kaikkia listalla mainittuja vierailijoita. Vaikka heidän tavoittelemisen olisi ollut mahdollista, toimitus ei ollut tätä edes yrittänyt. Yleisölle ei myöskään kerrottu riittävän tarkasti virheiden mahdollisuudesta. Jutussa oli pelkästään huomautettu virhemarginaalia lisäävän sen, että henkilöt jouduttiin tunnistamaan nimien perusteella. Kaksi nimeä oli yhdistetty listalla väärään

JUTUN TOTEUTUS

samannimiseen henkilöön ja kolmessa tapauksessa henkilöiden titelit olivat epätarkkoja. Toimitus oli päätellyt heidän henkilöllisyytensä julkisista lähteistä pelkän nimen perusteella.

Yleisökyselyt. Toimitusten omat yleisökyselyt ja –äänestykset voivat olla arveluttavia journalismin uskottavuudelle. Vastausten tulkinnessa ei pystytä varmistumaan vastaajajoukon koostumuksesta tai estämään saman henkilön osallistumista kyselyyn useampaan kertaan. JSN:n mielestä toimitusten olisikin arvioitava tarkasti, mitä asioita ne haluavat yleisöäänestyksissä ylipäätään selvittää ja miten epävarmuuksista ja manipulaation mahdollisuuksista kerrotaan tulosten yhteydessä. Etenkin kiistanalaisia kysymyksiä käsitteleviä äänestyksiä saatetaan manipuloida hyötymisen tai vahingoittamisen tarkoituksessa.

6331/SL/16. Neuvosto ei voinut selvittää, oliko ulkopuolisella manipulaatiolla vaikutettu lehden lukijaaäänestyksen tuloksiin. Yhdysvaltain presidentinvaaleja koskevaa verkkolehden äänestystä oli saatettu manipuloida ulkopuolelta, vaikka toimitus oli pyrkinyt varmistumaan äänestyksen luotettavuudesta.

Faktan tarkistus. Poliitikkojen puheiden paikkansapitävyyttä arvioidaan usein jälkikäteisellä faktan tarkistuksella yksilöimällä virheelliset väitteet ja kertomalla näitä korvaavat paikkansapitävät tiedot.

Paikkansapitämättömät väitteet on usein lueteltu esittäjänsä mukaisesti.
99

Vaalikampanjaehdokkaat perustelevat esimerkiksi mielipiteitään herkästi tosiasioina, vaikka mielipiteiden paikkansapitävyyttä voidaan arvioida vain suhteessa niihin viitattaviin faktoihin. Median kriitikkömästi toistamat väitteet saattavat muuttua perusteettomiksi faktoiksi, jos poliitikkojen annetaan vertailla toisiinsa riippumattomia asioita tai jättää huomioimatta asioiden välisiä laajempia yhteyksiä. Myös poliittiset tavoitteet voivat jäädä epämääräisiksi, jos niitä koskeviin väitteisiin sisällytetään samanaikaisesti sekä todenmukaisia että paikkansapitämättömiä tietoja.

Luotettavuuden ulkopuolisessa arvioinnissa onkin usein olennaisinta se, mitä poliitikko on jostakin syystä jättänyt kertomatta. Poliitikkoon liitettäviä faktoja voidaan varmistaa vain hänen historiaansa koskevana

⁹⁹ Julkisuuteen esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyteen erikoistunut *Faktabaari* kerää tarkistamiaan väitteitä omalla seurannalla ja verkkosivuilleen saamistaan vihjeistä. Tarkistuksessa analysoidaan esitettyjä väitteitä vertaamalla niitä eri lähteistä saatavilla olevaan tietoon. Väitteen paikkansapitävyys vahvistuu, jos luotettavista lähteistä kerätty tieto tukee väitettä. Päinvastaisessa tilanteessa väite kumotaan tai asetetaan kyseenalaiseksi.

tietoina, kuten esimerkiksi sen perusteella, mitä poliitikko on tehnyt tai sanonut aiemmin. Poliitikon esittämien lupauksen noudattaminen hänen mahdollisen valintansa jälkeen jääkin journalistien myöhemmin selvitettäväksi.¹⁰⁰

Haastattelun tarkastaminen

Tarkastamisen periaatteet. Jutun mahdollisilta virheiltä ja niiden ei-toivotuilta seurauksilta on mahdollista välttyä haastattelun tarkastamisella. Kyse on haastattelun oikeudesta tutustua omien lausumiensa asianmukaiseen julkaisemiseen. Journalistin ohjeet kehottaa toimituksia suostumaan haastattelun tarkastamispyyntöön, jos julkaisuaikataulu sen mahdollistaa. Tarkastamisen tarkoituksena on varmistua, että toimittaja on ymmärtänyt hänelle kerrotut asiat haastateltavan tarkoittamalla tavalla, mutta ei siitä, että haastateltu voi varmistua siitä, että juttu on toteutettu hänen haluamallaan tavalla.¹⁰¹

Tarkastusoikeus on henkilökohtainen, eikä toimituksella ole oikeutta tarjota tarkastamista kenellekään ulkopuoliselle, joka voisi myös muokata haastattelun sanomisia ilman hänen tietämättään. Haastateltu ei voi laajentaa myöskään omaa tarkastamisoikeuttaan muiden jutussa haastateltujen sanomisiin.

Tarkastusoikeus ei ole ehdoton, vaan toimituksen velvoite on kirjattu Journalistin ohjeisiin maininnalla ”on syytä suostua”. JSN ei pysty päättämään, mitä asiasta on sovittu, jos osapuolten käsitykset poikkeavat merkittävästi toisistaan. Tarkastamisesta olisikin sovittava selkeästi haastateltavan kanssa viimeistään haastattelun aikana, koska myöhempi sopiminen on pitkälti toimituksen harkinnan varassa. Vaikka tarkastamista koskeva lupaus myös sitoo toimitusta, laiminlyönnistä ei välttämättä aiheudu ongelmia, jos sitaateissa ei ole virheitä.

5320/SL/13. Toimittajan ja haastateltavan välinen sopimus haastattelun tarkastamisesta ei ollut toteutunut, mutta Journalistin ohjeita ei rikottu, kun

¹⁰⁰ Heikki Kuutti: Varmistusjournalismin työkäytännöt. Jyväskylän yliopisto 2015

¹⁰¹ Haastattelua koskeva JSN:n periaatelausuma 1981. Toimittaja on saattanut tehdä haastateltavan kanssa keskinäisiä sopimuksia jutun tarkastamisesta. Eettisesti on erityisen arveluttavaa sopia jutun julkaisemisesta, vasta kun haastateltu on sen kaikilta osin hyväksynyt. Tällaisen haastattelun vaatimuksen kohdalla toimittajan olisikin parempi pidättäytyä haastattelun tekemisestä ja toteuttaa juttu muulla tavoin.

JUTUN TOTEUTUS

laiminlyönti ei ollut vakava. Eriävän mielipiteen mukaan pyyntöön olisi pitänyt suostua, kun tarkastaminen oli nimenomaisesti luvattu haastateltavalle. Myös jutun julkaisu-aikataulu olisi sen mahdollistanut.

Tarkastaminen voidaan rajata jutun faktoihin sekä haastateltavan sitaatteihin ja niiden asiayhteyteen. Tarkastusoikeus ei ulotu koko juttuun, vaikka sen lähettäminen voikin olla perusteltua, jos aihe on poikkeuksellisen hankala ja juttuun saattaa sisältyä olennaisia asiavirheitä. Tarkastusmahdollisuuden myöntäminen tavanomaista laajempaan on perusteltua myös pitkäkestoisissa henkilöhaastatteluissa, joissa haastateltava on saattanut ilmaista itseään epäselvästi. Tarkastamisen laajuuteen vaikuttaa myös käsitellyn asian merkittävyys ja haastatteluun sisältyvät yksityiselämän tiedot.

3124/AL/02. Tarkastamisesta kieltäytymistä ei voinut neuvoston mielestä perustella toimittajan työrutiineilla ja ajan puutteella. Toimittaja oli kertonut haastatellulle tekstiviestillä jutun vastanneen sisällöllisesti tämän kertomaa. Lisäksi koko käsikirjoituksen lähettäminen tarkastettavaksi olisi ollut vaikeaa, kun haastateltu oli muuttamassa eikä hänellä ollut sähköpostia.

4728/SL/11. Haastattelun tarkastaminen osoittautui aikataulusyistä mahdottomaksi, kun juttu oli ehditty jo lähettää painoon. Tarkastaminen viivästyi, kun haastateltu oli vaatinut sitä sähköpostitse vasta lehden ilmestymistä edeltävänä iltana. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa.

5809/AL/15. Lehteä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun se oli suhtautunut kannelleen haastatellun tarkastusoikeuteen ylimalkaisesti, eikä kantelija ollut ehtinyt tarkastaa sanomisiaan ajoissa. Lehden tarjoama tarkastamisen aikataulu oli ollut kohtuuttoman lyhyt, varsinkin kun toimitus oli tiennyt kantelijan tavoittamisen olevan vaikeaa. Hän oli yrittänyt sopia tarkastusajankohdasta ennakoon, mutta lehti ei ollut tähän suostunut.

Haastateltavan oikeuksien kannalta on eri asia, voiko toimittaja edellyttää haastateltavalta erillistä tarkastuspyyntöä vai onko hänelle tarjottava tarkastamisen mahdollisuutta oma-aloitteisesti. Tarkastamisen erillinen tarjoaminen olisi reilua julkisuuteen tottumattomalle haastateltavalle, joka ei tunne journalismin eettisiä käytäntöjä. Mediatyhteistyöhön tottuneella haastateltavalla on suurempi vastuu esittää itse tarkastamista.

4904/SL/12. Toimittaja olisi toiminut esimerkillisesti, jos hän olisi varmistanut lähettämänsä juttuluonnoksen saapumisen oikeaan osoitteeseen. Laiminlyönnistä ei kuitenkaan aiheutunut kohtuutonta haittaa, kun kyse ei ollut henkilöhaastattelusta, vaan haastatellun asemansa perusteella antamista vastauksista toimittajan kysymyksiin.

5284/SL/13. Lehti ei rikkonut Journalistin ohjeita, kun haastateltu ei ollut pyytänyt erikseen sitaattiansa tarkastamista. Niiden lähettäminen olisi kuitenkin ollut reilua haastatellulle entiselle pitkäaikaisasunnottomalle, vaikka toimittajalla ei ollutkaan perusteita epäillä tämän harkintakykyä vastata kysymyksiin.

JUTUN TOTEUTUS

Haastattelun muuntelu. Journalismieettisiä ongelmia voi kuitenkin syntyä siitä, jos haastateltavat haluavat enemmän päättää itseään koskevasta julkisuudesta. Toimitukset saattavat suostua heidän esittämiinsä muutostoiveisiin muotoilla sanomisia itselle mieluisammaksi, vaikka jutussa ei olisikaan asiavirheitä.

Haastateltavaksi suostuminen kattaa lähtökohtaisesti haastattelun lausumien julkaisemisen Journalistin ohjeissa määritellyllä tavalla. Haastateltava ei voi muokata jutun aihetta, näkökulmaa, sävyä tai juttuun sisällytettäviä toimituksellisia tulkintoja tai arvioita. Yksiselitteiset virheet tai väärinkäsitykset voidaan korjata, mutta sitaattien tiivistäminen ei useimmiten edellytä koko juttusisällön muokkaamista.

Toimittajan ei tarvitse myöskään toteuttaa kaikkia haastattelun esittämiä jutun muutoksia varsinkaan, jos kyse on sanomisten olennaisesta jälkikaunistelusta. Kieltäytymisestä olisi kuitenkin kerrottava tarkastamisen aikana. Jos muutokset on hyväksytty, sitaatit on julkaistava haastateltavan tarkoittamassa muodossa, eikä hänen aiempia lausuntojaan sovi käsitellä erikseen.

122/AL/73. Lehti oli korjannut tekemäänsä haastattelua, mutta oli liittänyt sen yhteyteen erillisen ”Sanoja, jotka opetusministeri halusi niellä” -jutun, jossa vertailtiin toisiinsa haastattelutilanteessa syntyneitä ja julkaistavaksi hyväksytyjä tekstejä. Menettely oli JSN:n mielestä hyvän journalistisen tavan vastaista. Haastateltava oli tehnyt juttuun korjauksia, jotka lehden mielestä olisivat merkinneet hänen kantansa muuttumista olennaisissa kysymyksissä.

1595/SL/89. Toimituksen ja toimihenkilön välisessä kiistassa oli esitetty väite väitettä vastaan. Asiaa ei ratkaistu, kun JSN ei voinut selvittää todellisia tapahtumia tai mitä haastateltava oli jutussa sanonut. Lehti ei ollut esittänyt vakuuttavia perusteluja vakaville syytöksilleen, mutta arvostelun kohde oli saanut puolustautua omalla kannanotollaan ja korjata virheellisiksi mieltämänsä jutun tiedot.

Toimittajan ja haastateltavan kesken voi syntyä erimielisyyttä haastateltavan sanomisten käytöstä jutussa. Hyvän journalistisen tavan puitteissa haastattelulle voidaan antaa mahdollisuus vaikuttaa jutun lopputulokseen. Tämä ei kuitenkaan poista toimittajan oikeutta kertoa jutussa omista haastattelun aikaisista havainnoista tai luonnehtia haastateltavaa ja hänen toimintaansa.

4556/AL/11. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, vaikka haastateltavan ja toimituksen näkemykset haastattelun tarkastuksesta olivat eronneet toisistaan ja haastateltavat eivät olleet tyytyneet jutun lopputulokseen. He eivät olleet esittäneet mahdollisten virheiden korjaamista tai oman kannanoton julkaisemista myöhemmin. Jutussa ei myöskään ollut arkaluontoiseksi ja yksityiselämän suojaa rikkovaksi katsottavaa tietoa.

JUTUN TOTEUTUS

5719/AL/15. Toimitus oli ottanut huomioon joitakin haastatellun juttuun esittämiä muutoksia, mutta oli pitänyt kiinni jutun näkökulmasta, jonka hänen lausuntonsa olivat synnyttäneet toimittajalle. Haastateltava ei ollut osoittanut olosuhteiden muuttuneen olennaisesti haastattelun jälkeen. Neuvoston mielestä toimitus noudatti hyvää journalistista tapaa. Jutun muokkauksen sijasta toimitus olisi julkaissut asiassa hänen oman kannanottonsa, mutta sen sisällöstä ei päästy sopimukseen, kun kantelija ei suostunut poistamaan siitä toimituksen loukkaamina pitämiä kohtia. Päätoimittaja saattoi tämän takia kieltäytyä julkaisemasta kannanottoa vaaditussa muodossa.

6073/AL/16. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, kun kantelijan juttuun esittämissä korjausehdotuksissa oli ollut kysymys häntä koskevasta luonnehdinnasta eikä hänen lausumistaan tai korjattavista asiavirheistä.

4807/SL/12. Toimitus saattoi journalistisen päätösvaltansa puitteissa editoida juttuaan myös haastatellun tekemän tarkastuksen jälkeen, kun muokkauksella ei vääristelty haastateltavan lausumia. Kantelijan korjauspyyntö ei ollut tosiasiasa kohdistunut jutun mahdollisiin asiavirheisiin, vaan toimituksen päätösvaltaan kuuluviin journalistisiin ratkaisuihin.

6 JULKAISEMINEN

Toimitustyön ongelmalliset ratkaisut paljastuvat viimeistään, kun yleisö on päässyt tutustumaan julkaistuun juttuun ja on voinut arvioida erityisesti jutun sisältöä, esitystapaa ja kuvittamista. Arvioinnin erityisenä kohteena on jutussa käsiteltävien henkilöiden tai laajempien ihmisjoukkojen yksilönsuoja ja ihmisarvo. Erityisen arkaluonteisia tietoja saatetaan julkaista rikoksia ja alaikäisiä käsittelevissä jutuissa.

YKSILÖNSUOJA JOURNALISMISSA

Kunnia ja yksityiselämä

Kunnianloukkaus

Arvostelu

Yksityisyyden rajoitukset

Jutun kuvitus

Rikosten käsittely

YLEISEN EDUN SUOJA

Kansanryhmän suoja ja ihmisarvo

Uskonrauha

Rikokseen yllyttäminen

Väkivaltakuvaukset

Kansallinen turvallisuus

Yksilönsuoja journalismissa

Kunnia ja yksityiselämä

Merkittävä osa mediajulkisuutta liittyy yksittäisiin henkilöihin ja heidän toimintaansa. Yksityiselämän tärkeys onkin noteerattu perustuslaissa.

PERUSTUSLAKI 10§. Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton.

Suoja mahdollistaa jokaisen oikeuden päättää millä tavoin ja kuinka laajasti hänestä kerrotaan muille. Jokainen voi luonnollisesti kertomalla itsestään kaventaa omaa yksityisyyttään. Tiedotusvälineet voivat sananvapauden perusteella kuitenkin kertoa yksityiselämään liittyviä tietoja, jos niillä on laajempaa yhteiskunnallista merkitystä.

Asianomaisen suostumus on kuitenkin edellytys erityisen arkaluonteisten yksityiselämän tietojen julkaisemisessa.

Yksityiselämässä on kysymys jokaisen henkilökohtaisesta koskemattomuudesta ja persoonan suojasta, luottamuksellisesta viestinnästä, kunnian, maineesta ja kotirauhasta. Keskeisimmät yksilönsuojaa koskevat rikoslain kohdat liittyvät yksityiselämää loukkaavaan tiedon levittämiseen ja kunnianloukkaukseen. Edellisessä on kysymys henkilöä loukkaavasta hänen yksityiselämänsä koskevien tietojen levittämisestä, kun vastaavasti kunnian loukkaaminen edellyttää tietojen loukkaavuuden ohella myös niiden perättömyyttä tai halventavaa tarkoitusta. Yksityiselämää koskeva säädös suojelee vain eläviä henkilöitä, mutta kunniansuoja voi tietyillä edellytyksillä olla myös vainajan läheisillä. Myös kunnianloukkauksessa kohteena voi olla vain luonnollinen henkilö, eikä esimerkiksi viranomaisella, yrityksellä tai yhteisöllä ole kunniaa. Kohteena voi olla kuitenkin myös riittävästi rajattu joukko tunnistettavia ihmisiä.

Journalismissa tai muutoin laajalle levinneiden loukkaavien tietojen kohdalla kunnian ja yksityiselämän loukkaaminen on törkeää, jos toiminnasta on aiheutunut erityisen suurta vahinkoa, ja jos rikosta voidaan pitää myös kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Yksityiselämä tai kunnia ei tule kuitenkaan loukatuksi, jos tiedon, vihjauksen tai kuvan esittäminen liittyy henkilön toimintaan ja sen arvioimiseen politiikassa, elinkeinoelämässä tai julkisessa virassa tai vastaavassa tehtävässä, ja tiedon esittäminen on tarpeellista yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi.

Molempiin lainkohtiin sisältyy myös sananvapauden merkitystä korostava ehto. Sen mukaan rikoksena ei pidetä yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitettyä ilmaisua, jos sen esittäminen, huomioon

ottaen sen sisältö, toisten oikeudet ja muut olosuhteet ei selvästi ylitä sitä mitä voidaan pitää hyväksyttävänä.

Kunnianloukkaus

Kunnianloukkauksessa henkilö esittää toisesta perättömän väitteen tai vihjauksen, josta voi aiheutua tälle vahinkoa tai halveksuntaa. Kyse voi olla myös muunlaisesta loukkaavasta halventamisesta.

Häpäisytarkoituksessa kunnianloukkauksesta voidaan tuomita, vaikka esittäjä puhuisikin totta. Ratkaisevaa kummassakin vaihtoehdossa on tiedon levittämisen tarkoitus. Loukkaavan väitteen esittäjän on pitänyt ymmärtää, että halvennetuksi tuleminen on kohteelle varsin todennäköinen julkaisemisen seuraus. Merkitystä voi olla esitetyn väitteen yleisön tai kohteen rajaamisella. Esittäjän lähipiiri saattaa tunnistaa väitteen kohteen, vaikka häntä ei olisikaan jutussa nimetty.

Kunnianloukkaustapaukset ovat oikeudellisesti ongelmallisia, koska vastakkain ovat aina sananvapaus ja kunniansuoja. Kumpikin on yksilön perusoikeus ja kummankin arvo on yhtä lailla absoluuttinen. Tuomioistuinten onkin aina erikseen punnittava, kumpi niistä painaa kulloinkin enemmän.

Suomalaiset tiedotusvälineet eivät ole viimeisen vuosikymmenen aikana juurikaan olleet syytettynä kunnia loukkaavasta tiedon levittämisestä. Muutokseen ovat vaikuttaneet parikymmentä Suomen aiemmin saamaa sananvapauden loukkaamista koskevaa tuomiota 2000-luvun alkuvuosina Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Ennen nykymuotoista sananvapautta huomioivaa ratkaisulinjaansa suomalaiset tuomioistuimet olivat painottaneet yksityisyydensuojan merkitystä näiden kahden perusoikeuden välisissä kiistakysymyksissä.

Tätä nykyä kunnianloukkaukseen ovat syylistyneet lähinnä internetin ja sosiaalisen median yksittäiset käyttäjät, ja journalistisen median osuus on ollut vain pari prosenttia EIT:n langettamista tuomioista. Sosiaalisen median käyttäjät eivät ole välttämättä ymmärtäneet pitkälti hallitsemattoman välineen tuottamia julkisuusriskejä.¹⁰²

Toimittajan tarkoitus. Kunnianloukkauksesta tuomitaan, jos teko voidaan lukea tekijänsä syyksi. Esimerkiksi toimittajan tahallisuus voi puuttua, jos hänellä on ollut riittäviä ja todennäköisiä syitä luottaa julkaisemansa tiedon todenperäisyyteen. Tiedon levittämisen loukkaavuutta arvioidaan objektiivisesti, eikä asianomaisen oma tulkinta

¹⁰² Eelis Paukku – Essi Puhakainen, Kunnia 2020-luvun Suomessa – empiirinen tutkimus kunnianloukkaustuomioista. www.edilex.fi 16.3.2023.

JULKAISEMINEN

ole ratkaisevaa lainvastaisuuden arvioinnissa. Sietokyvyltään herkempi jutun kohde ei saa tavanomaista suurempaa suojaa.

Sananvapauden käytön lainmukaisuuden arviointiin vaikuttaa toimittajan kertomismotiivi ja menettelytapa käsittelemässään asiassa. Hänen edellytetään toimivan ”vilpittömässä tarkoituksessa” arvioimalla ja tarvittaessa tasapainottamalla kertomiaan kiistanalaisia asioita muilla lähdetiedoilla tai omilla kommenteilla. Esimerkiksi haastattelusta olisi käytävä ilmi, että jutun tavoitteena on ollut haastateltavan kertomien tietojen ja mielipiteiden välittäminen sellaisenaan eteenpäin pyrkimättä rakentaa juttua esimerkiksi pelkkien kohdettaan loukkaavien näkökulmien varaan. Jutussa kritisoidulle kohteelle on myös tarjottava mahdollisuus esittää oma näkökanta käsitelystä asiasta samassa yhteydessä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin suhtautunut torjuvasti toimittajien rankaisemiseen silloin kun he ovat toistaneet tietolähteensä kertomia tietoja sellaisenaan esittämättä tietoja faktana tai omana käsityksenään. Toisaalta toimittajien ei voida myöskään edellyttää eriyttävän itsensä järjestelmällisesti ja muodollisesti lähteensä kannanotoista. Rankaiseminen toisten mielipiteiden ja tietojen levittämisestä päinvastoin rajoittaisi julkista keskustelua yleisesti kiinnostavista kysymyksistä. Toimittajien edellytetään kuitenkin toimivan luotettavasti, eikä tarkoituksellisesti edesauttaa väärin tietojen levittämistä haastattelun varjolla.¹⁰³

EIT 16.11.2004. Toimittajan todettiin toimineen vilpittömässä mielessä, kun oli kertonut todistajanlausuntoa koskevien asiakirjatietojen pohjalta kirurgin päihtymyksestä leikkausoperaation aikana. Oikeus piti tiedonvälityksen kannalta painoarvoisempana asiana julkisen huolen kohteena olevaa potilasturvallisuutta ja sitä koskevia seikkoja kuin lääkärin ammatillista mainetta ja kunniansuojaa.

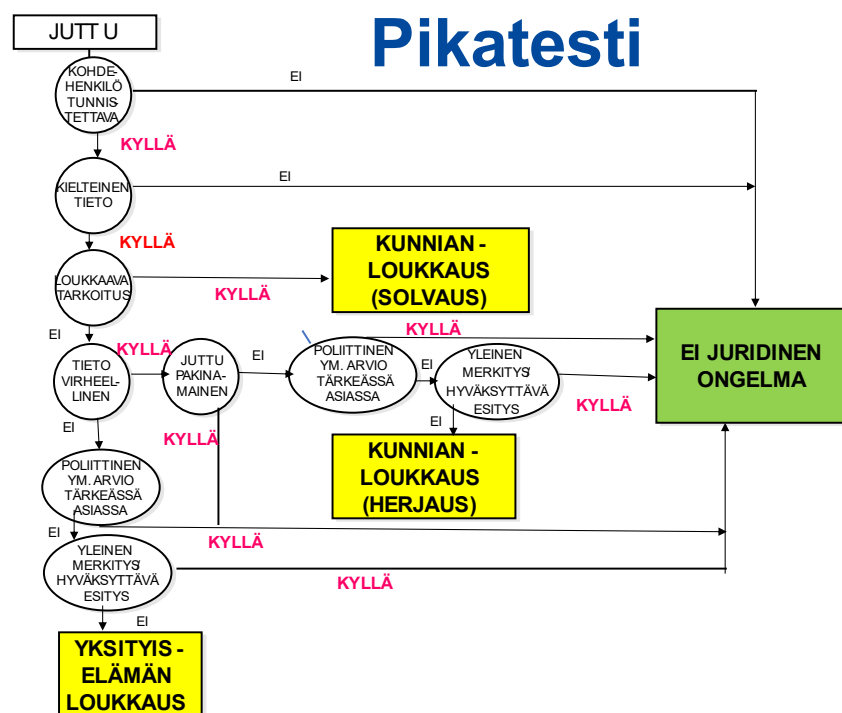
Mediasiteeraus. Kunnianloukkauksessa ei eritellä erikseen perättömän ja loukkaavan tiedon ensimmäistä tai myöhempää kertojaa, vaan jokaisella tämäntapaisen tiedon levittäjällä on periaatteessa yhtäläinen vastuu rangaistavan tiedon kertomisesta. Yksityisyydensuojalle voikin aiheutua ongelmia mediasiteerauksesta, jos tiedotusväline toistaa aiemmin toisaalla julkaistun uutisen loukkaavia väitteitä ja alkuperäisen jutun synnyttämä kielteinen julkisuus laajenee näin entisestään. Julkaisemisen motiiveja voidaan kuitenkin arvioida yksittäistapauksissa erikseen. Myöhemmin asiasta kertoneen toimituksen vastuuta saattaa lieventää siteerauksen yhteyteen liitetty selkeä maininta siitä, että

¹⁰³ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013

JULKAISEMINEN

toimitus ei ole onnistunut varmistamaan sen kertomien väitteiden todenmukaisuutta julkaisun yhteydessä.

SYYTTÄJÄ 7.9.1999. Useat sanomalehdet olivat kertoneet välittämässään Suomen tietotoimiston uutisessa nimeltä mainitun hiihtäjän syyllistymisestä kasvuhormonin käyttöön. STT tuomittiin kunnianloukkauksesta, mutta uutisen levittäneet sanomalehdet välttyivät syytteiltä. Vaikka myös lehtien levittämässä uutisessa väitteet olivat totuuden vastaisia, valtiosyyttäjän mielestä STT:n maineella oli ollut merkitystä niiden levittämisessä. Tietotoimiston yleinen luotettavuus oli vaikuttanut siihen, miten tietoja siteeranneet tiedotusvälineet olivat suhtautuneet uutisen sisältöön ja arvioineet sen todenperäisyyttä.¹⁰⁴

KUVIO 3. Kunnian ja yksityiselämän oikeudellinen loukkaaminen.

Kunnian ja yksityiselämän loukkaamisen aiheuttamaa juridista uhkaa on mahdollista arvioida kuvan 6 ”pikatestissä”. Lainmukaisuutta arvioidaan

¹⁰⁴ Tätä aiemmin Lahden kihlakunnan syyttäjä oli tehnyt oman syyttämättä jättämispäätöksensä paikallisesta lehdestä, koska toiminnan tahallisuudesta ei ollut riittävää näyttöä. Asianomistajan valituksesta tapauksen käsittely eteni valtiosyyttäjälle. Hänen ratkaisunsa perustella myös alueelliset syyttäjät tekivät vastaavanlaiset syyttämättä jättämispäätökset muiden uutisen julkaisseiden lehtien osalta.

henkilön tunnistettavuudella, kerrottujen tietojen paikkansapitävyydellä ja loukkaavuudella, loukkaavalla tarkoituksella, tietojen liittymisellä kohteen toiminnan arviointiin ja tarpeeseen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi sekä ilmaisujen hyväksyttävyydellä. Merkitystä on myös jutun fiktiivisellä luonteella. Jos juttua ei voida ottaa vakavasti, kyse ei ole tosiasiana esitetystä väitteestä eikä kunniaa ole loukattu. Ollakseen lainvastaista, jokaisen jutun piirteeseen vaikuttavan kielteisen vaihtoehdon on toteuduttava. Vastaavasti juridisia ongelmia ei aiheudu, jos jokin näistä puuttuu.

Arvostelu

Henkilön arvostelu. Henkilön solvaaminen ja nimittely voidaan faktaväitteen sijasta tulkita mielipiteen esittämiseksi. Mielipide voi kuitenkin loukata toisen kunniaa, jos loukkaavalla luonnehdinnalla ei ole esitettävissä perusteita, jotka voidaan liittää esimerkiksi kohteeksi joutuneen henkilön aiempaan toimintaan tai esittämiin mielipiteisiin. EIT:n mukaan mielipiteiksi tulkittavia ”arvoasetelmia” ei voida todistaa oikeiksi tai vääriksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin korostanut erityisten arvostelulausumien merkitystä sananvapauden käytössä. Lausumilta ei edellytetä vastaavanlaisia perusteita kuin tosiasiana esitettäviltä väitteiltä, jos lausumat liittyvät asiasta käytävään tarpeelliseen keskusteluun ja niiden kautta yleisö saa tietää erilaisista näkemyksistä. Arvostelu voi olla kärjekästä ja provosoivaa, ja siihen voi sisältyä hyvinkin konkreettisia väitteitä henkilön toiminnasta. Ollakseen rangaistavia esitettyjen mielipiteiden on kuitenkin oltava objektiivisesti todennettavia ja tarkkarajaisia tosiasiaväitteitä. Esittäjänsä omiin havaintoihin ja käsityksiin perustuvien tulkintojen totuudenmukaisuutta ei voida ratkaista täysin riidattomasti.

KORKEIN OIKEUS 2011:71. Esitetyt mielipideilmaisut olivat perusteltuja julkisen tehtävän hoitoon liittyneessä keskustelussa, vaikka olivatkin provokatiivisia ja halvensivat jutussa käsiteltyjä henkilöitä. Haastateltu oli jutussa kuvaillut turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksen työntekijöitä leipääntyneiksi ja suorastaan rassistisiksi. Hänen mukaansa ”alue missä turvapaikanhakijat asuvat on ghetto, ympäriltä puuttuu vain piikkilanka-aita ja kyltti *Arbeit macht frei*”. Oikeus näki toimituksen menettelyn hyväksyttäväksi, koska arvostelu ei yksilöinyt työntekijöitä, vaan kohdistui heihin ryhmänä yleisellä tasolla. Tämä oli osoittanut lausuman luonteen yleiseksi kannanotoksi keskuksen toiminnasta sen sijaan, että siinä olisi arvioitu yksittäisten työntekijöiden toimintatapoja.

2940/PL/00. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun jutun ilmaus ”makkaratehtaan helvetistä” voitiin tunnistaa haastatellun esittämäksi kielikuvaksi. Vaikka mainittu makkaratehdas saatettiin yhdistää kantelijan

JULKAISEMINEN

omistamaan lihanjalostustehtaaseen, ilmaisu ei neuvoston mielestä synnyttänyt käsitystä kyseisen yhtiön moitittavasta toiminnasta.

Vallankäyttäjän toiminnan kriittinenkään arvostelu ei edellytä väitteiden yksilöimistä, jos arvostelulla on muuten todenmukaisia perusteita ja näyttö riittää. Journalistista toimintaa ei tällöin arvioida yksistään sen perusteella, missä määrin esitetyissä väitteissä on perää, vaan kysymys voi olla siitä, onko väitteiden julkaisemiselle ja niihin liittyneelle keskustelulle ollut riittävästi tiedonvälityksellisiä perusteita.

HOVIOIKEUS 30.8.2012. Lehti ei loukannut nimeltä mainitun kansanedustajan kunniaa jutussa, jossa käsiteltiin eduskunnassa tapahtunutta seksuaalista häirintää. Nimettöminä esitetyille häirintäväitteille oli ollut asiasta syntyneen julkisen keskustelun seurauksena riittäviä perusteita eikä juttuun sisältynyt kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täyttäviä virheellisiä tietoja tai vihjauksia. Helsingin hovioikeuden mukaan asiassa oli olennaista, että juttu käsitteli yksityiselämän sijasta kansanedustajan julkista toimintaa, ja että hänelle oli tarjottu mahdollisuus kommentoida käsiteltyä asiaa. Oikeus antoi painoarvoa oikeudenkäynnin aikana esiin tulleiden uusien todistajien kertomuksille kansanedustajan sopimattomasta käyttäytymisestä, vaikka jutussa ei ollutkaan yksilöity hänen tekemisiään ja häirinnän kohteita. Jutun anonyymilähteet olivat kertoneet kokemuksistaan eduskunnassa tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä ja nimenneet häiriköiksi useampia kansanedustajia.

Kyseistä oikeudenkäyntiä edeltäneessä, tapausta koskeneessa JSN-käsittelyssä neuvosto oli katsonut lehden rikkoneen hyvää journalistista tapaa, kun kansanedustajan arvostelu ei ollut riittävän yksilöityä. Itselleen myönteisen neuvoston päätöksen rohkaisemana hän oli tehnyt asiasta tutkintapyyynnön.

3887/SL/08. JSN:n mukaan lehden olisi pitänyt yksilöidä tarkemmin kantelijaan kohdistamansa arvostelu, jotta hän olisi voinut paremmin puolustautua käsittelyssä asiassa ja jotta lukijat olisivat voineet paremmin puntaroida jutun todenmukaisuutta ja jutun väitteitä. Eriävän mielipiteen mukaan jutulla rikottiin hyvää journalistista tapaa, koska kantelija ja muutkin jutussa tarkastellut kansanedustajat olivat saaneet kertoa näkemyksistään samassa yhteydessä. Heillä olisi ollut myös mahdollisuus tarkentaa niitä jälkeempään omalla kannanotolla.

Arvostelun on kohdistuttava henkilön toimintaan. Ongelmana saattaa olla arvostellun henkilön avioliittokytkenä henkilöön johon arvostelun olisi pitänyt yksin kohdistua.

KORKEIN OIKEUS 1997:80. Kun kielteinen julkisuus ei ollut kohdistunut palopäällikköön hänen julkisessa tehtävässään, lehdellä ei ollut perusteita kertoa hänen olevan tuhopoltosta epäillyn aviopuoliso. Oikeus näki jutun tavoitteeksi pelkästään yleisen uteliaisuuden herättämisen palopäällikön yksityiselämää koskevilla vihjauksilla. Merkitystä ei ollut sillä, että jutussa ei väitetty palopäälliköllä olleen osuutta rikokseen.

JULKAISEMINEN

Vastaavanlainen ”puoliso-ongelma” oli kansanedustajalla, joka toki on palopäällikköä merkittävämpi yhteiskunnallinen vallankäyttäjä. Tapausta koskeneessa ratkaisussaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien katsoi, että toimittajan sananvapautta oli loukannut lehden korkeimman oikeudessa saama tuomio.

EIT 16.11.2004. Kansanedustajan piti poliittisen asemansa perusteella sietää tavanomaista enemmän kielteistä julkisuutta, eikä aviomiehen ravintolariehumisesta kertominen loukannut sivistysvaliokunnan puheenjohtajana toimivan kansanedustajan yksityisyyttä. Asialla oli lisäksi ainakin jossain määrin julkista mielenkiintoa. Kerrotulla puolison toiminnalla saattoi olla vaikutusta politiikkaa koskeviin äänestyspäätöksiin, ja myös asianajajana työskentelevän aviopuolison käytöksellä oli tämän aseman perusteella paikallista mielenkiintoa. Kansanedustajan ei väitetty osallistuneen itse kuvailtuihin tapahtumiin, eikä hänen yksityiselämästä kerrottu avioliittoon lukuun ottamatta muita tietoja

Arvostelun julkaisemista ei voida perustella sillä, että yksityisyydensuojaa olisivat kaventaneet henkilön aiemmin medialle antamat haastattelut.

6408/R/16. Radio-ohjelma rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun siinä arvosteltiin kantelijan Facebook-päivityksiä ilmaisuilla ”oman elämänsä vitsi”, ”ihan suuren luokan saatana vitsi” ja ”vittu mikä pelle”. JSN piti arvostelua erityisen alatyylisenä, vaikka aktiivisesti julkisuuteen hakeutuneena kantelijan tulikin kestää tavanomaista kovempaa kritiikkiä. Eriävän mielipiteen mukaan käytetyt termit olivat alatyylisiä, mutta olivat kohdistuneet kantelijan sijasta hänen julkiseen toimintaansa.

Poliittinen arvostelu. Arvostelun hyväksyttävyyttä tulkitaan väljemmin kuin faktoina esitetyjä väitteitä. Arvostelun on kuitenkin oltava perusteltua ja liittyttävä yksittäisten ilmaisujen sijasta laajempaan kokonaisuuteen tai asiasta käytävään julkiseen keskusteluun. Esimerkiksi poliitikkojen on julkisen asemansa perusteella siedettävä voimakastakin toimintansa ja sanomistensa tutkimista ja käsittelemistä mediassa. Myös virkamiehiä voidaan kritisoida, mutta arvostelua ei saisi käyttää heidän työnsä asiattomaan häiritsemiseen. Arvostelun hyväksyttävyyteen vaikuttaa myös kritisoidun henkilön aiempi julkisuus ja mahdollisuus esittää arvostelun yhteydessä oma näkökanta käsitelystä asiasta.

KORKEIN OIKEUS 0764/2001. Kaupunginhallituksen ja valtuuston jäsen oli mielipidekirjoituksessaan väittänyt kaupunginjohtajan vääristelleen kaupungin talousasioita ja kertoneen niistä vain puolitotuuksia. Menettely ei loukannut kaupunginjohtajan kunniaa, koska hänen tuli toimintansa perusteella sietää kärjekästäkin julkista arvostelua. Kaupungin taloudenhoito joutuu toiminta-alueena yleisesti herkästi arvostelun kohteeksi.

2480/IL/97. Kansanedustajan luonnehtiminen kaksinaamaiseksi ja kansalaisten hämääjäksi oli voimakas ilmaisu. Menettely oli JSN:n mielestä

JULKAISEMINEN

kuitenkin tavanomaista yhteiskunnallista kielenkäyttöä poliittisessa arvioinnissa.

1383/IL/87. Arvostelemalla kunnanvaltuutetun kokouskäyttäytymistä ”väsyneeksi” lehti oli antanut ymmärtää hänen olleen juovuksissa. Perustelematon väite loukkasi valtuutettua ja johti lehden saamaan huomautukseen.

Kulttuuriarvostelu. Perättömien tietojen lisäksi henkilön kunniaa saatetaan loukata voimakkaalla arvostelulla ja halventavilla subjektiivisilla näkemyksillä. Työnsä tai persoonansa julkisesti näytteille asettaneen on kuitenkin varauduttava myös kielteisiin arvioihin. Hyväksyttävä kritiikki voi kuitenkin muuttua henkilön solvaamiseksi, jos hänen menettelynsä ja toimintansa sijasta arvioidaankin esimerkiksi hänen fyysisiä ja psyykkisiä piirteitään. Arvostelija ei voi vedota kritiikin vapauteen kritisoidulla henkilöllä jostakin, jota tämä ei ole tehnyt.

2504/SL/97. Valokuvanäyttelyn kriittisellä arvioinnilla ei rikottu hyvää journalistista tapaa. Näyttelyssä esitetyt kuvat eivät vakuuttaneet lehden arvostelijaa, joka vertasi niitä naapurin ottamiin lomakuviin.

5999/AL/15. Tieteen, taiteen, politiikan ja muun vastaavaan aihepiiriin arvioinnissa kärjekkäät ilmaisut ovat mahdollisia ja tekijöiden on niitä kestävä. Elokuva-arvostelun mukaan ”mitä tahansa idioottimaista kotikutoista paskaa voidaan saada levitelyä peräti 40 valkokankaalle Suomessa. – – tuntuu, että [ohjaaja] hieroo ulostetta ensin omaan pärsäänsä ja hiljalleen myös katsojan naamaan”. Ilmaisut kertoivat JSN:n mukaan vain kriitikon henkilökohtaisista näkemyksistä elokuvasta ja tekijöiden kyvyistä.

342/SL/76. Soittajan luonnehtiminen ”pitkäpiimäiseksi urkujensoittajaksi” ei kuvannut esittävää taiteilijaa henkilökohtaisesti, vaan tiivistä arvostelijan näkemyksen itse esityksestä.

Loukkaavuuden arviointi. Myös julkaisun tyyli vaikuttaa merkittävästi loukkaavuuden arviointiin. Ilmaisujen loukkaavuutta on kuitenkin vaikea arvioida niiden monitulkintaisuuden perusteella. Tulkintaan vaikuttaa ilmaisun neutraalisuus, esittämistilanne ja mahdollisuudet liioittelulle tai karskille kielenkäytölle. Yksittäisten sanavalintojen sijasta asiassa onkin tarkasteltava jutun kokonaisuutta ja ilmaisujen asiayhteyttä. Esimerkiksi pakinoille ja kolumneille on tyyppillistä kepeää tyyliä, liioittelevuus ja kärjekkäät ilmaisut, eikä niiden totuudenmukaisuudesta ole edes mielekästä keskustella. Lisäksi arvio siitä, mihin pakinan kärki lopulta kohdistui, vaihtelee lukijan mukaan. Niissä on kysymys lähinnä hyvästä mausta ja tyylistä.

SYTTÄJÄ 27.7.2000. Nimitys *sturmoberfuhreriksi* suorassa tv-lähetyksessä ei loukannut arvostellun poliitikon kunniaa. Helsingin kihlakunnansyyttäjän mukaan poliitikon pakolaispolitiikasta esittämiä mielipiteitä voitiin arvostella, vaikka tämä oli katsonut poliittisen uransa jo päättyneeksi. Toimittajan mukaan hän oli viitannut nimityksellä saksalaistyylliseen autoritaariseen johtamiseen. Kun ”myrsky-ylijohtajan”

JULKAISEMINEN

sotilasarvo oli kuvitteellinen, sanan käyttö ei siltäkään osin täyttänyt syyttäjän mielestä loukkaavuuden tunnusmerkistöä.

3610/KL/06. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun toimittaja oli sisällyttänyt kolumniinsa kiro sanoja ja rivouksia.

Käytetyt ilmaisut saavat merkityksensä usein vasta asiayhteydestään, eikä JSN halua kieltää yksittäisten termien käyttämistä tai velvoittaa viralliseen kielenkäyttöön. Esimerkiksi sanatarkka käännös kielestä toiseen ei välttämättä välitä alkuperäisen termin kulttuurista ja yhteiskunnallista merkitystä.

5039/PL/12. Yleiskielen ”akalla” on eri puolilla Suomea vaihtelevia murremerkityksiä, ja kannellun lehden levikkialueella ilmaisua voitiin pitää neutraalina. ”Akkoja pieksettiin oikein urakalla” -jutussa kerrottiin kahteen naiseen kohdistuneesta väkivaltatapauksesta. Menettely ei johtanut huomautukseen, vaikka pahoinpideltyjen kannalta otsikko kertoi JSN:n mielestä toimituksen huonosta tilanne- ja tyylitajusta.

4592B-G/YLE+SL+TV/11. Perussuomalaisiin liitettyllä ”persulla” ei ollut jutussa halventavaa tai loukkaavaa tarkoitusta. Vakiintuneisuudestaan huolimatta ”persun” käyttö ei kuitenkaan poistanut ”ahnetta” ja ”persoa” koskevaa murremerkitystä tai mielikuvaa alatyylisestä ”perseestä” ja ”persuksesta”. Kansanomaiset ilmaisut sopivat asiatekstejä paremmin pakinoihin, kolumneihin tai haastattelun sitaatteihin, ja JSN suosittelikin niiden käyttämistä vain harkitusti.

2114/SL/94. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa kutsuessaan alkoholisteja ”pultsareiksi”. Neuvoston mukaan termien loukkaavuus riippuu pitkälti niiden käyttöyhteydestä ja -tavasta. Kantelijan mukaan sanavalinta loukkasi sosiaalilääketieteellisesti vammautuneita ihmisiä.

Verkossa säilyvä ja tarkasteltava kunnianloukkaus voi olla loukkauksen kohteelle eri asia, kuin jos kirjoitus olisi julkaistu vain kerran painetussa lehdessä, radiossa tai televisiossa. Tekstin säilymisellä ei ole kuitenkaan vaikutusta rikoksen mahdolliseen vanhenemiseen. Asia voi kuitenkin muuttua, jos tekijä on pyrkinyt saamaan kirjoitukselleen myöhemmin uusia lukijoita tai säilyttämään yleisön mielenkiintoa kirjoitukseensa. Kunnanloukkaus vanhenee kahdessa vuodessa ja törkeä kunnanloukkaus viidessä vuodessa tekopäivästä.

KORKEIN OIKEUS 10.1.2024. Verkossa julkaistun kunnianloukkauksen syyteoikeuden vanheneminen alkoi kulua heti tekstin julkaisuhetkestä, eikä kunnianloukkauksen voinut katsoa jatkuneen niin pitkään kuin kirjoitus oli ollut muiden tarkasteltavana. Oikeuden mukaan kunnianloukkaus ei jatkunut pelkästään siksi, että tekijä ei ollut poistanut kirjoitustaan Facebook-sivustoltaan. Tekijän passiivinen suhtautuminen ei täyttänyt kunnianloukkauksen tunnusmerkistöä.

Tuotearvostelu. Yrityksillä ei ole kunniaa, jota ei voida näin ollen myöskään rikkoa. Tuotteiden tai palveluiden harhaanjohtavasta arvostelusta voi aiheutua kuitenkin taloudellista vahinkoa.

JULKAISEMINEN

Sananvapauslaissa määritetyn vahingonkorvausvastuun ja sitä koskevan vahingonkorvauslain perusteella virheellisen tiedon kertojan on korvattava tahallisesti tai tuottamuksesta toiselle aiheutunut vahinko.

Kuluttajajournalismin ongelmat konkretisoituvat etenkin toimitusten omissa tuotetesteissä. Tuotteen valmistajalle tai myyntiyritykselle maksettava korvaus kuitenkin edellyttää, että syntyneellä haitalla on selkeä syy-yhteys testaamisen aiheuttamaan kielteiseen mediajulkisuuteen. Vahinko on pystyttävä osoittamaan esimerkiksi kirjanpidon tai äkillisten markkinamuutosten pohjalta. Mediayhteyttä ei ole, jos testattu tuote voidaan todistaa muutenkin myyntiin kelpaamattomaksi.

Toimitusten testeillä on tärkeä merkitys yleisölle, jos näiden vaihtoehdoksi jäisivät vain yritysten omat testit ja valmistajia ja myyjiä miellyttävät tulokset. Toimitusten testeissä kuluttajan näkökulma saattaa kuitenkin jäädä vähemmälle huomiolle, jos niissä on noudatettava valmistajien toiveita ja käyttöohjeita. Tuotetestin toteutustapa voikin osoittautua harhaanjohtavaksi, jos testaaja on ollut maallikko käyttäjäksi tavoitellun ammattilaisen sijasta. Testaamastaan tuotteesta murska-arvion julkaissut rakennusalan aikakauslehti tuomittiin vahingonkorvauksiin, kun se oli vertaillut vedeneristimiä noudattamalla tuotepurkin kyljessä olleita ohjeita. Valmistajan mukaan testi olisi pitänyt toteuttaa noudattamalla yrityksen verkkosivuilta löytyviä ohjeita.¹⁰⁵

KORKEIN OIKEUS 1991:79. Tuotetestiä muistuttava juttu oli synnyttänyt perusteettoman kielteisen käsityksen toiminimen maahantuoman lastenvaunun ominaisuuksista. Jutussa asiantuntijana käytetty ja vaunuja arvostellut henkilö osoittautui kilpailevan lastenvaunumerkin maahantuojuksi. Hän oli toimittanut lehdelle sen heikoksi arvosteleman vaunumerkin vaunun puutteellisessa kokoonpanossa, jollaisena vaunuja ei normaalisti edes myydä. Kun epäasianmukaiseksi arvostellun vaunumerkin kysyntä romahti, kilpailevat vaununmyyjät hyödynsivät juttua omien vaunujensa markkinoinnissa ja myynnissä.

Yrittäjien on henkilökohtaisesti siedettävä tuotteisiinsa kohdistuvaa kärjekästä julkista arvostelua, jos se perustuu paikkansapitäviin asiatietoihin. Kärjekkyyks on tyypillistä pakinanomaisessa esityksessä.

KORKEIN OIKEUS 2005:1. Lehti ei ollut loukannut ravintolayrittäjän ja keittiömestarin kunniaa, vaikka toimittaja oli arvostellut voimakkaasti saamaansa ruoka-annosta. Oikeuden mielestä jutun pakinamainen tyyli oli vastannut kirjoituksen kokonaisuudelle ominaista humoristisen liioittelevaa sävyä. Toimittaja kertoi saaneensa nimeltä mainitsemassaan

¹⁰⁵ Marja Honkonen: Tuloksista käräjöinti mietityttää testaaajia. Journalisti 5/2015

JULKAISEMINEN

pizzeriassa ”muultakin kuin ulkonäöltään huussinluukku muistuttavan lätkyrän, jonka pinnalla harhaili muutama purkkisimpukka”. Lisäksi ”vielä kitukasvuisemmat katkaravut, puolisen tusinaa, olivat hukkuneet ilkeästi venyvään edamjuustokuorrutukseen.” Oikeuden mielestä kirjoituksen sanoma voitiin ymmärtää vanhojen savolaisperinteiden ihannoinniksi ja vieraiden vaikutelmien paheksunnaksi. Kielikuvasta ei voinut saada asiayhteyden ja tyyllilajin perusteella käsitystä siitä, että kirjoittaja olisi väittänyt ruokaa epähygieeniseksi tai elintarvikkeeksi sopimattomaksi.

KORKEIN OIKEUS 1991:116. Lehti ei ollut juttunsa perusteella haitannut suklaata myyneiden elinkeinonharjoittajien toimintaa. Vuonna 1988 julkaistun ”Markkinat taas Kokkolassa” -lehtijutun yksittäisessä virkkeessä todettiin, että ”suut mussuttivat lakua, makkaraa ja suklaata, jota myytiin viisi kymppillä (vuosikertaa - 68?)” Oikeus piti juttua ”kokonaisuudessaan kepeätyylinen ja liioittelevana sekä selvästi sellaiseksi havaittavana”, eikä se näin ollen loukannut myyjien kunniaa.

Toimituksellisenä sisältönä julkaistavat tuoteuutuudet ja markkinakatsaukset voivat olla perusteltuja, jos niiden tarkoituksena on tyydyttää yleisön tiedontarvetta eikä edistää tuotteiden myyntiä. Toteutustavoille ei ole erityisiä vaatimuksia, jos ne ovat riittävän selkeitä. Testattavien tuotteiden valikoiman on kuitenkin oltava riittävän kattava, jotta yleisölle ei syntyisi virheellistä kuvaa sen täydellisyydestä. Myöskään testaamattomuudesta ei saa syntyä vaikutelmaa. Mittauksiin perustuvat laitetestit ja niiden julkaistut tulokset edellyttävät kuitenkin perustellumpia tulkintoja kuin elintarvikkeiden makutestit, joissa arviointi perustuu subjektiivisiin mieltymyksiin.

1905/YLE/93. Toimituksen olisi pitänyt kertoa hintavertailunsa lopputulokseen vaikuttaneet seikat. Hammaskiven poistamista koskeneessa jutussa oli verrattu toisiinsa hammaslääkärin laskutusta ja erikoishammashoitajan palkkioita. Eri tavalla pätevien henkilöiden laskutusten keskinäinen vertailu saattoi johtaa yleisöä harhaan.

Yksityisyyden rajoitukset

Yksilönsuojan laajuutta arvioidaan journalismissa useilla eri perusteilla. Merkitystä on esimerkiksi käsiteltävän tiedon luonteella, henkilön yhteiskunnallisella roolilla ja toiminnalla sekä tunnistettavuudella ja tunnettavuudella.

Henkilön rooli ja julkinen toiminta. Yksityisyyden suoja on suppeimmillaan merkittävien poliittisten, hallinnollisten ja elinkeinoelämän vallankäyttäjien kohdalla ja vastaavasti laajimmillaan tavallisilla kansalaisilla. Näiden välimaastoon sijoittuvat

JULKAISEMINEN

aikalaishistoriaan kuuluvat tunnetut ja julkisuudessa esiintyvät, kulttuurin ja viihde-elämän vaikuttajat.¹⁰⁶

Esimerkiksi poliitikkojen julkisuuskuvaan vaikuttaa myös käsitys heistä poliittisen toiminnan ulkopuolisessa yksityiselämässä. Poliitikon perhe-elämään, seurusteluun ja muuhun yksityiselämän toimintaan voikin kohdistua oikeutettua yleistä kiinnostusta, jos tiedolla on yhteyttä hänen yhteiskunnallisessa toiminnassaan esiin nostamiin kysymyksiin. Hän voi myös itse vaikuttaa yksityiselämänsä mediakäsittelyyn ”raottamalla vaatekaappiaan” ja suostumalla muuten julkisuuteen.¹⁰⁷

Julkisuuteen voidaan paitsi pyrkiä myös joutua. Kuka tahansa saattaa ajautua mediajulkisuuteen osana merkittävää uutistapahtumaa tai toimimalla poikkeavasti julkisuudessa. Henkilön yksityisyyttä voi heikentää myös suhde julkisuuden henkilöön.

EIT 6.4.2010. Valtakunnansovittelijan uuden naisystävän henkilöllisyyden paljastaminen ei loukannut hänen yksityisyyttään. Naisystävä oli osallistunut väkivaltaiseen valtakunnansovittelijan perhekärhämään, jonka seurauksena valtakunnansovittelija menetti virkansa. Naisystävää ei voinut pitää saamansa sakkotuomion, työnsä tai muunlaiseenkaan toimintansa perusteella sellaisessa asemassa, että hänen yksityisyydensuojaansa ei olisi voinut rajoittaa.

2578/AL/97. Tunnetun julkisuuden henkilön yksityiselämän suoja ei ulottunut julkisella paikalla sattuneeseen välikohtaukseen. Haastateltujen silminnäkijöiden mukaan hän oli käyttäytynyt väkivaltaisesti sivullisia kohtaan. Jutun tiedot hänen vierailustaan erotiikkabaarissa olivat myös taustoittaneet myöhempiä tapahtumia.

4024/SL/08. Kansalaisilla oli oikeus saada tietää pääministerin seuralaisesta. Hänen oli siedettävä myös tyyliään, pukeutumistaan ja parin julkista esiintymistä koskevaa arvostelua. Lehdessä oli tarkasteltu molempien julkisuuskuvaa toimittajan omien havaintojen ja asiantuntijahaastattelujen pohjalta.

Henkilön yhteiskunnallinen rooli saattaa olla peruste tunnistaa hänet myös yksittäisen tapahtuman uhrina.

8106/PL/22. Lehti kertoi kaupunginjohtajan käyttäytyneen epäasiallisesti nimeltä mainittua kaupunginhallituksen jäsentä kohtaan kokousristeilyllä. JSN:n mukaan lehdellä oli ollut perusteet paljastaa lukijoille teon kohteeksi joutunut ja asiasta virallisesti kannellut uhri, kun nimen julkaiseminen ei ollut

¹⁰⁶ Julkisen sanan neuvosto lausuma yksityisyydensuojasta 1980 ja julkisuuden henkilöiden yksityisyyden suoja koskevassa asiassa 2004.

¹⁰⁷ Timo Huovinen: Mitä media voi kertoa poliitikon yksityiselämästä? Yle.fi 2.2.2018

JULKAISEMINEN

kohtuutonta hänen kuntapäättäjäsensä perusteella eikä välikohtauksesta kerrottu erityisen arkaluonteisia yksityiskohtia, jotka olisivat voineet loukata hänen yksityisyyttään. Tapahtumien ketju oli nostanut esiin väitteitä kaupunginjohtajan aiemmasta häirinnästä, ja hän joutui lopulta eroamaan virastaan luottamuspuolan takia.

Perinteisten valankäyttäjien ohella myös julkkisuuden henkilöillä on voimakas esikuvallinen ja mielipidevaikuttajan rooli. He ovat tehneet itsestään julkisuuden kautta tuotteen, jossa mielikuva on tärkeä myyntivaltti. ”Julkkikset” eivät saisi kuitenkaan manipuloida omaa julkisuuttaan, vaan yleisöllä olisi oltava oikeus tietää, jos heidän todellisella toiminnallaan ja kertomillaan asioilla on ristiriitaa. Kielteisten seikkojen raportoinnin voi nähdä eräänlaiseksi journalistiseksi tuotevalvonnaksi. Kuitenkin myös julkkiksia koskevat tiedot on julkaistava journalistisin perustein, eikä pelkästään mediamyynnin edistämiseksi. Kertominen ei saisi ulottua pitemmälle kuin mikä on välttämätöntä asian ymmärtämiseksi.¹⁰⁸

Sosiaalinen media ja siinä jaetut yksityiset asiat ja kuvat ovat väljentäneet käyttäjien käsityksiä omasta yksityisyydensuojastaan. Perinteinen media onkin käyttänyt some-sisältöjä julkkiksista kertovien juttujen lähteenä. Julkaisemisessa on kuitenkin noudatettava Journalistin ohjeita.

8044/A/22. Lehti ei rikkonut julkisuuden henkilön yksityisyyden suojaa, kun se siteerasi hänen lapsihaaveeseensa liittynyttä sosiaalisen median päivitystä. Viihdejulkisuudesta tunnetun kantelijan avoimella some-tilillä oli kymmeniätuhansia seuraajia. Yksistään tämän perusteella juttuun ei voinut JSN:n mielestä sisältyä erityisen arkaluonteisia seikkoja.

”Hiljainen suostumus”. Yksityisyyden arviointiin vaikuttaa henkilön aiempi hakeutuminen julkisuuteen. Hänen itsestään rakentamalla julkisuudella ja siihen liitettävällä ”hiljaisella suostumuksella” voikin olla ratkaisevaa merkitystä tietojen journalistiselle käytölle.¹⁰⁹

Kun henkilö on tullut osaksi julkista keskustelua, yksityiselämän tieto voi menettää yksityisen luonteensa. Julkisuutta jopa hyväkseen käyttävän henkilön onkin lähdeittävä siitä, että hänen yksityisyydensuojansa on ainakin osin väljentyneet,

KORKEIN OIKEUS 2011:72. Tunnetun kirjailijan yksityisyyttä ei loukattu lehtijutussa, jossa hänen entinen rakastettunsa kuvaili pariskunnan seksielämää ja riidanaiheita. Jutussa oli myös lueteltu kirjailijan entisiä ja

¹⁰⁸ Riku Neuvonen: Sananvapaus, joukkoviestintä ja sääntely. Talentum 2005.

¹⁰⁹ ”Hiljainen suostumus” voi kaikesta huolimatta jäädä tulkinnanvaraiseksi. Se voi myös katketa, jolloin julkinen henkilö palaisi yksityiseksi toimijaksi.

JULKAISEMINEN

oletettuja miesystäviä. Oikeuden mukaan kirjailija oli tuonut jatkuvasti yksityiselämäänsä julkisuuteen suostumalla haastateltavaksi ja kuvattavaksi. Hän oli myös itse kirjoittanut omasta elämästään. Oikeuden mukaan yleisesti tunnettujen asioiden toistamista ei voitu rajoittaa yksityisyyden turvaamiseksi. Kirjailijan katsottiin antaneen ”hiljaisen suostumuksensa” yksityiselämänsä reposteluun, kun hän ei ollut aiemmin esittänyt vaatimuksia muita tiedotusvälineitä kohtaan.

Suostumukseksi julkaista yksityiselämää koskevia tietoja voidaan tulkita henkilön vastaamisensa yksityiselämäänsä koskeviin kysymyksiin mediassa. Edes pitkäaikaisen julkisuuden perusteella ei voida kuitenkaan yleisesti olettaa, että yksityiselämän ydinalueeseen kuuluvia asioita voitaisiin levittää ilman henkilön suostumusta.

7498/AL/20. Julkisuuden henkilö ei ollut kaventanut omalla toiminnallaan yksityisyydensuojaansa niin, että raskauden alkuvaiheesta olisi voitu kertoa ilman hänen suostumustaan. Lehti sai menettelystään JSN:lta huomautuksen, vaikka tv-työ ja näyttelijän ammatti olivat osittain kaventaneet kantelijan yksityisyydensuojaa. Häntä oli aiemmin haastateltu pääsääntöisesti työhön liittyvissä asioissa.

Asian merkitys. Toimitustyön eettisessä arvioinnissa ratkaisevaa voi olla käsiteltävän asian yleisempi merkitys. Mitä enemmän yhteiskunnallista vaikutusta jollakin asiaan liittyvällä seikalla on, sitä tärkeämpää on voida julkaista sitä koskevaa tietoa. Tapahtuman poikkeuksellisuus yksin ei kuitenkaan riitä perusteeksi kertoa tunnistettavasti henkilöiden yksityiselämästä.

1922/AL/93. Lottovoitto ei ollut sellainen uutistapahtuma, josta olisi voitu kertoa ilman asianomaisen lupaa. Perusteltua ei ollut myöskään lottovoittajan taloudellisista hankinnoista kertominen, vaikka ne voitiinkin tunnistaa asuinalueella.

Yleisen luottamuksensa säilyttäminen vaatii julkisuudessa vaikuttavalta henkilöltä erityistä ”kokonaiskunnollisuutta”. Asian arviointiin vaikuttavat yleisön odotukset siitä, millaista toimintaa henkilöltä voidaan edellyttää hänen julkisen roolinsa perusteella. Odotusten vastaista on esimerkiksi poliitikon ottama lahjus, lääkärin tekemä pahoinpitely, toimittajan kirjoittama perätön uutinen tai kymmentä käskyä rikkovan kirkkoherran syrjähyppy.

Poliittisessa toiminnassa vaikuttavien henkilökohtaiset ominaisuudet ja yksityiselämän ratkaisut saavat erityistä merkitystä, jos poliittisten esiintymiset ja niissä markkinoidut arvot osoittautuvat ristiriitaisiksi.

EIT 12.10.2010. Lehdellä oli ollut perusteita kertoa presidentinvaalien kampanja-avustajan avioliiton ulkopuolisesta suhteesta, koska tiedolla oli yleistä merkitystä hänen toimintansa julkisen luonteen perusteella. Vaikka yksityiselämästä lehdessä kerrottu tieto ei liittynytäkään välittömästi henkilön työtehtäviin, sillä oli kuitenkin ollut vaikutusta vaaleista käytävään keskusteluun. Avustaja oli tukenut julkisesti ehdokkaansa tavoitetta ja

JULKAISEMINEN

laatinut useita ydinperhettä kannattavia kirjoituksia, mutta oli toiminut samaan aikaan julistamiaan arvoja vastaan. Hän oli kuulunut ehdokkaan sisäpiiriin ja näkynyt voimakkaasti mediakampanjassa.

Tätä aiemmin korkein oikeus oli tuominnut lehden toimittajan ja uutispäätoimittajan yksityiselämän loukkaamisesta. Oikeuden mielestä kyse oli ollut uteliaisuuden tyydyttämisestä, eikä lehden menettely oikeuttanut levittämään yksityiselämän tietoja. Korkeimman oikeuden ratkaisun uutisointi oli synnyttänyt kuitenkin uuden rikoskäsittelyn toista lehteä kohtaan. Vaikka korkeimman oikeuden päätös oli ollut avustajalle suotuista, päätöksestä kerrottaessa oli toistettu hänen yksityisyyttään loukanneita tietoja. EIT joutui huomauttamaan Suomea tästäkin päätöksestä.

EIT 25.1.2011. Sanomalehden sananvapautta rikottiin, kun toimittajille oli määrätty rikos- ja korvausseuraamuksia sen johdosta, että oikeudenpäätöksen uutisoinnissa oli toistettu henkilön yksityisyyttä loukkaavina pidettyjä tietoja. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan oikeus julkaista tietoja mielenkiintoa herättävistä kysymyksistä koskee myös oikeudenkäynnin selostamista ja kommentointia. Myöskään tietojen uudelleen paljastamisen estämiselle ei ollut tapauksessa tarvetta. Jutun perustana ollut oikeudenkäynti oli ollut julkinen eikä tuomiota ollut määrätty salassapidettäväksi.

2256/IL/95. Lehdessä voitiin keskustella rattijuopumuksesta epäillyn kunnanvaltuutetun mahdollisuuksista jatkaa luottamustoimissa, vaikka asia oli vasta poliisin tutkittavana.

Onnettomuuksien kuvauksissa tiedotusvälineiden on pyrittävä välittämään mahdollisimman todenmukainen kuva tapahtumista ja niiden vaikutuksista. Onnettomuuksien syistä kerrottaessa on kuitenkin oltava erityisen varovainen, jotta uhrien omaisille ja muille läheisille ei tuotettaisi tarpeetonta kärsimystä.

3187/SL/02. Itsemurhaepäilyyn esiintuominen kuolonkolarin uutisoinnissa oli hyväksyttävää, koska onnettomuuden syyllä oli ollut yleistä merkitystä. Sekä kolarin aiheuttajan että toisena osapuolena olleen ammattiautoilijan kerrottiin menehtyneen onnettomuudessa. Kun liikenteessä tehdään oletettavasti itsemurhia, oli lehden mukaan tärkeää nostaa ilmiö esiin myös tiedotusvälineissä. ”Perholaiskuskiksi” jutussa kutsuttu itsemurhan tehnyt oli onnettomuutta edeltävässä puhelinkeskustelussa kertonut aikovansa tehdä itsemurhan. Tapauksen ensimmäisessä uutisessa kerrottiin hänen autonsa ajautuneen tuntemattomasta syystä vastaantulijoiden kaistalle. Lehti teki seuranta uutisen poliisitutkimuksen valmistuttua.

3459/SL/04. Lehdellä oli perusteita kertoa valtakunnallisesti merkittävästä liikenneonnettomuudesta, kun onnettomuusalueella oli ollut pitkään räjähdysvaara maaperän saastumisen vuoksi, ja valtatie liikenne oli jouduttu katkaisemaan useiksi tunneiksi. Juttu johti kuitenkin JSN:n huomautukseen, koska tapahtuman poikkeuksellisuus tai uhri asema eivät yksin riittäneet menehtyneen nuoren rattijuopon nimen julkaisemiselle ja henkilöllisyyden paljastamiselle.

JULKAISEMINEN

1399/SL/87. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun se kertoi tulipalossa vakavasti loukkaantuneen uhrin henkilöllisyyden vastoin lähiomaisen toivomusta. Nimen kertominen oli JSN:stä perusteltua suurta huomiota herättäneessä tapauksessa. Raportointi oli maltillista eikä lisännyt kohtuuttomasti lähiomaisen kärsimystä.

Sosiaalinen media on synnyttänyt uuden journalistisen käytännön, ”nettiarkeologian”, politikkojen kokonaiskunnollisuuden tarkastelemiseksi. Siinä arvioidaan heidän vanhojen verkkokirjoitustensa sävyä ja hyväksyttävyyttä suhteessa nykyisiin poliittisiin tehtäviin. Asiasta kertomiselle on journalistisia perusteita, jos kirjoittajat ovat merkittäviä vallankäyttäjiä ja jos kirjoitusten historiallinen asiayhteys tuodaan jutuissa esiin.¹¹⁰

Tiedon luonne. Yksityiselämää loukkaava tiedon kertoaminen edellyttää, että itse tieto on loukkaava. Loukkaavuutta on arvioitava objektiivisesti.

HOVIOIKEUS 30.11.2011. Lehdessä julkaistut Suomen Mensa ry:n jäsentiedot koskivat jäsenten yksityiselämää mutta eivät kuuluneet yksityiselämän suojan ydinalueeseen. Helsingin hovioikeuden mukaan tieto henkilön älykkyydestä on yleisesti ottaen myönteinen seikka. Henkilöluettelon julkaiseminen lehdessä ei loukannut yksityiselämän suojaa niin vakavasti, että sananvapauteen puuttuminen olisi ollut perusteltua. Lisäksi vain harva jutussa mainituista Mensan jäsenistä oli ilmoittautunut asianomistajaksi tapauksessa.

1416/SL/88. Äänestämättä jättäneistä nimien julkaiseminen ei sellaisenaan loukannut henkilöiden yksityisyyttä, kun julkaisemista ei ollut tehty loukkaamistarkoituksessa tai arvostelumielessä. Julkisuus ei myöskään paljastanut henkilöiden poliittista vakaumusta tai äänestämättä jättämisen todellisia, yksityiselämään kuuluvia syitä. Äänioikeutettuja koskevat vaaliluettelot ja äänioikeuden käyttäminen ovat julkista tietoa.¹¹¹

Asemastaan tai aiemmasta julkisuudesta riippumatta jokaisella on jonkinasteinen yksityisyyden suoja. Myös merkittävillä vallankäyttäjillä on oikeus ihmissuhteisiin, eikä kaikesta voida kertoa vapaasti julkisuudessa. Esimerkiksi seurustelusuhteita koskevat *kiss and tell* -paljastukset voidaan rinnastaa motiiveiltaan *kiss and sell* -toiminnaksi.

¹¹⁰ Asiasta nousi julkinen keskustelu vuoden 2023 eduskuntavaalien jälkeen, kun uuteen hallitukseen valittujen perussuomalaisen poliitikkojen vanhoista verkkokeskusteluista alkoi paljastua rasistisia lausumia.

¹¹¹ Tapauksen teki mielenkiintoiseksi se, että asiasta kanteli neuvostolle jutun julkaissut lehti itse. Se oli pitänyt vaaliluetteloiden julkisuutta vakavana yhteiskunnallisena epäkohtana ja halunnut kiinnittää kantelullaan asiaan huomiota.

JULKAISEMINEN

EIT 14.1.2014. Merkittävää valtaa käyttävän poliittisen päättäjän entinen tyttöystävä oli muistellut ”Pääministerin morsian” -kirjassa suhdettaan Matti Vanhaseen ja kertonut tietoja pariskunnan sukupuolielämästä ja muista yksityiselämän tapahtumista pääministerin yksityiselämää loukkaavalla tavalla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi pääministerin yksityisyyttä loukkaaviksi tiedoiksi hänen fysiikkansa, rakastelukertojen lukumäärän sekä intiimin kanssakäymisen makuuhuoneessa, saunassa ja pesuhuoneessa. Sitä vastoin kertomista yhteisistä ruokailuhetkistä, lapsista ja keskinäisestä viestinnästä ei nähty pääministerin yksityiselämää loukkaavaksi.

Yleisesti merkittäviä asioita käsitellään usein henkilöiden itsensä kertomina kokemuksina. Tietoja saatetaan liittää myös muihin kuin kertojaan itseensä. Henkilön yksityisten kokemusten varjolla tarinan muista osapuolista ei saa paljastaa arkaluonteisia asioita.

1640/AL/90. Lehti sai huomautuksen jutustaan, jossa eronnut puoliso oli arvostellut voimakkaasti entistä aviomiestänsä ja tämän uutta aviopuolisoa kumpaakaan kuulematta. Lehti oli perustellut kuulematta jätetyn osapuolen arvostelemista tämän julkisuusasemalla ja käsitellyt aihetta tämän takia tarkoituksellisen kärkevästi.

3050/YLE/01. Toimittaja oli johdatellut haastateltaviaan puhumaan yksityiselämästään tietoja, joiden kertominen jutussa ei ollut välttämätöntä aiheen taustoittamiseksi. Niiden esittämistä ei oikeuttanut sekään, että haastatellut olivat eri yhteyksissä julkisesti jo aiemmin kertoneet samoista asioista. JSN antoi asiasta huomautuksen.

Yksityisyyden suojaan viitataan *Journalistin ohjeissa* arkaluonteisten, kuten sairautta ja kuolemaa koskevien tietojen julkaisemisessa. Tietojen hankkimista ja julkaisemista koskeva *hienotunteisuuden* vaatimus koskee pääosin onnettomuuksien ja rikosten uhrien yksityisyydensuojaa. Uutisoinnissa olisi vältettävä tarpeettoman yksityiskohtaisia kuvauksia kuolinsyystä ja muista kuolemaan johtaneista olosuhteista. Julkaisemiselta edellytetään asianomaisen suostumusta tai tietojen poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Myös kuolleita on kohdeltava hienovaraisesti.

3752/SL/07. Muistokirjoituksessa voitiin kertoa vainajasta myös kielteisiä seikkoja, vaikka ne olisivatkin loukanneet läheisiä ja palauttaneet mieleen ikäviä asioita. Tunnetun näyttelijän nekrologin lopussa mainittiin lyhyesti hänen kolmivuotinen vankeusrangaistuksensa ja siihen johtaneet rikosnimikkeet.

4313/AL/10. Yksinhuoltajaäidin puolison mielenterveysongelmista ja itsemurhasta kertova juttu paljasti vainajasta arkaluonteisia tietoja. Vaikka haastatellulla oli oikeus kertoa oma elämäntarinansa, itsemurhan tekotavasta kertominen ja spekulointi teon syillä olivat omiaan aiheuttamaan kärsimystä vainajan jälkeensä jääneille omaisille. Lehdellä ei ollut kestäviä perusteita heikentää yksityisyyden suojaa vainajalta, joka ei ollut aiemmin hakeutunut julkisuuteen.

JULKAISEMINEN

6435/SL/16. Muistokirjoitus tunnetun henkilön kuolemasta voitiin julkaista kaksi viikkoa tapaturman jälkeen, vaikka vainajaa ei ollut virallisesti tunnistettu, eikä omaiseen ollut saatu yhteyttä. Tunnistamista olivat viivästyttäneet keskeneräiset oikeuslääketieteelliset tutkimukset. Toimittaja oli ollut yhteydessä vainajan lähipiiriin kuuluneisiin henkilöihin, mutta ei kantelijaan, joka kertoi olevansa vainajan ainoa lähiomainen.

Median on kiinnitettävä yksityisyyden suojaan erityistä huomiota kertoessaan terveystietoja tai uutisoidessaan tartuntataudeista, vaikka niiden kohdalla yleinen tiedonintressi olisikin poikkeuksellisen suuri. Yleisölle on tärkeää saada tarkkaa ja ajantasaista tietoa pandemian etenemisestä ja hallitsemista koskevista toimenpiteistä. Kuntalaisilla oli oikeus saada tietää esimerkiksi kunnan johdon toimintakykyyn mahdollisesti vaikuttavista asioista.

7542/PL/21. Paikallislehti ei loukannut henkilöiden yksityisyyttä, kun se oli nimennyt koronavirukselle altistuneet ja karanteeniin joutuneet kunnan johtoryhmän jäsenet. JSN ei pitänyt pelkkää karanteenimääräystä arkaluontoisena terveystietona.

7440/SL/20. Tunnistettavien henkilöiden mahdollinen koronalle altistuminen ei loukannut heidän yksityisyyden suojaansa, koska pandemian vallitessa kuka tahansa saattaa altistua virukselle. Uutisessa kerrottiin paikallisen lukion siirtyneen osittaiseen etäopetukseen henkilökunnan mahdollisen koronavirusaltistumisen takia.

3043/SL/01. Kaupunginjohtajan sairausloman syyllä oli yleistä merkitystä, kun arvioitiin hänen mahdollisuuksiaan hoitaa julkisia tehtäviä. Lehden maininta sairauden syystä ei ollut leimaavaa, ja asian uutisoinnilla karsittiin mahdollisuus virheellisille tulkinnoille. Merkitystä oli myös sillä, että kaupunginjohtaja oli ilmoittanut kertovansa itse sairaudestaan lähiaikoina.

Henkilön tunnistaminen. Kunniansuojan kannalta on olennaista, kuinka tunnistettavasti henkilöön viitataan arkaluonteisia tietoja sisältävässä jutussa. Ilman henkilötietoja juttuun saattaa sisältyä riittävästi muista lähteistä hankittua informaatiota henkilön yksilöimiseksi. Tunnistaminen ei saisi kuitenkaan laajeta hänen oman lähipiirinsä ulkopuolelle.

KORKEIN OIKEUS 2000:54. Oikeudenkäyntiä koskevassa uutisessa nimeltä mainittu oppilaitoksen kehitysvammaohjaaja leimattiin syylliseksi epäiltyihin kavalluksiin, vaikka asian käsittely oli ollut kesken ja kiistetyt syytteet hylättiin myöhemmin. Hänen kunniaansa loukannut juttu oli perustunut syyttäjän näkemykseen tapahtumien kulusta. Oikeuden mukaan ohjaajan lähipiiri oli tunnistanut syytetyn, mutta muutkin asiasta kiinnostuneet olisivat voineet selvittää hänen henkilöllisyytensä.

1637/IL/90. Lehti rikkoi hyvää lehtimiestapaa, kun se julkaisi kasvattityöstä ja hänen sijaisvanhemmistaan yksityiselämän tietoja, jotka näin laajentuivat lähipiiriin ulkopuolelle. Jutun kuvituksen perusteella työntunnistaneet eivät voineet tietää asiasta entuudestaan.

JULKAISEMINEN

Tunnistamisen kannalta merkitystä on myös sillä, miten voimakkaasti julkisuus kohdentuu yksittäiseen henkilöön ja vastaavasti missä määrin hän on osa laajempaa ihmisjoukkoa. Jutussa tarkasteltu henkilö voidaan nimetä, jos menettelyllä samalla suojellaan ulkopuolisia henkilöitä.

EIT 6.4.2010. Sanavapautta ei ollut loukattu, kun tunnistamattoman opiskelijan perättömästä raiskauksesta kertonut lehti tuomittiin usean henkilön kunnian loukkaamisesta. Juttu oli kirjoitettu niin, että kuka tahansa henkilöistä olisi voinut syyllistyä vakavaan rikokseen. Jutun mukaan raiskaus oli tapahtunut nimeltä mainitun pesäpalloseuran mestaruusjuhlista, ja tapahtumaan olivat osallistuneet useat joukkueen pelaajat. Lehti ei ollut epäillyt kertomansa todenperäisyyttä, vaikka väitetyn raiskauksen väitetty asianomistaja ei ollut tehnyt asiassa rikosilmoitusta eikä esitutkintaa ollut edes aloitettu ennen jutun julkaisemista.

2489/PL/97. Kunnan irtisanottujen 25 henkilön nimilistan julkaisemisesta ei aiheutunut vastaavanlaista haittaa kuin jos irtisanomisista olisi kerrottu yksittäisinä tapauksina. Jutusta olivat ilmenneet selvästi irtisanomisten perusteena olleet taloudelliset ja tuotannolliset syyt. Neuvosto perusteli vapauttavaa ratkaisuaan myös sillä, että kunnanhallituksen päätöksestä saatiin näin riittävän täsmällistä tietoa.

7460/SL/20. Vaikka kantelija oli joutunut kielteiseen julkisuuteen, lehdellä oli ollut JSN:n mielestä perusteet julkaista hänen yrityksensä tunnistetiedot siivousalan epäkohtia ja työntekijöiden hyväksikäyttöä käsitelleessä jutussa. Menettelyllä estettiin muiden alan yritysten joutuminen epäilyksenalaisiksi. Toimitus oli yrittänyt tavoittaa kantelijaa ennen jutun julkaisemista, mutta hän ei vastannut yhteydenottoihin.

Lapset mediassa. Yksityisyydensuojaa koskeva erityinen eettinen velvoite liittyy lasten ja alaikäisten journalistiseen kohteluun ja suojelemiseen syntyvältä kielteiseltä julkisuudelta. Toimituksen on tarvittaessa varmistuttava huoltajan luvasta lapsen haastatteleminen ja kuvaamiseksi. Lapsella on oikeus omaan mielipiteeseen, ja hän voi usein itsekin päättää julkisesta esiintymisestään.¹¹²

5242/SL/13. Yksityiskohtien kertominen isän vakavasta sairaudesta oli lapselle kohtuutonta ja rikkoi hyvää journalistista tapaa. Haastateltu isä mainitsi jutussa toistuvasti huolensa myös lapsensa vastaavanlaisesta sairastumisesta. Vaikka isällä oli oikeus avautua omista kokemuksistaan, huolen tuominen esiin loukkasi lapsen yksityisyyttä.

5349/SL/13. Sanatarkka kuvailu vakavia uhkauksia sisältäneestä lapsen ja isän välisestä puhelinkeskustelusta oli kohtuutonta lapselle ja johti JSN:n

¹¹² JSN:n periaatelausuma lasten ja alaikäisten esiintymisestä mediassa 10.12.2014

JULKAISEMINEN

huomautukseen. Jutussa kerrottiin paikallispoliitikkona toimineen isän epäilyistä uhkailuista äitiä ja äitiään puolustanutta lasta kohtaan.

Toimituksen yhteistyö huoltajan kanssa on sitä tärkeämpää, mitä arkaluontoisemmasta asiasta ja nuoremmasta lapsesta on kyse. Myös jutun asetelmalla saattaa olla suuri merkitys sille, kuinka tarpeellinen vanhempien suostumus on asian käsittelemiseksi.

2575/SL/97. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli kuvittanut islaminuskoisella 8-vuotiaalle työllä kodin ja koulun välisiä ongelmia koulun luvalla mutta vanhempien tietämättä. Tyttöä itseään ei haastateltu lainkaan eikä hän liittynyt muutenkaan jutun käsittelemään asiaan. Juttu käsitteli maahanmuuttajaperheiden uskonnollisen vakaumuksen ja koululaitoksen sääntöjen välisiä ristiriitoja, kuten vanhempien halukkuutta rajoittaa lastensa osallistumista musiikkitunneille.

3856/SL/08. Toimitus ei olisi saanut haastatella ilman vanhempien suostumusta tunnistettavasti kahta 13-vuotiasta nuorta heidän alkoholin käytöstään. Menettelyä ei voinut perustella alaikäisten alkoholin käytöstä aiheutuvilla yhteiskunnallisilla ongelmilla tai sillä, että myös nuorten ja lasten omat puheenvuorot olivat tärkeitä asiaa koskevassa keskustelussa.

4428/YLE/10. 15–17-vuotiaita poikia voitiin haastatella omalla suostumuksella ja huoltajien luvalla, vaikka heidän rikollisesta menneisyydestään paljastui samalla arkaluonteisia tietoja. Neuvoston mielestä tv-juttu saattoi auttaa osallistujia ja herättää katsojia ja heidän perheitään huomaamaan omien ongelmiansa seurauksia ja ratkaisumahdollisuuksia.

5402/SL/13. Kuvareportaasissa kerrottiin kahden alaikäisen tytön ympärileikkauksesta Keniassa. Toimitus oli saanut kuvaamiselle ja kuvien julkaisemiselle kirjallisen luvan holhoojalta, joka oli vakuuttanut keskustelleensa asiasta tyttöjen kanssa. He olivat myös ymmärtäneet, mistä kuvaamisessa oli ollut kyse. Neuvoston mielestä hyvää journalistista tapaa ei rikottu, kun juttu oli toiminut kannanottona silpomista vastaan. JSN:n mielestä kuvien julkaisukieltä ei olisi voinut perustella sillä, että niiden näkeminen saattaisi tuntua katsojista vastenmieliseltä. Eriävän mielipiteen mukaan lasten kuvien julkaisemisessa olisi pitänyt käyttää harkintaa. Kyse oli alaikäisistä lapsista, eivätkä julkaistut kuvat kohdelleet heitä hienotunteisesti.

3554/SL/05. Toiseen tarkoitukseen otetun lapsikuvan käyttäminen televisio-ohjelman ennakkojutussa ei loukannut lasta, vaikka viitekuvasta ei ollutkaan mainittu riittävän selkeästi. Arkistokuvalla kuvitettiin hedelmöityshoitokeskusteluun liittynyttä ennakkojuttua. Eriävän mielipiteen mukaan lapsen yllättävä ilmaantuminen tv-ohjelman mannekiiniksi ilman vanhempien suostumusta saattoi tuntua lapsesta hyvinkin loukkaavalta. Kuvatekstissä kerrottu lapsen nimi vain vahvisti vaikutelmaa siitä, että hän olisi liittynyt mainittuun ohjelmaan.

Jutun kuvitus

Kuvan käyttö tunnistettavasta henkilöstä loukkaa hänen kunniaansa, jos kuva on loukkaava tai jos kuva julkaistaan loukkaavassa asiayhteydessä. Julkaisemisessa on otettava huomioon kuvatun henkilön edellytykset arvioida julkaisemisen seurauksia. Toimitukset ovat vastuussa julkaisemistaan kuvista, vaikka kuvattava olisikin antanut suostumuksensa kuvansa julkaisemiselle.

Loukkaava kuva. Loukkaava kuva voi koskea esimerkiksi henkilön ulkonäköä, poikkeuksellista toimintaa tai erikoista tilannetta. Kuva ja siihen liitettävä teksti voivat synnyttää myös arveluttavan yhteisvaikutelman.

5494/SL/14. Etusivun kuva wc-istuimen päällä puettavasta vanhuksesta kertoi asianmukaisesti sairaalan arjesta, vaikka kuva saattoi yllättää kuvattavan ja hänen lähipiirinsä. JSN pitää uskottavana päätoimittajan selvitystä siitä, että hoitotilanteessa ollut potilas oli suostunut kuvattavaksi. Eriävän mielipiteen mukaan kuva oli otettu erityisen yksityisessä tilassa, eikä jutun käsittelemän aiheen yhteiskunnallista merkitystä ollut välttämätöntä tarvinnut tuoda esiin kuvatun yksityisyyden ytimeen puuttuvalla tavalla.

4187/SL/09. Kuvan julkaisemiselle leipäjonossa odottelevasta kantelijasta olisi tarvittu hänen suostumuksena, kun kuva oli liittynyt erityisen arkaluonteiseen yksityiselämän tietoon. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa.

Avoimia, yleisiä tapahtumia koskevat kuvauskiellot ovat yleensä perusteettomia. Kuvatun aineiston julkaiseminen saattaa kuitenkin loukata osallistujien yksityisyyttä.

5201/YLE/13. Poikkeuksellinen tiedonhankinta oli perusteltua aiheen yhteiskunnallisen merkittävyyden vuoksi ”Riivaajat kirkossa” -jutussa, jossa kerrottiin herätysliikkeiden roolista kirkon piirissä ja esiteltiin maallikkosaarnaajan kiistanalaista toimintaa. Kysymys oli julkisesta tilaisuudesta, jossa kantelijalla oli aktiivinen rooli. Hänet voitiin myös tunnistaa piilokameralla kuvatusta materiaalista. Seurakunnan kuvauskiellolla ei ollut JSN:n mukaan perusteita. Kun herätysliikkeen järjestämään ehtoolliseen oli osallistunut myös sairauksiinsa apua hakeneita ihmisiä, toimituksen olisi neuvoston mielestä pitänyt suojata henkilöiden yksityisyyttä ja muokata heidät tunnistamattomiksi.

Kuvaaminen julkisella paikalla ei automaattisesti oikeuta kuvan julkaisemista, vaan menettelyn kannalta merkitystä voi olla myös kuvan

JULKAISEMINEN

sisällöllä. Julkisellakin paikalla otettu kuva voi esimerkiksi tiukasti rajattuna muuttua yksityiseksi perhekuvaksi ja loukata yksityisyyttä.¹¹³

8080/UL/22. Presidentin perheestä urheilutapahtumassa otettujen kuvien julkaiseminen ei loukannut lapsen yksityisyyttä, eikä hänen kasvonsa nimeen yhdistettynä ollut arkaluontoinen yksityisyyselämän tieto. Presidenttiperheen harvinaisesta julkisesta esiintymisestä kertominen oli JSN:n mielestä journalistisesti perusteltua, vaikka lapsi ei ollutkaan lähtökohtaisesti julkisuuden henkilö. Eriävän mielipiteen mukaan lapsen kuva oli jutun pääaihe, ja kuvan julkaiseminen olisi edellyttänyt vanhempien lupaa. Lehti oli tiennyt heidän aiemmasta kielteisestä kannastaan kuvien julkaisemiseksi mediassa.

JSN:n sallivaan tulkintaan on saattanut vaikuttaa se, että neuvostolle ei ole kertynyt merkittävässä määrin kanteluja *paparazzi*-tyylisten kuvien julkaisemisesta. Ilmiön yleistyessä yksityisyyden suoja saattaa kuitenkin korostua.

8073/A/22. Pääministeri Sanna Marinista julkaistiin naista esineellistävä kuva, mutta sukupuolta ei ollut JSN:n mukaan tuotu esiin siinä määrin asiaankuulumattomasti, että hänen ihmisarvoaan olisi loukattu. Kuva oli otettu julkisella paikalla, ja pääministeri on omaehtoisesti esiintynyt epämuodollisissa yhteyksissä tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa. Jutussa ”Paparazzi iski: kireät trikoot myötäilivät Sanna Marinin huipputreenattua peppua – kuva!” kerrottiin ”pääministerin kireiden leggingsien syöpyneen paparazzin verkkokalvoille tämän bongattua Sannan Helsingin keskustasta”. Eriävän mielipiteen mukaan pääministerin ihmisarvoa oli loukattu esineellistämällä, seksualisoimalla ja kuvailemalla asiaankuulumattomasti hänen ulkonäköään.

Sensaation tavoittelu ei ole oikeutettu peruste henkilöön liittyvien kuvien julkaisemiselle. Esimerkiksi henkilön alastonkuvan voidaan katsoa loukkaavan jo lähtökohtaisesti hänen yksityisyyttään. Jotta menettely olisi kiellettyä, sen olisi kuitenkin oltava luvatonta.

KORKEIN OIKEUS 1980 II 94. Lehti oli julkaissut kantajaa käsitelleen jutun yhteydessä hänen alastonkuvansa ilman lupaa. Julkaisemisen perusteena ei edes väitetty olleen muuta kuin yleisön mielenkiinnon tavoittelemineen. Kyseisellä jutulla oli mainostettu lehden kyseistä numeroa, mikä osoitti sen lisäävän irtonumeromyyntiä.

2352/SL/96. JSN ei voinut ottaa kantaa alastonkuvien julkaisemiseen, kun kantelijan ja toimituksen näkemykset julkaisemisen luvallisuudesta erosivat ratkaisevasti toisistaan. Lehti oli saanut haltuunsa julkisuudessa vaikuttavan henkilön alastonkuvia ja haastatellut häntä kuvien johdosta. Kantelija ei ollut

¹¹³ Tapani Huovila: Kuvan sisältö vaikuttaa kuvan julkaisemisen eettisyyteen. Helsingin Sanomat 7.9.2022

JULKAISEMINEN

paheksunut julkaistussa jutussa kuviaan, koska ei ollut ymmärtänyt, että ne oli tarkoitus julkaista. Siihen hän ei olisi antanut lupaansa.

1713/SL/91. Puolustusvoimien lääkintähuoltoa käsittelevässä jutussa julkaistiin valokuva toimenpidepöydällä makaavasta alastomasta varusmiehestä. Kuva ei loukannut hänen yksityisyyttään, kun kasvoista näkyi vain poski ja hieman nenää.

Loukkaava asiayhteys. Tavanomainen valokuva voi muuttua loukkaavaksi, jos kuvan ja tekstin yhteisvaikutus synnyttää asiasta harhaanjohtavan käsityksen. Kuvattu henkilö saatetaan esimerkiksi kytkeä osaksi ongelmaa, johon hän ei tosiasiaa liity. Toimituksen pitäisi karsia kielteinen mielleyhtymä jo ennakolta selventämällä kuvan käyttämistä ja yhteyttä jutun käsittelemään asiaan. Yleisluonteinen maininta siitä, että kuvan henkilö ei liity tapaukseen ei aina välttämättä poista ongelmaa, jos kuvan käyttämistä ei perustella erikseen. Lukijatkaan eivät ehkä ymmärrä, miksi asiaan liittymätön kuva on ylipäätään julkaistu.

Kuvan käyttö edellyttää toimitukselta erityistä harkintaa. Esimerkiksi uskonnollisen liikkeen olemuksen kertomiseksi voi olla perusteltua julkaista kuva joukkokokouksessa hurmukseen vaipuneista henkilöistä, jos kuvan käyttö ei ole heitä loukkaavaa. Tarve käsitellä alkoholipolitiikan vinoutumia ei myöskään oikeuta julkaisemaan valokuvaa kadulle sammuneesta juopuneesta, eikä hellekesää voida kuvittaa uimarannan laitamilla rakastelevalla ja tunnistettavalla pariskunnalla.¹¹⁴

Virheellisen asiayhteyden syntyminen voi olla myös tahatonta, jos toimitus ei ole varmistunut riittävästi, millaisia kuvia se julkaisee missäkin yhteydessä.

2871/PL/00. Lehti oli julkaissut ”Poliisi tiedottaa” -palstallaan kaksi valokuvaa tunnistettavasta henkilöstä ja tekstin, jonka mukaan ”häntä etsittiin tai hänestä kaivattiin lisätietoja”. Toimituksen olisi pitänyt kertoa, että kuvan tarkoitus oli tavoitella rikoksen silminnäkijää.

KORKEIN OIKEUS 1972-II-6. Lehden saama kunnianloukkaustuomio säilyi korkeimmassa oikeudessa ”Häpesin olla nainen” -jutusta, jossa nimetön haastateltava oli kertonut saamastaan rattijuopumustuomiosta. Lukijat saattoivat virheellisesti päätellä arkistokuvassa ravintolapöydän ääressä ja puolitäyden viinilasin äärellä istuneen naisen esittävän tuomittua. Hänellä ei ollut kuitenkaan mitään tekemistä sen paremmin haastattelun kuin rattijuoppotuomionkaan kanssa.

¹¹⁴ Timo Vuortama, Lauri Kerosuo, Paul Stranden: Viestinnän lait ja säännöt. Kustannus Mäkelä 1990.

JULKAISEMINEN

2299/AL/96. Lehteä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun lehtikuvassa esiintyneet bikiniasuiset vaatemiesmallit oli leimattu prostituoiduiksi. Kuva julkaistiin osana Viipurin prostituutiota kertovaa juttua ja virheellistä vaikutelmaa tehostettiin kuvan alapuolisella otsikolla ”Tytöt maksavat 200 markkaa tunnilta”.

2296/SL/95. Moottoripyörä-aiheisessa yleisötapauksessa vierailut ja sattumalta lehtikuvaan joutunut kantelija ei leimautunut jengiläiseksi erillisessä moottoripyöräkerhojen välisiä kiistoja ja terrorismin leviämistä käsitelleessä jutussa. Kuva oli neuvoston mukaan tunnelmaltaan rauhallinen. Se oli otettu julkisessa tapahtumassa, mistä myös kerrottiin kuvatekstissä.

Myöskään videoaineisto ei saisi synnyttää virheellistä käsitystä kerrotusta asiasta. Loukkaavan kuvamateriaalin osuus etenevässä kerronnassa voi kuitenkin jäädä vähäisemmäksi verrattuna jatkuvasti tarkasteltavissa olevaan *still*-kuvaan.

KORKEIN OIKEUS 2000:83. Tv-juttuun sisällytetty yksittäinen kuvamateriaali ei ollut harhaanjohtavassa yhteydessä uutisessa kerrottuun asiaan. Sukupuolitauteja ja niiden tartuntalähteitä käsitelleessä jutussa näytettiin ravintolan edustan valomainosta striptease-tanssijasta, samalla kun toimittaja raportoi prostituoitujen levittämistä sukupuolitaudeista. Oikeuden mielestä mainoksen suhteellisen lyhytkestoinen kuuden sekunnin kesto kahden minuutin pituisessa tv-uutisessa ei ollut synnyttänyt vaikutelmaa tanssijasta prostituoituna eikä näin ollen loukannut hänen kunniaansa. ”Kamera kiertää” -tyyliseen esitykseen sisältyi runsaasti muutakin uutista elävöittävää kuvamateriaalia kaupungin yöelämästä ja sen ilmiöistä.

2143/MTV/94. Henkilön lyhytkestoinen näkyminen tv-jutussa ei loukannut hänen yksityiselämänsä suojaa. Kantelija oli osallistunut veljensä hautajaissaattoon osana omaisten ryhmää. Kamera ei ollut kohdistunut häneen, eikä videon esittämällä paljastettu hänen yksityisiä tunteitaan.

5410/AL/14. Lyhytkestoinen videopätkä verkkouutisessa ei vähentänyt kuvatulle aiheutunutta vahinkoa, kun juttua oli voitu tarkastella kolme päivää. Huomautukseen johtanutta esitystä oli kuka tahansa voinut tallentaa, monistaa ja levittää. Lehti oli kuvittanut uutistaan vuosien takaisella arkistomateriaalilla, jossa asianosaisena ja rikoksen uhrina esiintynyt kantelija oli kytketty syylliseksi käynnissä olevaan oikeudenkäyntiin.

1626/MTV/90. Äänen ja kuvan yhdistäminen toisiinsa saattoi synnyttää virheellisiä käsityksiä uutisessa kerrotusta asiasta. Viipurin lahjusskandaalia käsitelleen jutun yhteydessä esitettiin videokuvaa Suomessa järjestetystä suomalais- neuvostoliittolaisesta tiedotustilaisuudesta, jonka osallistujilla ei ollut kuitenkaan mitään tekemistä lahjusskandaalin kanssa.

Henkilön kuvan tai äänen kaupallisessa hyödyntämisessä on kyse hänen persoonallisuusosoiteuksistaan. Käyttö vaatii rahallisen korvauksen lisäksi myös erillisen suostumuksen kuvatulta. Luvaton käyttö saattaa myös loukata kuvattun kunniaa, jos hän ei hyväksy itsensä kytkemistä

JULKAISEMINEN

mainostettuun tai kampanjoituun tuotteeseen tai palveluun. Kiellettyä on myös kuvan henkilöstä rakentama poliittinen kytkentä.

KORKEIN OIKEUS 1980-II-123. Henkilön kuva poliittisen puolueen kunnallisvaalimainoksessa synnytti käsityksen hänen lukeutumisestaan kyseisen aatesuunnan kannattajiin ja loukkasi hänen yksityiselämäänsä. Ruokamyymälän kauppias oli suostunut kuvattavaksi olettaessaan, että kuvaa olisi käytetty elintarvikkeiden hintoja käsitelleessä uutisessa.

KORKEIN OIKEUS 1982 II 36. Kuvattu henkilö sai korvauksia kuvan luvattomasta käyttämisestä matkailumainoksessa. Kuvalla ei kuitenkaan loukattu puolustusvoimien vakinaisesta palveluksesta eläköityneen yksityisyydensuojaa sen perusteella, että hänen pukeutumisensa oli osoittautunut varuskuntakäskyn vastaiseksi. Pukeutumisen mahdollisen epäasianmukaisuuden pystyivät huomaamaan hänen lisäksi vain kyseisen varuskuntakäskyn tuntevat henkilöt.

Rikosten käsittely

Yleisön on tärkeää saada tietää, kuinka yhteiskunta suhtautuu lainvastaiseen toimintaan ja kuinka epäiltyjen tai syytettyjen menettelyä arvioidaan oikeudessa.

Tunnistettavan henkilön kytkemistä rikokseen tai sitä koskevaan epäilyyn voidaan pitää erityisen arkaluonteisena henkilötietona. Tekoon syyllistyneen on lähtökohtaisesti kuitenkin varauduttava toimintansa synnyttämään kielteiseen julkisuuteen, eikä henkilön rikollisuutta koskeva tietoa sellaisenaan loukkaa hänen yksityisyyttään.

KORKEIN OIKEUS 2005:16. Yksityiselämän suojaa turvaavien säännösten ei ole tarkoitettu suojaavan sellaista maineen menetystä vastaan, joka on johtunut oman rikollisen teon tavanomaisista seuraamuksista.

EIT 20.1.2009. Tiedon julkaisemiseen liittynyt yleinen etu oli yksityiselämän suojaa painavampi, kun lehden siteeraamassa julkisen oikeudenkäynnin selostuksessa oli mainittu väkivaltarikoksista tuomitun koko nimi. Kun kyse oli ollut poikkeuksellisen vakavasta ja väkivaltaisesta ja asianomistajan ihmisarvoa loukkaavasta rikoksesta, ihmisoikeustuomioistuin piti tunnistamista koskenutta mainintaa perusteltuna. Julkaistut tiedot olivat perustuneet tosiasioihin eikä syyttömyysolettama tullut esille asiassa.

Media-alalla on keskusteltu uutisoinnin aiheuttamasta julkisuushaitasta rikoksen tekijälle ja siitä, voiko tuomiota edeltävä journalistinen käsittely vaikuttaa tuomiovallan käyttämiseen ja rangaistuksen suuruuteen. Tavanomaisessa rikosjournalismissa kielteinen julkisuus ei useinkaan ole poikkeuksellista ja ennakoimatonta. Tekijän saama kiusallinen huomio

JULKAISEMINEN

pitäisi nähdä ennemminkin väistämättömänä seurauksena kuin perusteena lieventää tekijän saamaa tuomiota. ¹¹⁵

Tekijän tunnistaminen. JSN:n mukaan tekijän nimen julkaisemiseen oikeudenkäynnin yhteydessä vaikuttaa rikoksen luonne, rikoksen tekijä ja tiedon julkaisemisen ajankohta. Nimensuoja on laajimmillaan rikosjutun alkuvaiheessa, kun rikosilmoitus, kantelu ja muu ilmianto on tehty ja kapenee tutkinnan edistyessä ja edelleen kun oikeuskäsittely alkaa. Suoja on suppeimmillaan tuomioistuimen annettua asiassa päätöksensä.

Toimituksen on kuitenkin oltava erityisen varovainen henkilön tunnistamiseen johtavien tietojen käytössä, jos kysymys on vasta syytteestä. Tunnistaminen oikeuskäsittelyssä tai jopa rikosepäilyn uutisoinnissa voi olla perusteltua, jos huomattava yleinen etu sitä vaatii ja kyse on esimerkiksi laajaa huomiota herättäneestä tapauksesta. Jos nimi julkaistaan ennen tuomioistuin käsittelyä, toimituksen on syytä esittää syytösten perustelut ja pyrkiä tarjoamaan epäilylle mahdollisuus selityksen antamiselle. ¹¹⁶

Suoja on suppein, kun kysymys on kansalaiseen tai koko yhteiskuntaan kohdistuvista teoista, joilla on vakavia taloudellisia, terveydellisiä tai muita yhteiskunnallisia vaikutuksia. Suoja on vastaavasti laajempi yksittäisiin henkilöihin kohdistuneilla virallisen syytteen alaisilla teoilla. Suoja laajenee asianomistajarikosten kohdalla ja on laajimmillaan rikkomuksissa ja muissa merkitykseltään vähäisissä teoissa. Myös paikalliset olosuhteet ja tiedotusvälineen levikkialue vaikuttavat nimen julkistamista koskevaan julkisuusharkintaan. Lähialueen rikoksesta ja oikeudenkäynnistä on tavanomaista kertoa paikallisessa tiedotusvälineessä laajemmin kuin isommissa.

4341/SL/10. Tuomittujen nimien julkaiseminen ei ollut kohtuutonta, kun tuomiot olivat liittyneet ehdollisiin vankeusrangaistuksiin, liiketoimintakieltoihin ja huomattaviin taloudellisiin korvauksiin. Liiketoimintakiellosta kertominen oli perusteltua myös asiakkaiden varoittamiseksi.

4252/SL/10. Tuomitun nimen ja iän julkaisemisella ei rikottu hyvää journalistista tapaa, kun tiedoilla saattoi olla vaikutusta lainkuuliaisuuteen ja yleisen turvallisuuden tunteeseen. Poikkeukselliset teot olivat kohdistuneet puolustuskyvyttömään ja avun tarpeessa olleeseen uhriin.

¹¹⁵ Oikeus voi perustellusti käyttää harkintavaltaansa tuomion kohtuullistamisessa esimerkiksi, jos rattijuoppo tieltä suistumisen seurauksena menettää liikuntakykynsä pysyvästi.

¹¹⁶ Julkisen sanan neuvoston lausuma: Nimi rikosuutisissa 1981

JULKAISEMINEN

8297/MTV/22. Uutisessa kerrottiin tarpeettoman yksityiskohtaisesti seksuaalirikoksesta syytetyn työ- ja opiskeluhistoriasta. Jutun mukaan hän oli rikoskomisariona toimiessaan kommentoinut julkisuudessa lapsiin kohdistuneita seksuaalirikostapauksia. Jutusta oli lisäksi ilmennyt asian oikeuskäsittelyn olleen kesken. Jutussa mainitut syytteet hylättiin sittemmin käräjäoikeudessa. JSN:n huomautukseen johtaneen toimituksen menettelyn seurauksena hänet tunnistettiin helposti.

Nimensuojaa on harkittava jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen. Erityisen pidättyväinen on oltava alaikäisen tai syntakeettomana tuomitun henkilöllisyyden paljastamisessa. Tunnistamistietojen suhteen onkin asetettava vastakkain yhtäältä nimen julkaisemisesta nimetylle, hänen perheelleen ja lähiympäristölleen aiheutuva vahinko ja toisaalta julkistamisen yleinen merkitys.¹¹⁷

Tekijän tunnistetietojen kertomista voidaan kuitenkin perustella rikosten selvittämistä koskevalla tarpeella tai syyttömiä välttymisellä joutumasta epäilyksenalaisiksi. Oman eettisen ongelmansa muodostavat vanhentuneet rikokset ja sovitettut tuomiot.

2270/SL/95. Surmatapauksen yksityiskohtainen kuvaileminen oli perusteltua lisätietojen hankkimiseksi rikostutkintaa varten. JSN piti myös surmatun nimeämistä hyväksyttävänä, kun nimeä ei toistettu jutussa asiattomasti.

2570/SL/97. Juttu kertoi nimeltä mainitun päiväkotityöntekijän saamista ehdollisesta vankeusrangaistuksesta lapseen kohdistuneessa siveellisyysrikoksessa. JSN piti tiedon kertomista tärkeänä, koska työ sosiaalikasvattajana olisi edellyttänyt tuomitulta erityistä luottamusta. Tapahtuman aiempi uutisointi oli huolestuttanut vanhempia ja synnyttänyt merkittävän riskin sivullisten joutumisesta epäilyiksi.

1391/AL/87. Alaikäisenä tehdyistä rikoksista kertominen johti JSN:n vakavaan huomautukseen hyvän lehtimiestävän rikkomisesta. Tiedot eivät olleet liittyneet tuoreen missin julkiseen rooliin, eikä niiden julkaisemisella ollut myöskään yleistä merkitystä.

3713/AL/06. Entisen vaimonsa pahoinpitelystä tuomitun henkilöllisyyden saattoi JSN:n mukaan paljastaa, kun hän oli aiemmin kertonut julkisuudessa yksityiselämästään ja avioerostaan. Eriävän mielipiteen mukaan aiempia haastatteluja ei voinut pitää merkinä kantelijan halukkuudesta säilyä edelleen julkisuudessa, eikä pahoinpitelystä langetettu tuomio olisi oikeuttanut nimen kertomista. Lehti oli taustoittanut juttuaan tekijään liittyneillä vanhoilla lehtileikkeillä.

1613/SL/90. Vaikka juttua voitiinkin taustoittaa aiemmilla rikostapauksilla, JSN ei pitänyt perusteltuna niiden yksityiskohtaista selostamista.

¹¹⁷ Julkisen sanan neuvoston lausuma: Nimi rikosuutisissa 1981

JULKAISEMINEN

Teollisuusvakoilua käsitelleessä kirjoitussarjassa kerrattiin tunnettuja vakoilutapauksia mainitsemalla tekoihin syyllistyneet.

Rooli ja asema. Merkitystä on myös tekijän roolilla ja asemalla. Tunnistaminen on sitä perustellumpaa, mitä enemmän hänellä on taloudellista, poliittista tai hallinnollista valtaa ja liittynyt tekijän työhön, virka-asemaan, luottamustehtävään tai julkiseen rooliin. Esimerkiksi merkittävän vallankäyttäjän toimintoja voidaan tarkastella vähäpätöistenkin menettelyn yhteydessä vetoamalla häneltä edellytettävään ”kokonaiskunnollisuuteen”. Vallankäyttäjiä laajempi nimensuoja on viihteeseen, urheiluun, taiteeseen tai tieteeseen liittyvillä julkisuuden henkilöillä ja laajin tavallisilla kansalaisilla.

3018/PL/01. JSN:n mukaan rikoksella oli ollut merkitystä, kun arvioitiin kantelijan uskottavuutta kunnanvaltuutettuna, vaikka teko ei liittynytkään hänen luottamustehtäväänsä. Henkilöllisyyden kertomisella oli myös paikallista merkitystä, ja nimen paljastamisella vältettiin arvuuttelevien juorujen leviämistä.

8344/UL/23. Henkirikoksesta epäillyn henkilöllisyyden paljastaminen jo ennen syytteen nostamista oli perusteltua rikosepäilyn vakavuuden ja epäillyn ammatillisen aseman perusteella. Juttujen sisältämät tiedot ja kuva epäilystä eivät olleet yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluontoisia seikkoja. Jutuissa kerrottiin lääkärinä työskennelleen epäillyn ikä, ammatti ja työnantaja sekä muita tietoja hänen työ-, rikos- ja henkilöhistoriastaan. Jutut sisälsivät myös yksityiskohtia epäillyn ja hänen yksittäisten potilaitensa välisistä hoitosuhteista. Epäillyn nimen julkaisemisen kynnystä madalsivat hänen ammatillinen asemansa vastaanottoa pitäneenä psykiatrian erikoislääkärinä sekä väkivaltaisuutta tutkineena asiantuntijana. Myös hänen hoitamiensa potilaiden oli kohtuullista saada tietää epäillyn henkilöllisyys.

6300/SL/16. Tunnistetietojen kertominen oli kohtuutonta ja johti neuvoston huomautukseen, kun uutinen koski vasta rikosepäilyä eikä epäilty ollut yhteiskunnallinen vallankäyttäjät. Lehti oli kertonut epäillyn sukupuolen, iän, asuinpaikan, ammatin ja erityisalan sekä tietoja tämän taustasta ja perheestä, joiden avulla hänen henkilöllisyytensä voitiin helposti selvittää.

Oikeudenkäynti. Tuomioiden ennakoimisessa, ns. *mediakäräjöinnissä* tiedotusväline saattaa joutua tapauksesta kampanjoivaksi asianosaiseksi. Ennakoepäily rikoksen tekijän syyllisyydestä onkin erittäin kriittinen yksityiselämän tieto. Journalistin ohjeet kieltää asiattoman vaikuttamisen tuomioistuimien ratkaisuihin ja syyllisyyden ennakoimisen. Oikeudenkäynnin edes kriittinen käsitteleminen ei ole kuitenkaan asiatonta vaikuttamispyrkimystä, eikä syyllisyyden ennakoinnissa ole kyse siitä, että tuomioita arvostellaan tai oikeusjuttua taustoitetaan asiantuntijoiden kommentteilla. Jutussa käytettyjen ilmaisujen on oltava kuitenkin täsmällisiä, jotta oikeudenkäyntiä seuraavaa yleisöä ei johdettaisi harhaan epäselvillä ilmaisuilla.

JULKAISEMINEN

6425/SL/16. Lehti rikkoi Journalistin ohjeita, kun se oli myötäillyt kritiikittömästi syytetyn omia näkemyksiä ja otti näin kantaa keskeneräiseen oikeusprosessiin. Eriävän mielipiteen mukaan jutun merkitys oikeudenkäynnin kulkuun oli ollut vähäinen, kun juttu oli vain yksi oikeudenkäyntiä ja siihen liittyviä yksityiskohtia käsittelevistä artikkeleista.

5273/SL/13. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se totesi pääkirjoituksessaan, että "--- täytyy kuitenkin muistaa, ettei tuomittu ole syytön siihen asti, kunnes valitusten jälkeen tuomio on saanut lainvoiman, vaan syyllinen, ellei myöhemmin toisin todeta". Neuvoston mielestä muistutus ei vastannut syyttömyysolettamaa, jonka mukaan vastaajaa pidetään syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on tuomioistuimessa näytetty toteen. Kyse ei ollut myöskään mielipiteestä, kun lehti oli korostanut asiaa "täytyy – – muistaa".

Oikeudenkäyntiselostusten yhteydessä ei saa julkaista myöskään asianosaisten henkilökohtaisia asioita koskevien mielentilatutkimusten, lääkärintodistusten tai vastaavien selvitysten yksityiskohtaista sisältöä.

2199/SL/95. Tapahtumien kulku ja oikeudenkäynnissä esiin nousseet seikat olivat viitanneet syytetyn poikkeukselliseen mielentilaan. JSN antoi huomautuksen, koska viitteet syytetyn poikkeuksellisesta mielentilasta olivat siinä määrin painavat, että hänen nimeään tai valokuvaansa ei olisi pitänyt julkaista vangitsemisoikeudenkäynnin yhteydessä.

Yleisen edun suoja

Yleisen edun suojaksi ja ylipäätään yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi rikoslaisia on nimetty joitakin sananvapausrikoksia. Journalistisen toiminnan näkökulmasta näistä tärkeimpiä ovat kiihottaminen kansanryhmää vastaan, uskonrauhan rikkominen, rikokseen kehottaminen, väkivaltakuvausten levittäminen ja turvallisuussalaisuuden paljastaminen.

Kansanryhmän suoja ja ihmisarvo

Kiihottamisrikos. Kansanryhmän vastaisessa kiihottamisessa yleisön saataville levitetään tietoja, mielipiteitä tai muita viestejä, joissa uhataan, panetellaan, solvataan tai perättömästi syytetään ihmisiä, joiden tunnistettava piirre voi liittyä esimerkiksi ihonväriin, etniseen syntyperään, kansallisuuteen, uskonnolliseen vakaumukseen tai seksuaaliseen suuntautumiseen. Uhkaukseksi voidaan tulkita mikä tahansa vakavasti otettava aikomus tai julistus, johon liittyy väkivaltaa tai sen uhkaa. Levittämisen ohella pelkkä viestien saatavilla pitäminen verkossa voidaan tulkita lainvastaiseksi, jos esimerkiksi verkkokeskustelun ylläpitäjä kieltäytyy poistamasta viestejä saamastaan

JULKAISEMINEN

kehotuksesta huolimatta. Nopealla puuttumisella voitaisiin karsia viestien pitkäkestoisen leviämisen aiheuttamia ongelmallisia seurauksia.

Viestien ja niiden sisältämien väitteiden levittämisen oikeutusta arvioidaan käytännössä sananvapauden ja julkistamisen tavoitteiden pohjalta. Julkaisemisesta voi tehdä hyväksyttävän asioiden kriittinen tarkastelu ja argumentointi. Etnisen taustan mainitseminen jutussa voi olla perusteltua kerrotun asian ymmärtämiseksi, jos esimerkiksi tarkastellaan tilastojen pohjalta ulkomaalaistaustaisten osuutta väkivaltarikoksissa tai siteerataan politiikkojen pakolaispoliittisia kannanottoja.

SYYTÄJÄ 1.10. 2004. Apulaisvaltakunnansyyttäjä ei pitänyt lehden haastatteleman professorin rotuopillisia näkemyksiä kiihottamisrikoksena eikä nostanut syytettä asiasta. Lehdessä käsiteltiin professorin tutkimusta kansanryhmien välisistä keskimääräisistä älykkyzeroista. Hänen jutussa julkaistut käsityksensä eivät olleet panettelevia, solvaavia tai halveksuntaa aiheuttavia. Syyttäjän mukaan se, että esitetty mielipide ei vastaisi yleisiä käsityksiä, ei sellaisenaan tee sen esittämistä rikolliseksi. Mielipiteiden kirjo oli syyttäjän mukaan toivottavaa moniarvoisissa yhteiskunnissa, ja asiallisessa sävyssä esitetyt lausumia on siedettävä, vaikka ne ärsyttäisivätkin.

Vaikka poliittiset kannanotot ja muut ilmaisut nauttivat erityisen voimakasta sananvapauden suojaa, niidenkään varjolla ei voida vaarantaa erilaisten vähemmistöjen turvallisuutta.

Maahanmuuttokriittisiä poliitikkoja onkin Suomessa tuomittu esimerkiksi seuraavien mielipiteiden esittämisestä: ”Afrikkalaismiehet on pakkosteriloitava”, ”Sian verta on ruiskutettava muslimien päälle” sekä ”Sata turvapaikanhakijaa on karkotettava jokaista maahantulijan tekemää raiskausta kohti”.

Ihmisarvo. Kansanryhmän suojalla on selkeä yhteys Journalistin ohjeissa korostettuun ihmisarvon kunnioittamiseen. Ohjeet kieltää etnisen alkuperän, kansallisuuden, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, vakaumuksen tai näihin verrattavan ominaispiirteen asiaankuulumattoman tai halventavan esiintuomisen. Ihmisarvon loukkaavuutta on arvioitava sitä huolellisemmin, mitä pidemmälle asioiden käsittelyssä edetään yleisestä yksityiseen.

4619/SL/11. Jutussa siteerattiin kansanedustajan kehotuksia ”neekeriukkojen saamisesta metsiä raivaamaan”. Vaikka haastatellun luonnehdinnat ”neekeriukoista” ja ”kärpäsen syömistä akoista” olivat JSN:n mielestä tökeröitä ja halventavia, niiden julkaisemisessa ei kuitenkaan rikottu hyvää journalistista tapaa. Lukijoilla nähtiin olevan oikeus tietää ja lehdellä jopa velvollisuus kertoa vallankäyttäjän yhteiskunnallisiin kysymyksiin liittyvistä kommentteista ja linjauksista.

Henkilön ominaispiirteiden kertomisesta ei aiheudu ongelmia, jos kertominen on välttämätöntä käsiteltävän asian ymmärtämiseksi.

JULKAISEMINEN

Esimerkiksi väkivaltatilanteesta raportointi saattaa edellyttää osapuolten etnisen taustan kertomista, jos etniset perinteet ovat olleet vaikuttamassa tapahtuman taustalla. Etnisen taustan mainitseminen voi olla perusteltua myös rikosten tutkinnassa, jos kertomisen avulla saadaan yleisövihjeitä tai tavoitetaan epäiltyjä.

2123/SL/94. Maininta henkilöiden ihonväristä oli keskeistä tietoa kerrotun tapahtuman uutisarvon kannalta. Jutussa ”Mustat miehet kähmivät naisia Jyväskylän yössä” kerrottiin tapahtunutta seuranneesta etnisestä porttikiellosta yhteen kaupungin ravintolaan. Juttu leimasi kaikki paikkakunnan mustat miehet, mutta samassa yhteydessä haastatellut muut ravintolanpitäjät arvostelivat porttikieltoa. Lehden menettelyn teki JSN:n mielestä hyväksyttäväksi lisäksi se, että toimitus antoi palstatilaa syytösten kohteeksi joutuneille ja raportoi perusteettoman porttikiellon aiheuttamasta oikeudenkäynnistä.

5408/SL/14. Lehti kertoi varkauteen syyllistyneiden etnisen taustan, mutta tiedolla ei ollut merkitystä rikoksen selvittämiseksi. Hyvää journalistista tapaa rikkoneeseen uutiseen sisältyi myös halventavia sävyjä, kun haastateltava kuvaili epäiltyjä ”miellyttäväksi nuoriksi miehiksi, vaikka toinen käsi olikin piironginlaatikossa”. Lisäksi uutisessa jätettiin kertomatta, että epäillyt olivat itse ilmoittautuneet poliisille. Eriävän mielipiteen mukaan etnistä taustaa ei tuotu esiin halventavasti tai asiaankuulumattomasti, ja tapahtuneen tarkalla ja asiallisella kertomisella palveltiin lukijoita. Tiedot olisi pitänyt kuitenkin kertoa ilman kiertoilmaisuja.

4336/SL/10. Pelkkä somalia koskeva maininta verkossa julkaistussa rattijuopumus uutisessa ei ollut olennaista tietoa kerrotun asian ymmärtämiseksi. Lehti ei kuitenkaan rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun se oli siivonnut jutun synnyttämää keskustelua ja poistanut kokonaan osan viesteistä. Myös uutisesta karsittiin maininta etnisestä taustasta.

Kansanryhmän arvostelussa voi olla kysymys myös hyväksyttävästä mielipiteiden esittämisestä. Sananvapaus mahdollistaa myös kärjekkäät ja kiistanalaiset ilmaisut. Ilmaisut voivat olla hyvinkin provosoivia etenkin, jos ne liittyvät jo käynnistyneeseen laajempaan keskusteluun.

3594/SL/06. Perinteisiä sukupuolirooleja puolustanut kirjoittaja rinnasti sukupuolivähemmistöt rikolliseen toimintaan, mutta esitti mielipiteensä suhteellisen asiallisesti. JSN:n mielestä menettelyn teki hyväksyttäväksi puheenvuoron liittyminen aiheesta jo käytyyn monipuoliseen keskusteluun.

5785/MTV/15. Ennakkomaininta tv-ohjelmasta ”Miksi somali raiskaa?” loukkasi kansanryhmää ja johti JSN:n huomautukseen. Lauseeseen sisältyi neuvoston mielestä väite siitä, että raiskaaminen kuuluisi Suomessa asuvien somalitaustaisten henkilöiden ominaispiirteisiin. Vahinkoa ei korjannut ohjelmatietojen poistaminen.

Ihmisarvon suoja riippuu siitä, kuinka laajasti ja selvästi loukkaavat väitteet kohdentuvat tunnistettavaan ryhmään. Ongelmia voi kuitenkin aiheutua erilaisista kiertoilmaisuista, kun asioista ei puhuta niiden oikeilla nimillä. Yksittäinen ilmaisu saa merkityksensä usein vasta

JULKAISEMINEN

asiayhteydestä, ja imaisujen loukkaavuutta arvioidaan pitkälti sillä, mihin kiertoilmaisun käytöllä on itse asiassa pyritty. Epäasiallinen ilmaisu ei-asiallisessa viihdeohjelmassa ei välttämättä ole loukkaava.

2244/SL/95. Etnisen alkuperän esiintuomiselle ei ollut esitetty hyväksyttävää perusteita, kun rikosuutisessa kerrottiin ”kansallispuikuisten naisten” vieneen alusvaatteita ja poliisin jo ehtineen pidättää kyseiset henkilöt. Valtaosa lukijoista saattoi kytkeä ilmaisun romaneihin.

2044/IL/94. Poliisikierrös-palstan maininta ”vähemmistökansalaisista” oli tuntematon ilmaisu eikä kohdentunut mihinkään vähemmistöryhmään ollakseen loukkaava. Jutussa kerrottiin ”vähemmistökansalaisten” pahoinpidelleen erään ”valtaväestöön” kuuluneen henkilön. Neuvosto oli hankkinut vapauttavan ratkaisun tulkintansa pohjaksi ulkopuolisen näkemyksen Romaniasiaian neuvottelukunnalta.

Ilmaisujen monitulkintaisuus. Ihmisarvon loukkaavuutta ei useinkaan voida arvioida yksiselitteisesti ilmaisujen monitulkintaisuuden takia. Neuvoston linjan mukaan kärjekkäidenkin mielipideilmaisujen moitittavuus riippuu niiden asiayhteydestä. Räväkän ironian varjolla ketään ei saa kuitenkaan nimitellä alatyylisesti, vaikka teksti olisikin tarkoitettu harmittomaksi ja yleisö tunnistaisi tyyllilajin. Tilanne ei muutu, vaikka suorien väitteiden sijasta asiaa vain ihmeteltäisiin.

8089 & 8091 & 8096/UL/22. Päätoimittaja pohdiskeli kolumnissaan, voitaisiinko omien vähäpukeisten somekuvien julkaiseminen tulkita seksuaaliseksi häirinnäksi. Hän oli valinnut käsittelynsä kohteeksi ja jutun kuvitukseksi kolmen julkisuudesta tunnetun naisen Instagram-tilien juhannuskuvat. Neuvoston mielestä kolumni väheksyi naisia voimakkaasti näkökulmaltaan ja esitystavaltaan, ja väheksyntä oli lisäksi kytketty sukupuoleen asiaankuulumattomasti ja halventavasti. Eriävän mielipiteen mukaan ilmaisut olivat tahallisen kärjistäviä ja mauttomia, mutta ihmisarvon loukkaamisen kynnyks ei ylittynyt. Hyvää journalistista tapaa on yleensä rikottu väkivaltaisella kielenkäytöllä ja epäinhimillistämällä kohdetta.

6319/R/16. Radiossa kerrottiin Välimereltä pelastetuista pakolaisista ja soitettiin taustamusiikkina ”Mikki Hiiri merihädässä” -kappaletta. JSN:n mielestä pakolaisten ihmisarvoa loukattiin erityisesti juontajien naureskelulla ja pilailemalla asiassa. Radio sai toiminnastaan vakavan huomautuksen, kun loukkaavuus oli ollut harkittua ja toistunut peräkkäisissä uutislähetyksissä.

7374/R/20. Ohjelman pakkovalintapeli loukkasi ihmisarvoa ja arkipäiväisti väkivaltaisia ilmaisuja. Suorassa aamuohjelmassa arvioitiin kolmea viihdejulkisuuden henkilöä sijoittamalla heidät henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella sosiaalisesta mediasta lainatun pakkovalintapelin rooleihin ”tapettavaksi”, ”pantavaksi” tai ”naitavaksi”.

Ihmisarvoisen kohtelun vaatimus voi koskea myös vainajia. Heitä ei saisi arvostella mediassa voimakkaasti etenkin suruaikana. JSN:n mukaan jokaista julkaisupäätöstä olisi harkittava erikseen, koska esimerkiksi

JULKAISEMINEN

tarkkojen aikarajojen määrittäminen ennakoon olisi arveluttavaa sananvapauden kannalta.

4247/SL/10. Lehti oli aiheuttanut ylimääräistä kärsimystä vainajan omaisille ja läheisille alistamalla äskettäin kuolleen julkisuuden vaikuttajan kursailemattoman mediakritiikkinsä kohteeksi. Kolumnin halventavat viittaukset vainajan ulkonäköön ja kuoleman oikea-aikaisuuteen johtivat neuvoston huomautukseen, vaikka arvostellun aiempi yhteiskunnallinen asema ja julkinen esiintymistyli olivatkin madaltaneet kritiikin kynnystä.

Uskonrauha

Kansanryhmän suojalla on oma yhtymäkohtansa rikoslaissa suojeltuun uskonrauhaan. Lainkohdan mukaan uskonrauhan rikkomiseen voi syyllistyä henkilö, joka ”julkisesti pilkkaa Jumalaa tai loukkaamistarkoituksessa julkisesti herjaa tai häpäisee sitä, mitä uskonnonvapauslaissa tarkoitettu kirkko tai uskonnollinen yhdyskunta muutoin pitää pyhänä”. Tarkoituksena on suojata perustuslain turvaamaa uskonnonvapautta ja kansalaisten uskonnollista vakaumusta. Perustuslain mukainen uskonnonvapaus sallii myös ateisteille, agnostikoille ja skeptikoille vapauden kertoa omia käsityksiään uskonnosta. Rangaistava toiminta edellyttää kuitenkin loukkaamistarkoitusta, ja sananvapauden piiriin kuuluvat sellaiset uskontoon kohdistuvat kielteiset käsitykset, joista loukkaamistarkoitus puuttuu.

Uskonnollisten arvojen monitulkintaisuus vaikeuttaa uskonrauhan loukkaavuuden arviointia. Kun jokainen saa uskoa tai olla uskomatta mitä haluaa, muiden tekemän arvostelun ei pitäisi horjuttaa kenenkään sisäistä vakaumusta. Suomalainen sääntely onkin eurooppalaisittain harvinaista. Monessa muussa maassa uskonnollisten ryhmien suojelemiseksi on katsottu riittävän kansanryhmään kohdistuvien loukkausten, vainoamisen tai laittomien uhkausten kriminalisointi.

Sananvapaus mahdollistaa esimerkiksi merkittävää yhteiskunnallista valtaa käyttävän kirkon arvostelemisen. Kritiikki voi kohdistua evankelis-luterilaisen kirkon ja muiden kirkkokuntien toimintaan ja julistamiin oppeihin.

SYYTÄJÄ 18.1.2007. Sananvapauden rajoja ei ylitetty Vapaa-ajattelijain liiton kotisivuillaan julkaisemilla pilakuvilla, joissa mm. ristosymboli yhdistettiin hakaristiin ja aasit ratsastivat Jeesuksella. Apulaisvaltakunnansyyttäjän mukaan pilakuvat kohdistuivat kristinuskoon ja sen oppeihin, eikä julkaisemisen tarkoituksena ollut uskovaisten syrjiminen tai kehottaminen heihin kohdistuviin väkivallantekoihin. Kuvat korkeintaan välittivät näkemyksiä heidän harhauttamisestaan uskomaan jotakin, jota oikeasti ei ole olemassa.

JULKAISEMINEN

Uskonnolliseen vakaumukseen kohdistuvasta kirjoittelusta ei ole erillistä mainintaa Journalistin ohjeissa, eikä JSN arvioi uskonnollisia näkemyksiä tai arvokysymyksiä. Neuvosto on pitänyt kuitenkin suotavana uskonnollisten näkemysten valottamista ja niistä käytävää mediakeskustelua. Esimerkiksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskevia mielipiteitä voidaan perustella myös uskonnollisesti. Keskustelussa ei saa kuitenkaan ylittää eettisesti hyväksytyjä menettelyä.

4557A+B/AL/11. Homoseksuaalisuutta kuvattiin Raamatun vastaiseksi mutta korjattavaksi ominaisuudeksi kristillisen nuortenlehden kampanjasivustolla. Kampanja ei kuitenkaan kohdistunut yksittäisiin henkilöihin, eikä sen sanomaa voinut pitää uhkaavana. Seksuaalisen identiteetin muodostumiseen liittyvän tieteellisen näytön sijasta kampanja perustui JSN:n mielestä uskonnollisiin näkemyksiin, joita ei voida arvioida Journalistin ohjeiden pohjalta.

6883/SL/18. Mieliopidekirjoituksessa arvosteltiin pride-tapahtuman yhteydessä järjestettyä kirkkojumalanpalvelusta. Seksuaalivähemmistöjen elämäntapaa kuvailtiin luonnottomaksi, ja järjestäjiä nimiteltiin syntisiksi valehtelijoiksi ja Jumalan seurakuntaa saastuttaviksi ”saatanallisen hengen pimentämiksi tahoiksi”. Lehteä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun teksti oli leimannut seksuaalivähemmistöt asiaankuulumattomasti. Se oli lisäksi kohdistunut pienellä paikkakunnalla tunnistettaviin henkilöihin.

Jutussa kerrotun asian ymmärtämiseksi henkilön uskonnollisen taustan mainitseminen voi olla perusteltua ja yleisölle tärkeää.

5388/SL/13. Uskonnollisesta taustasta kertominen ei ollut lestadiolaisien saaman pahoinpitelytuomion yhteydessä halventavaa tai asiaankuulumatonta. Uskonnollinen vakaumus oli vaikuttanut rikoksen toteuttamiseen, ja sen mainitsemisella jutussa oli ollut perusteensa. Pahoinpitelyn syynä oli ollut tyttären eroaminen uskonnollisesta yhteisöstä.

1610/AL/90. Lehden vihjailut surmasta tuomitun uskonnollisesta vakaumuksesta ja elämänasenteesta loukkasivat jutussa käsiteltyä uskontokuntaa ja johtivat JSN:n huomautukseen. Lehti oli leimannut tuomitun uskontokunnan jäseneksi, vaikka hänen tiedettiin menettäneen uskonnollisen vakaumuksensa jo ennen tapahtunutta.

Rikokseen yllyttäminen

Julkiseen rikokseen kehottamiseen syyllistytään, jos kehoitetaan tai houkutellaan toista rikoksen tekijäksi joukkotiedotusvälineessä tai muuten julkisesti. Ollakseen rangaistavaa, menettelyn on aiheutettava vaara rikoksen tai sen yrityksen tekemiseen sekä selvästi vaarannettava yleistä järjestystä tai turvallisuutta. Rikosten mediakäsittely saattaa kuitenkin herättää epäilyjä rikokseen houkuttelusta.

JULKAISEMINEN

SYTTÄJÄ 9.9.2009. Lehden julkaisema yksityiskohtainen ohjeistus autonrenkaiden tyhjentämisestä ei valtakunnansyyttäjän mielestä yllyttänyt rikokseen, vaikka täyttikin lievän vahingonteon tunnusmerkistön. ”Pyhien lehmien kimppuun” -juttu kertoi ”asfalttiviidakon intiaaneista”, jotka kampanjoivat luonnonsuojelun puolesta tyhjentämällä ilmaa katumaastureiden renkaista. Jutussa neuvottiin irrottamaan rengasventtiilin korkki ja laittamaan venttiiliin pikkukiviä tai riisinjyviä. Ohjeissa kuitenkin kiellettiin auton ja renkaiden vahingoittaminen. Ohjeen mukaan vahingonteosta piti kertoa tuulilasiin kiinnitetyllä lapulla.

Rikosjutuilla pyritään kertomaan monipuolisesti ja tarkasti lainvastaisesta toiminnasta ja rikosten luonteesta. Journalistisen toiminnan arvioinnissa olennaista onkin julkisuuden tarkoitus. Rikokseen yllyttämisen sijasta tarkoituksena voi olla keskustelun herättäminen rikosten mahdollisuuksista ja estämisestä.

3988/4/08. Surmaajan tuottaman verkkoaineiston näyttäminen tv-jutussa ei levittänyt tuhoisia käyttäytymismalleja yleisölle. Koulusurmaajan verkkoon tallentamien ampumaharjoitusvideoiden editoimaton esittäminen ei myöskään vaarantanut rikoksen uhrien hienovaraista kohtelua.

3220/AL/03. Yksityiskohtainen selvitys huumeina käytettävien, mutta sinänsä laillisten aineiden vaikutuksista ja nauttimistavoista ei yllyttänyt huumeiden käyttöön. Jutussa kerrottiin aineiden haitoista ja korostettiin, että esiteltäviä aineiden käyttäminen ei ole suotavaa. Lehti oli pyrkinyt osallistumaan huumausaineita koskevaan ajankohtaiseen keskusteluun selvittämällä, millaisiin vaikutuksiin huumeiden käyttäjät itse asiassa tavoittelivat.

2088/SL/94. Edes rikollisen menettelyn yksityiskohtainen kuvaileminen ei johtanut JSN:ssä enempiin toimenpiteisiin, kun jutun tavoitteeksi nähtiin huomion kiinnittäminen rikoksen aiheuttamaan ongelmaan. Jutun mukaan myymälöiden varashälyttimiä voitiin hämätä pakkaamalla anastettavat tavarat alumiinifolioon. Lehti oli varmistanut poliisilta, että kerrottu toimintatapa oli varsin yleisesti tunnettu.

4306A/PL/10. Lehdellä oli perusteet kertoa levikkialueellaan tapahtuneesta koulu-uhkauksesta ja sen herättämistä reaktioista. Menettely auttoi oikomaan tapahtuneesta mahdollisesti levinneitä huhuja ja virheellisiä käsityksiä.

Väkivaltakuvaukset

Sananvapausrikoksiin kuuluvassa väkivaltakuvausten levittämisessä kielletään väkivaltaa sisältävien aineistojen levittäminen, valmistaminen, maahantuonti ja vuokraaminen. Lainkohtaa ei kuitenkaan sovelleta tilanteisiin, joissa väkivallan esittäminen on perusteltua tiedonvälityksen kannalta esimerkiksi sotatapahtumia tai mellakoita koskevissa uutisissa. Toimintaa arvioidaan kokonaisuutena. Menettelyn eettisyyden näkökulmasta ratkaisevaa on kuvausten yksityiskohtaisuus ja kesto sekä

JULKAISEMINEN

tunnistettavien henkilöiden yksityisyyden suoja ja hienotunteinen kohtelu.

Väkivaltakuvaukset ja niihin liittyvä yksityiselämän suoja ovat herättäneet keskustelua erityisesti raportoitaessa järkyttävistä onnettomuuksista. Toimitustyössä pitäisi välttää tarpeettoman kärsimyksen tuottamista uhrien läheisille. Sananvapaudella voidaan kuitenkin perustella myös raakojen tosiasioiden kertomista. Tarkoituksena olisi tällöin käytävä ilmi esittämisen yhteydessä.

8018/UL/22. Sodassa kuolleiden sotilaiden ja siviilien näyttämällä oli yhteiskunnallista merkitystä ja painavia journalistisia perusteita, eikä menettely rikkonut hienotunteisuuden vaatimusta. Kuolleita ei lähtökohtaisesti esitelty tunnistettavasti, ja yksityiskohtaisten vammojen näyttämistä välteltiin. Kuvat liittyivät Ukrainassa Venäjän hyökkäyksen jäljiltä löytyneeseen joukkohautaan ja kaduilla makaaviin vainajiin.

2503/AL/97. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se julkaisi poikkeuksellisen raakoja kuvia väkivaltarikoksen uhrista. Surman käsittelyllä ei ollut sellaista yleistä merkitystä, että kuvien julkaiseminen olisi ollut välttämätöntä. Lehden kansikuvassa esiteltiin torsoa naisen ruumista.

6157/SL/16. Lehti kertoi terrorismin konkreettisista seurauksista uhreja esittävällä uutiskuvalla. Kuvalla oli yhteiskunnallista merkitystä, eikä julkaisemisessa rikottu hienotunteisuuden vaatimusta, vaikka uhrit voitiinkin tunnistaa ja toisen tyhjä katse oli suunnattu kameraan. Vapauttavasta päätöksestä huolimatta lehti olisi JSN:n mielestä voinut perustella kuvan julkaisemista muutenkin kuin maailmanlaajuisella leviämällä.

8065/UL/22. Uutisvideon esittäminen valtiolla palavasta autosta ei loukannut hienotunteisuuden vaatimusta, kun onnettomuuden kuolonuhreja ei näkynyt eikä heitä voinut tunnistaa myöskään selostuksen perusteella.

8061/UL/22. Vainajan tunnistaminen ja spekulointi itsemurhaan viittaavalla kuolinsyyllä rikkoi hienotunteisuuden vaatimusta ja johti JSN:n huomautukseen. Arkaluonteisilla yksityiskohdilla loukattiin myös omaisten yksityisyyttä, vaikka kyse oli ollut 50 vuoden takaisesta tapahtumasta. JSN piti epäilyä räjähdysonnettomuuden kuolinsyytä arveluttavana, kun sen kertomisella ei ollut yhteiskunnallista merkitystä.

Kansallinen turvallisuus

Turvallisuussalaisuuden paljastamiselle on oma erillinen säädöskohtansa rikoslaissa. Kyse on siitä, että Suomen ulkoisen turvallisuuden vuoksi säädettyä tai määrättyä salassa pidettävää tietoa julkistetaan, välitetään, luovutetaan tai ilmaistaan oikeudettomasti. Rangaistavaa on myös turvallisuussalaisuuden paljastamisen yritys. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on hyväksynyt kansallisen turvallisuuden merkittäväksi sananvapauden rajoitteeksi.

JULKAISEMINEN

Julkisuuslaissa on erikseen määrätty salassapidettäväiksi maanpuolustuksen etua koskevat viranomaisten asiakirjat ja muut aineistot. Ollakseen lainvastaista tietojen paljastumisen on oltava omiaan aiheuttamaan vakavaa vahinkoa Suomen maanpuolustukselle, turvallisuudelle, ulkomaansuhteille tai kansantaloudelle.

Maanpuolustusta koskevia viranomaisten asiakirjoja ja niihin sisältyviä tietoja voidaan kuitenkin luovuttaa harkinnanvaraisesti, jos tiedon antamisella ei ilmeisesti vahingoiteta tai vaaranneta maanpuolustuksen etua. Julkisuuden mahdollisuutta voidaan arvioida esimerkiksi sen perusteella, onko tarkoitus kertoa kansalaisille tarpeellisia tietoja puolustusvoimien suorituskyvystä, strategiasta ja aselajien painotuksista vai liittyvätkö kerrotut tiedot sellaisiin maanpuolustuksellisiin yksityiskohtiin, joiden julkistamisella helpotettaisiin Suomeen kohdistuvia sotilaallisia toimia.

Maanpuolustuksen edun turvaamiseksi salassa pidettävät asiakirjat liittyvät julkisuuslaissa puolustusvoimien toimintaan, kohteisiin ja laitteisiin. Toiminta koskee puolustusvalmiutta ja siihen varautumista, sotilastiedustelua sekä puolustusvoimien varustamista, kuten joukkojen kokoonpanoa, sijoituksia ja käyttöä. Vastaavasti laitteiden ja maanpuolustuksen kannalta merkityksellisten kohteiden salassapito liittyy maanpuolustusta palveleviin keksintöihin, rakenteisiin, (kiinteisiin) puolustuslaitteisiin, asejärjestelmiin ja tutka-asemien ja ohjusten sijoittamiseen, liikenneyhteyksiin ja siltarakenteisiin.

Toimittajien on luonnollisesti vaikea hahmottaa, millainen tieto voi missäkin yhteydessä vaarantaa maanpuolustuksen turvallisuutta. Tiedoissa voidaankin nähdä olevan kysymys tietynlaisen palapelin rakentamisesta. Ulkopuoliset tahot saattavat onnistua liittämään tietämäänsä osakokonaisuuteen palapelin puuttuvina paloina jotakin uutta sellaista, joka yksittäisenä tietona voi vaikuttaa sellaisenaan harmittomalta.

KORKEIN HALLINTO-OIKEUS 607/14.3.2007. Elektronista tiedustelua harjoittavan puolustusvoimien Viestikoelaitoksen (nyk. Viestikoekeskus) ei tarvinnut samaansa tietopyynnön perusteella luovuttaa tietoja kehitysstrategiastaan, organisaatorakenteesta tai yhteistyökumppaneistaan. Myös laitoksen toimintasuunnitelmat ja toimintakertomukset olivat salassapidettäviä. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan tietojen luovuttaminen olisi vaarantanut sekä valtakunnan että laitoksen henkilöstön turvallisuutta. viranomaiselta pyydetty asiakirjat eivät myöskään sisältäneet sellaisia julkisia osia, joista tietoja olisi voitu luovuttaa vaarantamatta maanpuolustuksen etua.

HELSINGIN KÄRÄJÄOIKEUS 27.1.2023. Ulkoisen turvallisuuden vuoksi salassa pidettävien tietojen julkistaminen täytti turvallisuussalaisuuden paljastamista koskevan rikoksen tunnusmerkistön jutussa, jossa kerrottiin sotilastiedustelua koskevia tietoja. Juttuun sisältyi yksityiskohtaisia tietoja kymmenen vuoden takaisista Viestikoekeskuksen tehtävistä, toiminnasta,

JULKAISEMINEN

organisaatiosta, suorituskyvystä ja hankinnoista. Oikeus ei pitänyt ilmeisen vaarattomina useissa jutun tekstikohdissa kerrottuja tietoja, vaikka niiden paljastaminen asian käsittelyn hetkellä ei enää konkreettisesti vaarantanutkaan Suomen ulkoista turvallisuutta.

Käräjäoikeus mielsi jutun kirjoittaneen kahden toimittajan menettelyn tahalliseksi, koska heidän olisi pitänyt kokemuksensa perusteella tuntea sotilastiedustelutietojen salassapitoa koskeva tiukka oikeuskäytäntö. Kun jutussa kerrotuilla tiedoilla ei tuotu esiin epäkohtia tai väärinkäytöksiä, toimittajilla ei nähty olleen median yhteiskunnalliseen erityisasemaan perustuvaa oikeutusta tietojen julkistamiseksi, Oikeuden mukaan myöskään jutun alkuperäiseksi aiheeksi nimetyllä sotilastiedustelun lakihankkeella ei ollut liitääntä juttussa paljastettuihin yksityiskohtiin. Turvallisuuksalaisuuden paljastamisen yrityksestä ei kuitenkaan rangaistu, kun mikään ei ollut viitannut siihen, että lehdessä olisi päätetty jatkojuttujen sisällöstä.

Oikeustapaus synnytti erikoisen sananvapautta uhkaavan ennakkoratkaisun korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Oikeus velvoitti jutun kirjoittaneen toimittajan maksamaan verot asianajopalkkiosta, jotka hänen työntantajanaan toiminut lehti oli maksanut juttua seuranneessa oikeudenkäynnissä. Media-alalla menettelyn nähtiin karsivan erityisesti kunnianhimoisen ja riskeille alttiin tutkivan journalismin tekemistä.

KORKEIN HALLINTO-OIKEUS 11.12.2023. Toimittajan käyttämän asianajajan neuvonanto- ja oikeudenkäyntikulut eivät olleet työntäjän kuluja, vaikka yhtiö olikin tilannut palvelun. Oikeuden mukaan kyse oli toimittajan kuluista, koska esitutkinta ja oikeudenkäynti olivat kohdistuneet häneen henkilökohtaisesti. Asianajokulut eivät rinnastuneet työn suorittamisesta välittömästi aiheutuneisiin menoihin kuten työväliseisiin tai matkakuluihin, vaan olivat toimittajan henkilökohtaista ja verotettavaa palkkaa. Vaikka toimittajan työnä oli lehdessä julkaistavien artikkelien luominen, KHO:n mukaan hänen työtehtäviinsä ei kuulunut olla syytettynä oikeudenkäynnissä.

7 JATKOTOIMET

Jutun puutteita on mahdollista korjata myös sen julkaisemisen jälkeen tarjoamalla jutussa käsitellylle henkilölle mahdollisuus kommentoida tai selventää itseään koskeneita tietoja vastineella tai omalla kannanotolla. Journalistisen uskottavuuden kannalta tärkeää on myös se, että jutun olennaiset asiavirheet korjataan viivyttämättä ja selkeästi.

VIRHE

Oikaisuvelvoite ja virheen korjaaminen

Korjaamisen käytännöt

JÄLKIKÄTEINEN KUULEMINEN

Vastineoikeus

Oma kannanotto

JULKISUUDEN KORJAAMINEN

Asian jatkoseuranta

Jutun täydentäminen

Virhe

Oikaisuvelvoite ja virheen korjaaminen

Toimitustyön yleisimpiin jatkotoimiin kuuluu jutun virheiden selvittäminen ja mahdollinen korjaaminen. Menettelylle on sekä oikeudelliset että eettiset velvoitteensa.

JATKOTOIMET

Sananvapauslaki mahdollistaa yksityisellä henkilöllä, yhteisöllä, säätiöllä ja viranomaisella oikeuden saada itseensä tai toimintaansa kohdistunut virheellinen tieto oikaistuksi sen julkaisseessa välineessä. Virhe on oikaistava viipymättä ja havaittavasti. Tätä ei kuitenkaan edellytetä, jos vähäisyytensä vuoksi virheen oikaiseminen voidaan arvioida ilmeisen tarpeettomaksi. Myös Journalismin eettiset ohjeet edellyttää olennaisen asiavirheen viipymätöntä korjaamista niin, että korjaaminen tavoittaa mahdollisimman kattavasti virheellisen tiedon saaneen yleisön. Velvoite ei edellytä asianosaisuutta, vaan korjaamista voi vaatia kuka tahansa mistä tahansa asiasta.

Oikeudellisesta näkökulmasta kyse on virheellistä tietoa koskevan asianosaisen oikeusturvasta, kun vastaavasti eettisellä velvoitteella korostetaan enemmänkin journalismin yleistä luotettavuutta paikkansapitävien tietojen kertojana. Oikaisua koskevat vaatimukset ovat käytännössä hyvin harvinaisia tuomioistuimissa, kun sitä vastoin virheen korjaamisesta ja korjaamatta jättämisestä on kanneltu varsin usein Julkisen sanan neuvostolle.

JSN:n tekemän linjauksen mukaan toimitukset ovat vastuussa palautekanaviensa saavutettavuudesta ja toimivuudesta. Erityisen huolellisesti olisi käsiteltävä yleisöltä tulleita korjauspyyntöjä.

8619/UL/23. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli jättänyt selvittämättä yleisölle virheittensä korjaamista koskevat käytännöt ja periaatteet. Kantelijan lähettämää korjauspyyntöä ei käsitelty, kun se oli lähetetty lehden sähköpostiosoitteeseen jutun kirjoittaneen STT:n toimittajan nimellä. Kantelijan viesti ei tullut perille myöskään toimituksen yleiseen sähköpostiin, kun se ei läpäissyt sähköpostin roskapostisuodatinta. Päätoimittajan mielestä kantelijalta olisi voinut kohtuudella edellyttää jutun kirjoittaneen toimittajan oikean sähköpostiosoitteen selvittämistä.

Toimitusten on suotavaa kertoa yleisölle myös virheiden korjaamisen periaatteet ja käytännöt.

7121/YLE/19. Saamansa ilmoituksen perusteella toimituksen olisi pitänyt tarkistaa kertomansa tieto ja korjata sitä koskenut virhe ilman yksiselitteistä korjauspyyntöä. Toimitukselle lähettämällään palautelomakkeella kantelija oli perustellusti kyseenalaistanut uutisessa kerrotun tiedon. Korjauspyynnön tulkitsemista oli vaikeuttanut lomakkeesta puuttunut vaihtoehto asiavirheestä ilmoittamiseksi. Toimitus sai asiasta huomautuksen.

4244/SL/10. Toimitus saattoi perustellusti tulkita juttua koskeneen palautteen harkinnanvaraisesti julkaistavaksi mielipidekirjoitukseksi, kun siinä ei yksilöity uutisen mahdollisia virheitä. Palautteen lähettäjä ei myöskään ollut jutussa asianosainen. Hän olisi kaivannut lisäselvennystä joihinkin uutisen kertomiin yksityiskohtiin.

Olennainen asiavirhe. Yleensä olennaisella asiavirheellä on katsottu olevan merkitystä yleisön tiedonsaannin kannalta. Virheen seurauksena jutun käsittelemästä asiasta on syntynyt virheellinen kuva. Virheen ei

JATKOTOIMET

välttämättä tarvitse olla suurelle yleisölle erityisen merkityksellinen, jos virhe on olennainen jutun sisällön kannalta. Virhe voi olla juttuaiheen kannalta vähäisemmässä yksityiskohdassa, jos sillä on merkitystä tiedonsaannin näkökulmasta. ¹¹⁸

Korjattavia olennaisia asiavirheitä eivät välttämättä ole esimerkiksi kirjoitusvirheet tai epätäsmälliset ilmaisut, jos juttu kokonaisuutena on riittävän täsmällinen. Virheen olennaisuudesta onkin JSN:n ja toimitusten välillä vaihtelevia tulkintoja. JSN harkitsee olennaisen asiavirheen luonnetta aina tapauskohtaisesti. Olennaisena asiavirheenä ei ole pidetty esimerkiksi tulkinnanvaraiseksi osoittautuvaa väitettä.

7072/SL/19. Jutun kommenttiin sisältyi JSN:n mukaan olennainen asiavirhe, jonka korjaamatta jättäminen johti neuvoston huomautukseen. Jutussa väitettiin puolueen puheenjohtajan tulleen valituksi jatkokaudelle yksimielisesti, vaikka asiasta oli tosiasiasa äänestetty.

3247/YLE/03. Lahden yhteiskoulun lukion nimeäminen Lahden lyseon lukioksi oli olennainen asiavirhe, joka olisi pitänyt korjata rehtorin vaatimuksesta.

8290/UL/22. JSN ei pitänyt olennaisena asiavirheenä juttuun sisältynyttä tulkinnanvaraista väitettä. Lehden uutisoima käräjäoikeuden tuomio oli liittynyt kiistaan siitä, oliko erotettu jäsen levittänyt yhdistyksestään perättömiä tietoja sidosryhmille. Yhdistyksen näkemyksestä kertominen ei ollut olennainen asiavirhe, mutta väite perättömien tietojen levittämisestä oli jäänyt oikeudessa toteen näyttämättä. Kun jutussa oli viitattu paikoin oikeuden johtopäätöksiin ja paikoin yhdistyksen käräjäoikeudelle esittämään kantaan, yleisö saattoi tulkita käräjäoikeuden vahvistaneen yhdistyksen näkemyksen. JSN moitti tulkinnanvaraisuutta, mutta olennaisen asiavirheen kynnys ei ylittynyt.

Virheen korjaamista luonnollisestikin hankaloittaa paikkansapitävän tiedon puuttuminen. Korjaamista eivät edellytä myöskään pelkästään kantelijan omat, käsiteltyä asiaa koskevat tulkinnat, vaan hänen on yksilöitävä mahdollisimman tarkasti virhe ja sitä korjaava tieto. Toimituksella on oikeus arvioida, onko sille ilmoitetun virheen korjaaminen ylipäättään mahdollista. Virheetöntä tietoa ei tarvitse korjata edes väärinkäsitysten välttämiseksi.

4554/SL/11. Korjausvelvoitetta ei syntynyt, kun kantelija ei ollut pystynyt perustelemaan jutun todenmukaisuutta kiistäviä väitteitään. Lehti oli kertonut kantelijasta ja hänen yrityksistään viranomaislähteisiin pohjautuvia tietoja, joiden paikkansapitävyyteen toimitus pystyi perustellusti luottamaan.

¹¹⁸ Eero Hyvönen: JSN-medialla on kovempi vaatimustaso, ja siksi korjattavaa yhä riittää. Julkisen sanan neuvosto 6.4.2021

JATKOTOIMET

5240/SL/13. Toimitus ei voinut korjata julkaisemaansa virhetietoa täsmällisellä lukuarvolla, jota ei tiedetty. Neuvoston mielestä kantelijan olisi pitänyt selvittää, miten oli itse päätyneet esittämiinsä arvioihin.

5923/YLE/15. Toimitus toteutti lupaamansa korjauksen kantelijan esittämänä mielipiteenä, vaikka jutussa ei ollut olennaista asiavirhettä eikä sitä olisi näin ollen tarvinnut korjata. JSN:n mielestä toimitus oli hätiköinyt luvattaan korjata pakinoitsijan sivulauseenomaisen heiton olennaisena asiavirheenä. Neuvoston mielestä yleisö olisi pystynyt suhtautumaan oikein pakinamaiseen tekstiin ottamatta liian vakavasti kirjoittajan kertomia asioita.

Tosiasioina esitettyjen väitteiden on pidettävä paikkansa myös mielipiteellisissä teksteissä. Toimitus ei vapaudu korjaamista koskevasta velvoitteestaan, jos kirjoittaja on perustellut esittämiään väitteitä virheellisillä asiatiedoilla.

5209/SL/13. Olennaista asiavirhettä ei voinut hyväksyä edes mielipiteellisen pääkirjoituksen otsikossa, kun väitteelle ei ollut löytynyt perusteita kirjoituksesta tai tilastoista. Virheen korjaamatta jättänyt lehti sai asiassa huomautuksen. Otsikon mukaan rattijuoppo on ollut entistä useammin nuori. Päätoimittajan mielestä pääkirjoituksen otsikko sai olla räväkkä, kun nuorten rattijuopumukset olivat joka tapauksessa yleistyneet kesän koittaessa.

Juttuun sisältyvä olennainen asiavirhe saattaa olla myös väärään henkilöön kohdistunut siteeraaminen.

8254/UL/22. Henkilön puheiden väittäminen toisen henkilön sanomaksi oli olennainen asiavirhe, joka oli pitänyt korjata pyynnön perusteella. Lehti oli käsitellyt verkossa ja antenniverkossa toimivaan Posi Tv:hen liittynyttä väitettä, jonka mukaan kanava esittää venäjämielistä propagandaa. Jutussa oli siteerattu kanavan lähetystä ja kerrottu sen päätoimittajan todenneen Itä-Ukrainan venäläisväestön pääsevän viimein ”nationalistien kaappaamasta Ukrainasta takaisin äitimaa Venäjään”. Päätoimittajan mukaan vastaavan väittämän oli kuitenkin esittänyt lähetyksessä haastateltu henkilö. Lehti suostunut kanavan korjauspyyntöön epäilyään, että ohjelmaa oli muokattu jälkeinpäin. Tarkastelemansa tallenneaineiston pohjalta JSN ei kuitenkaan löytänyt tästä viitteitä.

Korjaamisen käytännöt

Asianmukainen korjaus. Juttuun sisältyvä olennainen virhe on korjattava asianmukaisesti ilman ylimääräisiä selityksiä tai tarkennuksia, jotka voivat pahimmillaan vääristää virheen luonnetta ja korjattua asiatietoa. Toimitusten on käsiteltävä kantelijan korjaamista koskeva huomautus hänen esittämänä vaatimuksena, eikä korjaamista voida korvata esimerkiksi hänen asiasta esittämänä mielipiteenä.

1044/YLE/84. Radio rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli korjannut tekemänsä virheen ”ivalliseen tapaan ja monotonisella äänenpainolla”.

3657/SL/06. Hyvää journalistista tapaa rikottiin, kun toimittaja korjasi uutisessa tekemänsä virheen omassa kolumnissaan ja kuvaili samalla

JATKOTOIMET

virheestä ilmoittaneen kantelijan tuotumusta. JSN:n mielestä kantelijalle aiheutunutta vahinkoa ei voinut korvata edes asiallinen korjaus seuraavassa numerossa.

5883/SL/15. Kantelijan korjauspyynnön julkaiseminen hänen mielipidekirjoituksenaan osoitti toimituksen puutteellista harkintaa. Muutoksesta olisi pitänyt sopia etukäteen kirjoittajan kanssa. Hyvää journalistista tapaa ei kuitenkaan rikottu, kun kyse ei ollut korjattavasta asiavirheestä. Korjaamisen perusteella lukijat olivat saaneet mahdollisuuden arvioida jutussa kerrottua asiaa myös toisesta näkökulmasta.

Olenneisen asiavirheen korjaamisesta ei voi kieltäytyä sillä perusteella, että juttu olisi vanhentunut ja että korjausta ei voitaisi enää liittää virheen alkuperäiseen asiayhteyteen. Olenainen virhe on korjattava riippumatta myös siitä, sisältyykö korjauspyyntöön muita vaatimuksia.

5471/SL/14. Lehti ei halunnut korjata tekemäänsä virhettä, kun jutun julkaisemisesta oli kulunut paljon aikaa, eivätkä lukijat olisivat pystyneet yhdistämään korjausta oikeaan asiayhteyteensä. Huomautuksen saaneessa henkilöjutussa islaminuskoinen haastateltava oli kertonut oman tarinansa ohessa virheellisiä tietoja muslimien avioitumissäännöistä.

2497/SL/97. Lehti ei voinut jättää korjaamatta julkaisemaansa asiavirhettä, vaikka asianosainen oli vaatinut erillistä korvausta syntyneestä virheestä. Kun korvauksesta ei päästy sovintoon, asia jäi avoimeksi ja virhe korjaamatta.

Virheen alkuperä. Korjauksen yhteydessä on kerrottava virhetietoa korjaava paikkansapitävä tieto, mutta virheen alkuperän selvittäminen ei ole välttämätöntä. Virheen syy kuitenkin usein kerrotaan, jos virheellinen tieto on esimerkiksi julkaistu yleisönosastokirjoituksessa tai se on sisältynyt toimitukselle lähetettyyn ulkopuoliseen aineistoon. Toimitus ei voi kuitenkaan perustella laiminlyöntiään virheen alkuperällä eikä korjaamista korvata kertomalla virheen syy.

3240/SL/03. Lehden olisi pitänyt korjata julkaisemansa tietotoimistoutuisen virhe. Kun toimitus oli saanut tietää julkaisemastaan virheestä sen korjanneelta STT:ltä, se ei voinut vedota siihen, että korjausvaatimus oli lähetetty lomailevan päätoimittajan henkilökohtaiseen sähköpostiin. Päätoimittaja arveli lukijoiden jo unohtaneen koko asian eikä pitänyt viivästystä korjausta enää tarkoituksenmukaisena.

5380/SL/13. Toimitus ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun tarvittava korjaus oli jäänyt siltä huomaamatta tietotoimiston uutispalvelussa ilmenneen jakeluvirheen vuoksi. Tieto tietotoimiston virheestä ei ollut tavoittanut kaikkia jutun julkaisseita toimituksia.

6295/SL/16. JSN huomautti lehteä, joka oli kieltäytynyt tekemänsä virheensä korjaamisesta sen perusteella, että virhe oli ollut haastateltavan, joka lisäksi oli tarkastanut jutusta oman osuutensa. JSN piti jutun mainintaa ”läpimurtotapauksesta” olennaisena asiavirheenä, koska se antoi virheellisen kuvan jutun käsittelemästä tutkimuksesta.

JATKOTOIMET

Korjauksen huomioarvo. Korjauksen huomioarvo on suhteutettava virheen vakavuuteen. Todetun virheen ja sen korjaamisen olisi tavoitettava jutun aiempi yleisö mahdollisimman kattavasti. Toimitustyössä on kuitenkin vaikeaa varmistaa, että virheen korjaaminen tavoittaisi alunperin virheellisen tiedon saaneen yleisön. Lisäksi voi olla tulkinnanvaraista, kuinka yksityiskohtaisesti virheestä on kerrottava korjaamisen yhteydessä.

7323/SL/20. Lehden olisi pitänyt kertoa alkuperäisen juttuversionsa virheet sen sijaan, että se vain täydensi juttuaan yksilöimättä virheitä. Kuntapoliitikon rikosepäilystä kertonut juttu synnytti harhaanjohtavan käsityksen syytteen nostamatta jättämisestä. Tosiasiat ja mielipiteet sekoittuivat, kun lehti käytti lähteenään vain epäilyä itseään tarkistamatta hänen kertomiaan tietoja.

Oleellinen asiavirhe on korjattava sekä toimituksen verkkosivuilla että virheen alun perin julkaisseessa lehdessä, televisiossa tai radiossa. Virhe on korjattava myös sen sisältäneissä sosiaalisen median kanavissa.

5835/SL/15. Karttakuvan olellisen asiavirheen korjaaminen pelkällä lyhyellä oikaisutekstillä johti neuvoston langettavaan päätökseen. Korjaus jäi tulkinnanvaraiseksi eikä korjauksen huomioarvo vastannut virheen vakavuutta.

6650/YLE/17. Virheellisen jutun ja asiaa täsmentäneen jatkojutun linkitys toisiinsa ei riittänyt korjaamaan alkuperäisen jutun virheitä. Niitä kaikkia ei myöskään yksilöity jatkojutussa.

Avoimesti ilmaistun korjaamisen sijasta toimitukset ovat paikkailleet virheitään epämääräisillä ”täsmennyksillä”, ”jutun muuttamisella” tai ”uuden tilanteen tarkastelulla”. Nämä eivät ole Journalistin ohjeissa hyväksytyjä vaihtoehtoja korjaamisesta kertomiselle.

5245/SL/13. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei ollut tunnustanut alkuperäisen juttunsa virhettä eikä kertonut mitä tietoja jutussa oli korjattu. Korjaamisesta kerrottiin epämääräisesti ilmaisuilla ”edit” ja ”tarkennettu juttu”.

5771/YLE/15. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se korjasi ohjelman juontoon sisältyneen olellisen asiavirheen ”täsmennyksenä” vasta kolmen viikon päästä lähetyksestä ja silloinkin vain verkossa. Korjaukseenkin sisältyi virhe.

Korjaamisen nopeus. Olellisen asiavirheen korjaaminen edellyttää toimitukselta ripeää reagointia. JSN on arvioinut korjausnopeuden riittävyyttä virheen luonteella ja merkityksellä. Virhe on korjattava sitä nopeammin mitä selkeämpi ja kiistattomampi se on. Korjaamisen viive voi kuitenkin kasvaa, jos kerrotun asian paikkansapitävyyden selvittäminen on hankalaa. Korjaamista voivat viivästyttää esimerkiksi jutun monimutkaiset asiakokonaisuudet tai toimituksen tekniset ongelmat.

JATKOTOIMET

5246/SL/13. Virheen julkaisemisesta korjaamiseen ehti kulua puolitoista tuntia, jota JSN piti suhteellisen lyhyenä aikana. Virheen syntyhistoria jäi hämäräksi, mutta sillä ei ollut merkitystä vapauttavassa ratkaisussa.

5551/SL/14. Perehtyminen monimutkaiseen asiakokonaisuuteen ja yksittäisten faktojen tarkistaminen viivästyttivät virheiden korjaamista. Jutussa haastateltu asiantuntija oli jo alunperin luonnehtinut sekavaksi jutussa käsiteltyä asiaa. Neuvosto piti hyväksyttävänä toimituksen halukkuutta tarkistaa ja varmistaa korjatut tiedot mahdollisimman hyvin myös muista lähteistä.

3455/YLE/05. Tv-yhtiön menettely oli riittävän ripeää, kun se korjasi pääuutislähetyksensä virheen heti seuraavan illan lähetyksessä.

2939/AL/00. Neljän kuukauden viive virheen korjaamiseksi oli JSN:n mielestä ymmärrettävä, kun kantelija tai kukaan muukaan ei vaatinut korjaamista tätä aiemmin, eikä toimitus tiennyt tekemästään virheestä. Viive olisi kuitenkin ollut kohtuuttoman pitkä, jos virheen korjaamista olisi vaadittu heti jutun ilmestyttyä.

Toimitus ei voi jäädä odottelemaan, että joku todistaisi sen julkaiseman tiedon virheelliseksi, jos jutun uskottavuutta ja lähteitä on perustellusti kyseenalaistettu.

6650/YLE/17. JSN huomautti toimitusta liian kauan kestäneestä virheen pohdiskelusta ja myöhästyneestä korjaamisesta. Virheet korjattiin verkossa vasta kaksi viikkoa kantelijan tekemän korjauspyynnön jälkeen, vaikka jutun tiedot oli perustellusti kyseenalaistettu jo heti kun juttu oli julkaistu. Pääuutislähetyksessä virheet korjattiin vasta kuukauden kuluttua. Tv-uutisissa julkaistiin puna-armeijan kouluttamista taisteluhirvistä virheellisiä väitteitä ja manipuloituja kuvia. Jutun virheelliseksi lähteeksi oli paljastunut venäläislehden aprillipila.

Jälkikäteinen kuuleminen

Jutussa kritisoidulla henkilön tai muulla kohteella on oikeus kommentoida itseensä kohdistunutta julkisuutta, jos samanaikainen kuuleminen ei ole ollut mahdollista. Mahdollisuudesta jälkikäteen kuulemiseksi on säädetty sananvapauslaissa vastineoikeutena ja Journalistin ohjeissa omana kannanottona. Vastineoikeutta koskevien vaatimusten käsittely tuomioistuimissa on poikkeuksellista, mutta sitä vastoin Julkisen sanan neuvosto on varsin usein arvioinut kantelijan oikeutta omaan kannanottoon.

Vastineoikeus

Vastineoikeutensa perusteella arvostelun tai loukkauksen kohteeksi joutuneella luonnollisella henkilöllä on oikeus vastata itsestään julkaistuun tietoon. Vastineoikeus ei koske viranomaisten tai yhteisöjen

JATKOTOIMET

tapaisi oikeushenkilöitä, ellei jutun kohdetta voida selkeästi henkilöidä kritisoidun organisaation vastuuhenkilöön. Jotta vastine tavoittaisi kohdeyleisönsä, julkaisupaikalla on oltava selkeä yhteys vastinetta koskevaan alkuperäiseen juttuun. Tästä syystä akia vastineoikeus ei koske esimerkiksi radion tai television kertaluonteisia pistehjelmia tai yksittäisiä painotuotteita. Vastineen julkaisemiselta edellytetään myös asianmukaista laajuutta suhteessa juttuun, johon se on tarkoitettu.

Vastineoikeus on henkilökohtainen mutta voi koskea myös rajattua ryhmää, jos sen yksittäiset jäsenet tunnistetaan jutusta. Vastine on kuitenkin allekirjoitettava, jolloin myös jutussa nimeltä mainitsemattomat henkilöt tulevat tunnistettaviksi julkaistussa vastineessa. Vastineen käytön aiheuttaman kielteisen julkisuuden laajeneminen yksilötasolle voi aiheuttaa heille ylimääräisiä ongelmia.

Vastineoikeuden käyttö ei edellytä, että jutussa esitetyt väitteet olisivat paikkansapitämättömiä, vaan tarkoituksena on oikaista jutun synnyttämiä virheellisiä käsityksiä ja tuoda esiin asiasta kertomatta jätettyjä olennaisia näkökohtia ja tietoja. Esimerkiksi kasvaneista rikosmääristä kritisoitu poliisipäällikkö olisi oikeutettu vastineeseen, jos jutussa olisi jätetty mainitsematta, että heikentynyt rikostilanne oli johtunut poliisin supistetuista resursseista.

Vastineoikeutta ei ole tarkoitettu jutussa käsitellyn kohteen julkisuuskuvan kiillottamiseen, eikä oikeuden käyttäminen tarkoita esimerkiksi maksutonta palstatilaa tai ilmaista ohjelma-aikaa. Kansalaisten sananvapautta kuitenkin edistäisi se, jos heidän tarjoamiaan kommentteja julkaistaisiin väljillä kriteereillä.

Vastineoikeuden käyttö ei sellaisenaan kumoa julkaistun jutun mahdollista kunnianloukkaavuutta. Julkaistu vastine saattaakin olla ”myrskyvaroitus” tulevasta rikostutkinnasta, jos jutussa käsitellyt henkilöt eivät ole mieltäneet vastineen julkaisemista riittäväksi hyvitykseksi itselleen aiheutuneesta vahingosta.

Oma kannanotto

Vastineoikeuden velvoitteet sisältyvät Journalistin ohjeisiin kohteen omana kannanottona. Sen julkaiseminen on riittävä, ellei jutun aiheuttama julkisuus ole ollut erittäin kielteistä, jolloin tiedon julkaiseminen olisi edellyttänyt kohteen samanaikaista kuulemistä. Jälkikäteinen kuuleminen mahdollistaa sen, että toimitukset voivat käsitellä asioita hyvinkin kriittisesti tarvitsematta kuulla ennakolta kaikkia asiaan liittyviä osapuolia.

Vastineoikeuden tavoin myöskään oman kannanoton julkaisemiseen ei riitä pelkkä arvostelun kohteen mielipide-ero jutun käsittelemässä

JATKOTOIMET

asiassa. Oman kannanoton pitäisi lisävalaista jutussa käsiteltyä asiaa tai korjata jutun puutteita.

Omaa kannanottoa koskevissa ratkaisussaan JSN on arvioinut kantelijan aiemman kuulemisen merkitystä, tarjotun kannanoton esitystapaa sekä toimituksen oikeutta muokata ja kommentoida saamaansa kannanottoa. Kannanoton keskeinen sisältö olisi julkaistava asiallisessa muodossa, vaikka toimitus ja lähettäjä eivät olisikaan päässeet asiasta yhteisymmärrykseen. Oma kannanotto pitäisi julkaista mahdollisimman nopeasti ja ilman sen yhteyteen liitettyjä asiattomia lisäyksiä. Toimituksen olisi tarvittaessa muokattava ongelmallinen kannanotto julkaisukuntoon yhdessä kantelijan kanssa.

Oman kannanoton julkaiseminen. Toimituksilla on erityinen vastuu varmistua omaa kannanottoa tarjoavan tavoitteista. Arvostelun kohteelle olisi JSN:n mukaan tarjottava mahdollisuus omaan kannanottoon, vaikka hän ei olisi sitä pyytänytäkään erikseen. Kantelijalle saattaa olla hyvinkin tärkeää saada vastata suoraan itseensä kohdistuneisiin väitteisiin. Muodollisten kriteerien sijasta asiaa onkin arvioitava journalismieettisillä perusteilla, vaikka oman kannanoton ja mielipidekirjoituksen välinen raja jäisikin epämääräiseksi. Toimitus ei voi perustella kannanoton julkaisematta jättämistä jutussa käyttämillään lähteillä tai oikeudella valita oma näkökulma uutisoitavassa asiassa.

2253/SL/95. Kantelijan olisi pitänyt saada mahdollisuus vastata hänelle osoitettuihin kirjoituksiin, vaikka kyse olisikin ollut oman kannanoton sijasta mielipiteen ilmaisemisesta. Lehdessä julkaistiin kaksi suoraan kantelijalle osoitettua mielipidekirjoitusta, mutta hänen niihin lähettämät vastaukset jätettiin julkaisematta.

6042/SL/15. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei myöntänyt kantelijalle oikeutta omaan kannanottoon, vaikka juttu olikin perustunut viranomaisten tietoihin ja vaikka lehdellä oli ollut oikeus valita näkökulma uutisoimiinsa asioihin. Lehti uutisoi keskeneräisestä eläinsuojelurikoksen tutkinnasta ja väitti, että tapahtunutta koskevaa videomateriaalia hallussaan pitävä eläinsuojeluyhdistys olisi hidastellut kuvamateriaalin luovuttamisessa viranomaiselle ja vaikeuttanut tahallaan rikosten tutkintaa. JSN:n mukaan lehti asetti kannalleen yhdistyksen erittäin kielteisen julkisuuden kohteeksi. Tälle olisi pitänyt varata tilaisuus esittää oma näkemys uutisen yhteydessä, kun samanaikainen kuuleminen oli laiminlyöty. Päätoimittajan mukaan kantelija ei joutunut jutussa kielteisen julkisuuden kohteeksi vaan kyse oli tavanomaisesta uutisoinnista, eikä oikeutta omaan kannanottoon ollut syntynyt.

5963/AL/15. Toimituksen lupaaman kannanoton julkaisematta jättäminen oli ollut kohtuutonta kantelijalle, ja toimitus rikkoi menettelyllään hyvää journalistista tapaa. JSN ei ottanut kantaa kannanoton syntymiseen, koska lehti oli sen jo alun perin myöntänyt. Eriävän mielipiteen mukaan myös kannanoton julkaisemista koskeva journalistinen päätösvalta säilyy aina toimituksella, joka voi tarvittaessa myös perua julkaisemista koskevan lupauksensa. JSN:n olisi pitänyt arvioida itsenäisesti kantelijan oikeutta

JATKOTOIMET

omaan kannanottoon, eikä toimituksen antamalla lupauksilla ole merkitystä arvioitaessa eettisten velvoitteita noudattamista.

Omalla kannanotolla voidaan korjata jutun virheitä, mutta yksistään ne eivät riitä perusteeksi kannanoton julkaisemiselle. Journalistin ohjeissa on omat velvoitteensa virhetietojen korjaamiseksi.

3938/SL/08. Lehden olisi pitänyt myöntää oikeus omaan kannanottoon, kun juttuvirheen korjaaminen oli entisestään pahentanut kantelijan kohdistunutta kielteistä julkisuutta. Menettelyllään lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa.

Aiempi kuuleminen. Oma kannanottoa tarjoavan aiempi kuuleminen esimerkiksi asiassa haastateltuna ei välttämättä tee perusteettomaksi kannanoton myöhempää julkaisemista. Oikeus kannanottoon ei katoa, jos julkaistu juttu on merkittävästi poikennut toteutetusta haastattelusta ja jos kannanotolla voidaan kertoa asiasta olennaista uutta tietoa. Oikeus oman kannanottoon ei myöskään karsiudu uudella jutulla, jossa siinä on pelkästään korjattu jutun aiempia puutteita ja virheitä.

4961/SL/12. Erittäin kielteiseen julkisuuteen joutuneelle kantelijalle syntyi oikeus omaan kannanottoon jutusta, jonka hän oli saanut omalta kohdaltaan tarkastaa. Tarkastamisen yhteydessä kantelija ei ollut voinut puuttua toisen jutussa haastatellun henkilön kiistanalaisiin väitteisiin, jotka kyseenalaistivat hänen toimintaansa. Tarjotusta kannanotosta kieltäytynyt lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa.

1618/IL/90. Lehdellä oli ollut perusteet jättää julkaisematta kantelijan oma kannanotto, kun hän oli jo aiemmin saanut esittää perinpohjaisen näkemyksensä jutussa käsitteystä asiasta.

Asianosaisuus. Oma kannanotto edellyttää asianosaisuutta kielteisessä julkisuudessa. Oikeus kannanottoon ei katoa, vaikka asiasta olisi jo aiemmin keskusteltu jutun julkaisessa välineessä ja vaikka arvostelun aiheuttama virheellinen julkisuus olisi jo korjaantunut. Jutun alkuperäinen näkökulma saattaa muuttua, jos jutussa käytävään keskusteluun osallistuu toinen asianosainen tai kokonaan ulkopuolinen henkilö.

2954/SL/00. Toista henkilöä koskenut juttu ei synnyttänyt kantelijalle oikeutta omaan kannanottoon edes kyseisen asianosaisen valtuuttamana.

3340/SL/04. Asianosaisen oikeutta omaan kannanottoon ei poistanut toisen henkilön samasta asiasta julkaisema kannanotto. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se jätti julkaisematta kantelijan kannanoton. Yleisönosastokirjoitus oli tuonut siinä mainitulle kantelijalle oikeuden omaan kannanottoon, koska kirjoituksen näkökulma oli ollut eri kuin hänen esimiehensä lehdelle aiemmin toimittamassa kannanotossa.

Oman kannanoton huomioarvo. Journalistin ohjeet velvoittaa oman kannanoton mahdollisimman pikaista julkaisemista. Kannanoton onkin oltava ajankohtainen, jotta yleisöllä olisi jonkinasteinen muistikuva sitä

JATKOTOIMET

koskeneesta asiasta. JSN:n mukaan tarkkaa aikaikkunaa ei ole, mutta kantelijan olisi kerrottava kannanoton julkaisutarpeesta toimitukselle mahdollisimman pian. Julkaiseminen voi myöhentyä, jos kannanotto ei ole ymmärrettävä tai sen avulla selvennettävä asia on tulkinnanvarainen.

Julkaistavan kannanoton on vastattava huomioarvoltaan sitä koskevaa juttua, jotta myös alkuperäiseen juttuun tutustuneet voivat huomata kannanoton. Jos kannanotto on asiasisällöltään ymmärrettävä, kannanottoa koskeva maininta ei ole välttämätön julkaisemisen yhteydessä.

4835/SL/12. Kannanotto voitiin jättää julkaisematta, kun sitä koskeneesta jutusta oli ehtinyt kulua kaksi kuukautta. Lehti ei ollut onnistunut tavoittamaan kantelijaa, joka oli hakenut viranomaiselta yhteystietojensa salaamista.

4159/AL/09. Toimitus saattoi tulkita kantelijalta saamansa viestin niin, että hän oli luopunut oman kannanoton tarjoamisesta.

1754/SL/91. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun se poisti julkaisemastaan kannanotosta sitä korostavan maininnan ja liitti juttuunsa kantelijan kannanotossa esittämän kommentin. Kommentti oli ollut JSN:n mielestä asiallinen ja lukijoille informatiivinen, koska se selvensi jutussa käsitellyn kiistan taustatekijöitä.

Oman kannanoton muokkaaminen. Jutussa arvosteltu kantelija voi selventää omalla kannanotolla vapaasti ja omin sanoin saamaansa julkisuutta ja kommentoida jutussa kerrottuja tietoja. Kannanotto on julkaistava sellaisenaan, mutta toimituksellinen editointi on mahdollista, jos kannanoton tarkoitus ja asiasisältö eivät sen seurauksena muutu. Muokkaamisen tarpeella ei voida kuitenkaan perustella kannanoton julkaisematta jättämistä. Toimitus ei voi myöskään korvata kannanoton julkaisemista juttua koskevilla täsmennyksillään, koska näiden sisällöt eivät välttämättä vastaa toisiaan.

Kannanotto pitäisi julkaista ainakin jossakin muodossa varsinkin, jos vaihtoehtona on, että siinä esiin nostetut seikat eivät tulisi lainkaan julki. Lainvastaista tai muutenkaan julkaisukelvotonta kannanottoa ei luonnollisestikaan tarvitse julkaista. Toimitus ei ole velvollinen julkaisemaan myöskään itseään loukkaavaa kannanottoa.

5535/SL/14. Lehti saattoi torjua liian pitkän oman kannanoton rikkomatta hyvää journalistista tapaa. Haastateltu kantelija olisi halunnut selventää kannanotollaan jutussa kertomiaan näkemyksiä, mutta ei ollut suostunut tiivistämään kirjoitustaan toimituksen esittämällä tavalla.

2055/SL/94. Kantelija oli kritisoinut lehden menettelyä viittaamalla natsi-Saksan propagandaministeri Joseph Göbbelsiin. Lehden ei tarvinnut julkaista kannanottoa kun kantelija ei ollut suostunut poistamaan kyseistä kohtaa.

JATKOTOIMET

Omaa kannanottoa tarjoavan edellytetään olevan itse yhteydessä toimitukseen. Lisäksi hänen pitäisi pyrkiä yhteiseen neuvottelutulokseen kannanoton julkaisemisessa.

3511/IL/05. Kun kantelijat eivät olleet tarjonneet lehdelle omaa kannanottoaan, neuvosto ei voinut ottaa kantaa siihen, olisiko julkaistu juttu mahdollisesti synnyttänyt heille sitä koskevan oikeuden.

2510/AL/97. Toimituksen omatoiminen oman kannanoton lyhentäminen ei rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun kannanottoa koskenut uutinen ei ollut synnyttänyt oikeutta omaan kannanottoon eikä uutisessa ollut myöskään korjattavia asiavirheitä.

2151/SL/95. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se poisti julkaisemastaan kannanotosta kohdan, jolla olisi ollut asiallista merkitystä kannanoton sisällölle. Kantelijana toiminutta tutkijaa oli arvosteltu hänen julkisuudessa esittämien perustelujen puutteellisuudesta. Kannanotosta poistettu maininta olisi tukenut hänen asemaansa käydyssä keskustelussa.

3184/AL/02. Kantelija ei voinut muokata toimituksen hylkäämää kannanottoa, kun päätoimittaja ei ollut perustellut selkeämmin syitä, joilla kannanoton julkaiseminen oli estetty. Lehteä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta.

Oman kannanoton kommentointi. Toimitus ei saisi liittää julkaisemaansa kannanottoon sitä vähätteleviä ja uskottavuutta heikentäviä kommentteja ja jälkikirjoituksia. Kannanoton uskottavuutta voi heikentää myös sinänsä asiallinen ilmaisu siitä, että kirjoittaja on väärässä. Toisaalta lehden ei yleensääkään pidä julkaista vääriksi tietämiään väitteitä edes osana lähettäjän kannanottoa. Kannanoton välitön kommentointikielto ei tarkoita, että mitkä tahansa jälkikirjoitukset olisivat ongelmallisia. Kannanoton yhteydessä voi olla jopa suositeltavaa viitata asiasta kertyneeseen lisätietoon ja kertoa, mistä sen synnyttämä keskustelu oli saanut alkunsa ja ketkä muut ovat siihen mahdollisesti osallistuneet.¹¹⁹

1992/SL/93. Toimituksen kommentointi oli ollut omiaan heikentämään julkaistun kannanoton ja lähettäjän uskottavuutta, eikä jälkikirjoitukselle ollut muutenkaan hyväksyttäviä perusteita. Lehti oli kerrannut pääkohdat kantelijaan kohdistamastaan arvostelusta ja väittänyt hänen puuttuneen kannanotollaan julkaistun asian kannalta epäolennaisiin seikkoihin.

5673/SL/14. Lehti sai neuvoston huomautuksen, kun se oli lisännyt julkaisemaansa kannanottoon jutun kirjoittaneen toimittajan vähättelevän kommentin. Vaikka toimittaja oli pahoitellut salaa haastattelemansa henkilön

¹¹⁹ Timo Vuortama: Viimeinen sana. Journalisti 18.7.1990

nimen kertomista jutussa, pahoittelun kielteinen yleissävy vesitti kannanoton tarkoituksen.

Julkisuuden korjaaminen

Asian jatkoseuranta

Journalismissa ei edellytetä ”lopullisen totuuden” kertomista, vaan toimitus voi julkaista juttunsa myös rajallisten tietojen pohjalta. Toimituksen olisi kuitenkin seurattava tarkastelemiaan asioita ja täydennettävä niitä uuden tiedon pohjalta. Julkisen sanan neuvoston mukaan myös jatkojutut täydentävät aiheen aiempaa käsittelyä ja korjaavat jutun puutteita.

Asioiden jatkoseuranta on erityisen tärkeää, kun uutisoidaan tutkintapyynnöistä, syytteistä ja oikeuden ratkaisuista. Seuraaminen käsittelyn päätökseen asti takaa oikeudenkäynnin osapuolille tasapuolisen julkisuuskohtelun, jos rikosepäily tai syyte osoittautuu vääräksi tai oikeuden ratkaisu muuttuu tapauksen oikeuskäsittelyssä. Seurannan tarkoituksellinen laiminlyönti voidaan tulkita jopa epäiltyä koskevan syyllisyyden ennakkoinniksi ja toimituksen pyrkimykseksi vaikuttaa tuomioistuimen ratkaisuun.

5178/SL/13. Jutun puutteiden seurauksena lukijat eivät voineet yhdistää käräjäoikeuden aiempaa päätöstä tuoreempaan hovioikeuden ratkaisuun. Huomautuksen saanut lehti oli kertonut kantelijan käräjäoikeudessa saamista syytteistä ja tuomiosta mainitsemalla hänen nimensä ja virka-asemansa, mutta kutsunut häntä hovioikeuden kumoavassa päätöksessä pelkäksi ”kaupungin virkamieheksi”. Henkilön maine olisi pitänyt puhdistaa kertomalla tapauksesta yhdenmukaisella tavalla myös jatkojutussa.

4874/SL/12. Lehdellä ei ollut velvoitteita täydentää aiempaa oikeudenkäyntiuutistaan, kun käräjä- ja hovioikeuden ratkaisut eivät olleet ratkaisevasti erilaisia eikä alkuperäisen uutisen pääsisältö muuttunut merkittävästi. Lehden toiminta oli hyväksyttävän rajoissa, vaikka jutussa olisikin ollut JSN:n mielestä kohtuullista kertoa, että asian lainvoimaisessa tuomiossa kaikkia esitettyjä tekoja ei ollut luettu kantelijan syyksi.

Jatkojutun julkaisupaikalla on oma tärkeä merkityksensä. Voidakseen antaa käsittelemästään rikostapauksesta todenmukaisen kuvan, toimituksen on jatkettava uutisointia loppuun saakka samassa ohjelmassa kuin missä alkuperäinen uutinen oli kerrottu.

4224/YLE/09. Televisiouutisissa oli luvattu seurata käynnistyneen rikostutkinnan etenemistä, mutta esitutkinnan aloittamatta jättämisestä kerrottiin vain tv-uutisen verkkosivuilla. Toimitusta huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta.

JATKOTOIMET

Asianosaisen on tarvittaessa myös itse informoitava toimitusta tapauksensa uusista käänteistä. Toimituksen huolimaton jatko seuranta ei saisi kuitenkaan aiheuttaa hänelle vakavia seurauksia. Erityisen tärkeää on kertoa tuomion muuttumisesta ylemmissä oikeusasteissa.

2391/SL/96. Lehdellä ei ollut tietoa käsittelemänsä oikeustapauksen saamasta uudesta käänteestä, kun hovioikeus oli palauttanut tapauksen alioikeuteen puutteellisten perustelujen takia. Tapauksessa ei kuitenkaan rikottu hyvää journalistista tapaa, koska asianosainen itse ei ollut vaatinut lehteä kertomaan uudesta käänteestä.

4161/SL/09. Tuomion koveneminen ylemmässä oikeusasteessa oli olennainen muutos, josta asiaa seuranneen ja siitä uutta tietoa saaneen toimituksen olisi pitänyt kertoa. Huomautuksen saanut lehti uutisoi tappotuomiosta käräjäoikeuskäsittelyssä, mutta jätti kertomatta teon muuttumisesta murhaksi hovioikeudessa.

3393/YLE/04. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se jätti kertomatta syyttäjän tekemästä syyttämättäjättämispäätöksestä, vaikka tutkintapyyntöön kohteena ollut kantelija oli erikseen pyytänyt asian kertomista.

Jutun täydentäminen

Verkkojutun muokkaaminen. Jos oman kannanoton julkaiseminen ei ole arvostellun kannalta riittävä menettely, toimitus voi korjata tapahtunutta uutisointia muokkaamalla julkaistua verkkojuttua tai palaamalla asiaan uudessa jutussa. Yleisön tiedonsaannin kannalta on perusteltua, että juttuun tehdyistä olennaisista muokkauksista ja alkuperäisten tietojen täydentämisestä kerrotaan erikseen.

Jutun muokkaamisesta on kerrottava, jos kyse on ollut olennaisen asiavirheen korjaamisesta. Tällöin on myös yksilöitävä miten ja milloin virhe on korjattu. Muokkaamisesta kertominen ei ole välttämätöntä, jos kyse ei ole ollut olennaisesta asiavirheestä. Olennaisista muutoksista kertominen olisi kuitenkin hyvää yleisön palvelua.¹²⁰

JSN pitää suotavana, että verkkojuttuun merkittäisiin kaikki olennaiset muutokset ajantasaisesti, vaikka Journalistin ohjeissa ei edellytetäkään jokaisen yksittäisen muutoksen merkitsemistä. Yleisö voi saada todenmukaisemman kokonaiskäsityksen kerrotusta asiasta, myös jos aiempiin tietoihin viitataan linkittämällä täydentävä verkkojuttu sen alkuperäiseen versioon. Vaikka Journalistin ohjeissa ei edellytetäkään

¹²⁰ Pasi Kivioja: Millaisissa tapauksissa jutun saa poistaa netistä? Entä milloin muutoksista ja tai virheiden korjaamisesta ei tarvitse kertoa lukijalle? Journalisti 5/2021.

JATKOTOIMET

linkittämistä, sen laiminlyönnistä tai viivästymisestä voi aiheutua ongelmia jutussa esiintyvälle henkilölle.

5935/SL/15. Lehti sai JSN:n huomautuksen hyvän tavan rikkomisesta, kun se oli seurannut uutistapahtumaa useissa jutuissaan, mutta ei ollut linkittänyt asiaa selventäviä tietoja alkuperäiseen uutiseensa. Lehti julkaisi verkkouutisensa yhteydessä videon välitunnilla sattuneesta tappelusta ja sen taltuttamisesta. Editoinnin seurauksena opettajan videohaastattelusta jäi puuttumaan olennaista tietoa siitä, että tapauksen poliisitutkinta oli keskeytetty.

4146/TV/09. Toimitus toimi asianmukaisesti, kun alkuperäinen uutinen ja sen uusi versio linkitettiin toisiinsa. Edellisessä uutisessa oli ollut esillä vain tapauksen toisen osapuolen näkökulma, jota myöhemmin oli täydennetty vastapuolen kommenteilla.

5776/YLE/15. Toimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se muokkasi vanhaa virheellistä juttuaan kertomatta, mitä virheitä siitä oli haluttu korjata. Uutta ja aiempaa virheellistä juttua ei myöskään linkitetty toisiinsa. Toimitus oli muuttanut alkuperäisen uutisensa otsikkoa kahteen kertaan, mutta ei ollut selventänyt muutosten sisältöä ja ajankohtaa.

Uusi juttu. Uuden jutun julkaiseminen saattaa olla toimivin vaihtoehto aiemmin käsitellyn asian selventämiseksi ja täydentämiseksi, jos jutussa on ollut useita asiavirheitä tai jos virhe on voinut aiheuttaa merkittävää vahinkoa.

3848/KL/08. Toimituksen ei tarvinnut reagoida kantelijan täsmentämättömään pyyntöön, jossa hän esitti uuden jutun tekemistä väärään ihmiseen kohdistuneiden rattijuopumusepäilyjen hälventämiseksi. JSN:n mukaan ketään ei voinut tunnistaa uutisessa.

1880/SL/92. Lehti oli menetellyt hyvän journalistisen tavan vastaisesti, kun se oli korvannut omalla jutullaan sille tarjotun oman kannanoton. Jutussa oli selvennetty kannanoton kohteena olleen jutun tekemistä ja siteerattu tietoja julkaisematta jätetystä omasta kannanotosta.

Verkkojutun poistaminen. Sananvapauslaki mahdollistaa verkkoviestin jakelun keskeyttämisen, jos sisällön perusteella on ilmeistä, että viestin pitäminen yleisön saatavilla on säädetty rangaistavaksi. Lisäksi julkaisun kaikki levitykseen tarkoitetut kappaleet voidaan takavarikoida, jos julkaisu todennäköisesti tuomitaan menetetyksi. Poistetut verkkosisällöt voivat kuitenkin jäädä elämään julkisuudessa käyttäjien tekemien tallennusten ja aineistojen levittämisen seurauksena, vaikka lainvastaiseksi todettu verkkojuttu olisikin poistettu alkuperäisestä julkaisupaikastaan.

Henkilötietojen käsittelyä suojaavan Euroopan Unionin tietosuojasetuksen (GDPR) ”Oikeus tulla unohdetuksi” -periaatteen mukaan

JATKOTOIMET

rekisteröidyllä on oikeus saada poistetuksi tietojärjestelmään tallennetut omat henkilötietonsa. Säätely ei kuitenkaan koske tiedonvälitystä, ja sananvapauden perusteella toimitukset voivat päättää sähköisten arkistojensa sisällöistä. Toimitusten ei tarvitse poistaa henkilötietoja verkkolehdistään tai -sivuiltaan myöskään sen perusteella, että tietojen kohde ei ole pitänyt itseään käsitelleestä jutusta.

Juttujen tuhoamisessa on tavallaan kysymys ei-hyväksyttävästä historian uudelleenkirjoittamisesta. Myöskään Julkisen sanan neuvoston mielestä historiaan ei pidä lähtökohtaisesti puuttua jälkeenpäin. Julkaistun sisällön poistaminen kuuluu päätoimittajan journalistiseen päätösvaltaan eikä se saa olla sattumanvaraista. Menettely on perusteltavissa vain erittäin harvinaisissa poikkeustapauksissa esimerkiksi julkisuuden aiheuttaessa yksityishenkilölle kohtuuttomia seuraamuksia. Asia voi koskea esimerkiksi tilannetta, jossa vanha juttu näyttäytyy uudessa valossa elämäntilanteiden muututtua.¹²¹

4069/SL/09. Lehden ei tarvinnut suostua tuomionsa kärsineen kantelijan pyyntöön poistaa hänen vankeusrangaistustaan käsitellyt arkistojuttu. Juttu kertoi autokaupoissa petoksiin syyllistyneen kantelijan lähes kolmen vuoden vankeustuomiosta.

Verkkojutun saa poistaa, jos poistamisella ei heikennetä yleisön tiedonsaantia tärkeistä yhteiskunnan tapahtumista. Poistaminen on mahdollista myös, jos poistettu juttu korvataan uudella jutulla, jossa vanhoista virheistä kerrotaan.¹²²

Journalistisia ongelmia voi aiheutua jutun yksittäisten osien poistamisesta oikeuden päätöksellä. Näin syntyneessä ”reikäisessä journalismissa” haastateltavan lausumat on saatettu irrottaa alkuperäisestä asiayhteydestään ja ne voivat rikkoa jutun journalistista kokonaisuutta. Sisältöjen karsiminen voi lisäksi köyhdyttää yhteiskunnallista keskustelua, jos poistettavaan osuuteen on sisältynyt haastatellun ansiokasta pohdiskelua, jota ei olisi syntynyt ilman toimittajan esittämiä kysymyksiä.¹²³

¹²¹ Lausuma verkkosisältöjen poistamisen periaatteista 2018

¹²² Pasi Kivioja: Millaisissa tapauksissa jutun saa poistaa netistä? Entä milloin muutoksista ja tai virheiden korjaamisesta ei tarvitse kertoa lukijalle? Journalisti 5/2021.

¹²³ Eero Hyvönen: Reikäinen journalismi ei ole kenenkään etu. Julkisen sanan neuvosto 4.4.2022. Asia nousi esiin kansanedustaja Päivi Räsäsen radiohaastattelusta, jossa hän oli käräjäoikeuden mukaan esittänyt kansanryhmää loukkaavia lausuntoja Raamatun teksteihin viittaamalla.

Tekijä

Heikki Kuutti, FT, Jyväskylän yliopisto
ORCID ID: 0000-0001-5299-8149

Eläköitynyt journalistiikan tutkija. Työskennellyt lehtitoimittajana, ilmavoimien tiedotuspäällikkönä sekä lehtorina, erikoistutkijana ja tutkimuskoordinaattorina Jyväskylän yliopistossa. Viestintäyrityksen Media Doc Oy:n perustaja ja toimitusjohtaja.